

The book cover features a stylized, woodcut-style illustration of a forest. A large, winding blue river flows from the top left towards the bottom center. The river is filled with white diagonal lines, suggesting logs or a current. The forest is composed of numerous tall, thin evergreen trees. Small figures of people are scattered throughout the scene, some carrying logs on their backs or using tools. Several orange horses are also depicted, pulling logs or standing in the forest. In the upper right, there are some rectangular structures, possibly buildings or sheds. The overall style is graphic and illustrative, typical of mid-20th-century Scandinavian book design.

JAN WALLANDER

FLYKTEN FRÅN SKOGSBYGDEN

INDUSTRIENS UTREDNINGSGENOMGÅNG

INDUSTRIENS UTREDNINGSSINSTITUT

FLYKTEN
FRÅN SKOGSBYGDEN

En undersökning i Klarälvsdalen

Av JAN WALLANDER

With an English Summary

STOCKHOLM 1948

INNEHÅLL

	Sid.
Förord	9
Författarens tack	11
Inledning	13
Kap. 1. KLARÄLVSBYGDEN	25
Befolkning	25
Näringsliv	31
Järnet	31
Skogen	34
Kraften	36
Tätorter och kommunikationer	39
Politisk inställning	41
Bygdens uppdelning på olika delar	43
Kap. 2. KLARÄLVSBYGDENS BEFOLKNINGSFÖRHÅLLANDEN	45
Antalet födda	48
Antalet döda	50
Flyttningarna	51
1. Flyttningarnas absoluta omfattning	51
2. Flyttningarnas relativa omfattning	54
3. Flyttningarnas riktning	62
a. Flyttningarna inom bygden	63
b. Hela flyttningen	66
4. Flyttningarnas utveckling	74
Kap. 3. DE TRE SOCKNARNA	84
Natur och historia	88
Bebyggelsens utbredning	92
Industri och hantverk	96
Yrkesfördelning och arbetsliv	100
Skogsarbetet	102
Ägofördelning	105

Inkomst och förmögenhet	108
Bostäder.	113
Samlingslokaler	116
Handel	116
Kommunikationer	117
Skillnaden mellan socknarna	120
 Kap. 4. DE TRE SOCKNARNAS FLYTTNINGAR	 122
Flyttningarnas fördelning på året	123
De flyttandes ålder	124
Tendensen att återvända	139
Flyttningsintensiteten bland inom och utom församlingen födda	141
Antalet flyttningar per individ	148
Familjernas flyttningar	158
Flyttningsintensiteten inom olika civilstånd	160
Vart flyttar man ut och varifrån kommer inflyttningen?	166
Flyttningarna inom centralt och decentralt belägna områden . .	180
Besök på bio och dans samt religiösa och profana möten . . .	184
Flyttningarna inom olika yrkesgrupper	186
De flyttandes intelligens	189
 Kap. 5. FLYTTNINGARNA OCH DERAS ORSAKER	 194
Bakgrunden till dagens läge och den framtida utvecklingen. . .	194
Flyttningarnas mekanik och omfattning	198
Vilka är det som flyttar?	202
Flyttningarnas verkningar	204
Flyttningarnas orsaker	207
De intervjuades uppfattning om orsakerna till flyttningarna. . .	218
Sammanfattning rörande flyttningarnas orsaker	231
 Kap. 6. SKOGSARBETARNA	 233
Arbetskraftens geografiska rekrytering	234
Arbetarnas ålder	237
Skogsarbetarnas prestationer.	238
Olika arbetskraftskategorier	247
Förändringen från 1938—1946	251
Sammanfattning	258

Kap. 7. DEN PRAKTISKA POLITIKEN	261
Problemet i stort	262
Avvägningen mellan olika arbetarkategorier samt jordbrukets framtida ställning	263
Lokaliseringen av bebyggelsen	268
Möjligheterna att minska flyttningsförlusterna	269
Bondeskogsbrukets problem	270
Befolkningsprognoser	272

TEXTBILAGOR

I Hushållsräkningen	277
II Intervjumaterialet	279
III Flyttningskortsmaterialet	298
IV Inkomst- och förmögenhetsstatistik	305
V I undersökningen använda framskrivningsmetoder	307
VI Undersökningen vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad	309
VII Skogsarbetarinventeringen	312
VIII Undersökning av avverkningarnas omfattning i Värmland 1920—45	315
IX Säsongväxlingarna inom skogsbruket	320

TABELLBILAGOR

B 1. Befolkningsbalans för Klarälvbygden och dess delar under perioden 1926—45	325
B 2. Årliga antalet födda 1910—46. Femårsgenomsnitt. Hela riket samt Klarälvbygden och dess delar	326
B 3. Ålderssammansättningen i Klarälvbygden 1940 och 1960	326
B 4. Flyttningarna inom Klarälvbygden under perioden 1930—44	327
B 5. Riktningen av in- och utflyttningen under perioden 1930—44 med avseende på Klarälvbygdens församlingar	328
B 6. Flyttningarna uppdelade efter riktning och kön. Klarälvbygden 1930—44	329
B 7. Proportionerna mellan flyttningsströmmarna i Klarälvbygdens församlingar med uppdelning efter riktning	330
B 8. De årliga flyttningsförlusterna. Hela riket 1896—1944 samt Klarälvbygden och dess delar 1890—1945	331
B 9. Åldersfördelningen i de tre socknarna vid slutet av år 1944	332
B 10. Flyttningsintensiteten i olika åldrar i de tre socknarna under perioden 1930—44	332

B 11. Utflyttningsintensiteten i de tre socknarna under perioden 1930—44 med uppdelning på födda inom och utom församlingen . . .	333
B 12. Andelen familjeflyttare i olika åldrar. De tre socknarna 1930—44	333
B 13. Utflyttningsintensiteten i Göteborg 1943 och i Norrköping 1945	334
B 14. In- och utflyttnings geografiska fördelning. De tre socknarna 1930—44	335
B 15. Utflyttningsprocenten i olika betygsklasser	335
B 16. Befolkningen i de tre socknarna 1944 och 1959	336
Figurförteckning	337
Tabellförteckning	340
Litteratur och källor	342
Summary	346
List of figures	358
List of tables	361
Translation of some words in tables and figures	363

FÖRORD

Flykten från landsbygden är ett slagord, som präglats under senare tidens rastlösa utveckling av industrien, samfärdseln och service-yrkena. Bland de pådrivande krafterna får man även räkna med trängtan från ensligheten till de större samhällenas lockelser av varjehanda art.

I ett företag av Uddeholms Aktiebolags natur, med dess vidsträckta skogar ända från norra Värmlands och Dalarnas gränstrakter mot Norge till södra gränsen mot Västergötland, innebär landsbyggdens avfolkning ett högst påtagligt problem. Utan arbetskraft, som för varje år kan skörda vad skogen ger i avkastning, och lämna den dess vård, representera dessa vida domäner inget reellt värde. Grunden för industriell förädling, där skogens produkter ingå som råvaror, bliver undanryckt, i den mån skogens arbetskraft är otillräcklig eller saknas. Det är därför av största betydelse att få svar på sådana frågor som följande: Har skogsarbetet undervärderats? Äro de sociala förhållanden, under vilka skogsbefolkningen lever, otillfredsställande? Gäller detta endast för arbetstagare i beroendeställning eller även för den självägande jordbesittne bonden i Klarälvsdalens skogsbygder? Och vad kan göras för yrkets höjande? Dessa och andra frågeställningar ha stimulerat skogsförvaltningen inom Uddeholms Aktiebolag till undersökningar beträffande skogens arbetskraftsproblem.

Som frukt härav har bland annat framkommit det arbete, som under åtskilliga år bedrivits av Värmlands Skogsarbetsstudier (VSA) och Arbetsfysiologiska Undersökningen (AFU). Av dessa institutioner, i vilka Uddeholms Aktiebolag är en av huvudintressenterna, har VSA särskilt undersökt skogsarbetets tekniska sida och möjligheterna att där åstadkomma en rationalisering. Man har sålunda angripit frågan om de effektivaste redskapen, den lämpligaste tekniken för deras handhavande samt skogsarbetets organisation. AFU fortsatte i sina undersökningar denna linje och belyste spörsmålen om den mänskliga kroppens verkningsgrad vid olika slag av arbetsteknik, ävensom inverkan av långvarigt, hårt kroppsarbete på organismen. — Dessa institutioner hava hittills av trycket utgivit följande större utredningar:

- 1943: Undersökningar vid Värmlands Skogsarbetsstudier I. »Studier i skogsbrukets arbetslära.» Förlag: Industriens Utredningsinstitut.*
- 1947: »Skogsbrukets arbetskraft» (Hannes Hyrenius). Del I, Skogsbruket och skogsbruksbefolkningen i Sverige; del II, Specialundersökning rörande skogsbrukets arbetskraftsförhållanden inom Värmland och Västra Bergslagen. Förlag: Värmlands och Västra Bergslagens Skogsarbetsgivareförening.*
- 1948: »Studier över tungt kroppsarbete.» Arbetsfysiologiska och arbetstekniska undersökningar vid skogsavverkning. Förlag: A. B. Affärsökonomi.*

Men skogsarbetarfrågan löses inte enbart genom en rationalisering av arbetsprocessen; man måste också, som ovan antytts, försöka göra klart för sig, de orsakssammanhang, som ligger bakom det nuvarande läget, huru man skall kunna ordna levnadsförhållandena för skogsarbetarna och deras familjer, så att de trivs med sitt arbete och sitt liv. Därvid måste givetvis beaktas att nödvändiga betingelser för en sådan trivsel äro kärlek till jorden, skogen och yrket.

För att närmare utreda dessa problemkomplex, vilka säkerligen äro av intresse även utanför företagens verksamhetsområde, trädde Uddeholms Aktiebolag år 1945 i kontakt med Industriens Utredningsinstitut och Svenska Skogs- och Flottningsarbetareförbundet. Dessa tre organisationer bildade tillsammans en kommitté, bestående av förtroendeman Adolf Englund, professor Ingvar Svennilson, skogscheferna Gösta Wesslén och Sven G. Ekman, undertecknad samt författaren av denna skrift, fil. kand. Jan Wallander såsom utredningsman.

När föreliggande arbete nu framlägges för en större allmänhet, gör det ej anspråk på att uttömmande ha behandlat frågan om flykten från skogsbygden. Det är tvärtom ett specialfall, som undersökts, och vad som framkommit, igenkännes av den i saken initierade som gamla sanningar. Författarens grundliga tillvägagångssätt och objektivitet ha emellertid upphöjt, vad som i vissa fall ansetts vara förmodanden, till godtagbara fakta. Härmed må man även hoppas, att förutsättningar skapats för ett riktigt bedömande av åtgärder, som kunna leda till en bättre ordning i fråga om skogsbyggdens arbetsförhållanden.

Uddeholm den 3 februari 1948.

Nils Danielsen.

FÖRFATTARENS TACK

Arbetet med denna undersökning har pågått i drygt två och ett halvt år under vilken tid författaren haft glädjen att odelat och utan ekonomiska bekymmer kunna ägna sig åt forskningsarbetet. För de möjligheter som jag därigenom beretts och det förtroende som visats mig känner jag stor tacksamhet mot de institutioner, som bekostat och på annat sätt stött denna undersökning — Uddeholms Aktiebolag, Industriens Utredningsinstitut och Svenska Skogs- och Flottningsarbetareförbundet. Som framgår av förordet bildade dessa tillsammans en kommitté och jag vill tacka medlemmarna i denna kommitté för de värdefulla upplysningar rörande skogens arbetsmarknad och dess förhållanden, som de på grundval av sin stora erfarenhet framlagt vid våra diskussioner. Särskilt vill jag tacka min chef, professor Ingvar Svernilson, för hans stimulerande kritik och det värdefulla stöd, som han skänkt mig, då det gällt att övervinna svårigheter av olika slag.

Vid insamlandet och bearbetandet av ett så omfattande material, som det här är fråga om, är det nödvändigt att erhålla upplysningar och hjälp från ett stort antal personer. Jag tänker härvid i första hand på de omkring 1 000 värmlänningar, vilka som ett led i undersökningen intervjuades rörande sina flyttningar och övriga förhållanden. Genom deras vänlighet och älskvärda tillmötesgående kom denna del av arbetet att bli mycket angenäm.

Ett verksamt stöd, då det gällde att nå kontakt med de intervjuade lämnades av de så kallade bygdekommittéerna, (se sid. 85), vilka också bidrog med ett stort antal upplysningar rörande lokala förhållanden. Medlemmar av dessa kommittéer var i Norra Ny: Kyrkoherde John Finnson, hemmansägarna Einar Larsson och Nanny Sonesson, herr Hilding Sunevall, snickarmästare Adolf Mogren och skräddarmästare Nils Bergström, i Gustav Adolf: Kommunkassör Edvard Skogholm, folkskollärare Gustav Ericsson, nämndeman Johan Möllberg, herr Herbert Wig, fru Selma Bratt och jägmästare Nils Fornander samt i Sunnemo: Herr Sigfrid Ekelund, jägmästare Krister Ljunggren, herr Gustav Henriksson, kommunalkamrer Gustav Ericsson, hemmansägare David Persson och Fröken Dagny Börkegren. Hemmansägare Larsson och kommunalkamrer Ericsson utförde dessutom ett för undersökningen synnerligen värdefullt arbete i samband med en i vissa socknar verkställd hushållsräkning.

Intervjumaterialet insamlades förutom av undertecknad av fröken Marja Hedström, fröken Eva Holmström och fil. kand. Bert Hellberg. Fröken Hedström ledde ungefär hälften av detta arbete och hjälpte mig därefter under lång tid med bearbetningen av materialet. Genom sin stora arbetsförmåga och sitt goda humör har hon verksamt bidragit till slutförandet av undersökningen.

Jag vill i detta sammanhang också tacka fröken Elsie Niklason, som ritat alla figurerna, Fru Ulla Kvist, som utfört en stor del av de matematiska beräkningarna, fröken Ruth Wiklund, vilken tagit på sig allt det arbete, som varit förenat med bokens tryckning samt fru Ulla Rivert och fru Ester Wennerholm, som maskinskrivit manuskriptet i dess olika versioner.

Insamlandet av det material på vilket undersökningen stöder sig skulle vidare inte varit möjligt utan en mycket aktiv medverkan från personalen vid Uddeholmsbolagets skogsförvaltning och huvudkontor samt tjänstemännen vid Hagfors järnverk och Wasa spisbrödsfabrik i Filipstad. Värdefull hjälp har också lämnats av prästerna i Klarälvsbygdens församlingar, särskilt dem i de tre socknarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo, länsstyrelsen i Karlstad, dåvarande Statens arbetsmarknadskommission, folkskollärarna i de tre ovan nämnda socknarna samt Wermländska Inmätningföreningen, vilken ställt ett stort material till förfogande rörande avverkningarna i Värmland. En del av det material som ligger till grund för de historiska partierna har vidare sammanställts av fil. lic. Gunnar Arpi. Jag vill också tacka pol. mag. Olov Moberg med vilken jag hade tillfälle att diskutera de första planerna till undersökningen.

Mina kamrater vid Industriens Utredningsinstitut har genomläst manuskriptet och vid flera diskussioner kommit med mycken värdefull kritik, som på många punkter påverkat bokens utformning. Särskilt vill jag härvid tacka fil. lic. Erik Dahmén, pol. mag. Torsten Carlsson, sekr. Hans Thorelli samt fil. lic. Erik Ruist, med vilken jag haft så många givande samtal rörande de statistiska problem, som blivit aktuella under arbetet.

Jan Wallander.

INLEDNING

Flykten från landsbygden är en fråga som varit mycket aktuell under senare år. Vid de flesta av riksdagarna under 40-talet har det inlämnats motioner, där man begärt utredningar och framlagt förslag till problemets lösande. I en motion till 1946 års riksdag av herr Carlsson i Bakeröd m. fl. sägs det till exempel: »Landsbygdens avfolkning har sålunda fortsatt i ungefär samma takt som under de föregående åren. Det ligger en allvarlig fara i denna uttunning av landsbygdsbefolkningen både för dess ekonomiska, sociala och kulturella standard. Det framstår som synnerligen angeläget att verksamma åtgärder vidtagas för att bromsa flykten från landsbygden.»¹ När man talar om flykten från landsbygden menar man i allmänhet två rätt skilda företeelser, nämligen dels övergången från jord- och skogsbruket till andra näringar, dels inflyttningen från landsbygdsområdena till städerna. I många fall kommer naturligtvis dessa företeelser att sammanfalla; i och med att man söker sig över från jordbruket eller skogen, tvingas man också att flytta till en stad. Eftersom en stor del av den svenska industrien ligger på landsbygden, blir emellertid resultatet ofta endast en inflyttning till ett samhälle av kanske mycket blygsam omfattning.

Flykten från landsbygden är av gammalt datum. Som senare skall visas var sålunda inte landsbygdens årliga flyttningsförluster per tusen invånare större under 40-talet än i början på 1900-talet, med den skillnaden att medan under 40-talet förlusten helt avsåg landets städer spelade under 1900-talets första år emigrationen en betydande roll. Att frågan blivit särskilt aktuell under senare tid sammanhänger delvis med att utflyttningen under krigsåren visat en stigande tendens, men framför allt beror det på att flyttningsförlusterna numera fått helt andra verkningar än tidigare. Både emigrationen och den tidigare utflyttningen från jordbruket till stadsnäringarna kan betraktas som en avlastning av det befolkningsöverskott, som fanns inom jordbruksnäringen.² För varje år trädde i denna näring ett stort antal individer in i arbetsför ålder, många fler än som samtidigt avgick i de högre åldrarna. Alla dessa nya armar kunde inte finna någon sysselsättning i jordbruket utan tvingades att söka sig in till industrierna eller emigrera.

Genom att det föddes så få barn efter förra världskriget blev emellertid omkring år 1940 situationen den, att inom jordbruksnäringen de individer, som för varje år trädde in i de arbetsföra åldrarna, var så få, att de nätt och jämnt

¹ II: 383 år 1946.

² I jordbruksnäringen innefattas här och i det följande även skogsbruket.

räckte till för att täcka avgången i de högre åldrarna. Då utflyttningen från jordbruket samtidigt inte visade några tendenser att avta, blev resultatet en begynnande absolut minskning av jordbruksbefolkningen i de arbetsföra åldrarna. Detta gäller för männens del, för kvinnorna hade minskningen börjat redan tidigare.

Men läget blev kritiskt inte endast för jordbruksnäringen utan också i hög grad för stadsnäringarna. Jordbruket hade hittills varit den till synes outtömliga reserv, som man kunnat ösa ur, men nu visade den tecken att sina. Skulle industrien kunna expandera i samma takt som under 30-talet, räckte det inte med att jordbrukets relativa avfolkning fortsatte i samma tempo som tidigare, utan den måste ytterligare ökas. Under sådana omständigheter måste man räkna med en stark spänning mellan industriens behov av arbetskraft och jordbrukets möjligheter att tillfredsställa detta behov och det fanns tydligen vissa risker för att avfolkningen skulle få en närmast katastrofal omfattning. Frågan aktualiserades ytterligare av den brist på arbetskraft och de försörjningssvårigheter, som rått under krigsåren och tiden därefter.

Den bild, som tecknats ovan av landsbygdens avfolkning, gäller landet i dess helhet. Utvecklingen har emellertid varit mycket olika i landets skilda delar. Om man studerar förändringarna sedan 1910, visar det sig att den absoluta minskningen av jordbrukets manliga arbetskraft (åldrarna 15—65 år) först inträffade i mellersta Sverige i trakterna kring Mälaren, Hjälmaren och ner mot Vänern. Här börjar kurvorna att svänga nedåt redan under 20-talet, vilket i första hand torde bero på att det är just från dessa trakter, som den stora inflyttningen till Stockholm har kommit. I norra Mellansverige och på sydsvenska höglandet kommer omsvängningen först under 30-talet, medan den i landets sydligaste delar dröjer in på 40-talet och i Norrland fortsätter jordbrukets tillgång på arbetskraft att stiga, särskilt i de nordligaste länen. I många av de trakter, där skogsbruket utgör den viktigaste delen av sysselsättningsparet jord- och skogsbruk, har man alltså jämförelsevis gott om folk, medan det är ont om folk i de trakter, där jordbruket utgör den dominerande sysselsättningen. Det är därför naturligt, att man hittills har talat ganska litet om flykten från skogsbruket, men desto mera om flykten från jordbruket.

Dessa regionala variationer förstärker ytterligare spänningen mellan jord- och skogsbruket och stadsnäringarna. Stadsnäringarna är framför allt koncentrerade till södra Sverige, där det finns små möjligheter för jordbruket att avstå folk, medan deras behov är avsevärt mindre i Norrland, där det finns bättre förutsättningar för en expansion.¹

Det är av flera skäl, som man ganska allmänt ställer sig positiv till tanken att försöka bromsa upp utflyttningen från landsbygden. Som regel torde man

¹ Den bild av läget som här tecknats har belysts i olika undersökningar från Industriens Utredningsinstitut. Se G. AHLBERG—I. SVENNILSON, Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen, Stockholm 1946; I. SVENNILSON, Några grunddrag i Norrlands arbetskraftsbalans, Stockholm 1946; samt Den produktiva folkmängden i rikets län åren 1910—1960. Stencil.

inte därvid i första hand sträva efter att fullständigt hejda övergången från jord- och skogsbruket till stadsnäringarna utan anse det riktigt och naturligt, att det sker en sådan överflyttning, både med hänsyn till jordbruksnäringens fortskridande rationalisering och till att utflyttningen är en nödvändig förutsättning för stadsnäringarnas tillväxt. Men det är å andra sidan tydligt, att utvecklingen inte bör gå raskare än att man från jordbrukets sida har möjlighet att hålla takten med olika rationaliseringsåtgärder. Det finns emellertid de som betraktar även en sådan måttlig minskning av jord- och skogsbruksbefolkningens numerär som något ont, därför att enligt dem livet på landet och brukandet av jorden innefattar vissa speciella etiska värden, och därför att de anser att jordbruksnäringen har en speciell konjunkturstabiliserande verkan på näringslivet. Vad man i allmänhet menar, då man talar om att motverka flykten från landsbygden, torde emellertid vara att hejda flyttningen från landsbygden till städerna och särskilt då till de stora städerna, och det botemedel som man nämner i det sammanhanget är i första hand ett upprättande av småindustri på landsbygden. Att befolkningens anhopning till städerna framstår som ett ont beror bland annat på att man anser livet, särskilt i storstäderna, som mindre tillfredsställande; det är jäktigt och nervöst, man förlorar kontakten med sina medmänniskor; det är demoraliserande o. s. v. När städerna växer över vissa gränser, uppstår också för dem svåra problem ur trafikteknisk synpunkt. De centrala delarna måste omregleras, så trafiken kan komma fram, man tvingas bygga tunnelbanor o. s. v., och ändå får befolkningen tillbringa mycket av sin tid med att färdas från den ena delen av staden till den andra. Ur befolkningspolitiska synpunkter får dessutom utflyttningen till städerna olyckliga verkningar genom att den i stor utsträckning omfattar unga kvinnor i de giftasvuxna åldrarna, det blir kvinnobrist på landsbygden och karltorka i städerna och därigenom försvåras äktenskapsbildningen. Även ur försvarssynpunkt är det mindre fördelaktigt med en alltför stark koncentration av näringslivet.

Det är å andra sidan tydligt, att ju mer utflyttningen fortskrider desto svårare blir det att förmå dem, som ännu bor på landsbygden, att stanna kvar där. Ju mer bebyggelsen tunnas ut, desto mer framträder landsbygdens nackdelar i jämförelse med städerna; det blir allt svårare att ordna goda kommunikationer, den gamla skolan får läggas ned och de kvarvarande barnen får åka skolskjuts till en centralskola, det blir dyrare att skaffa telefon och goda postförbindelser. En kommun med minskande befolkning erbjuder också svårigheter ur kommunala synpunkter, och folkminskning verkar dessutom förlamande på näringslivet, handelsboden bär sig inte längre utan får slå igen och detsamma kan gälla för samlingslokaler, biografier o. s. v. Anser man, att avfolkningen bör hejdas i en viss trakt, gäller det därför att snabbt vidta motåtgärder.

Man kan ha mycket olika uppfattning om hur den framtida fördelningen mellan olika näringsgrenar och mellan land och stad bör gestalta sig, och på vilka vägar man bör försöka nå det mål, som man ställer upp. Men att lands-

bygdens avfolkning och flykten från jordbruksnäringen överhuvud taget erbjuder problem och att dessa kräver en lösning av det ena eller andra slaget — det torde de flesta vara eniga om. För att emellertid kunna ta ställning till de praktiska frågorna måste man ordentligt känna till den mekanism, som ligger bakom dessa företeelser, i vad mån de beror på nativiteten, dödligheten eller flyttningarna, och hur i sin tur var och en av dessa faktorer är beskaffad och vilka orsakssammanhang, som styr dem. Först då kan man bilda sig en uppfattning om vilka åtgärder, som bör vidtas, och vilken verkan de kan få. När det gäller nativiteten och dödligheten, har man i Sverige goda kunskaper, beträffande flyttningarna vet man däremot ganska litet.

Den kunskap som man behöver rörande flyttningarna förutsätter en detaljerad kännedom om de flyttande. Man måste känna till bakgrunden till deras flyttning, om de t. ex. var arrendatorer eller hemmansägare, hur gamla de var när de flyttade, om de var män eller kvinnor, om de flyttade för att byta yrke eller miljö, när de flyttade, om de flyttade ensamma eller tillsammans med sin familj och mycket annat. Att genomföra en sådan undersökning för hela landet skulle vara en oerhörd uppgift och man kan ifrågasätta om man på den vägen kunde nå resultat, vilka det inte är möjligt att erhålla genom att undersöka ett mindre område. Det är denna utväg, som valts i detta sammanhang och det område, som gjorts till föremål för undersökning, är den s. k. Klarälvsbygden, det vill säga dalgången på ömse sidor om Klarälven från norska gränsen i norr ner till Vänerslätten i söder.

METODISKA PROBLEM

Är det nu verkligen möjligt att från en undersökning av ett så begränsat område erhålla resultat, som kan tillämpas även på andra håll i landet? Ja, svaret på den frågan kan inte formuleras allmänt utan beror i hög grad på omständigheterna och varierar från fall till fall.

Möjligheterna att mer generellt tillämpa resultaten av en statistisk undersökning beror på två omständigheter. För det första måste det material, som undersökningen stöder sig på, vara så stort att man kan dra slutsatser ur det utan risk för allt för stora slumpfel. För det andra måste förhållandena inom undersökningsområdet och inom det område, där man vill tillämpa resultaten, vara jämförbara.

Risken för att materialet är för litet.

Möjligheterna att dra allmänna slutsatser ur små material behandlas i den statistiska felteorien. Denna anger risken, för att ett statistiskt värde — ett medeltal, ett procenttal eller dylikt — som man erhållit från ett urval, av en slump skall avvika mer eller mindre från det sanna värdet. Med hjälp av felteorien kan man också avgöra hur stor sannolikheten är, för att skillnaden mellan t. ex. två procenttal, som man erhållit från två olika urval, skall bero

på en slump. Detta är ju ett i praktiken mycket vanligt fall. Man undersöker exempelvis hur stor andel av befolkningen i en sockens decentrala och sämre belägna delar, som flyttat ut under en viss tid, och jämför den med den andel av befolkningen i de centrala delarna, som gjort samma sak. Det visar sig kanske då, att andelen utflyttade är större bland de decentralt boende än bland dem, som bor bättre till. Med hjälp av felteorien kan man nu ange hur stor sannolikheten är, för att skillnaden mellan de två procenttalen skall vara verklig och inte bero på en slump. Är denna sannolikhet mycket stor, kan man lugnt stödja sina slutsatser på den konstaterade skillnaden.

Med stöd av erfarenheten har man inom den statistiska vetenskapen utbildat vissa regler för hur stor ovannämnda sannolikhet måste vara för att man skall våga dra några slutsatser. För att ange storleken av denna sannolikhet använder man sig av det så kallade medelfelet. Detta är ett statistiskt begrepp som visar slumpfelets storlek hos en viss variabel. Överstiger nu skillnaden mellan två variabler 3 gånger medelfelet, så kan man vara övertygad om att den inte beror på en slump, är skillnaden mindre bör man vara mer försiktig i sina slutsatser och understiger den 2 gånger medelfelet bör man undvika att lägga den till grund för några slutsatser. De krav som därmed uppställs är mycket stränga och om man tillämpar dessa regler kan man med stor säkerhet dra slutsatser även ur små material.

Risken för att materialen inte är jämförbara.

I själva verket torde det vara ytterligt sällan, som man kommer till felaktiga slutsatser, därför att materialet varit för litet. Felet är oftast av ett annat slag.

Exemplet ovan gav till resultat, att det fanns en större tendens att flytta ut hos dem som bodde decentralt än hos dem som bodde centralt, och vi kan anta att det visade sig att skillnaden inte berodde på en slump. Det skulle emellertid vara förhastat att av detta resultat dra den slutsatsen, att det förhållandet att en människa bor decentralt också gör att hon kommer att få större lust att flytta ut än en, som bor centralt. Den skillnad som erhöles mellan de två grupperna kan nämligen bero på helt andra omständigheter. Om det till exempel fanns ovanligt mycket ungdomar bland dem som bodde decentralt, så kan det ha varit orsaken till skillnaden. Personer i 20-årsåldern har nämligen alltid stor tendens att flytta och det vare sig de bor centralt eller decentralt. Man kan också tänka sig, att det till exempel fanns en större andel utom socknen födda inom den decentrala delen och att det kan förklara skillnaden. Som senare skall visas har nämligen personer, som är födda utom socknen, mycket större tendens att flytta ut än personer, som är födda inom socknen.

Den observerade skillnaden kan alltså tänkas bero på en hel mängd företeelser. Vill man undersöka en av dessa, till exempel om flyttningarna påverkas av att människor bor centralt eller decentralt, så måste man se till att de två

grupper man jämför med varandra är lika i alla väsentliga avseenden, med undantag av det som man vill undersöka. Svårigheten är att bestämma vilka faktorer som är väsentliga och att sedan räkna om grupperna, så att inverkan av dessa faktorer blir densamma i de båda grupperna.

Detta betyder alltså att det inte går att generellt besvara frågan, om man kan dra allmänna slutsatser från en undersökning av ett mindre område av den typ det här gäller. I vissa fall går det, i andra inte. När de förhållanden, som har betydelse i sammanhanget, är lika inom undersökningsområdet och inom det område, där man vill tillämpa resultaten eller när det går lätt att ta hänsyn till deras inverkan — det senare gäller till exempel olikheter i fråga om åldersfördelning och födelseortssammansättning — då går det bra att dra slutsatser. Om däremot till exempel ägoförhållanden, geografisk belägenhet, lokal tradition etc. har en väsentlig betydelse, då är det ofta inte möjligt att tillämpa resultaten inom andra områden.

UNDERSÖKNINGSOMRÅDET

Klarälvsbygden är ett mycket stort område, det är till exempel nästan dubbelt så stort som Blekinge län. Avståndet mellan dess sydligaste och nordligaste del är 18 mil och tvärs över är det mellan 3 och 4 mil. I hela bygden bor det omkring fyrtio tusen människor, vilka till alldeles övervägande del är bosatta i själva Klarälvens dalgång eller längs de smala sjöarna. Om man ser på en befolkningskarta, där varje hundratal personer betecknats med en prick, så är det i dessa trakter som ett långt pärlband längs med älven, särskilt utpräglat är detta i bygdens norra delar. Detta är en bebyggelsestyp som är ganska vanlig längs de stora norrländska älvarnas dalar, till exempel efter Indalsälven och Ängermanälven och på många andra ställen. Den norra delen av bygden hör också mer hemma i Norrland än i Mellansverige. Bebyggelsen ligger nerkrupen vid älven i en trång och smal dalgång och på ömse sidor reser sig bergen höga och skogklädda och bortom dem uppe på platån sträcker sig milsvida skogar, där det i allmänhet saknas all bebyggelse.

I bygdens mellersta del kring samhällena Hagfors och Munkfors befinner man sig på den svenska brukshanteringens klassiska marker. Redan på 1600-talet fanns det här långt uppe i skogarna och vid de små forsarna många hyttor och bruk, där man framställde tackjärn och där stångjärnshamrarnas dova dunkande hördes vida omkring under stilla vinterdagar. Alla dessa små bruk är nu borta, om än deras ruiner på många ställen står kvar vid forsarna som minnesstoder. Hela deras verksamhet har koncentrerats till Uddeholmsbolagets två stora och moderna järnbruk i Hagfors och Munkfors. Denna historiska utveckling ger bygden i många avseenden en särskild karaktär.

Bygdens södra del har en mer utpräglad mellansvensk prägel. Landet är mera flackt och utgöres delvis av den så kallade Vänerslätten. När inlandsisen smälte bort, låg dessa trakter under havets nivå och här bildades genom avlagringar en för jordbruk mer förmånlig jordmån än i bygdens övriga delar.

I norra delen av bygden ligger gårdarna nerkrupna längs med älven. På båda sidor om dalen sträcker sig milsvida skogar. Från Kårebol i Norra Ny.

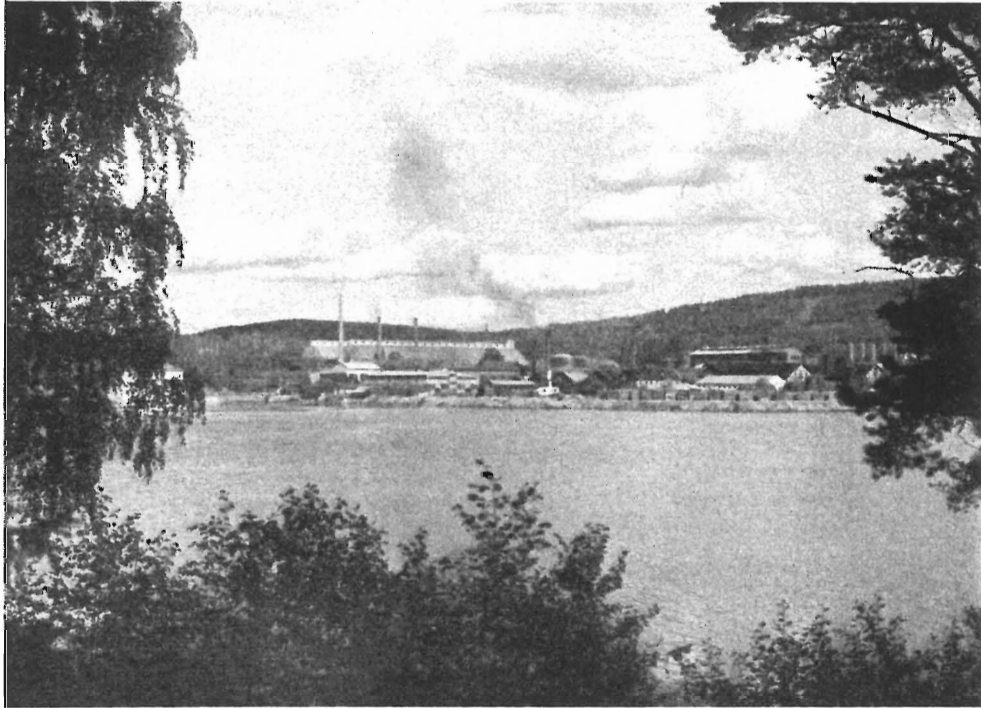
Foto E. Rundh.

Här nere har också jordbruket större betydelse och varje gård är mer omfattande än längre norrut.

Sammanfattningsvis kan sägas att det här rör sig om en utpräglad skogsbygd, mer än tre fjärdedelar av marken täckes av skog, men inom bygden finns också vissa industriområden av den speciella svenska brukskaraktären och längst i söder spelar jordbruket en betydande roll.

På senare tid har befolkningen i de flesta av dalens församlingar visat stark tendens att minska. Ser man på utvecklingen under de senaste tjugo åren fram till 1945 finns här socknar, vars folkmängd har minskat med upp till 30 procent och en minskning med mellan 10 och 20 procent är mycket vanlig. Flykten från landsbygden är här som på andra håll i riket av gammalt datum. Emigrationen spelade dock i dessa trakter en jämförelsevis liten roll. Medan i västra Värmland utvandringen till Nordamerika lade vissa bygder nästan öde, så var den i Klarälvsbygden av måttlig omfattning, vilket får antas bero på att det här fanns en livskraftig och expanderande industri.¹ Folkminskningen

¹ Se härom, Sundbärg, Emigrationsutredningen, Sthlm 1913, sid. 403 ff. För tiden efter 1890 framgår detta också av en jämförelse mellan Sundbärgs uppgifter och de, som lämnas i tab. B 8.

Hagfors järnverk vid sjön Vermullen i bygdens mellersta del. En av Uddeholmsbolagets största anläggningar.

genom flykten från landsbygden eller rättare sagt skogsbygden har medfört svåra problem för skogshanteringen och under det andra världskriget hade man, som på så många andra håll i landet, stora svårigheter, då det gällde att tillfredsställa behovet av arbetskraft. Det var ofta inte möjligt att slutföra drivningarna i mer otillgängliga trakter och det var svårt att få avlägsna torpställen besatta.

UPPLÄGGNINGEN AV UNDERSÖKNINGEN

Den fråga som undersökningen hade att besvara var följande: Vilka äro orsakerna till den nuvarande bristen på skogsarbetare i Klarälvsbygden? Det vill säga att fixera bristens art, på vilket sätt den uppkommit samt de bakomliggande orsakssammanhangen.

Som nämnts ovan blev bristen särskilt besvärande under krisåren i början på 40-talet och det ligger då nära till hands att tänka sig att svårigheterna sammanhängde med de stora ökningarna av vedavverkningarna, som man tvingades till under denna tid. Som visas i kapitel 7 var detta också delvis fallet, men alldeles oavsett de ökade vedavverkningarna skulle betydande svårigheter ha förelegat.

Längst i söder tränger utlöpare från Vänerslätten in i bygden. Här nere har jordbruket en helt annan betydelse än längre norrut.

Då det uppstår brist på skogsarbetare inom ett visst område till exempel en socken, så kan detta för det första tänkas sammanhånga med *nativiteten*. Föds det för varje år allt färre barn, så betyder detta att det efter en viss tid också blir allt färre, som träder upp i de arbetsföra åldrarna. För det andra kan bristen bero på en ökning av *dödligheten*, så att avgången i de arbetsföra åldrarna blir större än tidigare. För det tredje kan det sammanhånga med *flyttningarna*. Utflyttningen av skogsarbetare till andra trakter kan ha ökat i jämförelse med tidigare, samtidigt som inflyttningen inte ökat eller gått ned, det kan vidare ha skett en överflyttning från skogsarbetaryrket till andra yrken inom socknens ram. Skogsarbetet i en viss trakt utföres under högsäsongen delvis av arbetskraft från andra trakter, om denna säsongvisa inflyttning skulle minska eller om den motsvarande utflyttningen från socknarna skulle öka, så kan det också uppstå brist. Vad som sagts ovan gäller den rent kvantitativa bristen på skogsarbetare. Man kan emellertid få svårigheter även på grund av att bristen är av kvalitativ art. Den genomsnittliga prestationen per arbetare kan tänkas sjunka på grund av att till exempel en större andel av arbetskraften än tidigare tillhör de högre åldrarna.

Utvecklingen och karaktären av *nativiteten* och *dödligheten* har man förhållandevis god kännedom om och undersökningen har därför i huvudsak inriktat sig på den tredje faktorn — *flyttningarna*. Undersökningens huvud-

mål är visserligen att belysa förhållandena för skogsarbetarna, men av flera skäl kan man inte behandla denna yrkesgrupp som en isolerad företeelse. Gränserna mellan skogsarbetet och andra sysselsättningar är i dessa trakter mycket flytande och det är utomordentligt sällsynt, att en arbetare under hela året är sysselsatt endast i skogen. Under vissa tider av året arbetar han vanligen inom jordbruket eller med vägarbete, byggnadsarbete, hantverk eller i vissa fall inom industrien. Under sådana omständigheter får varje socken så att säga en stor gemensam tillgång på arbetskraft, som tillfredsställer en mängd olika behov — uppstår det brist på ett håll återverkar det på andra yrkesområden och vice versa. Under sådana förhållanden skulle det vara mycket orealistiskt och i praktiken ogenomförbart att skilja ut en viss del av arbetsmarknaden och endast försöka skildra förhållandena inom detta mindre område. Det finns också ett påtagligt samband mellan männens och kvinnornas arbetsområden. Flyttar flickorna sin väg, får karlarna stanna hemma och sköta hushåll och kreatur. Brist på kvinnor är ju dessutom i och för sig ett utomordentligt starkt skäl för den manliga arbetskraften att flytta bort. Med hänsyn till dessa förhållanden kommer undersökningen att belysa inte endast varför det är brist på skogsarbetare utan också situationen för hela befolkningen i Klarälvbygdens skogstrakter.

Undersökningen stöder sig huvudsakligen på ett för detta ändamål särskilt insamlat material. Detta material ger dels upplysning om flyttningarnas omfattning, variationer i tiden, riktning m. m. för var och en av bygdens församlingar, dels ger det bakgrunden till dessa flyttningar genom en utförlig beskrivning av bygdens förhållanden. För att emellertid få verkligt grepp om flyttningarnas orsaker var det nödvändigt att göra mycket intensiva undersökningar, vilka lämpligen inte kunde genomföras för bygden i dess helhet. Dessa undersökningar utfördes därför i de tre socknarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. Dessa socknar valdes med hänsyn till att de representerade olika slag av i detta sammanhang väsentliga typer. Den första av dem är en renodlad bondesocken, den andra en ren bolagssocken, det vill säga ett bolag äger den övervägande delen av skogen och övriga fastigheter, medan den tredje är en blandad bolags- och bondesocken. För dessa tre socknar uppgjordes mycket utförliga beskrivningar till stor del med tillhjälp av kartor och från kyrkoböckerna insamlades och bearbetades alla de upplysningar, som kunde erhållas rörande flyttningarna. Dessutom intervjuades en betydande del av befolkningen rörande sina flyttningar och sina förhållanden i övrigt.

När det gäller att försöka fastställa orsakerna till flyttningarna, kan man gå till väga på två principiellt olika sätt. Man kan å ena sidan försöka bilda sig en uppfattning om en flyttnings orsaker genom att ta reda på hur den flyttande faktiskt har handlat och under vilka omständigheter han levat; det vill säga undersöka från vilken plats och till vilken plats han flyttat, från och till vilket yrke, hur gammal han var när han flyttade, från vilken miljö han kom o. s. v. Å andra sidan kan man direkt fråga honom vad han ansåg vara skälet till flyttningen. I denna undersökning har framför allt den första me-

toden kommit till användning och den andra metoden har huvudsakligen använts för att komplettera de resultat, som nåtts på andra vägar och för att ge uppslag för analysen. Det visade sig nämligen, att de upplysningar som man direkt kan erhålla från de flyttande ofta är mycket osäkra och framför allt att deras innebörd ofta är oviss. I många fall anför man till exempel den omedelbara orsaken till att flyttningen kom till stånd — att man blev uppmanad av en kamrat eller dylikt — medan i andra fall mera djupt liggande orsaker anges. Som närmare visas i kapitel 5 kan innebörden av de erhållna svaren även av andra skäl vara osäker eller oviss. Det material, som erhållits i detta hänseende genom intervjuerna, har därför utnyttjats med stor försiktighet.

INNEHÅLL

För att underlätta överblicken av det material, vilket är samlat i denna bok samt för att ge läsaren möjlighet att hoppa över de partier, vilka ur hans synpunkt är av mindre intresse, lämnas nedan en kort översikt av de olika kapitlens innehåll.

Kap. 1. *Klarälvbygden.*

Här lämnas en redogörelse för bygdens historia, natur och näringsliv, dess befolkning, administrativa indelning, tätorter och kommunikationer, befolkningens politiska inställning, de stora bolagens inflytande m. m. Avsikten är att teckna bakgrunden till dagens läge.

Kap. 2. *Befolkningsförhållandena i Klarälvbygden.*

I detta kapitel redogöres för hur folkmängdens storlek påverkas av antalet födda, antalet döda och flyttningarna och hur dessa faktorer hittills utvecklats sig och hur man kan tänka sig att de kommer att utveckla sig i framtiden. För flyttningarna lämnas dessutom en redogörelse för förhållandet mellan in- och utflyttning i de olika församlingarna samt vart utflyttningen ägt rum respektive varifrån inflyttningen har kommit.

Kap. 3. *De tre socknarna.*

På samma sätt som i kapitel 1 lämnas här för de tre särskilt undersökta socknarna en utförlig översikt av alla de förhållanden, vilka kan tänkas ha betydelse i detta sammanhang.

Kap. 4. *De tre socknarnas flyttningar.*

Med stöd av det mycket utförliga material rörande flyttningarna, som föreligger för dessa socknar, redogöres för de egenskaper vilka utmärker de flyttande, deras ålder, kön, yrke, begåvning, m. m. samt hur långt och till vilka platser de flyttar, vid vilken tid på året flyttningen sker och hur många gånger de flyttar under en viss tidsperiod.

Kap. 5. *Flyttningarna och deras orsaker.*

I detta kapitel sammanfattas och analyseras de resultat, vilka nåtts i de fyra föregående kapitlen. Med stöd av de flyttandes egna uppgifter rörande orsaken till flyttningarna drives därefter analysen ett steg vidare. För den som icke har för avsikt att i detalj intränga i undersökningen torde det vara lämpligt att hoppa över de mer tekniskt lagda kapitlen 2 och 4 och i stället läsa kapitel 5.

Kap. 6. *Skogsarbetarna.*

På grundval av en inventering av den arbetskraft som i februari 1938 och 1946 arbetade i skogarna i mellersta Klarälvsdalen redogöres här för skogsarbetarnas ålder, varifrån de kommer och till hur stor andel de utgöres av kontinuerliga, tillfälliga och säsongvis återkommande arbetare. Uppgift lämnas också om hur många dagar de arbetat under månaden samt deras förtjänster. Vidare göres med stöd av detta material en jämförelse mellan tillgången på arbetskraft till skogsbruket 1938 och 1946 samt undersöks vilka förändringar, som inträffat mellan dessa tidpunkter med avseende på skogsarbetarkårens sammansättning.

Kap. 7. *Den praktiska politiken.*

Hur man i praktiken skall gripa sig an med problemet att trygga tillgången på arbetskraft för skogsbruket är en fråga, som ligger utanför ramen för denna undersökning. Det är ett problem vilket inte vetenskapligt kan lösas utan där värderingar av olika slag med nödvändighet måste spela in. Med stöd av resultaten i det föregående lämnas emellertid i detta kapitel en översikt av de olika delproblem, som man möter i detta sammanhang och vilka kräver en lösning av det ena eller andra slaget.

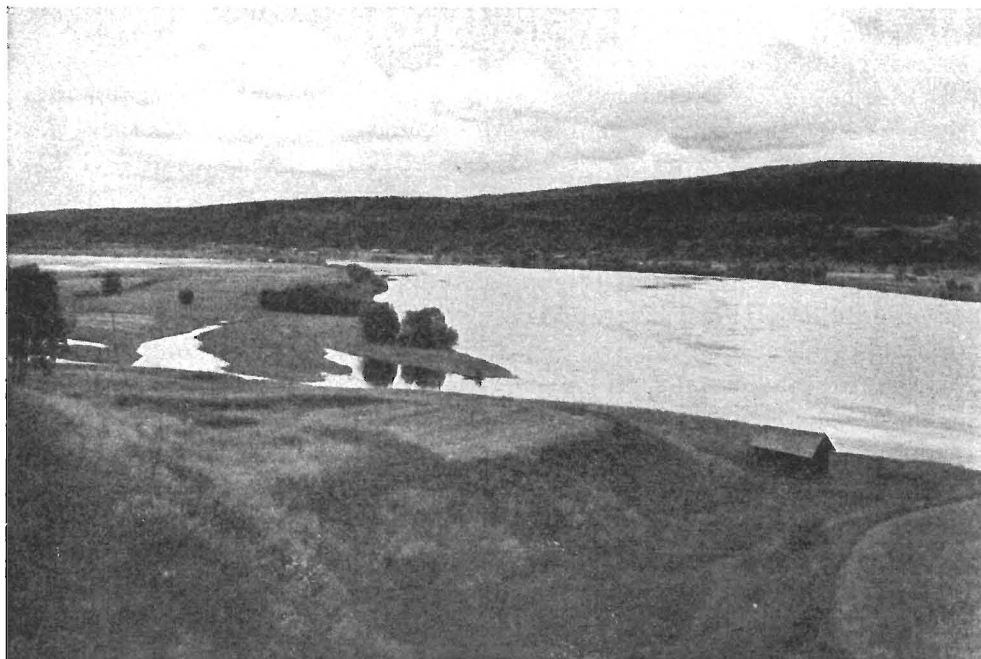
KAPITEL 1. KLARÄLVSBYGDEN

Undersökningsområdets utsträckning framgår av fig. 1, där det markerats med en grön linje. För närvarande består området av 15 församlingar, vilkas namn och gränser framgår av kartan. De bildar alla egna kommuner med undantag för Hagfors församling, som tillsammans med N. Råda församling bildar N. Råda kommun, och Munkfors församling, som tillhör Ransäters kommun. Hagfors och Munkfors utgör bygdens enda municipalsamhällen. Någon köping eller stad finns inte. Den norra delen av området får sin prägel av Klarälven och dess dalgång. Älven, som rinner in i Värmland från Norge vid Långflon i Norra Finnskoga, är i början av sitt lopp mycket strid och bildar flera forsar, där den rinner fram i botten på en djup dalgång. Sedan älven passerat Vingängsjön i Dalby socken blir dess lopp lugnare, dalgången blir bredare och floden flyter fram i serpentiner, d. v. s. den buktar från den ena sidan av dalen till den andra och bildar på det viset uddar, som växelvis skjuter ut från dalsidorna. Bebyggelsen i denna del av dalen är till stor del koncentrerad till dessa uddar. Husen ligger i en lång grå rad utefter båda älv-sidorna och här och där blir avstånden mellan dem mindre och det bildas små byar om något hundratal invånare.

När älven flyter in i Ekshärad breder dalen ut sig, dess sidor blir mindre branta, åkrarna blir större och bebyggelsen tätare. Vid Edebäck på gränsen mellan Ekshärad och Norra Råda gör älven en kraftig sväng mot väster, här slutar dess lugna serpentinlopp och i fortsättningen ned till Vänern bildar den flera kraftiga vattenfall. Ned till Ekshärad är bygden ett platåland med en djupt nedskuren älvdal, söder över blir terrängen mer sönderbruten med dalgångar och mindre slättbygder. De dominerande dalarna är här dels den som Klarälven följer, dels den som den troligen tidigare har följt innan den svängde av vid Edebäck och som nu markeras av Rådasjön, Lidsjön och Grässjön och längre söderut av Alstern.

BEFOLKNING

Den första bosättningen i Värmland kom av naturliga skäl att ske på slätten kring Vänern. Senare sökte man sig upp efter flodernas och sjöarnas dalgångar, där det fanns tillgång till sand- och lerjordar på vilka man kunde driva jordbruk. För Klarälvsbygdens del betyder detta i huvudsak att den första bebyggelsen var koncentrerad till Klarälvens dalgång samt dalgången efter Rådasjön och Lid- och Grässjöarna.

Klarälven, där den flyter genom Ekshärad.

Foto Rosenberg. STF:s bildarkiv.

I mitten på 1600-talet fanns det sålunda sammanhängande bebyggelse längs Klarälven ända upp till Sysseleback, som ligger i norra delen av Dalby.¹ Norr härom fanns det vid den tiden endast två gårdar, Båtstad och Höljes i Norra Finnskoga. Dessa låg vid den gamla väg, som ledde över till Norge, och på vilken handelsmän färdades till marknaden i Koppang och pilgrimer vallfärdade till den Helige Olavs grav i Trondheim. Vid sidan av denna bosättning, som var koncentrerad till smala stråk i dalarna, fanns det ingen bebyggelse utan skogarna sträckte sig milsvida öster ut mot Dalarna och västerut mot Fryksdalen.

Den bebyggelse som för närvarande finns i skogarna leder till stor del sitt ursprung från de ställen, som här upptogs av finnar.² När invandringen av finnarna egentligen ägde rum till olika delar av Värmland vet man inte med säkerhet, men den skedde troligen till stor del under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Vid den tiden rådde det svåra ekonomiska förhållanden i Finland, samtidigt som det fanns ett starkt intresse för en kolonisation från den svenska kronans sida. Man var angelägen om att få de stora skogarna uppodlade, så att man skulle kunna få skatt även från dessa på den tiden värdelösa områden. Finnarnas invandring uppmuntrades bland annat av

¹ Y. NILSSON, Norra Värmland vid tiden för den finska kolonisationen. Medd. fr. Lunds Univ. geogr. inst. nr 139. Lund 1939.

² Rör. finnarna se: En bok om Värmland, del III Uppsala 1921, sid. 229 ff.

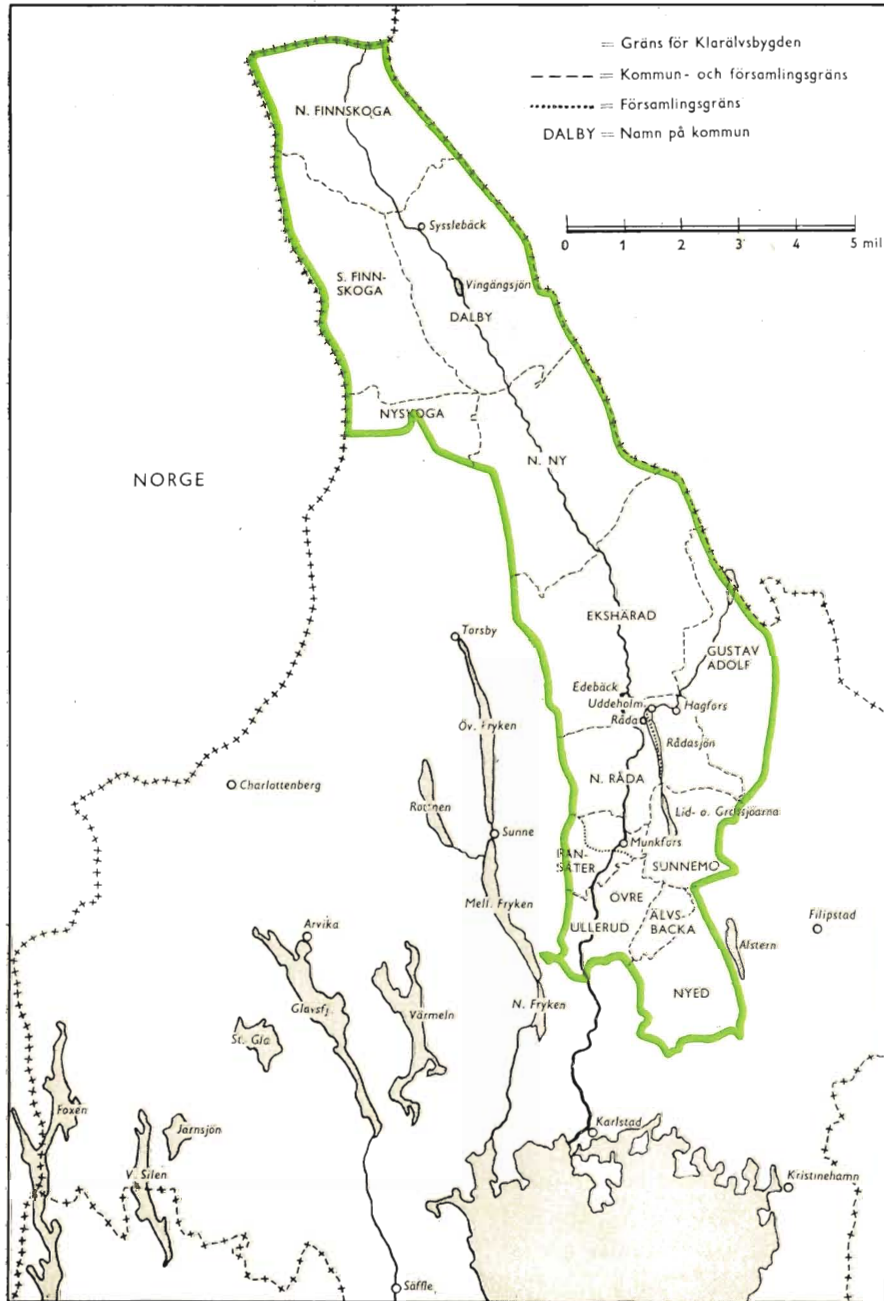

Fig. 1. Karta över Värmland och Klarälvbygden.

Karl IX, som gav dem de första sex åren skattefria. Principen var i stort sett den att finnarna skulle bosätta sig och röja mark i de skogar, som låg så avlägset till att bönderna nere i dalen inte hade något intresse av dem. Utmärkande för finnarnas jordbruk var svedjandet, d. v. s. att man brände av skogen och sådde säd och rotfrukter i askan. Man kunde bara taga ett par skördar på ett sådant svedjeländ och svedjade därför ständigt nya skogsmarker. Det kom snart till stridigheter mellan finnarna och de svenska bönderna, som ansåg att de led intrång genom svedjandet och finnarnas jakt på deras marker; blodiga uppgörelser förekom och vid tingen var mål mellan svenskar och finnar en ständig företeelse. Bakgrunden till dessa stridigheter var framför allt den, att genom järnhanterings utveckling i dessa trakter fick skogarna ett värde för bönderna, som de inte hade haft vid tiden för den finska kolonisationen. Så småningom skedde en uppblandning av befolkningen och t. ex. i Gustav Adolfs socken, som till stor del är uppodlad av finnar, är skillnaden mellan svenskar och finnättlingar numera alldeles utplånad. Minnen från den finska tiden är här framför allt ortnamn, t. ex. Aamäkk, Nain, Kosamäkk o. s. v. Det område, där en särpräglad finsk kultur längst har hållit sig kvar, är i de norra delarna av Klarälvsdalen i socknarna Nyskoga och Norra och Södra Finnskoga. Här har det intill senaste tid funnits människor, som kunnat tala finska.

År 1945 bodde det i hela bygden omkring 42 000 människor och hur befolkningsutvecklingen har varit under senare tid framgår av nedanstående tablå.¹

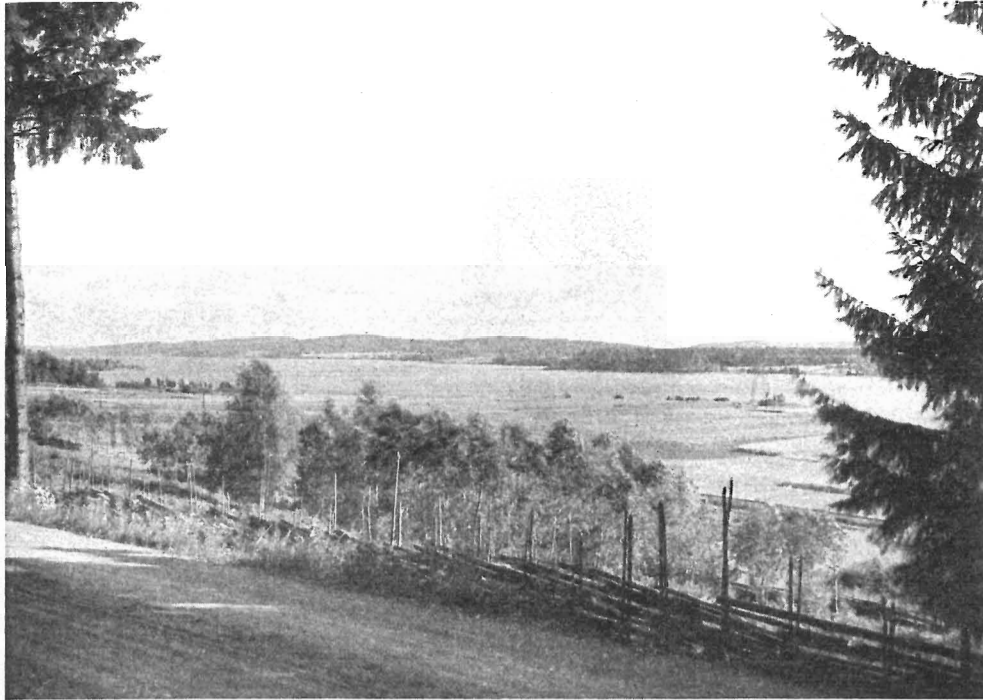
År	Antal invånare
1890	42 140
1900	43 139
1910	46 673
1920	45 102
1930	45 100
1940	43 309
1945	42 116

Som syns nådde befolkningen sitt maximum omkring år 1910 och har sedan dess befunnit sig i sjunkande. Särskilt påtaglig var nedgången under slutet på 30-talet och början på 40-talet. Sänkningen har varit kraftigare för kvinnornas del än för männens. Från 1910 fram till 1945 sjönk sålunda deras antal med 14 %, medan männens endast sjönk med 5 %. Hur befolkningen fördelar sig geografiskt framgår av fig. 2.²

Som syns av kartan är det fortfarande så, att huvudparten av befolkningen är bosatt längs Klarälvens dalgång och kring de större sjöarna. Bebyggelsen är mycket gles, det är endast vid Hagfors och Munkfors, som det har bildats tätorter av verklig betydelse. Av bygdens 42 000 invånare år 1945 bodde så-

¹ Årtalen anger här och i det följande situationen vid årets slut.

² Kartan har reproducerats efter W. William-Olsson, Ekonomisk-geografisk karta över Sverige, Nordisk Rotogravyr, Sthlm 1946.

Rådasjöns dalgång strax norr om Uddeholm.

Foto Rosenberg. STF:s bildarkiv.

lunda endast 14 000 i tätorter, medan de återstående 28 000 bodde på »rena» landsbygden.¹ Av dem som bodde i tätorter var 9 000 eller ungefär 65 % bosatta i antingen Hagfors eller Munkfors. Hagfors hade 1945 ungefär 5 100 invånare och Munkfors 4 200.

Ålderssammansättningen var 1940 den för riket typiska, d. v. s. få ungdomar, ännu så länge få åldringar men ett stort antal personer i de arbetsföra åldrarna. I nedanstående tablå visas dels den procentuella fördelningen på olika åldersklasser på landsbygden i riket i dess helhet år 1940, dels motsvarande siffror för Klarälvbygden vid samma tid.

Område	Å l d e r			
	0—15 %	15—65 %	65 o. äldre %	Summa %
Rikets landsbygd	23	67	10	100
Klarälvbygden	21	69	10	100

Sedan denna tid torde för bygdens del en viss förskjutning ha inträtt, framför allt i den riktningen att åldringarnas andel har ökat.

¹ Med tätorter menas »orter med sammanträngd befolkning och yttre stadslik eller tätbebyggd karaktär, vilkas invånare till övervägande del idka annan näring än åkerbruk» och med minst 200 invånare. Folkräkningen 1945, del I sid. 33*.

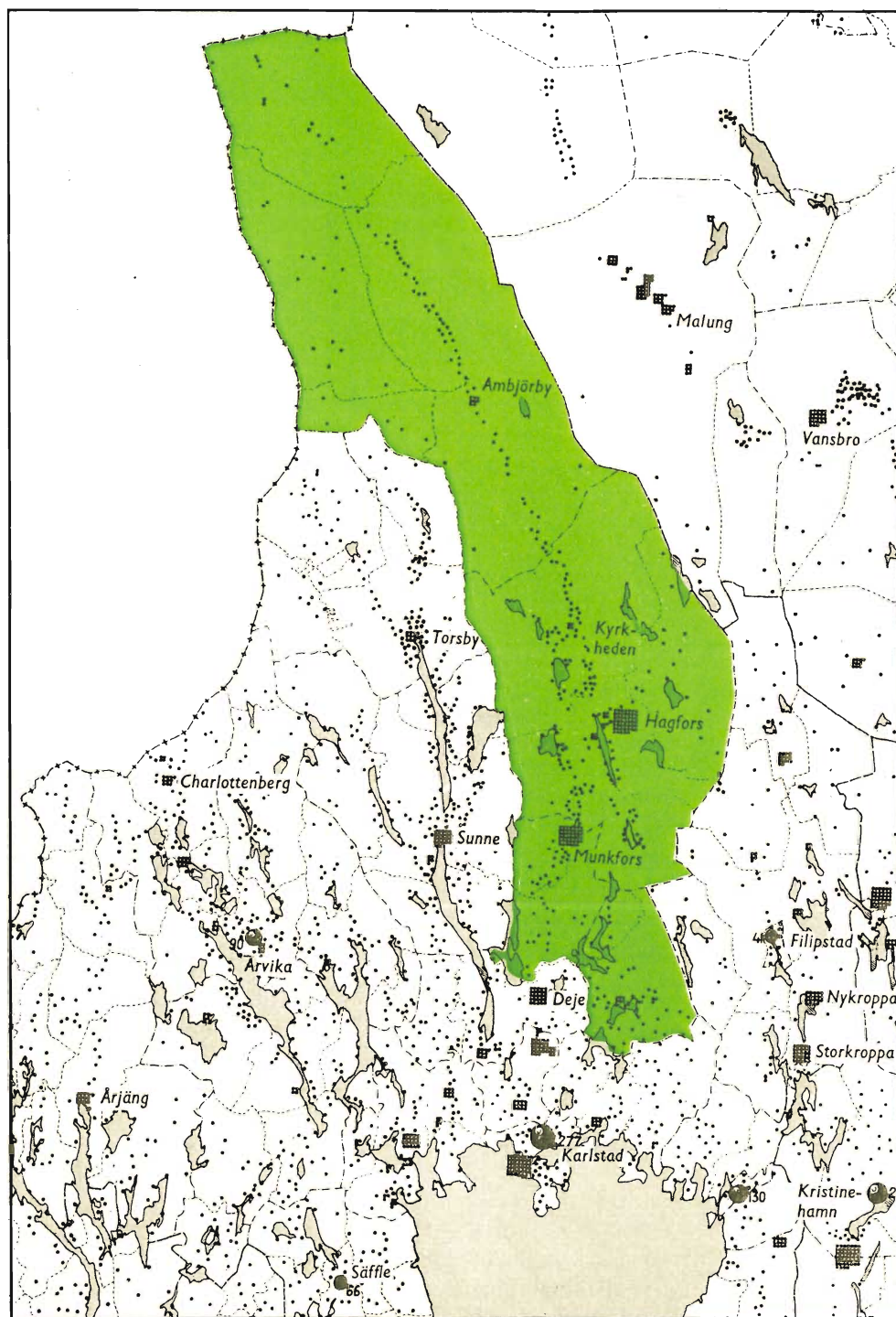

Fig. 2. Befolkningens fördelning i Värmland år 1940. (Efter W. William-Olsson.)
 1 prick = 100 invånare. Prickarna och kloten är volymproportionella mot antalet invånare.

NÄRINGSLIV

Befolkningens fördelning på olika yrkesgrupper framgår av nedanstående tablå, som redogör för förhållandena år 1940.¹

Yrkesgrupp	Klarälvbygden		
	Landsbygd %	Tätorter %	Totalt %
Jord- och skogsbruk	62	11	47
Industri och hantverk	22	66	35
Handel och samfärdsel	7	12	8
Allm. tjänst och fria yrken	3	5	4
Husligt arbete samt ospecificerad verksamhet	6	6	6
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

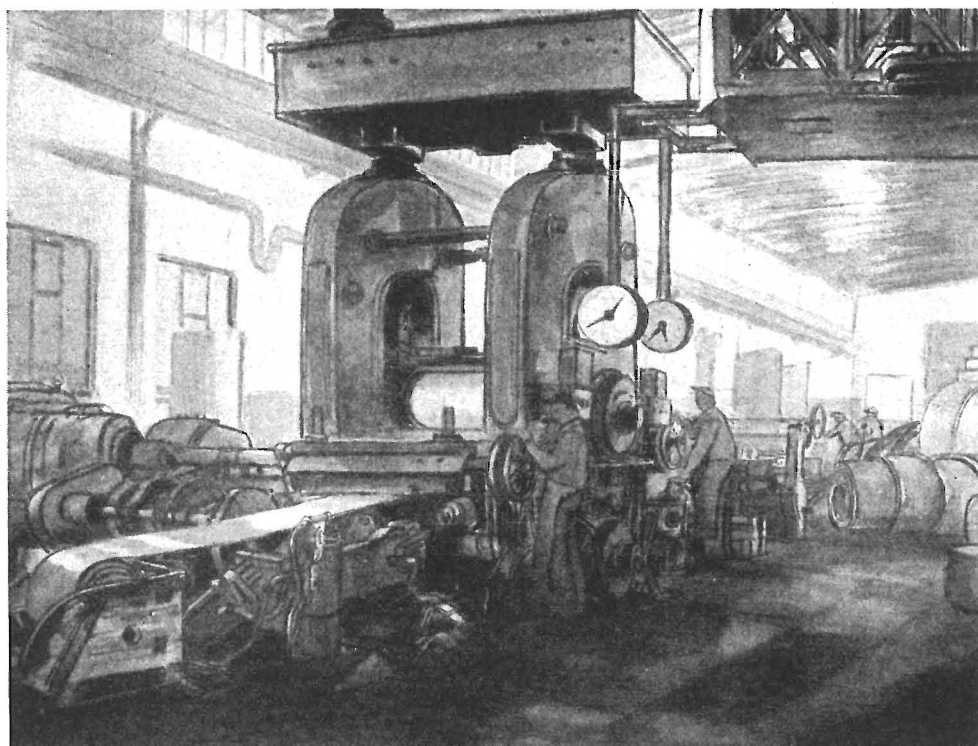
Som man kunde vänta sig dominerar jordbruket och framför allt skogsbruket på landsbygden, medan industrien svarar för huvudparten av sysselsättningen i tätorterna. Som tidigare nämnts, utgöres tätorterna i första hand av de två samhällena Hagfors och Munkfors och huvuddelen av industriarbetarna är sysselsatta vid järnverken på dessa orter. I Kommerskollegiums industristatistik för år 1945 redovisas 3 318 industriarbetare i bygden, och av dessa arbetade 2 693 eller 81 % vid Uddeholmsbolagets järnverk och manufaktur i Hagfors och Munkfors. Industrier vid sidan av de båda järnverken är ett järnmanufakturverk vid Lindfors i södra delen av Nyed, en del småsågar samt kraftverk, vilka emellertid endast sysselsätter ett mycket litet antal arbetare. Industrien sysselsätter nästan enbart manlig arbetskraft; av de ovan nämnda 3 318 industriarbetarna var sålunda endast 105 kvinnor.

De sysselsättningsgrenar, som dominerar bygdens liv, är alltså skogs- och jordbruket samt järnindustrien. En betydelsefull roll för näringslivet spelar också kraftverken, även om dessa märks ganska litet i en sysselsättningsstatistik.

Järnet. Med sin sydöstra del gränsar Klarälvbygden till Filipstads bergslag, där man sedan mycket länge har brutit en god och fosforren malm, t.ex. i Persberg, Nordmark och Långban. Redan under 1500-talet hade i denna bergslag vuxit upp ett stort antal hyttor och järnbruk. Med de metoder, som man använde på den tiden, åtgick det emellertid stora mängder ved och kol för att bryta malmen och framställa järn ur den. Samtidigt med att näringen utvecklades började under 1600-talet tillgångarna på skog att minska i bergslagen, och det visade sig inte längre möjligt att tillfredsställa kolbehovet från de närmaste trakterna.

Då det var dyrare och mer besvärligt att frakta kolet än att frakta malmen och järnet, ledde detta till att hyttorna och bruken spred sig västerut mot de stora skogsområdena i Klarälvsdalen och Fryksdalen. Denna decentralisering

¹ Uppgifterna är hämtade från primärtabellerna till 1940 års folkräkning och avser hela befolkningen.

Järnverken i Hagfors och Munkfors dominerar bygdens industriella liv. Bilden visar valsning av bandstål i kallvalsverket i Munkfors. Efter målning av E. Schwab.

av järnhanteringen fortsatte ända in mot mitten av 1800-talet. Under perioden 1540—99 fanns inget enda bruk och ingen hytta i hela Klarälvsbygden medan det under perioden 1800—69 redovisades 28 stycken, som fördelade sig på de olika socknarna på följande sätt.¹

Kommun	Hytta	Bruk
Södra Finnskoga.....	—	1
Dalby	—	1
Norra Ny	—	1
Ekshärad	—	2
Gustav Adolf.....	3	3
Norra Råda	—	3
Ransäter	—	4
Älvsbacka	—	1
Nyed	1	7
Sunnemo.....	1	—
<i>Summa .....</i>	<i>5</i>	<i>23</i>

¹ J. FURUSKOG, De värmländska järnbruken, Filipstad 1924. Cit. Furuskog. Uppgifterna i tabellen är hämtade från kartorna i slutet på boken.

De många små järnbruken spelade en ofantlig roll i bygdens tidigare historia. Ett av de sista som lades ner var Gustavsfors i Gustav Adolfs socken, det skedde år 1908. Här ovan smältsmeder vid Gustavsfors i början på 1900-talet.

Dessa hyttor och bruk var i allmänhet mycket små företag, som inte sysselsatte mer än något dussintal smeder och smedsdrängar. De var inte heller i gång året runt utan endast under så lång tid, som de behövde för att tillverka den kvantitet, som de fått privilegium på. Sin betydelse för befolkningens sysselsättning fick de framför allt genom den kolning och kolkörning, som de gav upphov till, samt genom allt det arbete som fordrades för transporten av malmen och järnet mellan gruvorna och hyttorna och brukena. Under slutet av 1800-talet och under 1900-talets första decennier gick de en snabb död till mötes. Orsakerna härtill var flera; de näringspolitiska hinder som tidigare hade hämmat de enskilda brukens tillväxt borttogs, järnvägar byggdes, vilket gjorde det möjligt att transportera kolet långa sträckor, och genom uppfinnandet av götstålsprocesserna — bessemer- och martinmetoderna — fick man möjlighet att framställa stål i större kvantiteter. Dessa metoder lämpade sig emellertid endast för stora produktionsenheter. Resultatet blev att hela Klarälvbygdens järnindustri så småningom koncentrerades till de två järnverken i Hagfors och Munkfors.¹

¹ G. ARPI, »Järnbruksdöden» i Råda-bygden. Vi Uddeholmare 1946: 5, sid. 2 ff.

Skogen. Vad som i första hand sätter sin prägel på Klarälvsbygdens näringsliv och natur och vad som främst ger befolkningen dess uppehälle är skogen och skogsbruket. År 1940 fick 21 000 av bygdens invånare sin utkomst från jord- och skogsbruk, medan industrien och hantverket endast svarade för 15 000.

Dalen är utomordentligt skogrik, till 77 % är dess yta täckt av skog, medan endast 6 % utgöres av åker och äng, övriga 17 % upptages av myrar, kärr, vågar och kala berg. Jordbruket och skogsbruket är i regel kombinerade med varandra, så att man ägnar sig åt jordbruket under sommarmånaderna och arbetar i skogen under vintern. Hur stor del av den samlade jord- och skogsbruksbefolkningens inkomster och sysselsättning, som härstammar från skogen, och hur stor del som kommer från jordbruket är svårt att säga, men det torde inte råda något tvivel om att skogen svarar för huvudparten av försörjningen. Jordbruken här uppe är som regel mycket små. I jordbruksräkningen för år 1944 redovisas 5 811 brukningsdelar i bygden. Av dessa har 91 % mindre än 10 ha åker och 51 % mindre än 2 ha, medan brukningsdelar med mer än 30 ha åker endast svarar för 9 ‰ av hela antalet.

De något större jordbruken ligger i allmänhet i södra delarna av bygden, särskilt i Nyed, som med sin sydligaste del hör till Vänerslätten. I den socknen ligger ungefär hälften av alla jordbruk över 10 ha. Brukningsdelar över 20 ha existerar å andra sidan överhuvud taget inte i socknarna Nyskoga, Södra och Norra Finnskoga, Dalby och Norra Ny.

I äldre tider hade skogen framför allt värde som underlag för järnhanteringen, för att fylla dess behov av ved och träkol. När järnbruken spred sig västerut från Filipstads bergslag in i Klarälvsdalen, ledde detta bland annat till att bruksägarna förvärvade stora skogsmarker i dalen för att trygga sitt råvarubehov. Dessa bruksskogar utgör numera kärnan i de skogskomplex, som innehas av de nuvarande aktiebolagen. Dessa bolag intar en utomordentligt dominerande ställning i det värmländska skogsbruket, vilket tydligt framgår av kartan i fig. 3, där deras skogar har markerats.¹ Av all skogsmark i hela Värmland äger bolagen 38 %, medan resten till största delen äges av enskilda personer; endast 5 % av arealen utgöres av allmänna skogar. Förutom av gamla bruksskogar består bolagens marker av skogar, som under 1800-talet och under 1900-talets första decennier förvärvades från bönder. Dessa skogs-köp sammanhänger med sågverksindustriens uppblomstring i mitten på 1800-talet, då man fick intresse av att förvärva även mer avlägset belägna skogsmarker. Mycket betydande egendomsförvärv gjordes av bolagen genom sådana köp innan man genom tillkomsten av de så kallade Norrlandslagarna förhindrades att vidare förvärva skog från enskilda. För Värmlands del blev

¹ Figuren har uppgjorts på grundval av uppgifter från Skogsförvaltningen vid Uddeholms AB. UHB. Kartan vill ge en översikt av läget men är icke riktig i detaljerna, eftersom det av tekniska skäl varit nödvändigt att sammanföra de ofta mycket långa och smala skiftena till större enheter. Som ett exempel på hur dessa skiften kan te sig under särskilt vidriga omständigheter kan nämnas att UHB har ett friliggande skogsskifte i Ekshärad, som är 34 meter brett och 7,4 kilometer långt.

Skogen.

Foto O. Blad.

dessa lagar gällande år 1917.¹ De skogsförvärv, som sedan den tiden gjorts av olika bolag, har i allmänhet kommit till stånd genom köp av andra aktiebolag.

Bolagsskogarna i Värmland äges för närvarande till största delen av de tre stora bolagen Billeruds AB, AB Mölnbacka-Trysil med systerbolaget Edsvalla Bruk samt Uddeholms AB. Dessa tre svarar tillsammans för 85 % av all bolagsskog i Värmland.² Billerud har huvudparten av sina fastigheter i området väster om Frykensjöarna, medan Mölnbacka och Edsvalla har sina områden i trakten kring Frykensjöarna samt i nordligaste Klarälvsdalen och i bergslagen öster om Filipstad. Som framgår av kartan är Uddeholmsbolagets ägor koncentrerade till mellersta delen av Klarälvsdalen samt bergslagen kring Filipstad.

Träindustriens tidigare historia i bygden är ganska ofullständigt känd, men man vet, att det redan under 1600-talet hade börjat anläggas mindre sågverk.³ Det är emellertid först under mitten av 1800-talet, som sågverksindustrien får verklig betydelse för bygdens liv. För närvarande finns ett stort antal smärre sågverk inom bygden, vilka emellertid huvudsakligen tillfredsställer lokala behov. Det är till största delen fråga om så kallade husbehovssågar. Något större exportsågverk finns inte numera, vilket bl. a. sammanhänger med att Uddeholmsbolaget koncentrerat sin sågverksrörelse till Skoghall vid Väneren.

När de många små hyttorna och järnbruken mot slutet av 1800-talet började att nedläggas, uppstod ofta i deras ställe mindre träsliperier, något senare började man anlägga sulfit- och sulfatfabriker. I Klarälvsbygden fanns det 1905 två träsliperier, en sulfitfabrik och en sulfatfabrik. Träsliperiernas mekaniska massa har haft svårt att hävda sig i konkurrensen och de små sliperierna i Värmland har i stor utsträckning numera lagts ned. För närvarande finns det ingen massaindustri i Klarälvsbygden, de två träsliperierna har nedlagts och Uddeholmsbolaget har koncentrerat sin tidigare tillverkning i bygden av kemisk massa till fabriker i Skoghall.

Kraften. Det som vid sidan av skogen och järnet framför allt sätter sin prägel på bygdens näringsliv är vattenkraften. De gamla järnbrukens läge bestämdes i första hand av tillgången på skog, men läget mera i detalj kom att avgöras av möjligheterna att få kraft till hamrarna. De fall som man på den tiden hade möjlighet att behärska måste vara små och i Klarälvsbygden blev det därför i första hand huvudflodens biflöden, som kom att utnyttjas, Uvån vid Stjärnfors, Ranån i Ransäter o. s. v. När man vid tiden för det första världskriget började bygga elektriska kraftverk fanns det emellertid tekniska möjligheter att utnyttja de stora fallen i själva Klarälven och under denna tid

¹ S.F.S. 166: 1917.

² Enl. uppgifter från bränslekontoret i Karlstad.

³ Rör. träindustrien se: G. WESSLÉN, Skogsindustrien och skogen i Värmlands län. Medd. från Värmlands och Örebro läns förenade skogvaktare- och kolareskolor å Gammelkroppa år 1939.

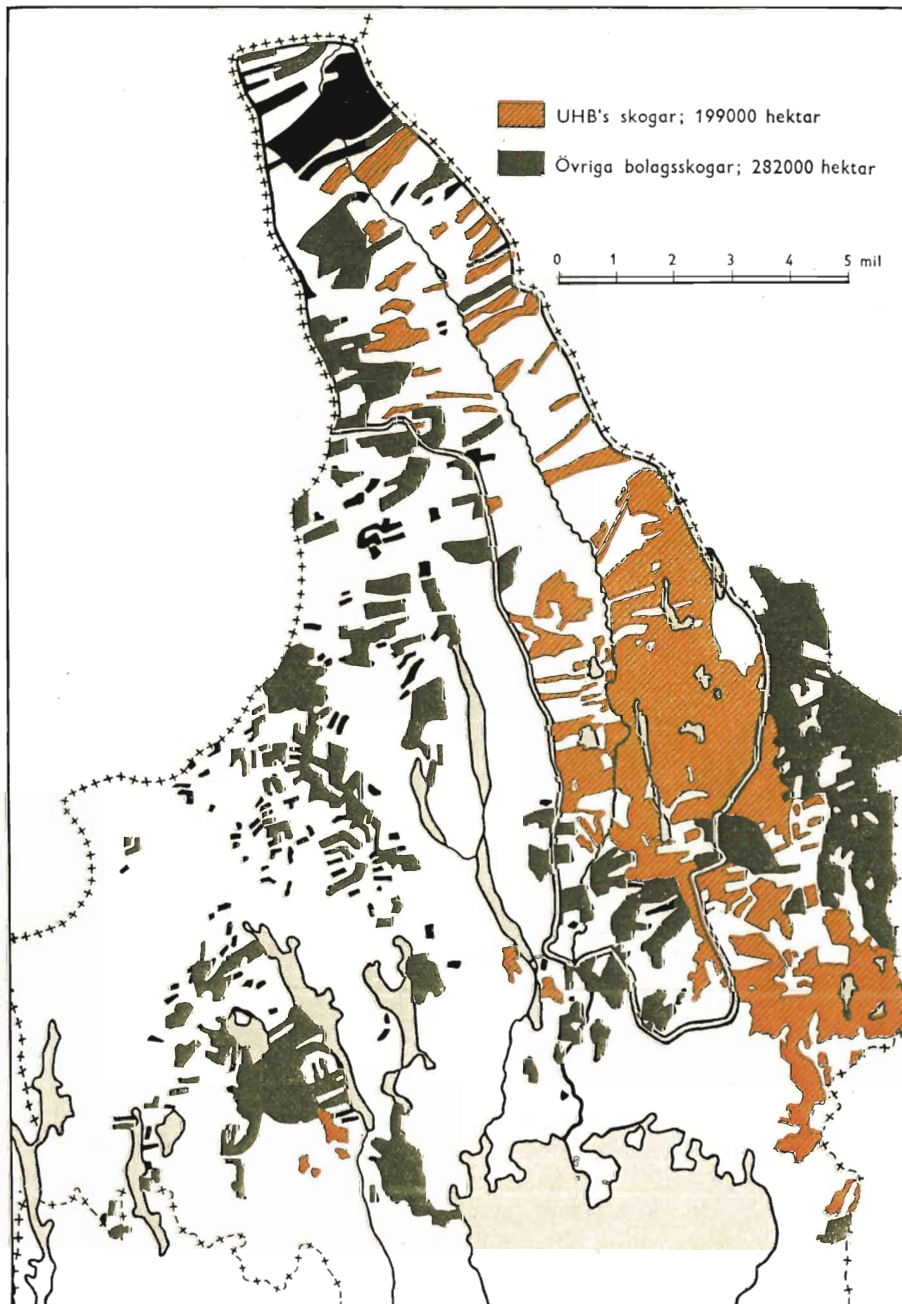
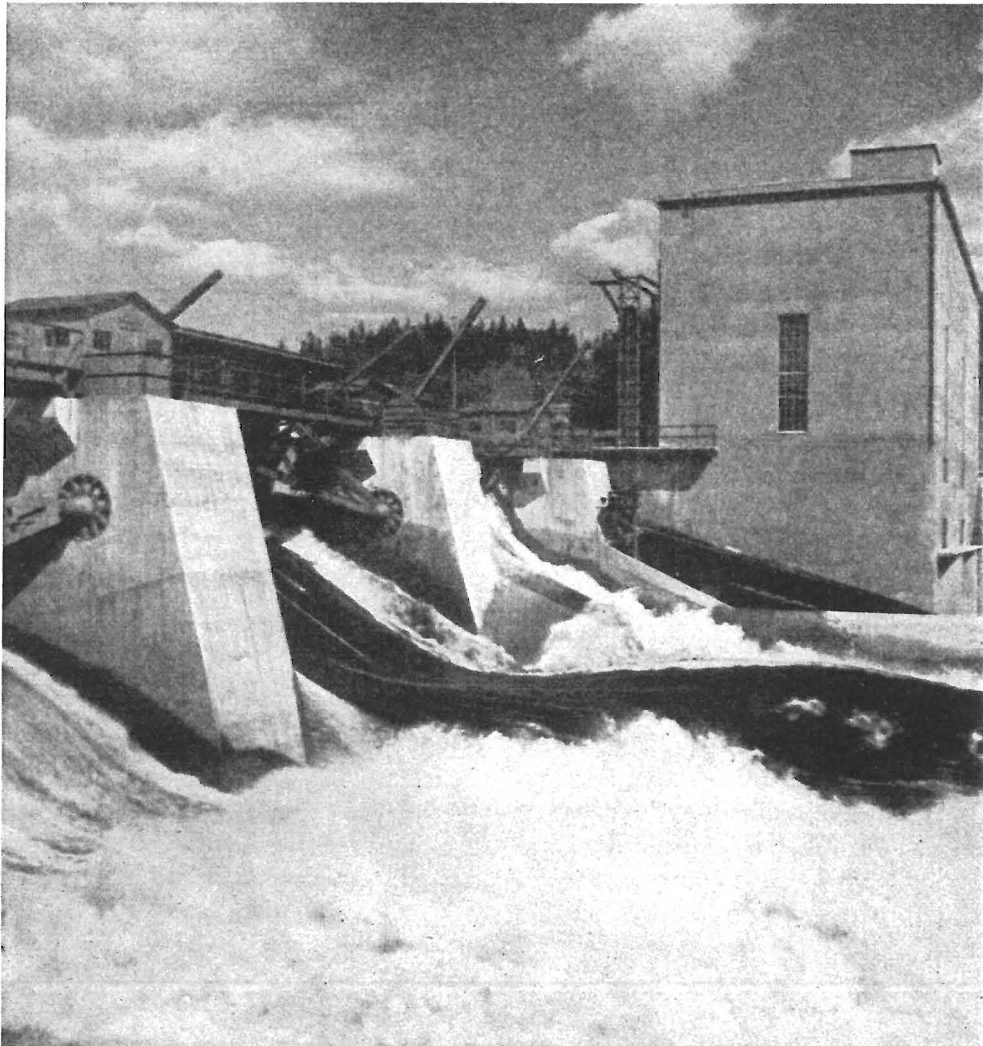

Fig. 3. Aktiebolagens skogar i Värmland år 1946.

Skogaforsens kraftverk vid Klarälven väster om Uddeholm.

tillkom kraftverken vid Forshult, Krakerud, Munkfors etc., alla ägda av Uddeholms AB. Den kraft som genereras vid dessa verk går huvudsakligen till bolagets järnverk samt till träindustrin i Skoghall.¹

Ur vattenkraftssynpunkt har Klarälven den nackdelen att den är oreglerad, d. v. s. man har ingen möjlighet att fördela tillflödet jämnt över året. En viss utjämning erhålles genom bifloden Uvån, som är synnerligen väl utbyggd och reglerad. Under tider av god krafttillgång i Klarälven magasineras vattnet här i sjömagasin, som töms under de tider, då vattentillgången i huvudälven är sämre.

¹ J. FLETCHER, Uddeholms kraftverk. Vi Uddeholmare 1945: 11, sid. 3 ff.

TILL EN BUSSCHAUFFÖR

Vår bastante chaufför sitter tåligt och kör på den tidiga frukost han fått,
och vi ser på hans rygg att vår välfärd är trygg i den vildmark där björnarna bor.
Han är urstark och fet, och hans pålitlighet och snällhet är ovanligt stor.
Han har liv i sin värd, han har mer; varje gård som bussen har vägen förbi
är han varuagent, advokat och betjänt och välkommen hjärtevän i.
Och det finns ingen man som är välsedd som han, där han far i sin gula kaross.
Vi guppar i ro över mörknande mo. Han skyddar och sörjer för oss.

ÅSTRÖM

I norra delen av bygden, där det saknas järnväg, spelar bussarna en ofantlig roll i människornas liv.

Teckning och vers från Expressen.

TÄTORTER OCH KOMMUNIKATIONER

En översikt av bygdens näringsliv erhålles av kartan i fig. 4, där tätorter med olika slag av industrier har markerats med olika färger.¹ Bygden domineras av järnindustriens två stora klot i Munkfors och Hagfors. De två mindre, röda kloten vid Hagfors avser Uddeholm och Stjärnfors och motiveras av att järnindustriens förvaltningspersonal i stor utsträckning är bosatt

¹ Tätorterna efter W. WILLIAM-OLSSON, Ekonomisk-geografisk karta över Sverige. Sthlm. 1946. Uppgifterna rörande tätorterna är grundade på 1940 års folkräkning. Beträffande kommunikationerna avser kartan årskiftet 1945/46.

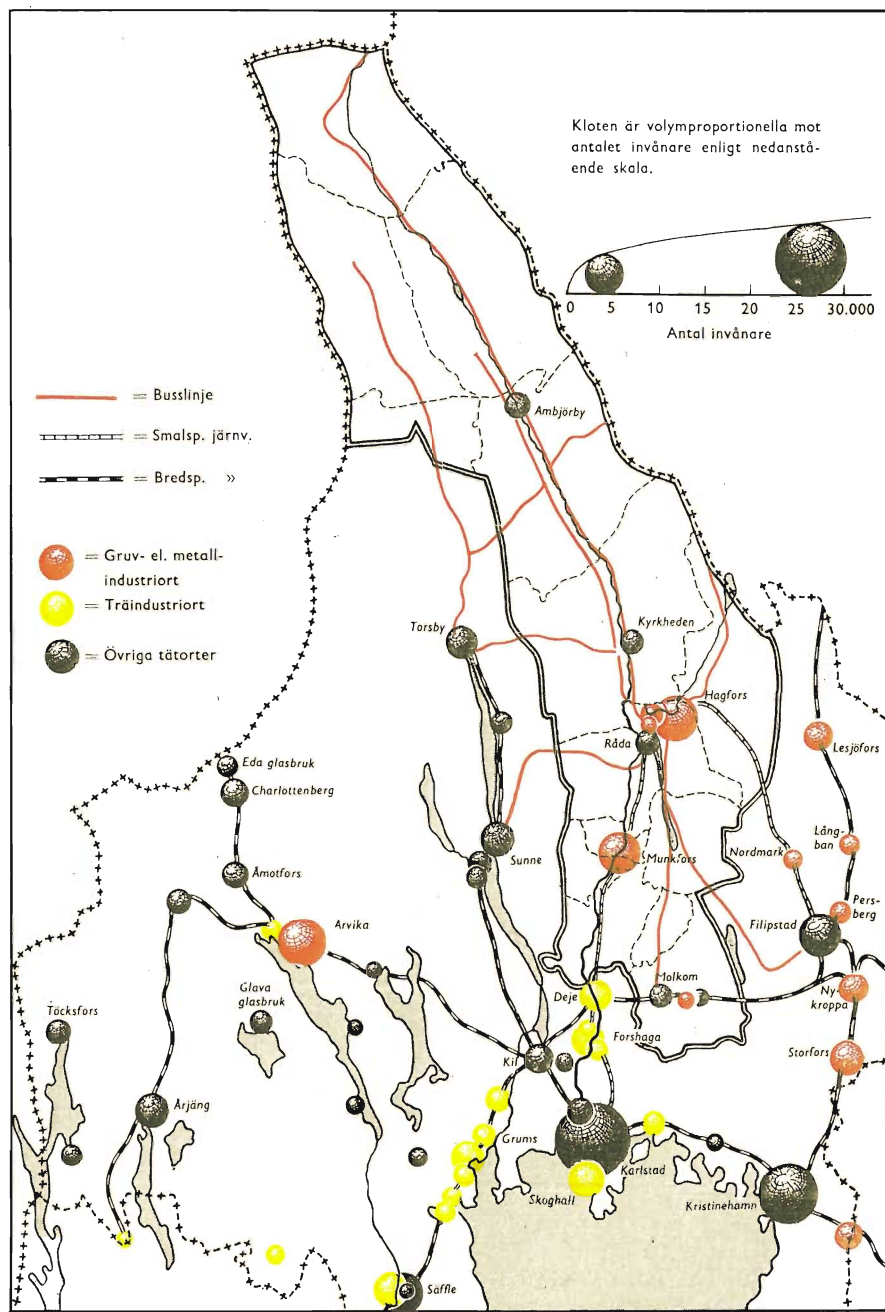

Fig. 4. Tätorter och kommunikationer i Värmland med särskild hänsyn till Klarälvbygden.

här. Som nämnts ovan existerar det inte någon träindustri av verklig betydelse i bygden. Virket från Klarälvens flottningsområde förädlas till övervägande del vid fabriker utanför området, vid Mölnbacka-Trysils sågverk, massafabriker och pappersbruk i Deje och Forshaga och vid Uddeholmsbolagets motsvarande anläggningar i Skoghall; en betydande del av virket transporteras också vidare till industrier söder om Väneren.

På kartan har även lagts in de järnvägs- och busslinjer, vilka berör Klarälvsbygden. Om man undantar den korta sträcka där Bergslagsbanan skär Nyeds socken är områdets enda järnväg den smalspåriga Nordmark-Klarälvens järnväg, som från Filipstad går via Hagfors och Munkfors till Karlstad. Banan äges av Uddeholmsbolaget och tillkom för att binda samman bolagets gruvor, järnverk och övriga anläggningar med varandra. Den var i huvudsak färdig 1904. I en trakt av Klarälvsbygdens karaktär med stora avstånd och gles bebyggelse blir kommunikationerna ett besvärligt problem för befolkningen, särskilt gäller detta för norra delen av området. Man rör sig här med väldiga vägsträckor och långa restider. Om en person skall färdas med postbussen från Långflon vid norska gränsen i Norra Finnskoga ned till Råda, så har han framför sig en sträcka på 16 mil. Han får starta klockan fem på morgonen och är framme klockan två på eftermiddagen, alltså en resa på nio timmar. På många håll har man också milslånga vägar till närmaste busslinje.¹

POLITISK INSTÄLLNING

Det kan i detta sammanhang ha ett visst intresse att redogöra för den politiska inställningen i bygden. I nedanstående tabell visas röstfördelningen vid 1940 och 1944 års val till andra kammaren. I tabellen har som jämförelse medtagits siffrorna även för Värmlands län och för landet i dess helhet.

Tab. 1. Röstfördelningen vid valen till andra kammaren 1940 och 1944 i olika delar av riket.

Parti	Röstandel i %					
	Klarälvsbygden		Värmlands län		Hela riket	
	1940	1944	1940	1944	1940	1944
Högern	8	7	12	11	18	16
Bondeförbundet	7	10	11	13	12	14
Folkpartiet	9	8	13	13	12	13
<i>Summa</i>	<i>24</i>	<i>25</i>	<i>36</i>	<i>37</i>	<i>42</i>	<i>43</i>
Kommunister + socialister	9	21	5	14	4	10
Socialdemokrater	67	54	59	49	54	47
<i>Summa</i>	<i>76</i>	<i>75</i>	<i>64</i>	<i>63</i>	<i>58</i>	<i>57</i>
Totalt	100	100	100	100	100	100

¹ Uppgifterna från »Nordmark-Klarälvens järnvägar», Karlstad 1945 samt de olika bussföretagens turlistor. Tidsuppgifterna avser år 1945.

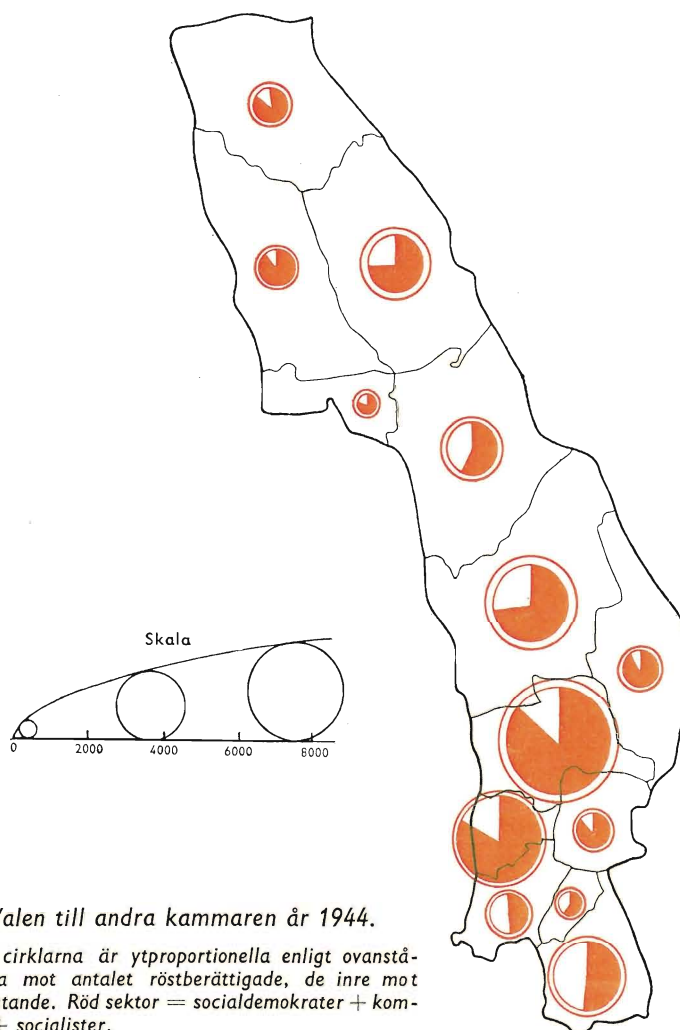

Fig. 5. Valen till andra kammaren år 1944.

De yttre cirklarna är ytproportionella enligt ovanstående skala mot antalet röstberättigade, de inre mot antalet röstande. Röd sektor = socialdemokrater + kommunister + socialister.

I Klarälvbygden har tydligen de borgerliga partierna en mindre andel av valmanskåren än i Värmland i övrigt och denna skillnad gäller i än högre grad gentemot riket i dess helhet. Mellan 1940 och 1944 ökar de borgerliga partierna i Klarälvbygden liksom i övriga delar av riket något sin andel av rösterna. Den mest markerade förändringen mellan de två valen är emellertid förskjutningen av väljare från det socialdemokratiska till det kommunistiska partiet. I Klarälvbygden ledde detta till att kommunisterna kom att svara för mer än $1/5$ av de röstande år 1944.

Partifördelningen i de olika kommunerna inom bygden har grafiskt åskådliggjorts i fig. 5. De borgerliga partierna svarar för en mer väsentlig del av väljarkåren i socknarna Nyed, Älvsbacka, Övre Ullerud och Ekshärad samt i Norra Ny och Dalby. De två senare är de socknar i dalen där aktiebolagen

har den minsta andelen av skogsmarken, medan de fyra första jämte Norra Råda och Ransäter är de enda socknar, där det existerar jordbruk av över 20 hars storlek. Den största andelen kommunister redovisar å andra sidan Nyskoga med 46 %, Gustav Adolf med 36, Norra Råda med 31 och Sunnemo med 33 %.

BYGDENS UPPDELNING PÅ OLIKA DELAR

I nedanstående tabell beskrives den regionala variationen hos en del av de företeelser, som har diskuterats i detta kapitel. Dessa tal har också legat till grund för den uppdelning av bygden, som det visade sig nödvändigt att göra på ett tidigt stadium av undersökningen.

Tab. 2. Befolkning, yrkesfördelning, jordbruksförhållanden och skogsbolagens inflytande i Klar-älvsbygdens församlingar.

Församling	Antal invånare 1945	Invånare per km ²	Skogs- arbetare % ¹	Åker % ²	Åker/bruk- ningsdel ha ³	Bolags- skogar % ³
Nyskoga.....	481	2,6	92	1,1	2,2	48
Södra Finnskoga	1 505	2,5	84	0,7	1,7	49
Norra Finnskoga	1 531	2,2	87	0,5	1,5	57
Dalby	3 410	4,2	74	1,5	2,4	34
Norra Ny.....	2 853	3,9	80	1,9	2,9	19
Ekshärad	6 057	7,0	61	4,6	3,3	61
Gustav Adolf	1 562	3,6	69	1,7	2,1	84
<i>Norra bygden.....</i>	<i>17 399</i>	<i>3,9</i>	<i>73</i>	<i>1,9</i>	<i>2,7</i>	<i>48</i>
Norra Råda.....	4 063	17,0	42	8,0 ⁴	3,7	84
Hagfors	6 954	47,0	10			
Ransäter	1 401	16,0	42			
Munkfors	4 406	81,0	9	12,1	4,6	60
<i>Industribygden.....</i>	<i>16 824</i>	<i>29,7</i>	<i>20</i>	<i>9,1</i>	<i>4,0</i>	<i>78</i>
Sunnemo	1 322	5,0	69	3,1	3,0	79
Övre Ullerud	1 642	8,0	71	14,3	8,2	56
Älvsbacka	638	10,0	77	13,6	6,9	68
Nyed	4 291	14,0	55	20,2	10,8	34
<i>Södra bygden.....</i>	<i>7 893</i>	<i>9,0</i>	<i>63</i>	<i>13,2</i>	<i>8,2</i>	<i>57</i>
Hela bygden	42 116	7,2	51	4,2	4,2	52

¹ Procenttalet anger hur stor andel av den totala befolkningen inom yrkesgrupperna I—V, som tillhör grupp I. Grupp I = jordbruk och skogsarbete. Uppgiften avser år 1940.

² D. v. s. i % av all landareal.

³ Uppgifterna härrör liksom ovanstående från primärmaterialet till 1937 års jordbruksräkning.

⁴ Vissa statistiska uppgifter föreligger inte församlingsvis och uppgifterna i de tre sista kolumnerna avser därför Norra Råda respektive Ransäters kommun.

Som framgår av tabellen kan bygdens olika delar karakteriseras ungefär på följande sätt:

Norra bygden: Glest befolkad, med jord- och skogsbruk som praktiskt taget enda näring; jordbruket dock av ringa omfattning med mycket små brukningsdelar.

Industribygden: En mer tätbefolkad trakt, med bättre tillgång på jordbruksmark; näringslivet i hög grad dominerat av industrierna i Hagfors och Munkfors.

Södra bygden: Liksom Norra bygden är den fattig på industri och tätorter men skiljer sig från den genom att jordbruket här har avsevärt större omfattning både genom att åkern upptar större del av landarealen och genom att varje brukningsdel är större än i Norra bygden.

Den uppdelning som här har gjorts omfattar emellertid inte områden, vilka är helt likartade till alla sina delar. I Norra bygden är det påtagligt att Dalby och Norra Ny skiljer sig från de övriga socknarna genom sin bondekaraktär, bolagen äger där relativt litet skog och brukningsdelarna är större än på andra ställen inom området. Att församlingarna Norra Råda och Ransäter har förts till Industribygden beror dels på en önskan att få sammanhängande områden, dels på att dessa församlingar präglas av att ett stort antal industriarbetare är bosatta där. Dessa industriarbetare torde till alldeles övervägande del vara sysselsatta i Hagfors och Munkfors. Inom Södra bygden är det vidare tydligt att Sunnemo skiljer sig från de övriga och till sin karaktär närmast hör hemma i Norra bygden. Att den förts till Södra bygden beror på önskan att få sammanhängande områden. Nyed skiljer också ut sig genom sin mer utpräglade slättbygdskaraktär.

KAPITEL 2. KLARÄLVSBYGDENS BEFOLKNINGSFÖRHÅLLANDEN

INLEDNING

Vid varje årsskifte insändes av prästerna i de olika församlingarna i riket en redogörelse till Statistiska Centralbyrån för de förändringar av befolkningen, som under året inträffat i deras församling. Denna redogörelse innehåller uppgift om

dels

antalet födda,
antalet inflyttade från andra församlingar,
antalet inflyttade från utlandet,
antalet från obefintlighetsboken överförda,

dels

antalet döda,
antalet utflyttade till andra församlingar,
antalet utflyttade till utlandet,
antalet till obefintlighetsboken överförda.

I inledningen till redogörelsen anges antalet i församlingen boende vid årets början, och med ledning av de uppgifter, som angivits ovan, räknar pastor sedan ut hur många personer, som bor i församlingen vid årets slut.

För de femton församlingar, som ingår i Klarälvsbygden, gjordes en avskrift av dessa redogörelser för åren 1926—45 och det är detta material, som i första hand ligger till grund för följande kapitel. Vid de vart tionde eller femte år återkommande folkräkningarna har man möjlighet att kontrollera, om den framskrivning av folkmängden år för år, som sker med hjälp av prästernas redogörelse, verkligen stämmer. Som regel visar sig felen vara av liten omfattning. Allmänt kan sägas, att det här använda materialet torde vara mycket pålitligt.¹

Befolkningens absoluta storlek inom ett visst område påverkas alltså av

¹ Prästernas folkmängdsredogörelser har tidigare bearbetats för riket i dess helhet för perioden 1895—1933. Se D. S. THOMAS, *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements 1750—1933*, New York 1941. Cit. Thomas. I den boken lämnas på sid. 205 ff. en utförlig redogörelse för arten av det här använda materialet.

in- och utflyttningen samt av antalet födda och döda.¹ För att få en föreställning om den inbördes betydelsen av de olika faktorerna kan man göra upp ett slags balansräkning. För Klarälvsbygdens del fördelar sig vinsterna och förlusterna på följande sätt under perioden 1926—45.²

Vinst	Förlust	Resultat	%
Inflyttning = 17 941	Utflyttning = 24 167	—6 226	—69
Immigration = 737	Emigration = 737	± 0	0
Födda = 13 499	Döda = 10 699	+2 800	+31
<i>Summa</i> 32 177	<i>Summa</i> 35 603	—3 426	100

Dessa siffror avser bygden i dess helhet och i talen för in- och utvandring ingår icke de flyttningar, som skett inom bygden. Dessa har räknats bort med ledning av tab. B 4, som anger flyttningarnas fördelning på olika områden. För denna fördelning redogöres på sid. 62 ff.³

Tablåns sista kolumn visar den procentuella fördelningen av resultatet, om man inte tar hänsyn till tecken. Som syns, har nettoflyttningen den största inverkan, motsvarande ungefär 70 % av förändringen. Räknar man ut motsvarande procenttal för var och en av de olika bygderna blir resultatet följande:

N e t t o	Norra bygden %	Industribygden %	Södra bygden %
Inflyttning — Utflyttning	—74	—29	—89
Immigration — Emigration	+ 1	0	— 3
Födda — Döda	+25	+71	+ 8
<i>Summa</i>	100	100	100

Det är endast i Ind.-bygden som flyttningarna inte svarar för huvudparten av de inträffade förändringarna. Den förlust som Klarälvsbygden och dess olika delar gör genom utflyttningen till andra delar av riket uppvägs emellertid i betydande grad av överskottet av födda över döda. Om man tänker sig att antalet födda hade varit lika stort som antalet döda under denna period skulle folkminskningen blivit avsevärt större än den nu blev. För att illustrera vilken betydelse födelseöverskottet har haft i de olika församlingarna, då det gällt att hejda verkningarna av utflyttningen, har i nedanstående tabell

¹ Den i kyrkböckerna bokförda folkmängden påverkas också av dem som förts till och från obefintlighetsboken. Deras antal är emellertid mycket litet och har försummats i det följande.

² En utförligare redogörelse återfinns i tab. B 1. Bilagetablerna har numererats B 1, B 2, B 3 osv.

³ Reduktionen har skett på så sätt att utflyttningen har minskats med 31 %, varefter inflyttningen minskats med samma absoluta belopp. Motsvarande reduktionstal för de olika bygderna är: Norra bygden = 18 %, Industribygden = 24 %, Södra bygden = 8 %.

sammanställts dels den minskning av folkmängden, som verkligen inträdde under perioden 1926—45, dels den som skulle ha inträffat om utflyttningsöverskotten hade fått verka med sin fulla kraft, d. v. s. om man inte hade haft något födelseöverskott utan antalet födda hade varit lika med antalet döda.¹

Tab. 3. Befolkningens förändringar 1926—45, församlingsvis.

Församling	Verklig förändring, %	Tänkt förändring, %	Församling	Verklig förändring, %	Tänkt förändring, %	Församling	Verklig förändring, %	Tänkt förändring, %
Nyskoga	— 18	— 30	Norra Råda	— 12	— 16	Sunnemo	— 13	— 18
Södra Finnskoga . .	— 15	— 29	Hagfors	+ 24	+ 7	Övre Ullerud	— 26	— 25
Norra Finnskoga . .	— 12	— 22	Ransäter	— 10	— 13	Älvsbacka	— 24	— 24
Dalby	— 8	— 15	Munkfors	+ 8	+ 0	Nyed	— 18	— 20
Norra Ny	— 4	— 10						
Ekshärad	— 9	— 14						
Gustav Adolf	— 31	— 32						
Norra bygden	— 12	— 18	Industribygden . . .	+ 6	— 3	Södra bygden	— 19	— 21

Födelseöverskottet får tydligen till följd att befolkningsminskningen i Norra bygden blir avsevärt mindre än den annars skulle ha varit. Den verkliga minskningen uppgår endast till omkring 67 % av den tänkta. I flera av bygdens församlingar skulle också, som syns, minskningen av folkmängden varit dubbelt större om något födelseöverskott inte existerat. Man kan också se av tabellen att en av orsakerna till att den verkliga minskningen av folkmängden blev så stor i Gustav Adolf var att födelseöverskottet där var så obetydligt. I Industribygden förbyts å andra sidan genom födelseöverskottet minskningen till en mindre vinst. I Södra bygden åter överensstämmer den tänkta och den verkliga förändringen mycket nära med varandra, vilket alltså innebär att antalet födda och antalet döda i den bygden var ungefär lika stort. Förklaringen till att födelseöverskottet är så mycket mindre i Södra bygden än i de två övriga kan dels bero på skiljaktigheter i fråga om fruktsamhet och dödlighet, dels på olikheter i fråga om ålderssammansättning. Ju större andel av en befolkning som befinner sig i de barnproducerande åldrarna, desto fler barn kan man räkna med per tusen invånare. Antalet döda blir också lågt i en sådan befolkning, eftersom det är först upp i femtio — sextioårsåldrarna som dödligheten börjar stiga. Som framgår av nedanstående tablå finns det också anledning att vänta sig ett mindre födelseöverskott i Södra bygden än i de övriga bygderna av det skälet att ålderssammansättningen där är mindre gynnsam i detta hänseende.²

¹ Denna situation kan tänkas uppstå antingen genom att antalet födda minskar eller antalet döda stiger eller genom en förening av dessa två företeelser. Förändringar av detta slag kommer troligen också att påverka nettoutflyttningen. För enkelhetens skull har emellertid ingen hänsyn tagits till detta förhållande.

² Uppgifterna avser år 1940 och är hämtade från primärtabeller till folkräkningen.

Ålder	Norra bygden %	Industri- bygden, %	Södra bygden %
0—15.....	22	21	20
15—50.....	53	57	52
50 år och äldre.....	25	22	28
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

När det gäller att angripa problemet hur man skall kunna trygga den framtida tillgången på arbetskraft, är det viktigt att försöka fastställa den inbördes storleksordningen av de faktorer, som inverkar på befolkningens storlek. Ett sätt att göra det, är att summera alla vinst- och förlusttermerna och räkna ut den procentuella fördelningen på olika rubriker. Gör man en sådan uträkning för Klarälvbygden med ledning av uppgifterna i tab. B 1 visar det sig att in- och utflyttningen under den undersökta perioden svarar för 62 % av befolkningsrörelsen, immigration och emigration för 2 %, födelserna för 20 % samt dödsfallen för 16 %. Det är alltså flyttningarna som i första hand har betydelse för befolkningsutvecklingen. Denna fördelning mellan de olika faktorerna har i stort sett varit densamma under hela perioden; för de första fem åren (1926—30) uppgick sålunda andelen för in- och utflyttning samt emigration och immigration till 60 %.

Vilka möjligheter finns det nu att påverka dessa olika faktorer och hur kan man vänta sig att de skall utveckla sig i framtiden?

ANTALET FÖDDA

Från år 1909 fram till år 1933 visade årliga antalet födda barn i Sverige sjunkande tendens. Från och med år 1934 började antalet åter stiga, särskilt stark blev stegringen under 1940-talet och för närvarande har man åter uppnått nivån från 10-talet. Förklaringen till denna utveckling är i första hand att de stora årskullarna från 1910-talet omkring 1940 började komma upp i de barnalstrande åldrarna samt att giftermålsfrekvensen visat en tendens att öka.¹ Denna ökning av antalet födda kommer emellertid troligen att åter förbytas i en ny nedgång i och med att barnproduktionen flyttas över från de nuvarande stora årsklasserna till de små årsklasser, som föddes under 1920- och 30-talen. Hur utvecklingen har varit i landet i dess helhet, samt i Klarälvbygden och dess olika delar framgår av fig. 6, som återger årliga antalet födda i femårsgenomsnitt i form av ett index, där perioden 1910—14 har satts lika med 100.

Som framgår av figuren motsvaras inte den uppgång av antalet födda som skett för riket i dess helhet av någon likartad uppgång i Klarälvbygden. Det är endast i fråga om Industribygden, som man kan konstatera en mindre ökning. I Norra bygden, som har det största intresset när det gäller skogens arbetskraftsfråga, fortsätter tvärtom antalet födda att sjunka även under 40-

¹ Se Stat. undersökningar kring befolkningsfrågan SOU 1945: 53; särskilt uppsatserna II och III.

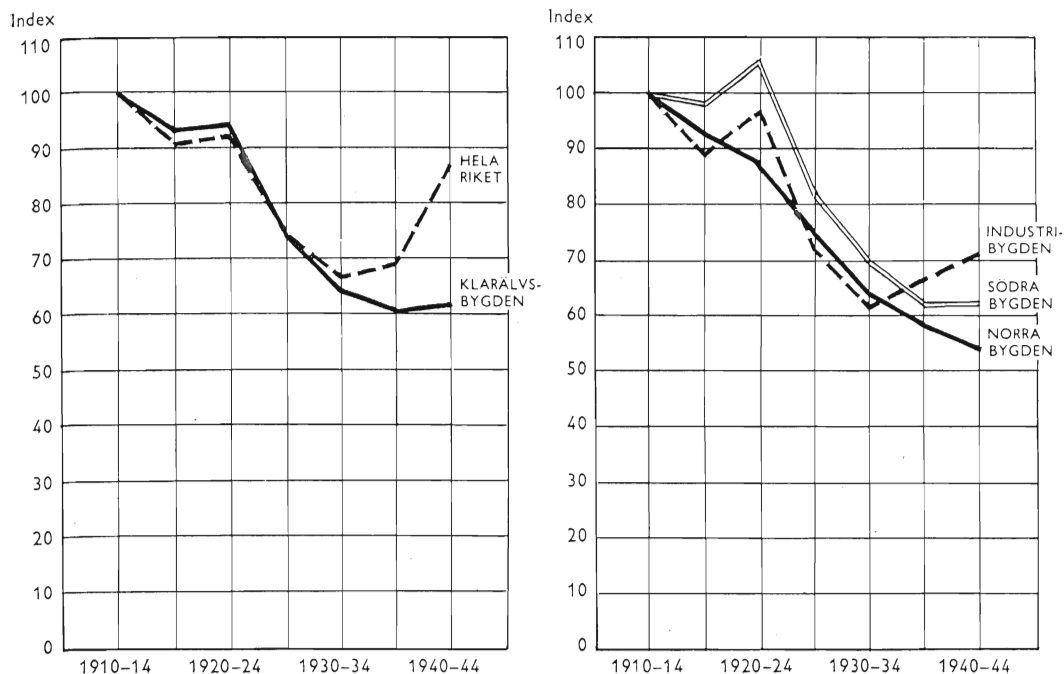

Fig. 6. Antalet födda under perioden 1910–44 i hela landet och i Klarälvbygden och dess delar. Femårsmedeltal; perioden 1910–14 = 100. Uppgifterna hämtade från tab. B 2.

talet. Detta betyder att i dessa skogskommuner kommer man aldrig att erfara den lättnad på arbetsmarknaden, som inträder på andra håll i riket i och med att de stora årsklasserna från 40-talet omkring 1960 träder in i produktionen. Man kan där se fram mot en ständigt minskande rekrytering till skogsarbetet helt enkelt av det skälet, att det kommer att finnas allt färre att rekrytera bland.

Om man tänker sig att inträdet i produktionslivet sker vid 20 års ålder och att flyttningsförlusterna och dödligheten i framtiden blir lika stora som tidigare, så kommer i Norra bygden det årliga antalet »rekryter» att 1945–50 vara 15 % lägre än det var 1940–45, under perioden 1950–55 kommer deras antal att vara 27 % lägre, under femårsperioden därefter 35 % lägre och till sist 1960–65 blir antalet 39 % lägre än under fyrtiotalets första fem år.

Det skulle kräva synnerligen omfattande undersökningar för att ordentligt reda ut varför utvecklingen av antalet födelser inte har varit densamma i Klarälvbygden som i riket i övrigt. Det är emellertid inget tvivel om att en av de viktigaste orsakerna till att antalet födda blivit så litet är den, att de barnproducerande åldrarna i bygden minskat, medan de i hela riket har ökat. Mellan år 1930 och 1940 steg sålunda i hela riket antalet personer mellan 20 och 40 år med 9,2 %, medan under samma tid motsvarande åldersgrupp i Klarälvbygden sjönk med 1,5 %.¹

¹ På grund av att siffror för 1930 endast föreligger häradsvis gäller detta endast Älvdals och Nyeds härad. Dessa härad omfattade emellertid 1940 drygt 80 % av Klarälvbyggens folkmängd.

ANTALET DÖDA

Dödligheten — det vill säga den andel av befolkningen i en viss ålder, som under ett år avgår med döden — är i stort sett densamma i olika delar av vårt land och håller sig synnerligen konstant från år till år. På lång sikt sker en sänkning av dödligheten på grund av förbättrade hygieniska och ekonomiska förhållanden; denna sänkning förlöper emellertid mycket långsamt och likformigt. Möjligheterna att påtagligt påverka dödligheten inom ett visst område torde få betraktas som synnerligen ringa.

Antalet döda i en viss folkmängd bestäms emellertid inte endast av dödligheten utan också av befolkningens ålderssammansättning. För närvarande befinner sig i Sverige en stor andel av befolkningen i åldrarna 20—50 år, medan antalet åldringar är relativt litet. Detta gör att antalet döda per tusen av folkmängden blir litet eftersom dödligheten är liten ända upp i femtioårsåldern. Om 15 å 20 år kommer de nuvarande stora årsklasserna att ha flyttats upp i de åldrar där dödligheten är hög. Samtidigt kommer de produktiva åldrarna att minska eftersom de rekryteras från de relativt fåtaliga årsklasser som föddes under 20- och 30-talen. Konsekvensen av detta blir att antalet döda per tusen invånare kommer att stiga icke obetydligt. För hela riket kan antalet dödsfall i åldern över 20 år under femårsperioden 1940—45 beräknas till 345 000, motsvarande antal för femårsperioden 1960—65 bör uppgå till cirka 442 000, d. v. s. en ökning med 28 %.¹

Hur utvecklingen kommer att bli i Klarälvbygden är svårare att säga eftersom befolkningens storlek i hög grad påverkas av antalet flyttningar. Men det kan ha ett visst intresse att se vilka konsekvenser den nuvarande ålderssammansättningen får i framtiden under den förutsättningen att ingen ut- eller inflyttning kommer att äga rum. En framskrivning av befolkningen från den utgångspunkten redovisas i fig 7. Som syns av figuren kommer ålderssammansättningen hos Klarälvbygdens befolkning att i framtiden bli alltmera övertung; de yngre åldrarna minskar och samtidigt ökar antalet individer i de högre åldrarna. År 1940 var 23 % av befolkningen mellan 20 och 30 år, enligt denna framskrivning blir motsvarande andel 1960 endast 17 %. Om man på samma sätt som tidigare beräknar antalet döda 1940—45 och 1960—65 på grundval av denna ålderssammansättning, blir resultatet följande: Under den första perioden kan antalet döda beräknas till 2 400 och under den senare till 2 900, d. v. s. deras antal stiger med 21 %. Denna utveckling torde endast i ringa grad påverkas av flyttningarna eftersom flyttningsförlusterna, som senare skall visas, framför allt drabbar de yngre åldrarna där dödligheten är obetydlig.

Förskjutningen mot högre åldrar får också den konsekvensen att arbetskraftens medelålder kommer att stiga. Medelåldern hos de i fig. 7 redovisade männen mellan 20 och 65 år är sålunda 1940 = 39,8 och 1960 = 42,4 år.

¹ Beräkningarna grundar sig på framskrivningar i S.O.S. Befolkningsrörelsen, översikt för åren 1931—40, sid. 79 ff. Antalet döda har satts lika med det antal dödsfall, som man erhåller om man framskriver befolkningen fem år i åldersgrupperna 20 år och äldre.

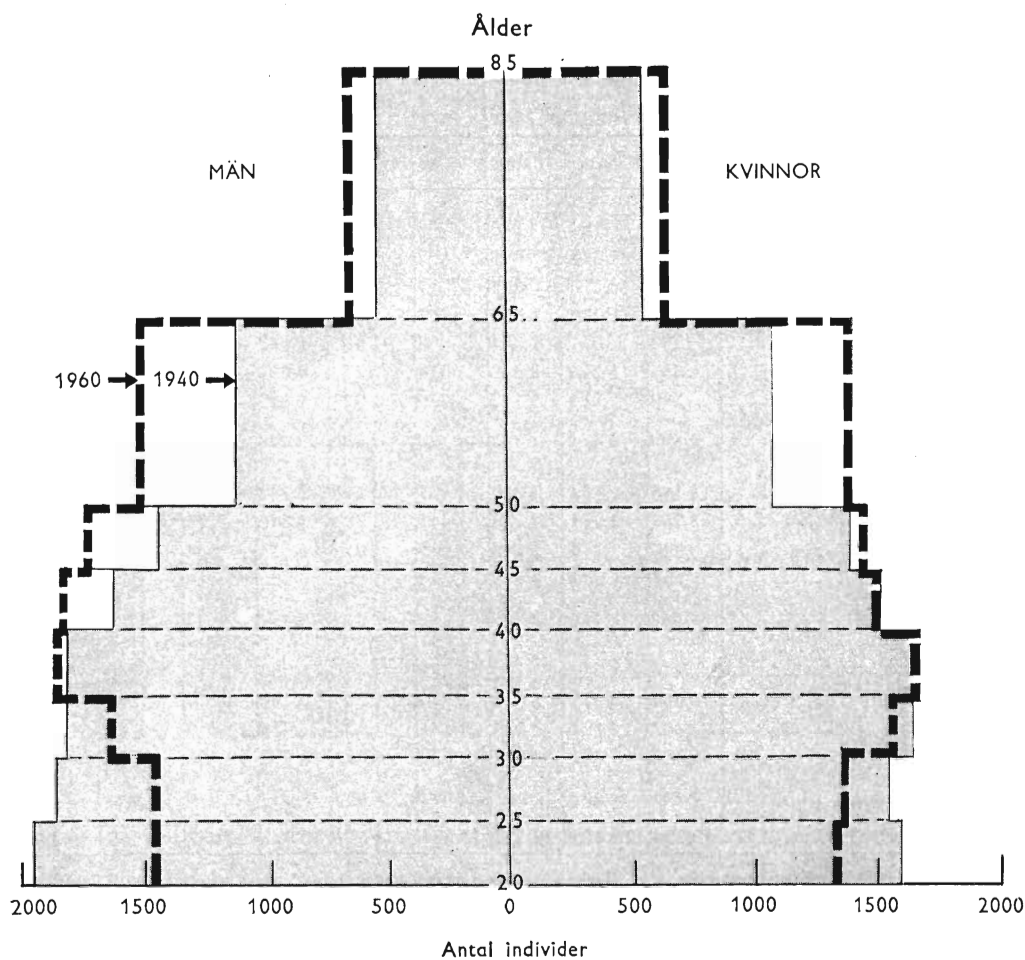

Fig. 7. Ålderssammansättningen i Klarälvbygd 1940 och 1960.

Förutsättning för prognosen; inga flyttningar efter 1940. Uppgifterna från tab. B 3.

FLYTTNINGARNA

1. Flyttningarnas absoluta omfattning.

I tab. 4 redovisas det absoluta antalet in- och utflyttade till Klarälvbygdens församlingar under perioden 1926—45. Som framgår av tabellen uppgick de inrikes flyttningarna för bygdens samtliga församlingar till 35 025 utflyttningar och 28 799 inflyttningar. Flyttning förlusten blev sålunda 6 226 personer, av dessa var 2 657 män och 3 569 kvinnor. Till dessa inrikes flyttningar kom 1474 fall av immigration och emigration, vilka emellertid tog ut varandra, så att det under ifrågavarande period varken uppstod någon vinst eller någon förlust gentemot utlandet. När här talas om den totala utvandringen respektive invandringen menas därmed summan av in- resp. utvandringen för alla de enskilda församlingarna. Denna summa

Tab. 4. Inrikes flyttningar till och från Klarälvsbygdens församlingar under perioden 1926—45.

Församling	Inflyttning			Utflyttning			Netto		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Totalt
Nyskoga	102	186	288	168	299	467	— 66	— 113	— 179
Södra Finnskoga	247	444	691	492	764	1 256	— 245	— 320	— 565
Norra Finnskoga	191	473	664	317	727	1 044	— 126	— 254	— 380
Dalby	555	1 095	1 650	773	1 439	2 212	— 218	— 344	— 562
Norra Ny	503	871	1 374	602	1 081	1 683	— 99	— 210	— 309
Ekshärad	867	1 775	2 642	1 314	2 273	3 587	— 447	— 498	— 945
Gustav Adolf	399	714	1 113	750	1 077	1 827	— 351	— 363	— 714
<i>Norra bygden . . . . .</i>	<i>2 864</i>	<i>5 558</i>	<i>8 422</i>	<i>4 416</i>	<i>7 660</i>	<i>12 076</i>	<i>— 1 552</i>	<i>— 2 102</i>	<i>— 3 654</i>
Norra Råda	1 148	1 862	3 010	1 497	2 245	3 742	— 349	— 383	— 732
Hagfors	1 757	2 971	4 728	1 541	2 799	4 340	+ 216	+ 172	+ 388
Ransäter	526	776	1 302	600	914	1 514	— 74	— 138	— 212
Munkfors	1 258	1 937	3 195	1 244	1 961	3 205	+ 14	— 24	— 10
<i>Industribygden . . . . .</i>	<i>4 689</i>	<i>7 546</i>	<i>12 235</i>	<i>4 882</i>	<i>7 919</i>	<i>12 801</i>	<i>— 193</i>	<i>— 373</i>	<i>— 566</i>
Sunnemo	276	520	796	387	666	1 053	— 111	— 146	— 257
Övre Ullerud	662	975	1 637	936	1 260	2 196	— 274	— 285	— 559
Älvsbacka	302	424	726	421	505	926	— 119	— 81	— 200
Nyed	1 931	3 052	4 983	2 339	3 634	5 973	— 408	— 582	— 990
<i>Södra bygden . . . . .</i>	<i>3 171</i>	<i>4 971</i>	<i>8 142</i>	<i>4 083</i>	<i>6 065</i>	<i>10 148</i>	<i>— 912</i>	<i>— 1 094</i>	<i>— 2 006</i>
Totalt	10 724	18 075	28 799	13 381	21 644	35 025	— 2 657	— 3 569	— 6 226

är större än det tal, som man skulle erhålla om man behandlade Klarälvsbygden som en enhet och alltså eliminerade alla flyttningar mellan församlingarna inom bygden. Förlusten eller nettoutflyttningen kommer däremot att avse hela bygden eftersom ut- och invandringar inom bygdens ram tar ut varandra. Ovan har skilts på de flyttningar, som skett till och från församlingar inom Sveriges gränser, samt immigration och emigration. Som syns är de senare under denna period av mycket liten omfattning. Antalet emigranter utgjorde 2,1 % av alla utflyttade och immigranterna 2,5 % av alla inflyttade. Då det alltså har föga betydelse om man tar med immigranterna och emigranterna eller inte, har dessa i det följande behandlats avsevärt mera kortfattat än övriga flyttande, då det härigenom varit möjligt att nå en avsevärd arbetsbesparing. Emigrationen och immigrationen inkluderas därför aldrig i flyttningarna, i den mån det inte särskilt sägs.

När man talar om flykten från landsbygden torde man ofta föreställa sig den som en ensidig rörelse från landsbygden till städerna, men som framgår av det ovanstående är detta inte fallet för församlingarna inom Klarälvsbygden. Under den 20-årsperiod det här gäller skedde från dessa församlingar en betydande utflyttning, som dock till största delen uppvägdes av en motsvarande inflyttning. I genomsnitt förhöll sig under denna tid inflyttningen till ut-

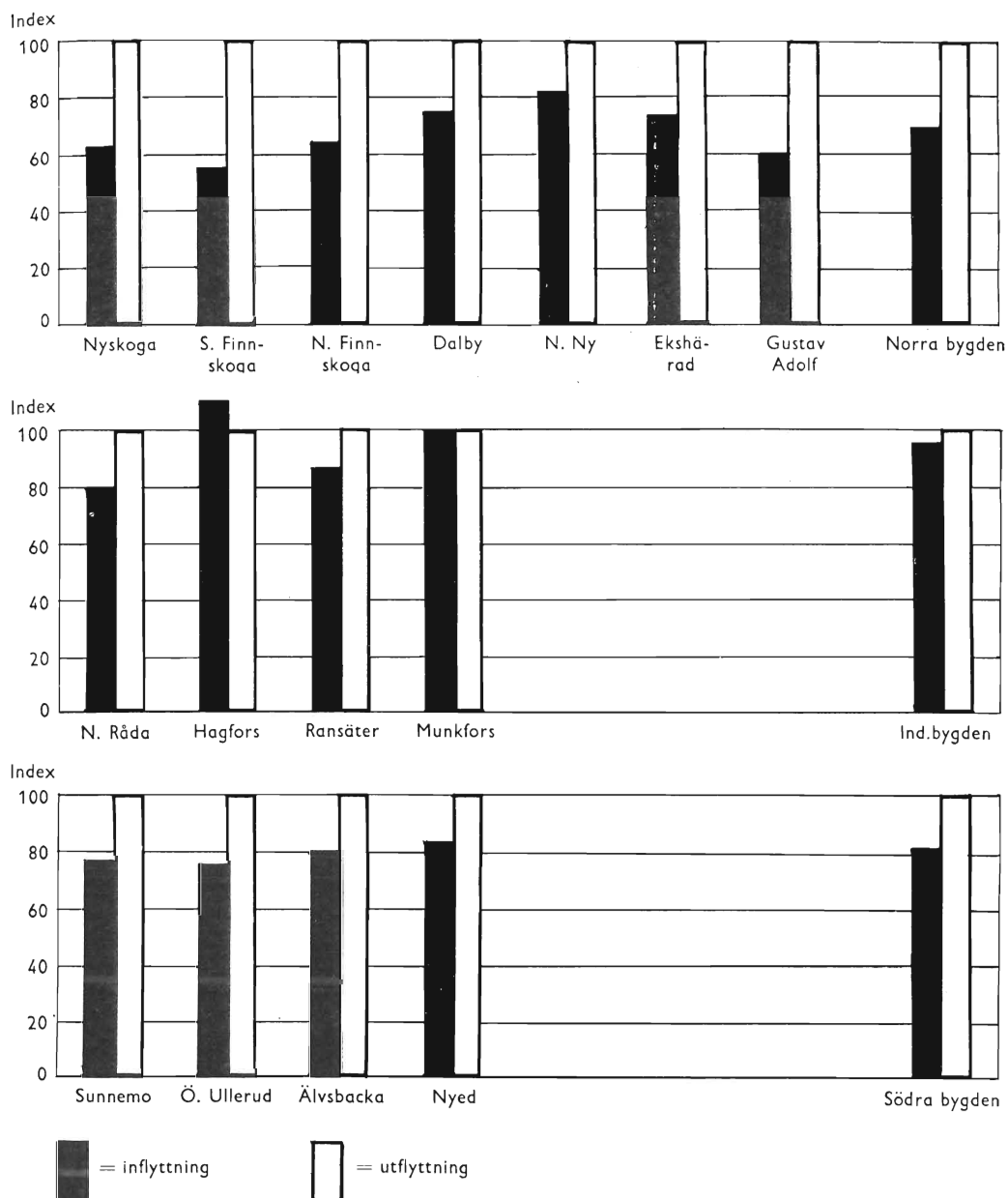

Fig. 8. Förhållandet mellan in- och utflyttning i Klarävsbygdens församlingar under perioden 1926-45.

Utflyttningen = 100.

flyttningen som 35 till 29. Vill man påverka flyttning förlusterna, har man därför nästan lika stor anledning att försöka öka inflyttningen som att hejda utflyttningen. Man når grovt räknat samma resultat vare sig man lyckas påverka den ena eller den andra flyttningströmmen.

Sätter man nettoflyttningen i tabellen i relation till den totala utflyttningen,

uppgår den till 18 % av denna. Detta betyder alltså att de två flyttningsströmmarna sinsemellan är ganska lika och att skillnaden mellan dem är liten i jämförelse med den totala flyttningen.

Gör man en likartad beräkning för var och en av bygdens församlingar erhålles fig. 8, som visar proportionen mellan in- och utflyttningen. Med ledning av uppgifterna i tab. 4 har där för varje församling utflyttningen satts lika med 100, varefter inflyttningen uträknats i förhållande härtill. Skillnaden mellan de två staplarna blir alltså nettoflyttningen i procent av utflyttningen. Som syns är skillnaden mellan staplarna ofta liten och alltid mindre än den minsta av de två staplarna. Det föreligger emellertid vissa skillnader mellan dalens olika delar, så att nettoflyttningen spelar störst roll i jämförelse med den totala omflyttningen i dalens norra del. Att skillnaden mellan flyttningsströmmarna blir mindre i Södra bygden och Industribygden sammanhänger framför allt med att dessa har övergått från att vara en vinnande till att vara en förlorande part i fråga om flyttningarna. Särskilt gäller detta för Hagfors och Munkfors. I slutet på 20-talet hade dessa församlingar inflyttningsöverskott, vilket emellertid under slutet av 30-talet och början på 40-talet förbyttes i ett utflyttningsöverskott. Vinster och förluster kom på så sätt att ta ut varandra under den observerade perioden. För Hagfors får denna utveckling till följd att församlingen gör en mindre flyttningsvinst.

Det visar sig alltså, att även om man behandlar varje församling för sig så kvarstår det förhållandet, att de två flyttningsströmmarna sinsemellan är av ungefär samma storleksordning. Skillnaden mellan dem, det vill säga flyttningsförlusten eller flyttningsvinsten, är alltid mindre än vare sig inflyttningen eller utflyttningen. För att få en riktig uppfattning om flyttningarnas karaktär har därför i det följande utflyttningen och inflyttningen i största möjliga utsträckning studerats var för sig.

2. Flyttningarnas relativa omfattning.

För att erhålla en bättre föreställning om flyttningarnas omfattning i olika församlingar ligger det nära till hands att sätta dem i relation till folkmängden. I fråga om utflyttningen är det naturligt att göra så; det bör ju föreligga ett bestämt samband mellan antalet utflyttande under en viss period och hela antalet av dem, som kunde ha flyttat ut under den perioden, det vill säga medelfolkmängden. Man rör sig i det fallet med ett vanligt sannolikhetsbegrepp. När det gäller inflyttningen kan man emellertid inte föreställa sig, att det skall finnas något sådant samband mellan dem som bor i församlingen och dem som flyttar in dit. I praktiken visar det sig emellertid att inflyttningen på samma sätt som utflyttningen står i starkt beroende av befolkningens storlek, det vill säga inflyttningen är stor till församlingar med stor folkmängd och liten till dem med liten folkmängd. Det finns också många skäl för att det skall förhålla sig på det viset. Samma relativa ökning av näringslivet ger större utslag i en församling med stor folkmängd än i en

Tab. 5. Den årliga flyttningen per tusen av medelfolkmängden under perioden 1926—45.

Församling	Inflyttning, ‰			Utflyttning, ‰			Nettoflyttning, ¹ ‰		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa
Nyskoga.....	18	39	27	29	62	44	—11	—23	—17
Södra Finnskoga.....	14	30	21	27	51	38	—13	—21	—17
Norra Finnskoga.....	11	31	20	18	48	32	—7	—17	—12
Dalby.....	15	31	23	21	41	31	—6	—10	—8
Norra Ny.....	16	31	23	20	38	29	—3	—7	—5
Ekshärad.....	13	28	21	20	36	28	—7	—8	—7
Gustav Adolf.....	20	37	29	38	56	47	—18	—19	—18
<i>Norra bygden.....</i>	<i>15</i>	<i>31</i>	<i>23</i>	<i>23</i>	<i>43</i>	<i>32</i>	<i>—8</i>	<i>—12</i>	<i>—10</i>
Norra Råda.....	26	44	34	34	52	43	—8	—9	—8
Hagfors.....	29	48	38	25	46	35	+4	+3	+3
Ransäter.....	36	53	45	41	63	52	—5	—9	—7
Munkfors.....	29	46	38	29	47	38	±0	—1	±0
<i>Industribygden.....</i>	<i>29</i>	<i>47</i>	<i>38</i>	<i>30</i>	<i>49</i>	<i>39</i>	<i>—1</i>	<i>—2</i>	<i>—2</i>
Sunnemo.....	18	38	28	26	49	37	—7	—11	—9
Övre Ullerud.....	33	51	42	47	65	56	—14	—15	—14
Älvsbacka.....	40	59	49	56	70	63	—16	—11	—14
Nyed.....	40	65	52	49	77	63	—9	—12	—10
<i>Södra bygden.....</i>	<i>35</i>	<i>57</i>	<i>46</i>	<i>45</i>	<i>70</i>	<i>57</i>	<i>—10</i>	<i>—13</i>	<i>—11</i>
Totalt.....	24	42	33	30	51	40	—6	—8	—7

¹ Nettoflyttning = Inflyttning — utflyttning. På grund av avkortning avviker emellertid siffrorna på några punkter från denna relation.

med liten. Stora församlingar har stor utvandring och därmed ett stort antal återvändare, det vill säga sådana som flyttar tillbaka till den församling från vilken de tidigare flyttat ut. Som senare skall visas spelar dessa en ganska stor roll för inflyttningen. Stor utflyttning betyder också att det finns större »plats» för inflyttning. Av praktiska skäl har därför även inflyttningen satts i relation till folkmängden, trots att detta förfaringssätt inte förefaller fullt tillfredsställande ur teoretiska synpunkter. Hur stor den på så sätt beräknade årliga relativa flyttningen är för de olika församlingarna framgår av tab. 5.

Som syns av tabellen varierar utflyttningen mycket starkt inom de olika församlingarna. I genomsnitt är den lägst i Norra bygden och högst i den Södra, särskilt hög är den i Älvsbacka och Nyed. Detta att flyttningsfrekvensen är större i en församling än i en annan behöver inte bara vara ett uttryck för att befolkningen i den ena församlingen har större lust att flytta ut än i den andra, det kan också bero på att den ena församlingen är mindre till ytan än den andra. Det ligger nära till hands att tänka sig, att ju större en församling är, desto mindre utflyttningsfrekvens får den, eftersom en betydande del av flyttningarna då så att säga stannar inom församlingens gränser. Grupperar

man bygdens församlingar med hänsyn till ytvidd visar det sig också, att det finns en tendens i den riktningen att de stora församlingarna har lägre utflyttningstal än de små. På grund av materialets ringa omfattning (15 fall) är det emellertid svårt att bilda sig någon säker uppfattning. Till detta kommer att resultatet i hög grad sammanhänger med att alla de mycket stora församlingarna i norra delen av bygden har låga flyttningstal. Som nedan närmare utvecklas kan man emellertid även av andra skäl vänta sig att i dessa församlingar flyttningarna skall vara av mindre omfattning. Det är också tydligt att ett samband mellan en församlings ytvidd och den relativa utflyttningen måste vara av invecklad och svårbedömd art. Det är inte säkert att medelavståndet till gränsen är större i en stor församling än i en liten. Hur stort avståndet blir beror på församlingens form och var inom den, som befolkningen är bosatt. Vilken verkan en viss ökning av medelavståndet får sammanhänger också med hur flyttningarna fördelar sig på olika flyttningsavstånd. I vissa avståndintervall kan verkan av ökningen bli mycket stor medan den i andra blir obetydlig. Sammanfattningsvis kan sägas att det förefaller osäkert hur församlingens storlek påverkar flyttningarnas relativa omfattning inom här berörda område. Någon direkt hänsyn har inte tagits till denna faktor i det följande.

Sätter man in- och utflyttningstalen för Industribygden lika med 100 blir talen för de övriga bygderna:

Område	Inflyttning	Utflyttning
Norra bygden	61	82
Industribygden	100	100
Södra bygden	121	146

Inflyttningen till Norra bygden är alltså påfallande liten i jämförelse med den till församlingarna inom de övriga bygderna. Vad som är den egentliga orsaken till, att talen för både inflyttning och utflyttning grovt taget sjunker ju längre norrut man kommer i bygden, är svårt att säga bestämt. Ovan har berörts betydelsen av församlingarnas ytvidd, en annan nära till hands ligande förklaring är dåliga förbindelser. Särskilt före busslinjernas tillkomst var kommunikationerna mycket dåliga i Norra bygden. Denna hypotes motsägs dock i viss mån av att Sunnemo trots att det hör till Södra bygden har så låga flyttningstal. Av den tidigare omnämnda flyttningsundersökningen av D. S. Thomas¹ framgår, att skogskommuner som regel har lägre flyttningstal än mer renodlade jordbrukskommuner. Förklaringen till de låga flyttningstalen hos Norra bygdens församlingar skulle alltså kunna vara deras näringskaraktär och inte deras läge. På grundval av Thomas undersökning skulle man däremot inte vänta sig att, som nu är fallet, Södra bygdens jordbrukskommuner får högre flyttningstal än församlingarna i Industribygden. Vad

¹ THOMAS, sid. 289 och 303.

som egentligen är anledningen till att det förhåller sig på det viset är svårt att säga.

Resultatet av omflyttningen framgår av den sista kolumnen i tab. 5, som visar nettot. Som syns är förlusten för Norra och Södra bygden ungefär densamma, medan den för Industribygden är avsevärt lägre. Att förlusten blir så stor för Norra bygden trots att utflyttningen därifrån är så förhållandevis liten, förklaras av att inflyttningen är ännu lägre. De största förlusterna i hela bygden uppvisar Nyskoga, Södra Finnskoga och Gustav Adolf. Värt att lägga märke till i det sammanhanget är också att Gustav Adolf och Nyskoga även uppvisar höga invandringssiffror. De stora förlusterna i Södra bygden kan i jämförelse med Norra bygdens sägas bero på att utflyttningen därifrån är så stor, att den inte kan uppvägas av den mycket betydande inflyttningen. Förlusterna är till sist större för kvinnorna än för männen. För de förra uppgår den till 8 % per år och för de senare till 6 %.

Hur stora flyttningsförlusterna blir för en viss grupp beror på två saker, för det första förhållandet mellan flyttningsströmmarna, för det andra strömmarnas storlek. Förlusterna eller eventuellt vinsterna blir större ju mer enriktade strömmarna är. Om å andra sidan förhållandet mellan strömmarna är detsamma i två grupper men i den ena såväl inflyttningen som utflyttningen är dubbelt så stor som i den andra, kommer också vinsten eller förlusten att bli dubbelt så stor.

För att på ett mera exakt sätt dela upp förklaringen till en skillnad mellan två grupper i fråga om flyttningsförlust eller vinst på dessa två faktorer kan man göra på följande sätt:

Grupp I	Grupp II
Inflyttning = a_1 Utflyttning = b_1	Inflyttning = a_2 Utflyttning = b_2
Nettoflyttning = $a_1 - b_1 = n_1$	Nettoflyttning = $a_2 - b_2 = n_2$

Sätter man nu nettoflyttningen i relation till medeltalet av in- och utflyttningen erhålles:

$$\frac{n_1}{\frac{(a_1 + b_1)}{2}} \quad \text{och} \quad \frac{n_2}{\frac{(a_2 + b_2)}{2}}$$

vidare:

$$k_1 = \frac{\frac{n_2}{\frac{(a_2 + b_2)}{2}}}{\frac{n_1}{\frac{(a_1 + b_1)}{2}}} = \frac{n_2 (a_1 + b_1)}{n_1 (a_2 + b_2)}$$

Koefficienten k_1 uttrycker nu den skillnad i fråga om nettoflyttning, som man kan vänta sig mellan de två grupperna beroende på graden av enkelriktning hos deras flyttningsströmmar, alltså hur många gånger större n_2 är än n_1 av enbart denna anledning. Skillnaden i nettoflyttning på grund av flyttningarnas omfattning anges av koefficienten k_2 .

$$k_2 = \frac{a_2 + b_2}{a_1 + b_1}$$

Det är nu tydligt att

$$n_2 = n_1 \cdot k_1 \cdot k_2$$

Resonemanget kan tydligen tillämpas både i fråga om absoluta och relativa flyttningstal. Då det emellertid förefaller missvisande att låta befolkningens storlek inverka på k_2 avser beräkningarna i det följande hela tiden relativa flyttningstal.

Om man i enlighet med ovanstående undersöker förhållandet mellan nettoflyttningen hos män och kvinnor erhålles följande resultat:

Grupp	Nettoflyttning 1926—45 ‰ årligen	k_1 Proportions- skillnad	k_2 Skillnad på grund av flyttningens omfattning	$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden
I. Män	—5,9	1,00	1,00	1,00
II. Kvinnor.....	—8,3	0,81	1,73	1,40

Tablån har räknats ut med utgångspunkt från männens nettoflyttningar, i det här fallet alltså grupp I, och den säger följande: Flyttning förlusten under perioden 1926—45 var 40 % högre bland kvinnorna än bland männen. Detta resultat uppstod trots att kvinnornas flyttningar är jämnare fördelade på in- och utflyttning än männen. Hade män och kvinnor flyttat i lika hög grad skulle nämligen kvinnornas flyttning förlust varit 19 % lägre än männen. Att detta inte blev resultatet berodde på att kvinnorna flyttade så mycket mer än männen. Den totala kvinnliga omflyttningen översteg den manliga med 73 %.

Man kan på samma sätt göra en jämförelse mellan nettoflyttningen i de olika församlingarna i bygden. Vid dessa beräkningar har Norra Ny tagits till utgångspunkt, dess k_1 och k_2 har följaktligen satts lika med 1,00. Resultatet av beräkningarna framgår av tablån på nästa sida. En av de observerade nettoflyttningarna, den för Hagfors, är i motsats till de övriga positiv. Vid beräkningarna har emellertid hänsyn icke tagits till tecken.

I tablån har angivits genomsnittstal för de olika bygderna. Det rör sig här om ett ovägt geometriskt medeltal för de olika församlingarna. Som redan tidigare framhållits är förlusterna störst i Norra och Södra bygden och lägst i Industribygden. Som syns är emellertid den totala omflyttningen i Norra bygden låg, och förklaringen till att förlusterna trots detta blir så stora där, är

Församling	Nettoflyttning 1926—45 ‰ årligen	k_1 Proportions- skillnad	k_2 Skillnad på grund av flyttningarnas omfattning	$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden
Nyskoga.....	-16,8	2,38	1,36	3,24
Södra Finnskoga	-17,0	2,90	1,13	3,28
Norra Finnskoga	-11,5	2,22	1,00	2,22
Dalby	- 7,9	1,45	1,05	1,52
Norra Ny	- 5,2	1,00	1,00	1,00
Ekshärad	- 7,4	1,53	0,93	1,42
Gustav Adolf.....	-18,4	2,43	1,46	3,55
<i>Genomsnitt .....</i>		<i>1,88</i>	<i>1,12</i>	<i>2,11</i>
Norra Råda	- 8,4	1,09	1,48	1,61
Hagfors	+ 3,2	0,44	1,42	0,62
Ransäter.	- 7,2	0,75	1,85	1,39
Munkfors	- 0,1	0,02	1,45	0,03
<i>Genomsnitt .....</i>		<i>0,29</i>	<i>1,54</i>	<i>0,45</i>
Sunnemo	- 8,9	1,39	1,23	1,71
Övre Ullerud	-14,3	1,46	1,88	2,74
Älvsbacka	-13,6	1,22	2,15	2,62
Nyed	-10,4	0,91	2,22	2,02
<i>Genomsnitt .....</i>		<i>1,23</i>	<i>1,82</i>	<i>2,24</i>

den, att proportionen mellan flyttningsströmmarna är så ogynnsam. Om man ser på de församlingar, som har de största förlusterna, nämligen Nyskoga, Södra Finnskoga och Gustav Adolf, beror deras stora nettoflyttning tydligen på en kombination av stor omflyttning och ofördelaktiga proportioner mellan flyttningsströmmarna. Det finns flera andra församlingar som har större omflyttning än dessa, t. ex. Norra Råda, Ransäter, Älvsbacka och Nyed, men genom att proportionerna mellan flyttningsströmmarna för deras del ställer sig gynnsammare blir totalförlusten lägre. Som framgår av tablån föreligger det ganska stora skillnader mellan de enskilda församlingarna inom varje bygd. I Norra bygden är förlusterna för Dalby, Norra Ny och Ekshärad avsevärt lägre än för övriga församlingar. Detta beror i första hand på att proportionerna mellan flyttningsströmmarna i dessa församlingar ställer sig fördelaktigare, men också på låg omflyttning. Man kan fråga sig vad som är den egentliga orsaken till dessa mer gynnsamma förhållanden. Att ge ett svar på den frågan är svårt på grundval av det hittillsvarande materialet. Det framgår emellertid av tab. 2 sid. 43, att dessa församlingar i vissa avseenden avgjort skiljer sig från de övriga i Norra bygden. Procentandelen bolagsskog är för det första markerat lägre i Dalby och i Norra Ny, detta gäller däremot inte för Ekshärad, där å andra sidan procentandelen åkerareal är avsevärt större än inom övriga församlingar. De tre ovan nämnda församlingarna är vidare de mest tätbefolkade i Norra bygden. Detta resultat skulle kunna

tolkas på följande sätt: Ju större andel av fastigheterna i en församling, som tillhör enskilda, desto lägre blir flyttningsförlusterna. I Ekshärad är visserligen en relativt stor del av skogsfastigheterna i bolagens ägo, men eftersom bolagen som regel i mindre utsträckning är ägare till jordbruksfastigheter och det finns ett betydande antal sådana i församlingen, kan ändå en stor andel av befolkningen besitta fastighet. Det väsentliga skulle alltså enligt denna tolkning vara besittandet av antingen skogs- eller jordbruksfastighet. Det förefaller vidare som om glest befolkade trakter skulle ha sämre möjligheter att hålla kvar befolkningen än mera tätbebyggda. Det förhållandet att flyttningsförlusterna ligger högre i Södra bygdens församlingar än i de ovan nämnda, trots att t. ex. åkerprocenten inom Södra bygden är avsevärt större än i Ekshärad, behöver inte utgöra någon invändning mot resonemanget. Förhållandena i Södra bygden skiljer sig nämligen så avsevärt från dem i Norra bygden, att det finns anledning anta att flyttningarna där ligger på en helt annan nivå än inom Norra bygden. Dessa slutsatser bör emellertid endast uppfattas som antydningar rörande vilka sammanhang det kan löna sig att närmare tränga in i.

När det gäller att försöka minska takten i nettoflyttningen kan det tydligen ske på två sätt: Man kan försöka förbättra proportionerna mellan flyttningsströmmarna och man kan anstränga sig att sänka intensiteten hos omflyttningen. Avgörande för vilken effekt man når är om det kan tänkas existera något samband mellan de två faktorerna, så att en förändring av den ena också påverkar den andra. Det är svårt att på grundval av ett så litet material som här står till buds, ge ett bestämt svar på den frågan. Man kan emellertid få en viss ledning. Av tablån på sid. 59 framgår för det första, att det inte finns några påtagliga tendenser i den riktningen, att församlingar med höga värden på k_1 också skulle ha höga värden på k_2 eller tvärtom. Detta utesluter

Tidsperiod	M ä n				K v i n n o r			
	Årlig nettoflyttning %	k_1 Proportionsskillnad	k_2 Skilln. på grund av flytt. omfattning	$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden	Årlig nettoflyttning %	k_1 Proportionsskillnad	k_2 Skilln. på grund av flytt. omfattning	$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden
<i>Norra bygden</i>								
1926—30	— 3,2	1,00	1,00	1,00	— 8,3	1,00	1,00	1,00
1931—35	— 4,6	1,48	0,97	1,44	— 8,4	0,90	1,13	1,02
1936—40	—12,9	2,66	1,53	4,07	—15,7	1,30	1,46	1,90
1941—45	—11,0	1,93	1,80	3,47	—14,3	1,10	1,56	1,72
<i>Södra bygden</i>								
1926—30	— 6,5	1,00	1,00	1,00	— 9,9	1,00	1,00	1,00
1931—35	— 7,4	1,21	0,94	1,14	—12,1	1,23	1,00	1,23
1936—40	—15,1	1,90	1,23	2,34	—17,2	1,51	1,16	1,75
1941—45	—11,7	1,34	1,34	1,80	—11,8	1,04	1,15	1,20

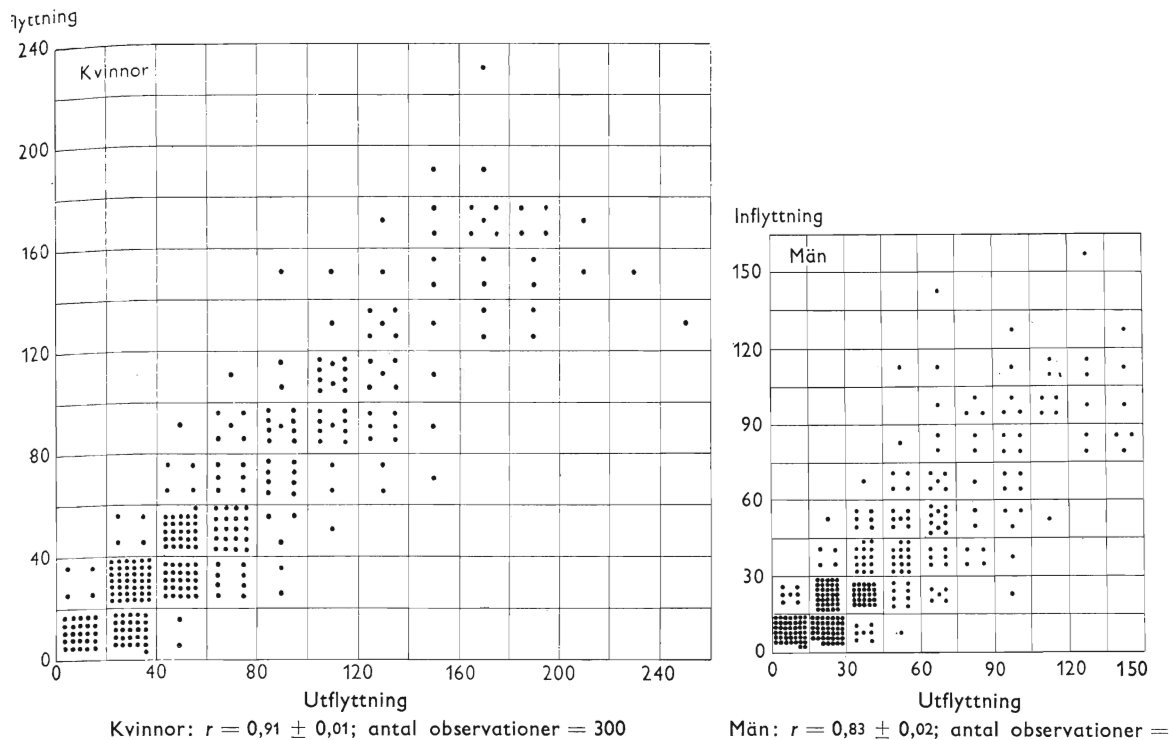

Fig. 9. Samvariationen mellan in- och utflyttningens absoluta belopp i Klarälvbygdens församlingar under vart och ett av åren 1926—45. Plus-minustermen efter koefficienten anger medelfelet hos denna.

naturligtvis emellertid inte att det kan existera ett sådant samband i tiden. I tablån på sid. 60 visas utvecklingen 1926—45 för Norra och Södra bygden. Industribygden har inte medtagits, eftersom några av dess församlingar övergått från att göra flyttningstvinst till att göra flyttningstförluster.

Perioden 1926—30 har i varje särskilt fall tagits till utgångspunkt och dess värden satts lika med 1,00. Under den första perioden från 1926—30 och fram till 1931—35 undergår både k_1 och k_2 ganska små förändringar och som regel förändrar de sig i motsatt riktning. Under den därpå följande perioden stiger både k_1 och k_2 kraftigt. Under den sista perioden slutligen sjunker k_1 starkt medan k_2 fortsätter att stiga. Slutresultatet blir emellertid att både k_1 och k_2 har stigit. Sammanfattningsvis kan sägas att det knappast finns något skäl att tro, att det finns något direkt samband mellan storleken av k_1 och k_2 . En viss positiv samvariation tycks dock föreligga.

Av tablån framgår också den betydande ökning av flyttningstförlusterna, som inträffat under slutet av 30-talet och början av 40-talet. Denna ökning har varit särskilt stark för männens del, deras slutvärden ligger i Norra bygden 247 % och i Södra bygden 80 % över begynnelsevärdet, medan motsvarande siffror för kvinnorna är 72 resp. 20 %. Särskilt för männen i Norra bygden har ökningen varit utomordentligt kraftig.

I början av detta avsnitt framhölls, att det förelåg en stark samvariation mellan inflyttningen och utflyttningen till varje församling. Ett mera exakt uttryck för denna samvariation kan man få genom att räkna ut relationen mellan antalet inflyttade och antalet utflyttade för varje år under tiden 1926—45 för de femton församlingarna i bygden.¹ Resultatet av en sådan beräkning med uppdelning på män och kvinnor ger för män $r = 0,83$ och för kvinnor $r = 0,91$. Korrelationskoefficienten (r) är $= 1$ vid fullständig samvariation och $= 0$, då ingen samvariation råder. Man brukar säga att värden på över 0,7 anger en stark samvariation. Förhållandena har åskådliggjorts genom punktdiagrammet i fig. 9. Det är tydligt att i den mån som denna samvariation beror på att en ökning eller minskning av den ena flyttningsströmmen påverkar storleken av den andra, så har detta förhållande en utomordentlig betydelse för den praktiska politiken på området. Man måste då hela tiden ha i minnet att till exempel en ökning av inflyttningen kan dra med sig en ökning av utflyttningen, varigenom kanske verkan av de vidtagna åtgärderna helt upphäves. Samvariationen kan emellertid också tänkas bero på att både in- och utflyttningen påverkas av en tredje faktor. Frågan om arten av den här konstaterade samvariationen diskuteras i kapitel 5.

3. Flyttningarnas riktning.

För att kunna tränga djupare in i sammanhangen måste man emellertid ha mer fullständiga uppgifter än dem, som kan erhållas från Statistiska Centralbyråns material. Särskilt intressant är frågan om vart de utflyttande tagit vägen respektive varifrån de inflyttande kommit. Från prästerna i bygden femton församlingar inhämtades därför uppgift om antalet in- och utflyttade åren 1930, 32, 34, 36, 38, 40, 42 och 44, med uppdelning på kön samt följande områden:

Norra bygden
Industribygden
Södra bygden
Värmlands landsbygd i övrigt. Hit räknades även gränskommunerna mot
Kopparbergs län: Lima, Malung och Äppelbo
Värmlands städer²
Rikets landsbygd i övrigt
Rikets städer i övrigt utom Stockholm
Stockholm
Utlandet

¹ Man kan tänka sig att vid en sådan beräkning sammanställa antingen de absoluta talen för ut- och inflyttning, vilket har gjorts här, eller också de relativa talen. I det första fallet tänker man sig att det existerar ett samband mellan in- och utflyttning, i det andra ett samband mellan flyttningarna och folkmängden. Under föreliggande omständigheter torde emellertid de båda metoderna ge ungefär samma resultat.

² Med städer avsågs de orter vilka var städer vid årsskiftet 1944/45.

När det gäller att uppdelning riket i olika områden för att studera flyttningarna är det i huvudsak två synpunkter, som spelar in. Å ena sidan den rent geografiska, det vill säga man är intresserad av att se, till vilka olika delar av landet flyttningarna sker, hur långa avstånd de spänner över o. s. v. Å andra sidan finns det ur ekonomisk och social synpunkt anledning att indela flyttningsmålen med avseende på deras näringskaraktär och sociologiska struktur, alltså att undersöka i vad mån man flyttar till industrikommuner eller till jordbrukskommuner, till små samhällen eller till stora samhällen etc.

För att det skulle vara möjligt för prästerna att utan allt för mycket arbete ge de begärda upplysningarna, var det emellertid nödvändigt att göra en mycket grov uppdelning av riket omfattande ett fåtal geografiska och ekonomiska områden. Uppdelningen måste dessutom vara utförd så att man utan vidare kunde placera in en given församling. Överväganden av denna art ligger bakom den ovan återgivna mycket summariska indelningen av riket. Materialet omfattar sammanlagt 11 861 inflyttande och 14 324 utflyttande. Till detta kommer 322 immigranter och 112 emigranter, vilka nedan hela tiden medräknats i in- och utflyttningen.¹

a. Flyttningarna inom bygden.

Hur stor andel av de totala flyttningarna till och från de olika församlingarna, som stannar inom Klarälvsbygden, framgår av följande tablå, där denna andel uttryckts i procent av all ut- resp. inflyttning.

Församlingarna inom	Inflyttade från				Utflyttade till			
	Norra bygden %	Industribygden %	Södra bygden %	Totalt * %	Norra bygden %	Industribygden %	Södra bygden %	Totalt * %
Norra bygden	25	10	3	38	18	14	2	35
Industribygden	14	25	7	46	7	24	5	36
Södra bygden	4	8	10	21	2	9	8	20
<i>Hela bygden . . . . .</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>7</i>	<i>37</i>	<i>10</i>	<i>17</i>	<i>5</i>	<i>31</i>

* På grund av avkortningar stämmer inte alltid totalsiffran med summan av talen för de olika bygderna.

¹ De från prästerna insamlade uppgifterna kontrollerades dels med tillhjälp av de tidigare nämnda årliga redogörelserna till Statistiska Centralbyrån, dels på så sätt att t. ex. det från Industribygdens församlingar uppgivna antalet utflyttade till Norra bygden sammanställdes med uppgifterna från Norra bygdens församlingar rörande antalet inflyttade från Industribygden, dessa båda uppgifter borde ju nämligen överensstämma med varandra. Som ett resultat av denna kontroll omprickades några församlingar för vilka uppgifterna visat sig mindre tillförlitliga, varefter det var möjligt att erhålla en tillfredsställande noggrannhet. Efter omprickningen avviker det i detta material uppgivna antalet utflyttade med 0,1 % från centralbyråns uppgift, för de inflyttande uppgår motsvarande skillnad till 0,5 %.

Av alla som flyttar ut från bygdens församlingar hamnar ungefär en tredjedel eller 31 % i bygden, medan av de inflyttande 37 % kommer från bygden. De två flyttningsströmmarna är givetvis lika till sin absoluta storlek; att procentsiffran för de inflyttande blir större beror på att hela antalet inflyttande är mindre än antalet utflyttande. På samma sätt förhåller det sig med varje enskild bygd. En utförlig redogörelse för flyttningarna inom bygden församlingsvis lämnas i tab. B 4.

De totalsiffror som anges för de olika bygderna visar i vilken grad församlingarna inom bygden står i beröring med övriga församlingar i Klarälvbygden. Som syns är detta samröre mycket olika för olika bygder. Församlingarna i Södra bygden skiljer sig markant från de övriga genom särskilt låga tal. En bättre uppfattning på denna punkt får man genom att för varje enskild församling ange den procentandel av dess flyttningar, som avser Klarälvbygden. Detta har skett i tablån nedan där för varje församling summan av flyttningarna till och från Klarälvbygden satts i relation till hela omflyttningen under perioden 1930—44.

Norra bygden		Industribygden		Södra bygden	
Församling	Klarälvbygdsprocent	Församling	Klarälvbygdsprocent	Församling	Klarälvbygdsprocent
Nyskoga	19	Norra Råda	45	Sunnemo	44
Södra Finnskoga	25	Hagfors	36	Övre Ullerud	30
Norra Finnskoga	36	Ransäter	49	Älvsbacka	39
Dalby	28	Munkfors	40	Nyed	10
Norra Ny	47				
Ekshärad	44				
Gustav Adolf	31				
<i>Totalt</i>	<i>36</i>	<i>Totalt</i>	<i>41</i>	<i>Totalt</i>	<i>21</i>

Vad som framför allt gör att Södra bygden skiljer sig från de övriga bygderna är tydligen att Nyed har ett så lågt procenttal och alltså ringa förbindelse med bygden i övrigt. Detsamma gäller i viss mån om Nyskoga, som i högre grad torde vara orienterad mot Fryksdalen än mot Klarälvsdalen. Även i fråga om de övriga församlingarna föreligger det avsevärda skillnader. Man skulle kunna tänka sig att församlingar med låg omflyttning får hög Klarälvbygdsprocent och vice versa. Det skulle nämligen bli fallet om flyttningarna till de närmaste trakterna vore mer stabila än övriga flyttningar, vilket skulle kunna bero på att det här rörde sig om flyttningar t. ex. på grund av giftermål, det vill säga omflyttning av den art som alltid förekommer. Gör man upp en korrelationstabell för de 15 församlingarna och prickar av dem med avseende på omflyttning och Klarälvbygdsprocent, visar det sig emellertid att något sådant samband inte kan spåras.

Såväl män som kvinnor visar samma benägenhet att vid sina flyttningar hålla sig inom bygden, vilket framgår av tablån nedan.

Område	Klarälvbygdsprocent	
	Män	Kvinnor
Norra bygdens församlingar	34	37
Industribygdens »	43	41
Södra bygdens »	19	22
<i>Totalt</i>	<i>33</i>	<i>34</i>

Man skulle möjligen ha väntat sig, att kvinnorna hade haft en högre Klarälvbygdsprocent än männen. Det förefaller nämligen icke otroligt att kvinnorna i samband med att de gifter sig skulle göra en hel del flyttningar inom bygden. Något spår av detta syns emellertid inte i tablån ovan.

Vad resultatet blev av omflyttningarna inom bygden framgår av tablån nedan, som visar de vinster och förluster, som de olika bygderna gjort gentemot varandra under perioden 1930—44. Eftersom primärmaterialet endast omfattar 8 av periodens 15 år har grundsiffrorna multiplicerats med $15/8 = 1,88$.

Område	Flyttningsresultat 1930—44 gentemot			
	Norra bygden	Industribygden	Södra bygden	Totalt
Norra bygden	—	—662	— 51	—713
Industribygden	+662	—	+216	+878
Södra bygden	+ 51	—216	—	—165

Under denna tid har både Norra och Södra bygderna gjort förluster gentemot Industribygden. Särskilt stor är förlusten för Norra bygden. Flyttningarna mellan Norra bygden och Södra bygden har däremot haft mindre betydelse. Flyttningsrörelserna från de två övriga bygderna till Industribygden har åskådliggjorts i fig. 10. Av denna framgår att huvudparten av Industribygdens vinst gentemot Norra bygden kommer från Ekshärad och Gustav Adolf, vilka tillsammans svarar för 86 % av tillskottet. I Södra bygden fördelar sig förlusterna mera jämnt, varvid dock Nyed i förhållande till sin storlek lämnar ett mycket ringa bidrag. Tillströmningen till Industribygden riktar sig i första hand mot Hagfors och Munkfors. Särskilt tycks Hagfors ha utövat stor dragningskraft under denna period. Av hela Industribygdens vinst faller 72 % på dess lott. Det kan förtjäna understrykas att i figuren endast återgivits en del av nettoflyttningen inom bygden. Sålunda har nettoflyttningen mellan Norra och Södra bygden inte medtagits. Som visats i tablån ovan var den emellertid av ringa omfattning. Den omflyttning, som under denna period har skett inom Norra och Södra bygden har heller inte återgivits. Inom Norra bygden blev resultatet av denna omflyttning att Ekshärad gjorde en icke obetydlig vinst gentemot de övriga församlingarna.

Tab. 6. Resultatet av omflyttningen inom Klarälvbygden 1930—44.

Tabellen avser endast vartannat år under denna period.

Församling	Resultat gentemot			
	Norra bygden	Industribygden	Södra bygden	Hela bygden
Nyskoga.....	+ 8	± 0	—	+ 8
Södra Finnskoga.....	— 30	— 7	— 2	— 39
Norra Finnskoga.....	— 19	— 14	+ 1	— 32
Dalby.....	+ 18	— 32	— 4	— 18
Norra Ny.....	— 44	+ 2	— 2	— 44
Ekshärad.....	+ 75	—163	— 21	—109
Gustav Adolf.....	— 8	—138	+ 1	—145
<i>Norra bygden.....</i>	<i>± 0</i>	<i>— 352</i>	<i>— 27</i>	<i>— 379</i>
Norra Råda.....	+ 92	— 81	— 3	+ 8
Hagfors.....	+222	+ 68	+ 45	+335
Ransäter.....	+ 18	— 45	+ 33	+ 6
Munkfors.....	+ 20	+ 58	+ 40	+118
<i>Industribygden.....</i>	<i>+352</i>	<i>± 0</i>	<i>+115</i>	<i>+467</i>
Sunnemo.....	+ 4	— 50	— 11	— 57
Övre Ullerud.....	+ 2	— 43	+ 8	— 33
Älvsbacka.....	+ 4	— 8	— 47	— 51
Nyed.....	+ 17	— 14	+ 50	+ 53
<i>Södra bygden.....</i>	<i>+ 27</i>	<i>—115</i>	<i>± 0</i>	<i>— 88</i>

Vinsten täckte 46 % av dess förlust gentemot Industribygden. Vad resultatet av omflyttningarna blev mera i detalj för de olika församlingarna framgår av tabellen ovan.

b. Hela flyttningen.

I nedanstående tablå visas fördelningen av flyttningarna på olika områden för församlingarna i Klarälvbygden under perioden 1930—44. Uppgifterna är hämtade från tab. B 5.

Område	Flyttningar	
	In från %	Ut till %
Klarälvbygden.....	36	31
Värmlands landsbygd.....	26	27
Värmlands städer.....	9	12
Rikets landsbygd.....	13	13
Rikets städer.....	8	10
Stockholm.....	5	6
Utlandet.....	3	1
<i>Summa.....</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

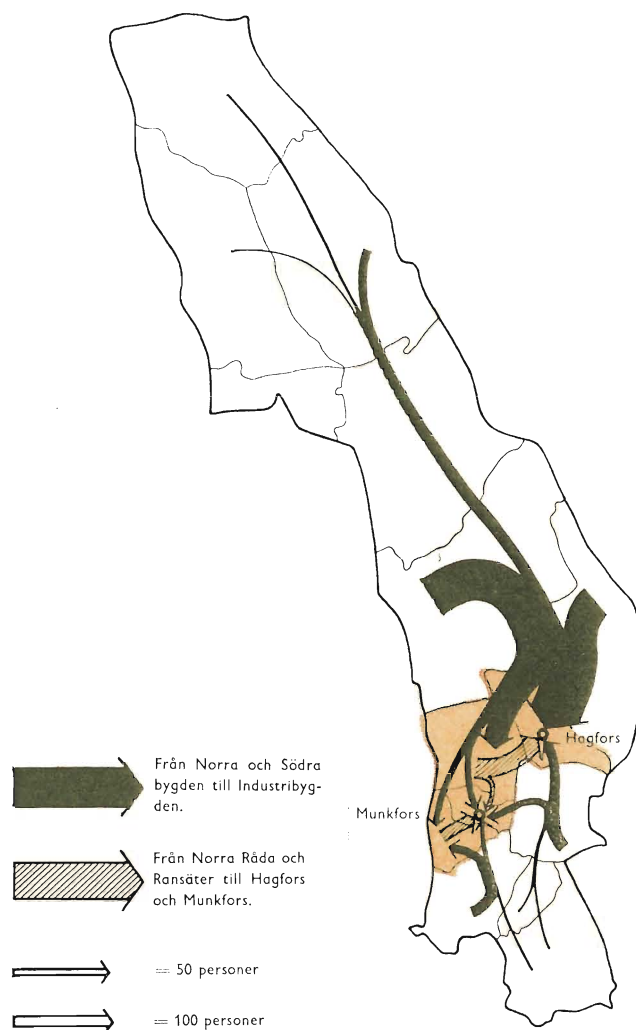

Fig. 10. Tillströmningen till Klarälvbygdens industrisocknar under tiden 1930—44.

Det är tydligen inte en stad som är det huvudsakliga målet för dem som flyttar ut från dessa trakter, utan den alldeles övervägande delen (71 %), flyttar i stället till en annan landsbygdskommun och endast en mindre del eller 28 % till städer. Detta förhållande kan till en del förklaras av att man här har långt till stora expanderande städer och att därför den stora andel av flyttningarna, som sker till de närmaste trakterna, med nödvändighet måste avse landsbygdskommuner. Men även om man endast tar med i räkningen de långväga flyttningarna, de som går utanför Värmland, så visar det sig att det inte föreligger någon markant skillnad i dragningskraft mellan landsbygd och städer. Av dessa långväga flyttare hamnar sålunda 45 % i en landsbygdskommun och 55 % i en stad.

Det är emellertid viktigt att komma ihåg, att när det här talas om landsbygden, så ingår i denna ett mycket stort antal mindre samhällen och industriorter, köpingar och municipalsamhällen. Man kan alltså inte av tablån dra den slutsatsen att de utflyttande som regel söker sig till de rena jord- och skogsbruksbygderna, troligen flyttar de i stället i stor utsträckning till smärre samhällen och industriorter. Men tablån visar också, att det mål som man har för ögonen inte är de verkligt stora samhällena. Stockholm, som ofta antas ha en överväldigande dragningskraft, spelar i själva verket en ganska liten roll i dessa trakter.

Man kan emellertid tänka sig att tablån är missvisande därigenom att den endast visar vart de flyttande tar vägen omedelbart efter det att de lämnat en församling i Klarälvsbygden. Kanske förhåller det sig så att de i första hand flyttar till ett mindre samhälle på landsbygden och därefter till en storstad. Språnget från Norra Finnskoga till Stockholm törs man sig inte på, men efter en mellanlandning i Hagfors eller Skoghall går det lättare. I vad mån det kan förhålla sig så är svårt att säga, men det förefaller inte troligt att denna företeelse spelar någon större roll. I dalen finns det två orter, som borde vara typen för sådana »mellanlandningsstationer», nämligen Hagfors och Munkfors. Om det existerade en genomgångstrafik av den art, som skisserats ovan, så borde huvudparten av inflyttningen till dessa orter komma från landsbygden, medan å andra sidan huvudparten av utflyttningen från dem borde gå till städerna.

Som syns av tablån nedan kommer 74 % av inflyttningen till Hagfors och Munkfors från landsbygdskommuner och 63 % av utflyttningen går dit. Det finns tydligen särskilt i avseende på flyttningarna inom bygden en tendens att inflyttningen till stor del kommer från de rena landsbygdskommunerna, medan en mindre andel av utflyttningarna går dit. Å andra sidan är det också

Område	Hagfors och Munkfors	
	Inflyttade från %	Utflyttade till %
Norra bygden	15	8
Industribygden	24	19
Södra bygden.....	7	4
Värmlands landsbygd	14	13
Värmlands städer	7	12
Rikets landsbygd	14	19
Rikets städer	9	14
Stockholm	7	10
Utlandet	3	1
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Flyttningarna till och från Industribygden avser i detta sammanhang praktiskt taget uteslutande landsbygdsförsamlingarna Ransäter och Norra Råda, flyttningar mellan Hagfors och Munkfors torde nämligen vara mycket sällsynta.

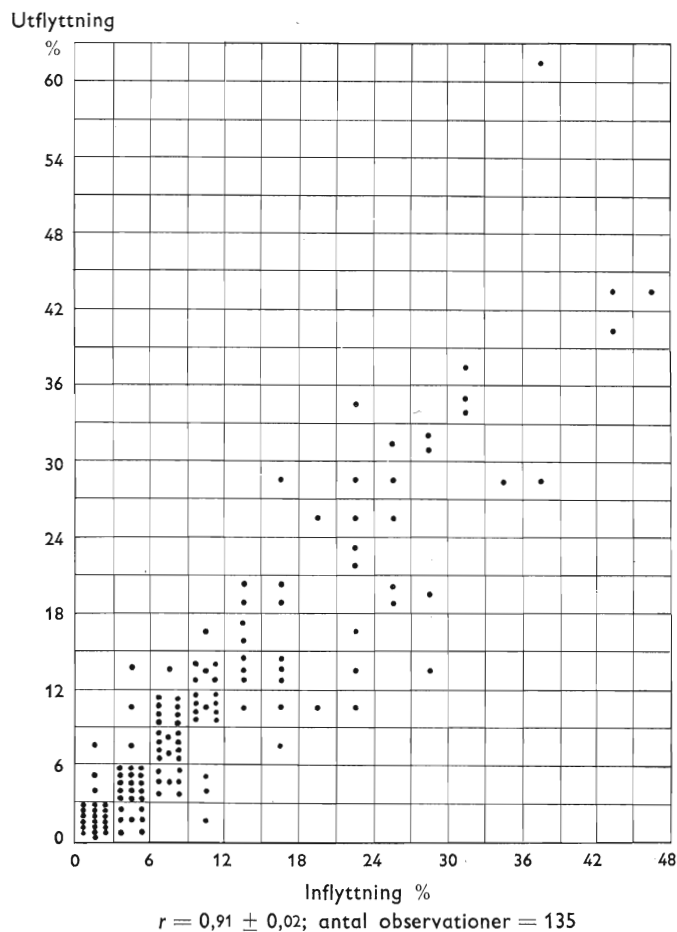

Fig. 11. Samvariationen mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på nio riksområden. Klarälvbygdens samtliga församlingar under perioden 1930—44.

tydligt av denna och föregående tablå, att det skulle vara mycket missvisande att uppfatta sammanhangen så, att invandringen kommer från landsbygden medan utvandringen går till städerna. Detta gäller inte bara områdets egentliga jord- och skogsbrukskommuner utan även de kommuner, där det finns tätorter av betydande omfattning. Det förhåller sig tvärtom så att den relativa fördelningen av ut- och invandringen på olika områden i stort sett är densamma. Om man för alla de femton församlingarna räknar ut korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningens relativa fördelning på de tidigare nämnda nio områdena för alla de femton församlingarna får man ett så högt värde på r som 0,91. Stor utflyttning i en riktning motsvaras alltså som regel av stor inflyttning från samma håll. Företeelsen har åskådliggjorts i fig. 11.

Det syns vidare av tablån på sid. 66 att flyttningarna i mycket stor utsträckning avser relativt närbelägna områden. Omkring 1/3 avser Klar-

älvbygden, medan utanför Värmland¹ endast faller 29 % av inflyttningen och 30 % av utflyttningen. Hur den relativa fördelningen ter sig för var och en av de olika bygderna framgår av tablån nedan.

Område	Norra bygden		Industribygden		Södra bygden		Södra bygden utom Nyed	
	In från %	Ut till %	In från %	Ut till %	In från %	Ut till %	In från %	Ut till %
Klarälvbygden	38	34	46	36	21	20	35	37
Värmlands landsbygd	23	28	17	18	41	39	35	33
Värmlands städer	8	10	8	11	13	17	11	12
Rikets landsbygd	14	13	12	15	12	11	8	9
Rikets städer	8	9	8	11	7	8	6	6
Stockholm	5	5	6	8	4	4	3	3
Utlandet	4	1	3	1	2	1	2	0
<i>Summa . . . . .</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Om man uppfattar Klarälvbygden och Värmlands landsbygd som ett område, så visar de olika bygderna starkt gemensamma drag. Fördelningen mellan Klarälvbygden och Värmlands landsbygd är emellertid ganska olika, särskilt påtagligt är det att i Södra bygden en liten andel flyttar till och från Klarälvbygden medan en förhållandevis stor andel flyttar till och från Värmlands landsbygd. För att undersöka i vad mån detta kunde bero på Nyeds inflytande eliminerades denna församling och resultatet redovisas särskilt i tabellen. Genom en sådan omräkning minskas skillnaden mellan bygderna något, men till en del kommer den dock att kvarstå.

En undersökning rörande skillnaden mellan män och kvinnor i fråga om fördelningen av flyttningarna har gjorts i tabell B 6, som visar läget för Klarälvbygden i dess helhet. Som framgår av denna tabell är tydligen den relativa fördelningen på olika riktningar i stort sett densamma för män och kvinnor. Kvinnorna har dock något större tendens att flytta till och från städer.

Av bilagetabellen syns det vidare att denna skillnad mellan könen i särskilt hög grad gäller Stockholm. Dess andel av kvinnornas flyttningar är nästan dubbelt så stor som dess andel av männens.

Ovan har hela tiden betonats att strömmarna ut från församlingarna och in till dem visar ungefär samma relativa fördelning på olika riktningar. Vore överensstämmelsen fullkomlig, skulle detta betyda att den riktning, som svarar för a % av flyttningarna, också skulle svara för a % av nettoflyttningen. Eftersom nettoflyttningen är liten i förhållande till den totala ut- och inflyttningen, kommer emellertid även små förändringar av dessa att kraftigt påverka nettoflyttningen.

I nedanstående tablå har för Klarälvbygden i dess helhet, med bortseende

¹ I Värmland inräknas här även grannkommunerna i Kopparbergs län. Se sid. 62.

från flyttningarna inom området, uträknats å ena sidan den procentuella fördelningen av nettoflyttningen, summerad utan hänsyn till tecken, å den andra den motsvarande fördelningen av summan av flyttningarna till och från de olika områdena. Tabblån avser perioden 1930—44.

Område	Total omflyttning %	Nettoflyttning ¹ %
Värmlands landsbygd	40	— 31
Värmlands städer	17	— 24
Rikets landsbygd	20	— 13
Rikets städer	13	— 16
Stockholm	8	— 8
Utlandet	2	+ 8
Summa	100	100

¹ vinst = +, förlust = —.

Det finns tydligen vissa skillnader mellan flyttningarnas totala fördelning och fördelningen av flyttningsresultatet i den riktningen, att en större andel av förlusten än av flyttningarna faller på städerna än på landsbygden. Av hela nettoflyttningen faller 48 % på städerna, medan deras andel av omflyttningen endast är 38 %. Man kan få en klarare bild av sammanhangen genom att dela upp förklaringen på de två faktorerna k_1 och k_2 , se sid. 57 ff, det vill säga skillnader på grund av olikheter i fråga om proportionen mellan flyttningsströmmarna och på grund av flyttningarnas totala omfattning. Resultatet av en sådan beräkning framgår av tabblån nedan. Värmlands landsbygd har därvid tagits till utgångspunkt och dess värden satts lika med 1,00.

Område	Årlig nettoflyttning 1930—44 %	k_1 Proportionsskillnad	k_2 Skillnad på grund av flyttningens omfattning	$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden
Värmlands landsbygd	— 2,4	1,00	1,00	1,00
Värmlands städer	— 1,8	1,80	0,41	0,74
Rikets landsbygd	— 1,0	0,87	0,48	0,42
Rikets städer	— 1,3	1,57	0,33	0,52
Stockholm	— 0,6	1,25	0,21	0,26
Utlandet	+ 0,5	3,40	0,06	0,20

Orsaken till städernas proportionsvis större andel av nettoflyttningen är tydligen den, att flyttningarna gentemot dem är mera enkelriktade än gentemot landsbygdskommunerna. Hade till exempel flyttningarna gentemot Värmlands städer samma omfattning som gentemot Värmlands landsbygd, skulle förlusterna i det förra fallet vara 80 % högre än i det senare. Å andra sidan förefaller det som om utflyttningen till de mera avlägsna städerna i

högre grad än den till de närbelägna skulle motsvaras av inflyttning. Värdet på k_1 sjunker från 1,80 för Värmlands till 1,57 för rikets städer och 1,25 för Stockholm. En tänkbar förklaring till detta märkliga förhållande skulle kunna vara att man flyttar via små städer till större, varför inflyttningen av Klarälvsdalingar exempelvis till Stockholm i verkligheten skulle vara större än den som räknats med här. Värt att lägga märke till är också att flyttningarna till och från utlandet spelar ungefär samma roll för flyttningsresultatet som flyttningarna till och från Stockholm, trots att de svarar för en mycket obetydlig del av den totala flyttningen. Som framgår av tablån beror detta på att flyttningarna gentemot utlandet i så mycket högre grad än gentemot andra områden varit enkelriktade, det vill säga att under den period det här gäller har emigrationen varit mycket liten i jämförelse med immigrationen.

En fråga, som i detta sammanhang har intresse, är i vad mån proportionerna mellan de flyttningsströmmar, som riktar sig mot närbelägna mål är jämnare eller ojämnare än dem, som avser avlägsna flyttningsmål. Beräknar man k_1 för var och en av bygdens församlingar på samma sätt som ovan — därvid kommer alltså även flyttningarna inom bygden att tas med — blir resultatet följande: Det tycks inte föreligga någon bestämd tendens i den riktningen att flyttningarna gentemot de mest närliggande målen skulle uppvisa särskilt låga eller höga värden på k_1 , utan proportionerna mellan flyttningsströmmarna förefaller inte att sammanhänga med det avstånd över vilket flyttningarna sträcker sig. En mer utförlig redogörelse för förhållandena på denna punkt återfinns i tab. B 7.

Om man på samma sätt som tidigare beräknar k_1 och k_2 med uppdelning på män och kvinnor erhålles nedanstående resultat. Värmlands landsbygd, män, har satts lika med 1,00.

Område	Årlig nettoflyttning ‰		k_1 Proportions- skillnad		k_2 Skillnad på grund av flyttningens omfattning		$k_1 \cdot k_2$ Hela skillnaden	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Värmlands landsbygd .	-2,0	-2,8	1,00	0,87	1,00	1,57	1,00	1,37
Värmlands städer	-1,4	-2,4	2,06	1,59	0,33	0,75	0,68	1,19
Rikets landsbygd	-1,0	-0,9	0,95	0,60	0,52	0,73	0,49	0,44
Rikets städer	-0,9	-1,5	1,31	1,39	0,33	0,54	0,43	0,75
Stockholm	-0,4	-1,0	1,48	1,17	0,13	0,43	0,19	0,50
Utlandet	+0,6	+0,6	3,28	3,94	0,10	0,08	0,33	0,32

Som tidigare påvisats, se sid. 58, skiljer sig kvinnornas flyttningar från männens därigenom att proportionen mellan flyttningsströmmarna är jämnare för kvinnornas del än för männens. Som syns gäller detta även om man delar upp flyttningarna på olika riktningar. Bortser man från utlandet har kvinnornas flyttningar jämnare proportioner än männens i alla fall utom i fråga om rikets städer, där värdet på k_1 är något högre för kvinnornas del. Som

framgår av den sista kolumnen är emellertid kvinnornas relativa nettoflyttning, fortfarande med bortseende från utlandet, större än männens i alla fall utom ett. Detta sammanhänger naturligtvis med att deras omflyttning är så mycket större än männens.

Det har tidigare visats att resultatet av omflyttningen inom Klarälvbygden blev en förlust för Norra och Södra bygden gentemot Industribygden, särskilt stor var förlusten för Norra bygden. I nedanstående tablå har det totala flyttningsresultatet summerats för de olika bygderna under perioden 1930—44 och uttryckts i promille av medelfolkmängden. Absoluta siffror har satts inom parentes. Tablåen omfattar endast vartannat år under perioden.

Område	Resultat gentemot		Totalt ‰
	Klarälvbygden ‰	Riket i övrigt ‰	
Norra bygden	−20 (379)	−60 (1 124)	−80 (1 503)
Industribygden	+29 (467)	−35 (563)	−6 (96)
Södra bygden	−10 (88)	−65 (566)	−75 (654)

Härav framgår att både för Norra och Södra bygden spelar den förlust de gör inom Klarälvbygden liten roll i jämförelse med den de gör gentemot riket i övrigt. Det syns vidare att den vinst, som Industribygden gör inom Klarälvbygden, förlorar den igen till andra delar av landet, varför totalresultatet för dess del blir en mindre förlust.

Om man gör en motsvarande tablå för var och en av församlingarna i Industribygden blir resultatet nedanstående. Absoluta siffror har satts inom parentes.

Församling	Resultat gentemot		Totalt ‰
	Klarälvbygden ‰	Riket i övrigt ‰	
Norra Råda	+ 2 (8)	−32 (136)	−30 (128)
Hagfors	+53 (335)	−25 (158)	+28 (177)
Ransäter	+ 4 (6)	−62 (90)	−58 (84)
Munkfors	+27 (118)	−41 (179)	−14 (61)

Industribyggdens vinst gäller alltså framför allt Hagfors och Munkfors medan de två rena landsbygd-församlingarna inte gör någon vinst på omflyttningen inom Klarälvbygden. Av det skälet blir det också de, som gör de största totala förlusterna av Industribyggdens församlingar.

Sammanfattning. En mycket stor del av flyttningarna avser relativt närbelägna mål. Av utflyttningen från bygdens församlingar går 31 % till andra församlingar i bygden och 37 % av inflyttningen kommer från andra delar av bygden. Det är vidare endast 30 % av utflyttningen som avser

mål utanför Värmland och endast 29 % av inflyttningen kommer från orter utanför Värmland.

Resultatet av flyttningarna blir en överföring av folk inom Klarälvsbygden från Norra och Södra delarna till Industribygden. Av väsentligt större betydelse för befolkningssituationen i Norra och Södra bygden är emellertid de flyttningsförluster, som dessa trakter gör gentemot andra delar av landet. Den vinst som Industribygden gör inom Klarälvsbygden förlorar den sedan till andra delar av riket, och resultatet för dess del blir ungefär plus minus noll.

Av utflyttningen går 71 % till andra landsbygdsområden och endast 28 % avser städer. För inflyttningen är fördelningen ungefär densamma och det finns en stark samvariation mellan in- och utflyttningarnas fördelning på olika riktningar. Män och kvinnor fördelar sina flyttningar på olika riktningar på ungefär samma sätt, med den skillnaden att kvinnorna har något större tendens än männen att flytta till städer. Proportionen mellan flyttningsströmmarna är vidare ojämnare gentemot städer än gentemot landsbygdsområden.

4. Flyttningarnas utveckling.

För att ge en föreställning om utvecklingen i stora drag har femårsgenomsnitt uträknats för de årliga flyttningsförlusterna. Resultatet av dessa beräkningar återges i fig. 12, som visar den årliga flyttningsförlusten per tusen invånare dels för rikets hela landsbygd, dels för Klarälvsbygden.¹ Som syns av figuren minskade förlusterna från början av 1900-talet fram mot slutet av första världskriget, då de uppnådde ett minimum. Särskilt kraftig var minskningen för nettoemigrationens del. Under 20-talet började förlusterna åter stiga och denna utveckling har fortsatt sedan dess, endast i någon mån avbruten av 30-talets kris. Under tiden efter första världskriget har förlusterna till utlandet spelat en mycket liten roll och har under 30-talet förbytts i ett mindre invandringsöverskott. Mot slutet av 30-talet började landsbygdens förluster åter att närma sig den nivå, som de hade i början på 1900-talet. Flykten från landsbygden är alltså av mycket gammalt datum; skillnaden mellan nu och förr är framför allt den att flyttningarna till utlandet, som tidigare spelade en stor roll, nu saknar betydelse. Vad som egentligen är förklaringen till att förlusterna når ett minimum under första världskriget är inte fullt klart och icke möjligt att utreda i detta sammanhang. Det kan bara förtjäna påpekas att nedgången inte får tolkas enbart som ett utslag av kriget, eftersom den började lång tid före dess utbrott.

Kurvan för Klarälvsbygden visar som syns god överensstämmelse med den för rikets landsbygd i dess helhet. Som tidigare påpekats är emellertid landsbygden ett mycket heterogent begrepp omfattande både rena jordbruks- och

¹ För Klarälvsbygdens del är det fråga om femårsgenomsnitt först fr. o. m. 1926 och framåt. För tiden innan dess föreligger uppgift endast för åren, 1890, 1900, 1910 och 1920. Siffrorna till figuren redovisas i tab. B 8.

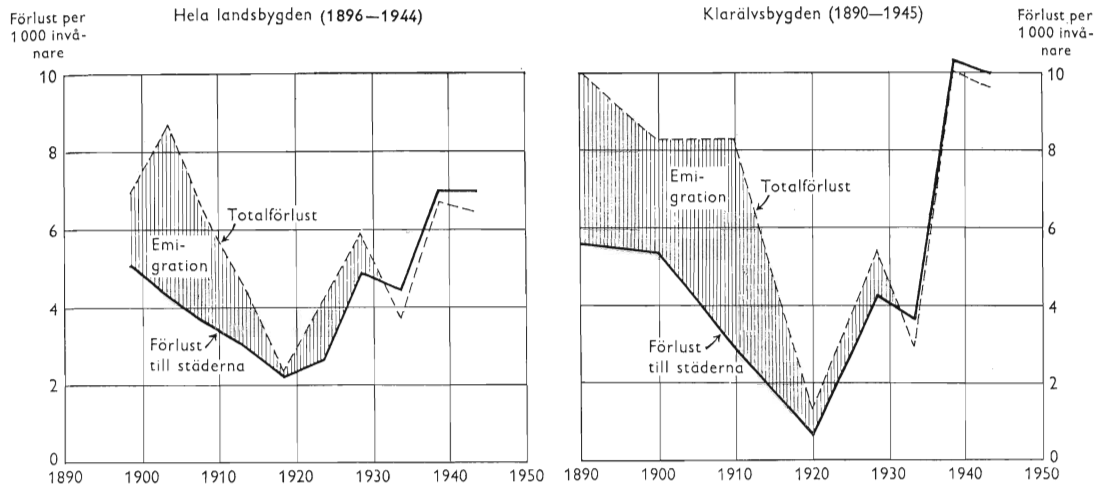

Fig. 12. De årliga flyttningsförlusterna för Klarälvbygd och för rikets hela landsbygd.

skogssocknar och tätorter med flera tusen invånare. Det är naturligt att tänka sig, att utvecklingen för dessa olika delar av landsbygd bör ha tett sig något olika. Som framgår av Thomas sid. 253 ff är det framför allt de rena jord- och skogsbrukskommunerna, som gjort förluster på omflyttningen, medan industrikommunerna gjort vinster. Delar man upp Klarälvbygd i de tre

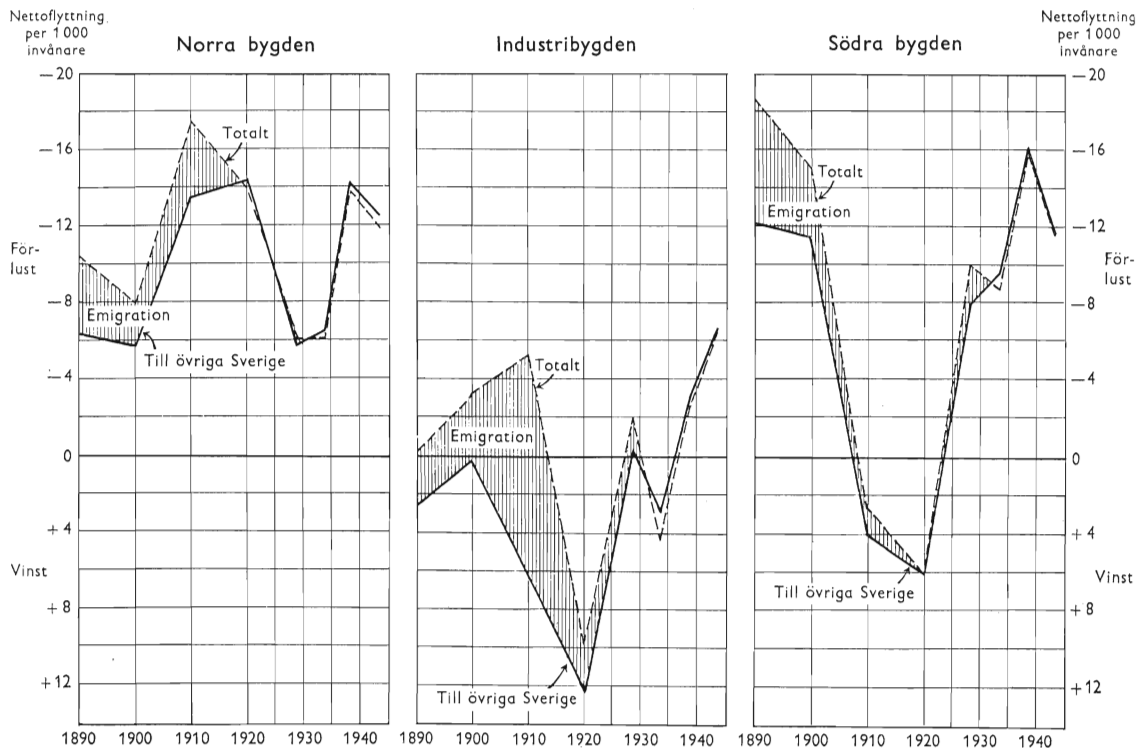

Fig. 13. Den årliga nettoflyttningen i Klarälvbygdens olika delar.

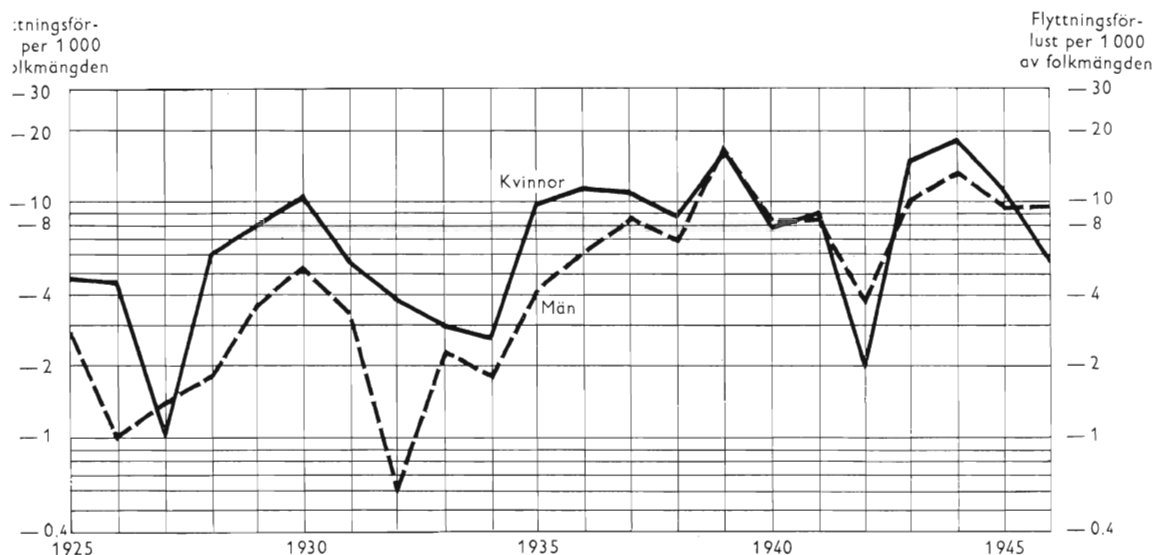

Fig. 14. Klarälvbygdens flyttningförluster under åren 1925—46, med uppdelning på kön. Logaritmisk skala.

olika bygderna och beräknar flyttningförlusten på samma sätt som i den förra figuren erhålles fig. 13.¹ Kurvorna för Industribygden och Södra bygden överensstämmer till sin allmänna tendens rätt väl med de tidigare kurvorna. Förlusterna sjunker ned mot det första världskriget för att sedan stiga. Särskilt för Industribygdens del kom detta att betyda att förlusterna under lång tid förbyttes i vinst. Kurvan för Norra bygden ter sig däremot annorlunda. Dess flyttningförluster stiger fram mot förra världskriget och det är först därefter som förlusterna till övriga Sverige börjar sjunka. Det finns all anledning att anta att dess förluster under 10-talet s. a. s. finansierade Industribygdens vinster under denna tid. Mot slutet av 20-talet ansluter sig emellertid utvecklingen här till den för de två övriga bygderna gemensamma, och därefter visar kurvorna för alla tre bygderna en tendens att stiga på samma sätt som för rikets landsbygd.

Figureerna tycks emellertid antyda att en omsvängning möjligen håller på att inträda i Norra och Södra bygden. För att närmare belysa denna företeelse redovisas i fig. 14 den årliga nettoflyttningen med uppdelning på män och kvinnor. Av denna figur framgår att den sänkning som inträffade under perioden 1940—44 inte förefaller att vara förebudet om omsvängning nedåt av utvecklingen på lång sikt. Som framgår av figuren sjönk nämligen nettoflyttningen mycket starkt från 1939 fram till 1942, men därefter har den åter stigit till sin förkrigsnivå. Det förefaller naturligt att koppla ihop denna sänkning med de speciella förhållanden som rådde under de första krigsåren och med hänvisning till att förlusterna sedan åter stigit betrakta den som en tillfällig störning. Figuren visar också att nettoflyttningen för män och kvin-

¹ Materialet redovisas i tab. B 8. Med »övriga Sverige» avses här även den återstående delen av Klarälvbygden.

nor i stort sett följs åt. Som syns av figuren har emellertid under 1946 en kraftig nedgång av förlusterna inträffat för kvinnornas del men däremot inte för männens. Det är svårt att bedöma denna förändring, då den ligger så nära i tiden, det är emellertid inte otroligt att den kan sammanhålla med den alltmer ökade bostadsbristen i tätorterna.

Som närmare utvecklades i Inledningen kom »flykten från landsbygden» under 40-talet i ett annat läge än tidigare. Utflyttningen från jordbruksnäringen till stadsnäringarna¹ kom nu till skillnad mot förr att innebära en direkt minskning av jordbrukets tillgång på arbetskraft, och man hade anledning räkna med att det skulle uppstå en betydande spänning mellan stadsnäringarnas anspråk på arbetskraft och jordbruksnäringens möjligheter att avstå sådan. Detta var alltså läget för riket i dess helhet, men även för Klarälvbygden har utvecklingen varit mycket likartad.

År 1930 uppgick sålunda antalet män i Älvdals och Nyeds härad i de centrala produktionsåldrarna (20—50 år) till 7 972 stycken. Eftersom för det året tillräckligt noggrann åldersuppdelning saknas för Klarälvbygden i dess helhet omfattar redogörelsen här endast de två ovan nämnda häradena; dessa innefattade emellertid 1940 omkring 80 % av bygdens befolkning. Hade nu ingen in- eller utflyttning ägt rum under 30-talet skulle antalet män i motsvarande åldrar år 1940 ha uppgått till 9 351 stycken. På grund av att stora årsklasser under denna tid trädde in i produktionslivet skulle alltså antalet ökat med 17 %. I själva verket uppgick emellertid inte antalet 1940 till mer än 8 515 och ökningen till 7 %; de återstående tio procenten hade avlastats genom utflyttning till andra delar av riket. I framtiden blir emellertid läget ett annat. Framskriver man 1940 års folkmängd i hela Klarälvbygden till 1960, visar det sig att även om man antager att ingen avflyttning äger rum under den tiden, så kommer i alla fall antalet män i åldrarna 20—50 år att sjunka med ungefär 5 %. Kommer samtidigt avflyttningen att fortsätta i oförändrad omfattning blir nedgången betydande.²

Det är icke otänkbart att det nya läget kan komma att verka hejande på avflyttningen.³ Det är emellertid osäkert om så verkligen kommer att bli fallet. Som framhållits ovan måste man nämligen i framtiden räkna med ett starkt ökat sug från stadsnäringarnas sida. Det förefaller också troligt att den minskande tillgången på arbetskraft egentligen endast i de trakter, där befolkningen utgöres av självägande småbrukare, skall ha någon större betydelse för avflyttningen. Det måste alltså anses tveksamt om man på lång sikt kan vänta sig att de relativa flyttningsförlusterna i Klarälvbygden skall avta. En annan sak är att de absoluta flyttningsförlusterna sannolikt minskar, beroende på att befolkningsbasen krymper ihop.

¹ Stadsnäringarna = alla näringar utom jord- och skogsbruk.

² Se tab. B 3.

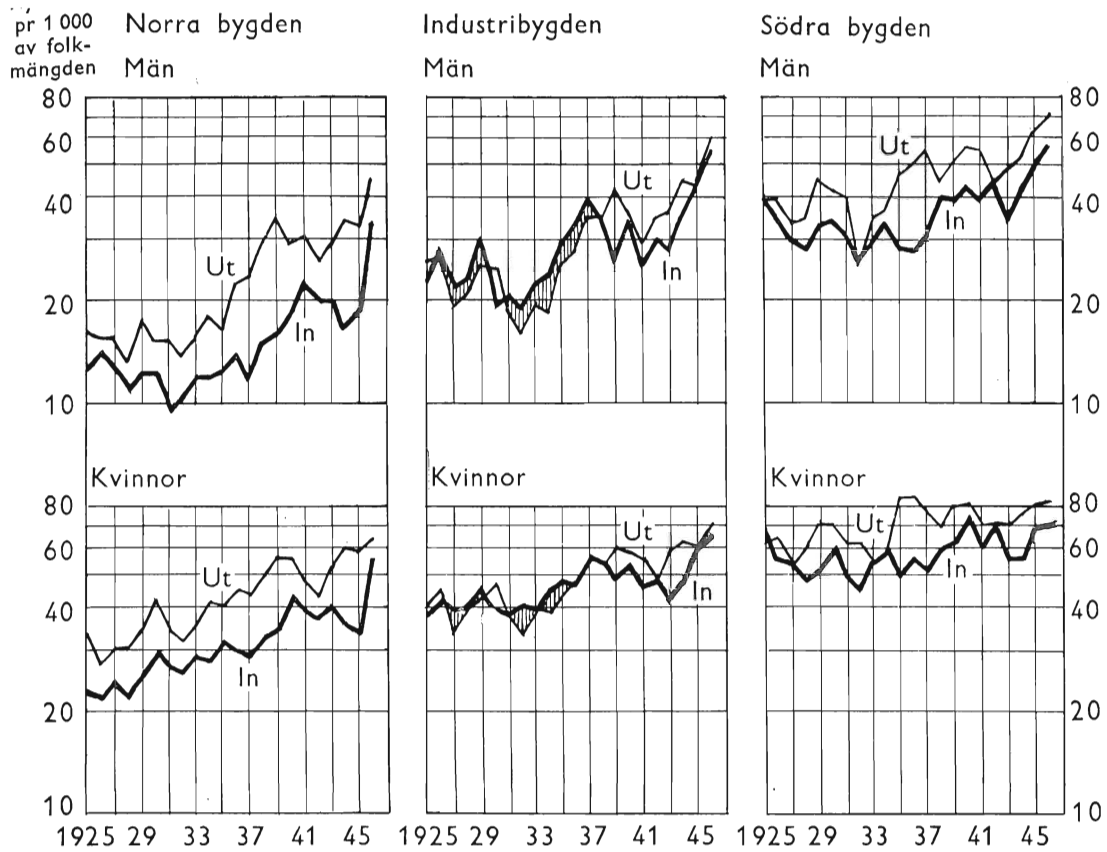
³ Se härom C.-E. QUENSEL, Flykten från landsbygden och dess samband med nativitetsnedgången. Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan utförda av 1941 års befolkningsutredning. SOU 1945: 53, sid. 147 ff.

Svårigheten att bedöma utvecklingen på lång sikt sammanhänger delvis med att flyttningsförlusterna visar starka korttidsvariationer. En föreställning om mekanismen bakom dessa variationer får man av figur 15, som visar flyttningarna per tusen av folkmängden under perioden 1925—46 med uppdelning på bygder, män och kvinnor samt in- och utflyttning.

Som framgår av figuren fluktuerar in- och utflyttningarna i stort sett på samma sätt och de variationer i nettoflyttningen, som redovisades i figur 15, uppstår i princip så att utflyttningen varierar kraftigare än inflyttningen. Under det andra världskriget bryts emellertid detta samband, utflyttningen sjunker kraftigt medan inflyttningen närmast visar en tendens att stiga. Kurvorna för män och kvinnor rör sig i stort sett på samma vis, med den skillnaden att kvinnornas flyttningar genomgående är av avsevärt större omfattning än männens. Under perioden har tydligen också flyttningarnas omfattning genomgående stegrats, detta gäller särskilt för Norra bygden.

I början på 30-talet inträffade i vårt land en kraftig depression med stor arbetslöshet. Man skulle vänta sig att under sådana förhållanden utflyttningen sjönk mycket starkt. Som syns sjunker också kurvorna under 30-talets första år, men nedgången måste betraktas som relativt begränsad. Särskilt för kvinnorna är den förvånansvärt liten. Nu är det ju så att de flyttningar, som här redovisas, till stor del riktar sig till de närmast belägna församlingarna och man kunde tänka sig att denna andel av flyttningarna är relativt konstant, medan den återstående delen visar starka fluktuationer.

I fig. 16 har därför den relativa flyttningen uppdelats efter riktning. Figuren stöder sig på de tidigare nämnda uppgifterna från prästerna, se sid. 62, varför uppgift föreligger endast för vartannat år under perioden 1930—44. Med K. landsbygd förstås i figuren Norra och Södra bygden och med K. ind. — Industribygden. Som framgår av figuren föreligger det emellertid ingen skillnad mellan flyttningarna i olika riktningar, exempelvis på så sätt att utflyttningen till städerna skulle minska särskilt starkt under depressionen. Nedgången under dessa år tycks inte ha varit påtagligt kraftigare i en riktning än i en annan. Förklaringen till detta förhållande kan vara den, att de faktorer, som är avgörande vid en flyttning, inte till någon större del ligger på det ekonomiska planet eller i varje fall inte direkt sammanhänger med konjunkturväxlingarna. Depressionen på 30-talet drabbade i särskilt hög grad exportindustrien och därmed också skogsbruket. Om de höga utflyttnings-siffrorna under goda tider uppfattas som ett uttryck för de flyttandes önskan att erhålla ett mer tilltalande och bättre betalt arbete, så kan på omvänt sätt de förhållandevis höga utflyttnings-siffrorna under en depression bero på att man då flyttar av nöd. Det är emellertid svårt att finna denna senare förklaring riktigt tillfredsställande med hänsyn till de kostnader, det psykologiska motstånd etc., som bör vara förenade med en flyttning. Vad som ovan sagts rörande fluktuationerna hos utflyttningen gäller i än högre grad om inflyttningen. Som syns av figuren påverkades den mycket litet av depressionen. Av fig. 16 framgår till sist att flyttningarna till och från städerna kommit

Hela bygden

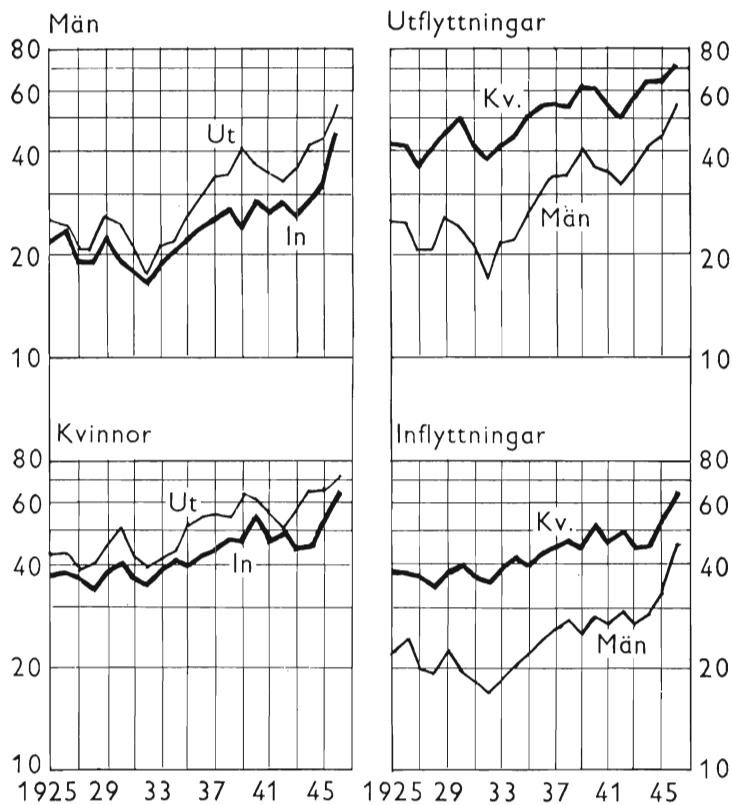
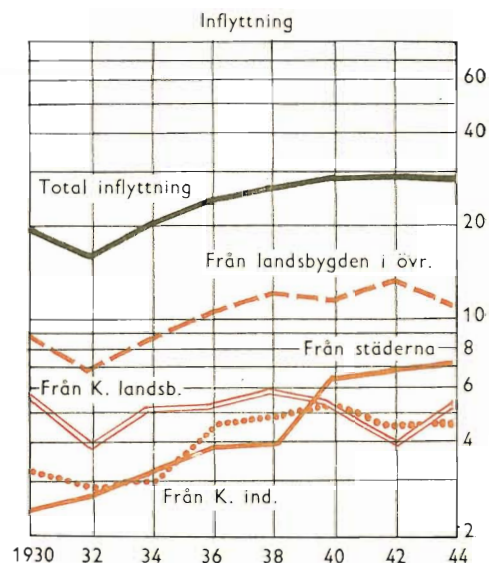
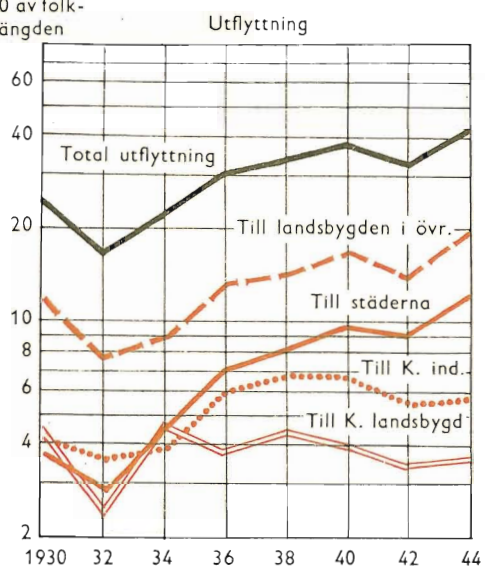

Fig. 15. Klarälvbygdens flyttningsrörelser 1925—46. Logaritmisk skala.

MÄN

Flyttande per
1 000 av folk-
mängden

KVINNOR

Flyttande per
1 000 av folk-
mängden

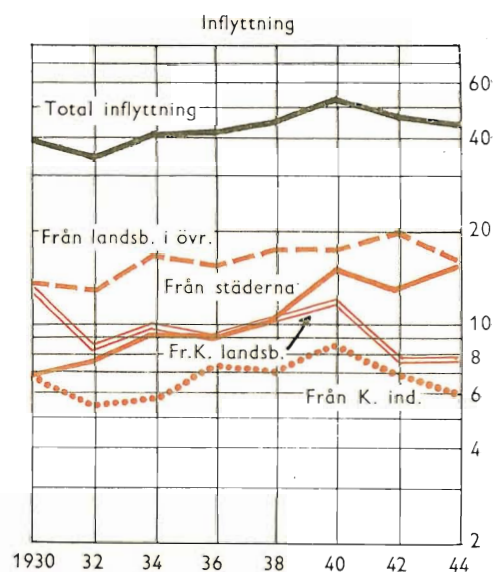
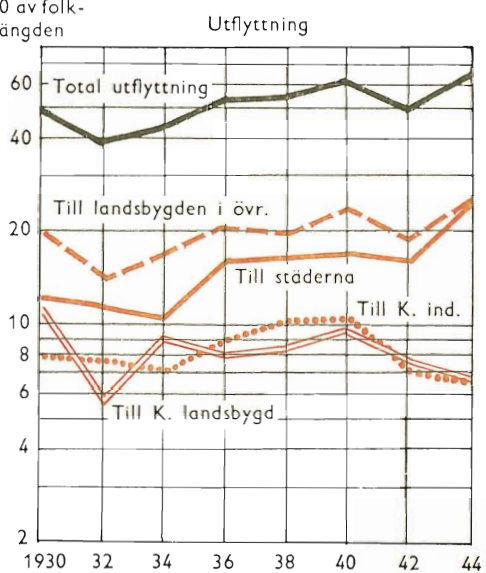
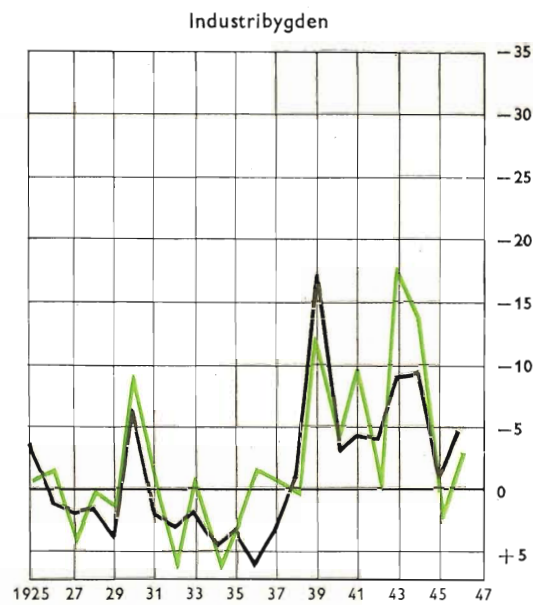
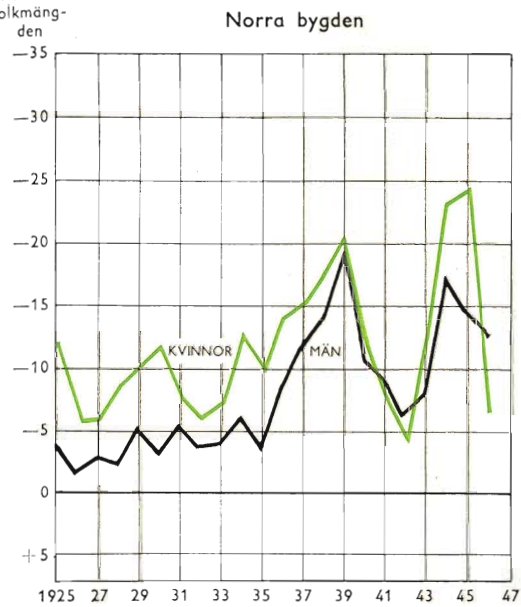

Fig. 16. Flyttningarna till och från Klarälvsbygdens församlingar under tiden 1930—44, uppdelade efter riktning.

Logaritmisk skala.

Nettoflyttning per 1000 av folkmängden

Nettoflyttning per 1000 av folkmängden

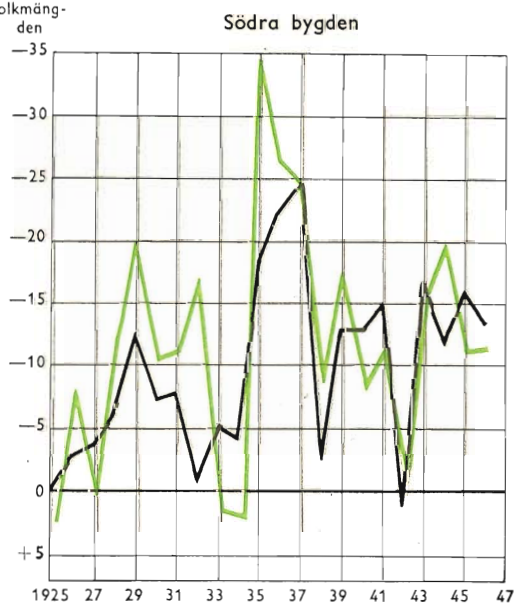

Fig. 17. Nettoflyttningen i Klarälvbygdens olika delar 1925—46 med uppdelning på kön.

att få allt större betydelse. Deras andel har påtagligt ökat både bland män och kvinnor och inom in- och utflyttning.

Att konjunkturerna endast måttligt påverkar den totala in- och utflyttningen betyder inte, att de inte får kraftiga verkningar i fråga om nettoflyttningen. Som tidigare påpekats kommer denna att visa starka fluktuationer även vid små förändringar i flyttningarna. Nettoflyttningens variationer för bygden i dess helhet har visats i fig. 14. Frågan om sambandet mellan nettoflyttningen och konjunkturerna har behandlats i den tidigare nämnda boken av D. S. Thomas.¹ Konjunkturerna mäts där med den industriella produktionsvolymen och det visar sig då, att i tider med stigande industriell produktion ökar flyttningsvinsterna för städerna och industriorterna samtidigt som flyttningsförlusterna stegras för landsbygdskommunerna. I »dåliga tider» kommer å andra sidan förlusterna för landsbygden att minska, samtidigt som vinsterna går ner för städerna och industriorterna. Överflyttningen från landsbygden till städerna och industriorterna företer alltså en viss böljegang i takt med den industriella konjunkturen. Samvariationen med konjunkturerna är starkare för männens del än för kvinnornas.

Det förefaller som om sammanhanget skulle vara av detta slag även i Klarälvbygden, även om man inte kan vänta sig att utvecklingen för detta område skall överensstämma med den för hela riket. På grund av inverkan från lokala konjunkturer m. m. bör det bli en del avvikelser. Nettoflyttningen stiger emellertid fram mot 1929, sjunker under 30-talets första år för att därefter åter stiga. I fig. 17 har nettoflyttningen uppdelats på bygdens olika delar. Som syns av figuren visar flyttningsförlusterna för Norra bygden en klart stigande tendens under perioden, depressionen inverkar mycket obetydligt, medan däremot det andra världskriget sätter kraftiga spår efter sig. Södra bygden företer en likartad bild men med starkare spår av depressionen och över huvud taget större variationer. Man skulle kunna vänta sig att kurvan för Industribygden skulle vara en spegelbild av kurvorna för de två andra bygderna, det vill säga stora vinster under tider av stora förluster för dessa och små vinster då dessa har små förluster. Detta är emellertid inte fallet och förklaringen härtill torde vara att Industribygden delvis består av de mer jord- och skogsbruksbetonade församlingarna Norra Råda och Ransäter. Beräknar man utvecklingen för bygdens egentliga industridel, d. v. s. Hagfors och Munkfors, framkommer kurvor som fram till mitten på 30-talet visar »industrireaktion», varefter denna utveckling avbryts och de ansluter sig till den för bygden i övrigt typiska utvecklingen.

Sammanfattning. Det är mycket vanskligt att uttala sig om flyttningsförlusternas framtida storlek inom ett mindre område, eftersom förlusterna påverkas inte endast av förhållandena inom området utan också i hög grad av tillståndet inom andra delar av riket. De flyttningsförluster som landsbygden har gjort fram till slutet på 30-talet kan i stort sett uppfattas som en avlast-

¹ THOMAS, Kap. 8 o. 9.

ning av ett arbetskraftsöverskott. Därefter betyder flyttningsförlusterna för landsbygdens del en direkt minskning av tillgången på arbetskraft. Det är möjligt att detta nya läge kan bidra till att flyttningsförlusterna sjunker på lång sikt. Här skall endast konstateras att någon påtaglig sådan minskning ännu inte kunnat skönjas för Klarälvsbygdens del.

Under »dåliga tider» visar Klarälvsbygdens förluster en tendens att sjunka och under »goda tider» en tendens att stiga. Minskningen av förlusterna uppstår genom att både in- och utflyttning sjunker, den senare dock mera än den förra; under »goda tider» blir förhållandet det motsatta. Detta gäller dock inte under det andra världskriget. Då berodde minskningen av förlusterna framför allt på att in- och utflyttningarna fick en tendens att variera i motsatt riktning.

Det är egendomligt att den totala in- och utflyttningen uppvisar så pass små variationer och det ligger nära till hands att tänka sig att flyttningarna består av dels en mer konstant och dels en mer rörlig del. Som framgått av fig. 16 kan emellertid en sådan uppdelning i varje fall inte göras efter flyttningarnas riktning, flyttningarna till städerna och den avlägsna landsbygden företer inte starkare variationer än flyttningarna till mer närbelägna orter.

KAPITEL 3. DE TRE SOCKNARNA

För att kunna mer ingående behandla flyttningarna och deras förutsättningar än vad som var möjligt på grundval av det i föregående kapitel redovisade materialet, utvaldes tre socknar i vilka gjordes omfattande undersökningar. De utvalda socknarna var Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. Deras läge framgår av kartan i fig. 1. Norra Ny ligger norr om Uddeholm, Gustav Adolf öster om och Sunnemo söder om samma ort. De huvudsakliga skälen till att just dessa socknar valdes var följande: det föreföll troligt att ägandeförhållandena inom en socken hade ett avgörande inflytande på dess flyttningar. Undersökningen borde därför omfatta en socken, där enskilda ägde huvudparten av fastigheterna, en annan där bolagen gjorde det och en, där bolag och enskilda ägde fastigheter vid sidan av varandra. Av praktiska skäl borde socknarna inte heller innehålla några industrianläggningar eller tätorter av större omfattning. De utvalda socknarna fyllde dessa krav och låg inte heller alltför avlägset till.

Av socknarna representerar Norra Ny den första typen, bondesocknen, Gustav Adolf bolagssocknen och Sunnemo den »blandade» socknen. Olikheterna mellan dem avspeglas tydligt i tablån nedan, som redovisar skogens fördelning på olika ägarekategorier.

Socken	Enskilda %	Aktiebolag %	Staten %	Andra allmän- heter %	Summa %
Norra Ny	76	19	—	5	100
Gustav Adolf	—	84	1	15	100
Sunnemo	19	80	—	1	100

Uppgifterna härrör från primärtabeller till 1937 års jordbruksräkning.

Läget av de olika ägarekategoriernas skogar framgår av fig. 18¹. I Norra Ny befinner sig endast en mindre del av skogsmarken i bolagens händer, den alldeles övervägande delen äges av enskilda — av bönder. I Gustav Adolf finns det å andra sidan över huvud taget inga enskilda skogsägare utan nästan all skog äges av bolag, i detta fall Uddeholmsbolaget. En mindre andel äges av »andra allmänheter», det är här fråga om en kyrkoskog vilken förvaltas av

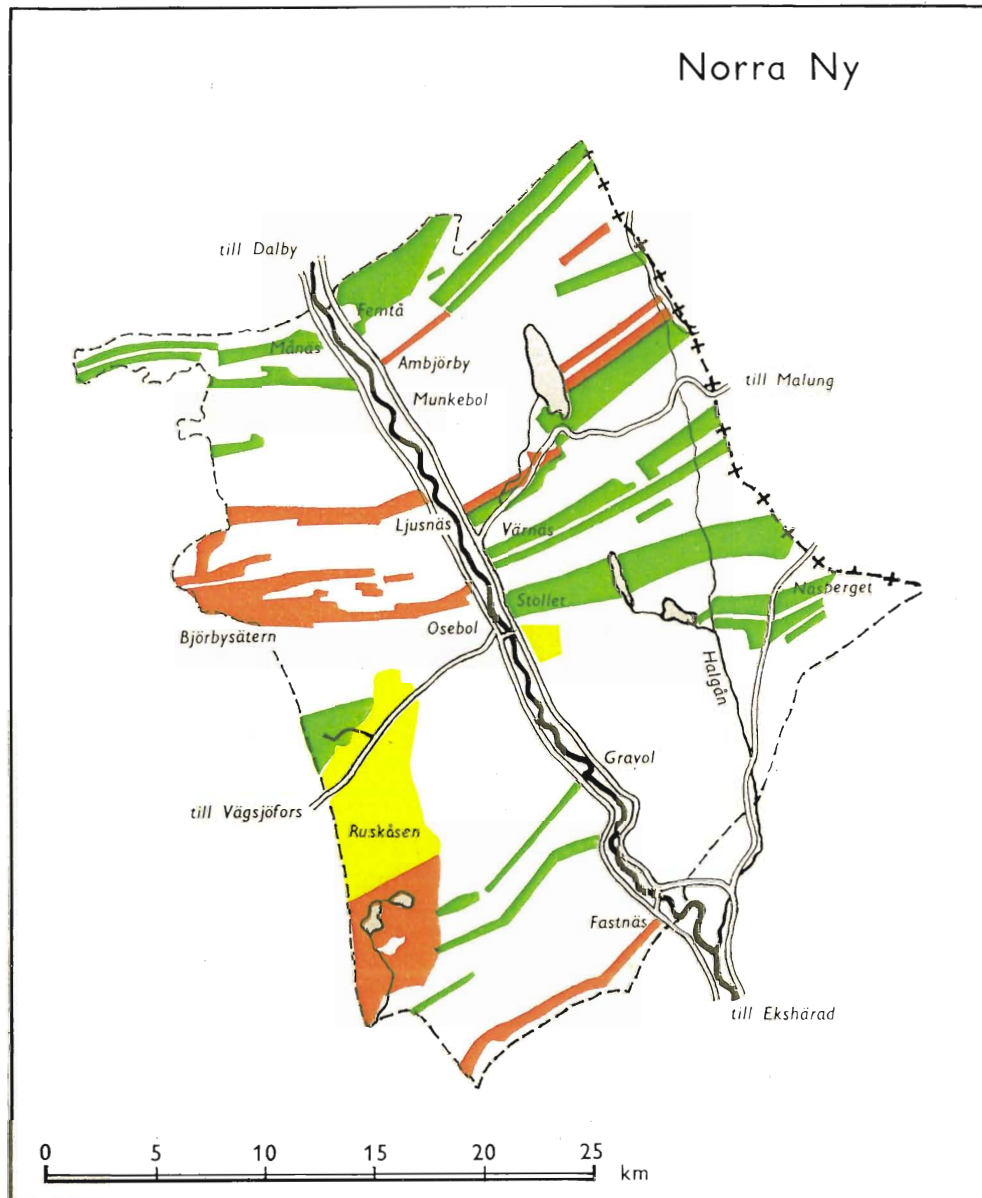
¹ I figuren har någon särskild markering för åker och äng inte införts, då dessa upptar så liten andel av landarealen. Jmf. tab. 2.

stiftsnämnden. Förhållandena på kyrkoskogen är emellertid mycket likartade med dem som råder på bolagsskogen. Även i Sunnemo är det bolagen som äger huvudparten av skogen och det kan förefalla oberättigat att kalla denna socken för »blandad». Av flera skäl kommer emellertid förhållandena i denna socken att ganska avsevärt skilja sig från dem i den renodlade bolagssocknen Gustav Adolf. I Gustav Adolf äges nämligen inte endast skogen utan också huvudparten av övriga fastigheter av bolaget eller stiftet. Av 1944 års jordbruksräkning framgår sålunda att 86 % av all åker i Gustav Adolf var arrenderad. I Norra Ny var motsvarande siffra 18 % och i Sunnemo 44 %. I den sistnämnda socknen befann sig sålunda ungefär hälften av jordbruksfastigheterna i enskildas händer.

Som framgår av tab. 2 i kap. 1 är Norra Ny den till invånarantalet största av de tre socknarna. Vid slutet av år 1945 fanns det i socknen omkring 2 900 invånare medan motsvarande tal för Gustav Adolf var 1 600 och för Sunnemo 1 300. Norra Ny är också den till ytan största, dess totala landareal uppgår till 72 000 ha mot 43 000 för Gustav Adolf och 23 000 för Sunnemo. Av den nämnda tabellen framgår vidare att alla tre är typiska skogssocknar med obetydligt åkerbruk. Det kan vidare förtjäna omtalas att alla bildar egen kommun och egen församling.

I dessa socknar insamlades nu ett mycket omfattande material rörande flyttningarna och bakgrunden till dem.

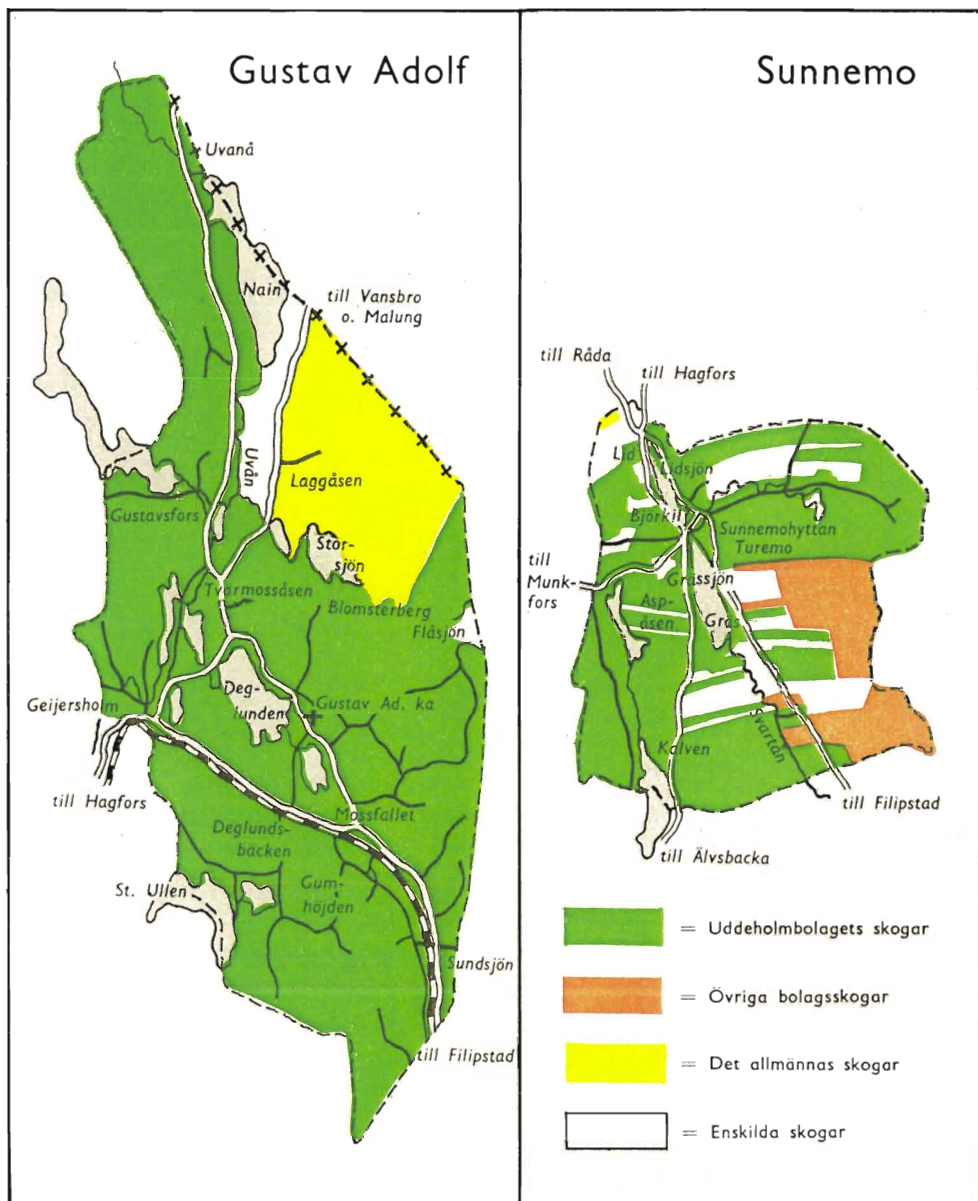
1. På grundval av mantalslängder och fastighetstaxeringslängder gjordes för varje socken en hushållräkning som avsåg årsskiftet 1944/45. För varje hushåll inhämtades bl. a. uppgift om medlemmarnas antal, ålder, kön och yrke samt i vad mån hushållet ägde eller brukade någon fastighet. I bil. I lämnas en redogörelse för denna räkning. Den kallas i det följande för »hushållsräkningen».
2. I Gustav Adolf och Sunnemo intervjuades samtliga medlemmar över 15 år i vart femte och i Norra Ny i vart tionde hushåll. Intervjuerna berörde dels för hushållets medlemmar gemensamma förhållanden, t. ex. arten och omfattningen av jordbruket, bostädernas kvalitet och utrustning m. m., dels de flyttningar som hushållets medlemmar hade företagit samt omständigheterna i samband med dem. I bil. II redogöres för arten av detta material. Det kallas i det följande »intervjumaterialet».
3. Med stöd av kyrkböckerna upprättades i varje socken ett kortregister över de flyttningar som skett till och från socknen vartannat år under perioden 1930—44. Detta material kallas i det följande »flyttningskortsmaterialet» och resultaten av bearbetningen har återgivits i kap. 4. För primäruppgifternas kvalitet och innebörd redogöres i bil. III.
4. På grundval av taxeringslängderna uppgjordes inkomst- och förmögenhetsstatistik för de tre socknarna. Materialet redovisas närmare i senare delen av detta kapitel, samt i bil. IV.
5. I var och en av de undersökta socknarna bildades dessutom en kommitté med representanter för olika grupper inom respektive socknar; i

Teckenförklaring:

Smalspårig järnv.
  Allm. landsväg
  Ensk. väg

Fig. 18. Fördelningen av skogen på olika

ägare i de tre socknarna år 1946.

Vid Fastnäs i södra delen av Norra Ny förändrar landskapet karaktär; den breda dalgången pressas ihop mellan höga berg. STF:s bildarkiv. Foto Rosenberg.

kommittéerna ingick företrädare för arbetare och arbetsgivare, för kommunen, kvinnorna, ungdomen m. fl. Dessa kommittéer hjälpte dels till med att planera och genomföra intervjuundersökningen, dels lämnade de värdefulla upplysningar rörande förhållandena inom respektive socknar. De kallas i det följande »bygdekommittéerna».

NATUR OCH HISTORIA

När man kommer med postbussen från Råda på väg upp till Norra Ny, far man först utmed Klarälvens breda dalgång genom Ekshärad. Vid Fastnäs på gränsen mellan Ekshärad och Norra Ny förändrar emellertid landskapet karaktär, den breda dalgången pressas ihop och bergen reser sig höga och mäktiga på båda sidor. Landsväg löper på ömse sidor av dalen utmed älven, och bebyggelsen är nästan helt koncentrerad till det trånga området mellan vägarna och älven på de uddar som bildas av älvens serpentiner. Bosättningen häruppe är av mycket gammalt datum. Redan tidigt började man odla upp de sediment, som finns i botten av dalgången, och under 1500-talet var samt-

Den leende dalgången utmed Grässjön i Sunnemo socken.

STF:s bildarkiv.

liga nuvarande hemman bebyggda.¹ Det skogsklädda platålandet på båda sidor om dalgången ligger däremot praktiskt taget öde. I Norra Ny har det aldrig förekommit någon större finnbebyggelse, det enda undantaget utgör Näsberget i socknens sydöstra hörn. Orsaken till att finnar inte bosatt sig här torde vara att befolkningen vid tiden för den finska kolonisationen redan utnyttjade skogsplatån på ömse sidor om älven som fäbodområde och därför motsatte sig invandring.²

Sunnemo påminner i många avseenden om Norra Ny. Också här domineras landskapet av en dalgång till vilken huvudparten av bebyggelsen är koncentrerad. Denna dalgång är en fortsättning av den sprickdal som Klarälven följer genom Norra Ny och Ekshärad. Dalgångens sträckning i Sunnemo framgår på kartan av läget av Lid- och Grässjöarna. Dalen är mera öppen och leende än i Norra Ny och bebyggelsen är inte fullt så koncentrerad som där. Skogsplatåerna på ömse sidor om dalgången är dock i stor utsträckning öde. Sunnemo var liksom Norra Ny ett tidigt uppodlat område och inte heller här torde någon mer betydande finnbebyggelse ha förekommit.

¹ Y. NILSSON, *Norra Värmland vid tiden för den finska kolonisationen*. Medd. fr. Lunds Univ. geogr. inst. nr 139. Lund 1939, sid. 11 ff.

² a. a. sid. 25.

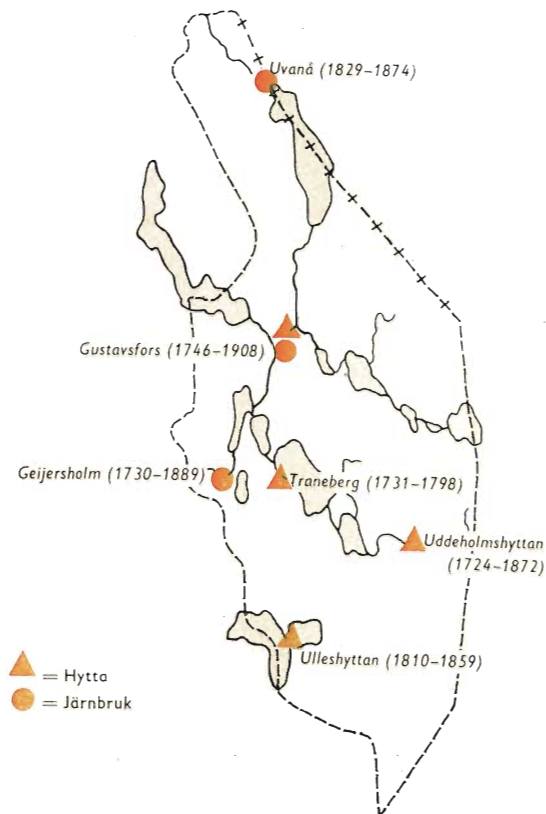

Fig. 19. Hyttor och bruk i Gustav Adolfs socken. Siffrorna inom parentes anger uppkomst- och nedläggningsår.

I jämförelse med dessa socknar ter sig Gustav Adolf mycket olika. I denna socken, som praktiskt taget helt och hållet har legat ovanför den högsta marina gränsen, saknas sedimentavlagringar och jordmånen utgöres av morän. Landskapet motsvarar ungefär det som man finner på de höjdplatåer, vilka omger bebyggelsen i de två andra socknarna. Det är en mager och karg natur, tallhedar och blockterräng, myrar och tjärnar. Bebyggelsen är inte koncentrerad till ett dalstråk utan är utspridd över hela socknen med enstaka små torp eller byar djupt inne i skogarna. Bosättningen i Gustav Adolf har skett vid en mycket senare tidpunkt än i Sunnemo och Norra Ny. Den första bebyggelsen skedde här först i början på 1600-talet genom finnar, som praktiskt taget helt har uppodlat socknen. Finnarna ägnade sig åt svedjebruk och jakt och fiske. De kom snart i konflikt med invånarna nere i älvdalen, något som den tidens rättegångsprotokoll ger många exempel på. De ägnade sig också åt bergshantering och råkade därvid i konflikt med Uddeholmsbolagets kraftfulle grundare — Johan Carlström. Konflikten, som inte endast var ett uttryck för motsättningen mellan finnar och svenskar utan också mellan bergsmännen i Filipstad och hammarpatronerna, ledde efter långvariga processer

I Gustav Adolf är naturen mager och karg. Här en bild från Lapptjärn i socknens östra del.

till att finnarna frändömdes stora områden, som på detta sätt kom i Uddeholms ägo.¹

Som nämnts i kapitel 1 hade den värmländska järnindustrien ända fram till mitten av 1800-talet en stark tendens till decentralisering på grund av svårigheterna att i bergslagen tillfredsställa behovet av träkol. Lokaliseringen av de olika brukena berodde emellertid också på tillgången på lämpliga vattenfall. Uvån, som flyter genom Gustav Adolf från sjön Nain i norr ner till Geijersholm i söder, bildar själv och i sina bifloder flera fall, vilka inte är större än att man redan tidigt kunnat bemästra dem. Inom socknen fanns också stora skogar och den hade efter tidens förhållanden goda förbindelser med både bergslagen kring Filipstad och exporthamnarna vid Väneren. Bland annat på grund av dessa förhållanden kom det därför att anläggas ett stort antal bruk och hyttor i Gustav Adolf. Dessa anläggningar, vilka alla tillkom genom Uddeholmsbolaget eller dess föregångare, har angivits på kartan i fig. 19, där också utsatts de olika anläggningarnas uppkomst- och nedläggningsår.² Som framgår av kartan finns inom socknen numera inga rester av den

¹ En redogörelse för dessa dramatiska strider återfinns i J. A. ALMQUIST, Uddeholmsverken. Sthlm 1899.

² Uppgifterna från J. A. ALMQUIST, Uddeholmsverken, samt FURUSKOG.

en gång så omfattande järnindustrien. Sedan på 1870-talet Nordmark-Klarälvens järnväg hade börjat byggas och det nya järnverket vid Hagfors tillkommit, blev järnhanteringen i socknen överflödigt och de gamla bruken och hyttorna nedlades en efter en. Gustavsfors, som före Hagfors tillkomst var Uddeholmsbolagets mest betydande anläggning — där fanns bland annat bessemerverk — var det sista som lades ned. Det skedde år 1908.

Nedläggningen av bruken innebar otvivelaktigt en stor omvälvning för socknens liv, även om man bör komma ihåg att förhållandena vid den tidens bruk skilde sig avsevärt från dem vid nutidens järnverk. Varje bruk var mycket litet och vad som krävde den stora arbetsinsatsen vid framställningen av järnet var inte arbetet i hyttorna och smedjorna utan transporterna av malmen och tackjärnet mellan de olika produktionsplatserna samt framställningen och transporten av träkolet. Det var därför endast för ett litet antal specialarbetare, som nedläggningen av bruken betydde en revolution i levnadsförhållandena. De övriga fortsatte i stor utsträckning med arbeten liknande dem de sysslat med tidigare, fast det nu skedde mer för trä- än för järnindustriens behov.

Norra Ny kom genom sitt avskilda läge att föga beröras av järnindustrien. Där anlades visserligen 1837 ett bruk vid Femtå på gränsen mellan Norra Ny och Dalby, men detta fick aldrig någon större betydelse och nedlades redan 1862.¹

I Sunnemo har däremot järnhanteringen gamla anor. Redan 1640 byggdes här en hytta vid Tutemo, den så kallade Sunnemohyttan. Senare uppfördes inom socknen en hytta vid sjön Sängen; den nedlades emellertid efter ett fåtal år.² Sunnemohyttan, som i mitten på 1700-talet kom i Uddeholmsbolagets ägo, hade ett ur kommunikationssynpunkt mycket fördelaktigt läge invid Grässjön. Under början av 1800-talet började man här experimentera med sjömalm, och det tackjärn som man fick fram användes bland annat i ett gjuteri, som uppfördes vid hyttan. På 1840-talet anlades också en mekanisk verkstad vid Sunnemo. Socknen föreföll att ha goda utsikter att utveckla sig till en betydande industriort, men genom den sträckning som järnvägslinjerna erhöll blev Sunnemo mycket isolerat. Sedan Uddeholmsbolaget hade uppfört Hagfors järnverk och börjat tackjärnstillverkning där, blev hyttan i Sunnemo överflödigt. Den nedlades 1887 och några år senare stängdes också den mekaniska verkstaden.³

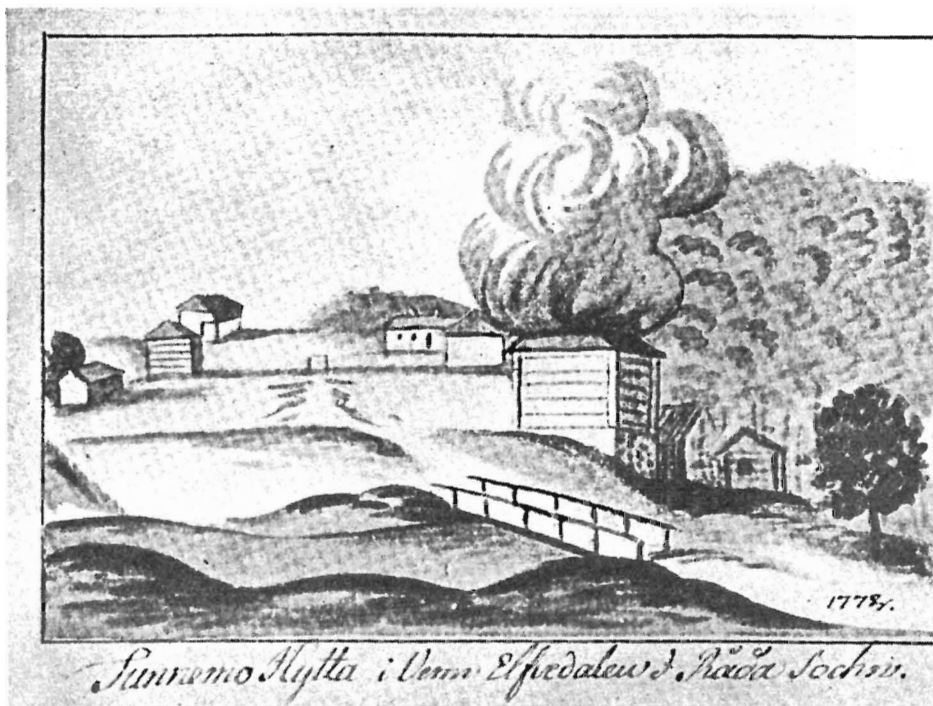
BEBYGGELSENS UTBREDNING

Hur befolkningen för närvarande fördelar sig inom de olika socknarna framgår av kartorna i fig. 20. För att det skall vara möjligt att göra en jämförelse mellan Gustav Adolf med dess starkt spridda bebyggelse och de två

¹ FURUSKOG, sid. 395 ff.

² FURUSKOG, sid. 212.

³ FURUSKOG, sid. 407 ff.

Sunnemohytta var i ungefär 250 år, fram till 1890-talet, en av de mest betydande bruksanläggningarna i trakten.

övriga socknarna har på kartorna varje invånare betecknats med en prick. Detta har emellertid medfört att det inte gått att i Sunnemo och Norra Ny framställa bebyggelsen så koncentrerad som den i verkligheten är. För att ge en riktigare bild av bebyggelsens lokalisering har för dessa två socknar därför också uppgjorts specialkartor, där varje prick betecknar 10 personer.

I Norra Ny är praktiskt taget all bebyggelse koncentrerad till botten av dalgången. Av socknens hela befolkning bor 91 % utmed älven. Störst är koncentrationen vid Ambjörby, som i 1940 års folkräkning har upptagits som tätort; som framgår av kartan kan emellertid hela dalen betraktas som en lång utdragen tätort och Ambjörby skiljer sig ganska obetydligt från bebyggelsen i övrigt. Tätast är bosättningen på älvens östra sida, där den gamla landsvägen löper. Vägen längs västra sidan från Osebol och norrut byggdes nämligen först under 30-talet som AK-arbete. Från den tiden härstammar också broarna vid Fastnäs och Osebol. Vid Månäs finns det dessutom en färja över älven.

I Sunnemo bor ungefär 90 % av befolkningen i omedelbar anslutning till sjöarna. Tätast är bebyggelsen vid sundet mellan Lidsjön och Grässjön. Kommunikationerna över sundet sköts med en färja.

I Gustav Adolf är bebyggelsen spridd över hela socknen, särskilt stark är

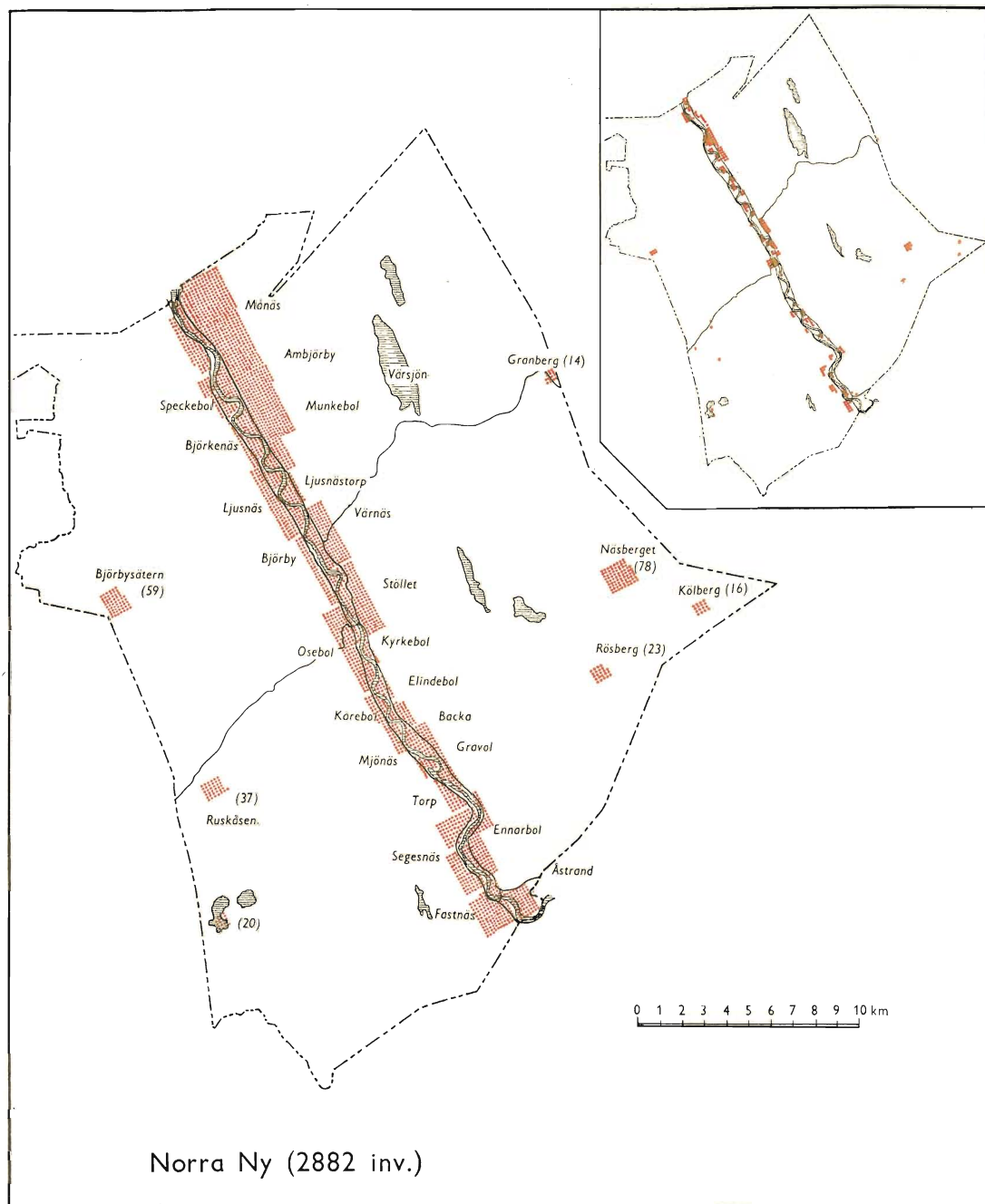
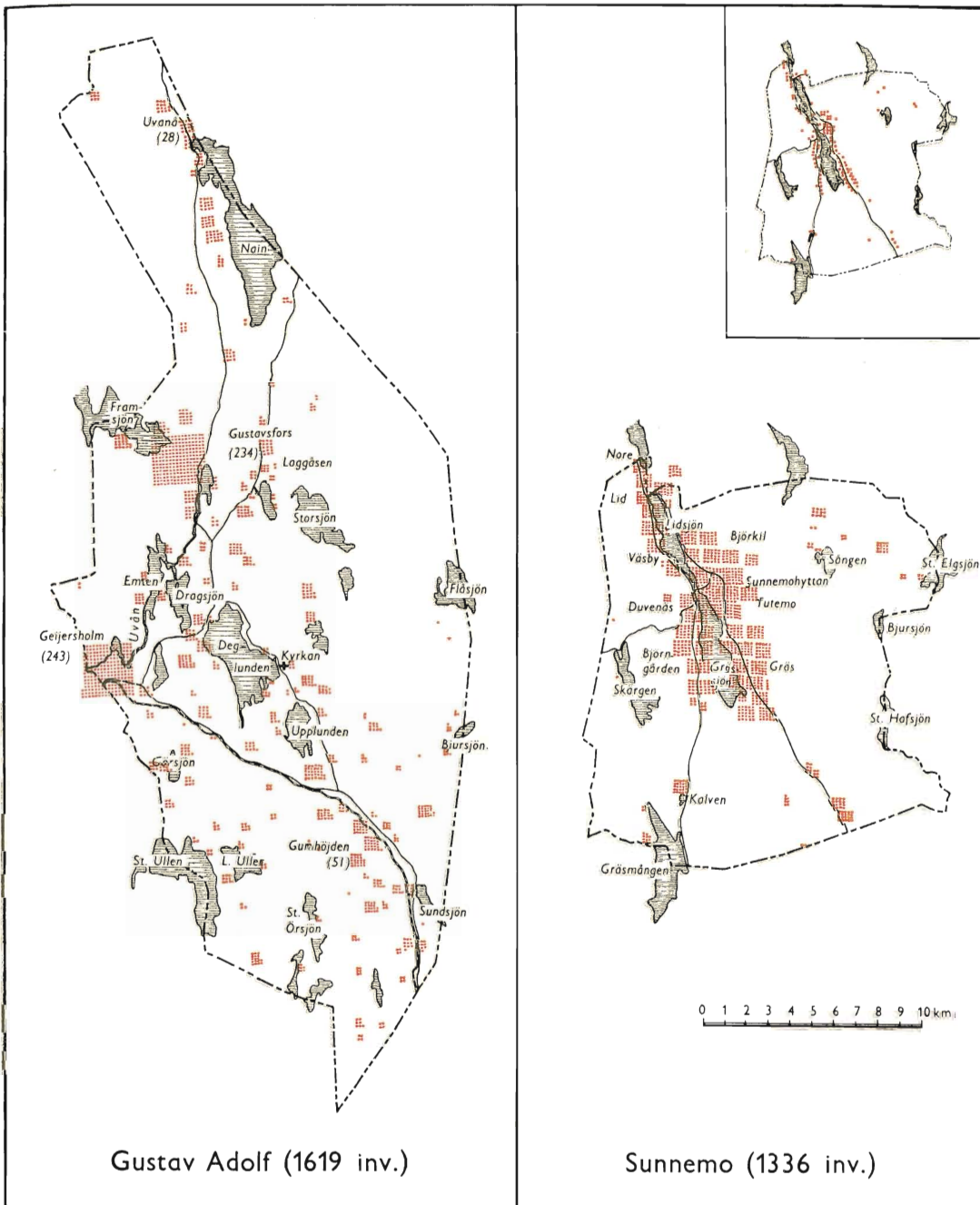

Fig. 20. Befolkningskartor över de

tre socknarna år 1944.

spridningen i området söder om järnvägen. Det enda område i socknen som är helt öde är trakten öster om Storsjön och norr om Flåsjön. Inom socknen finns två mindre samhällen, Geijersholm och Gustavsfors, vardera med mellan 200 och 250 invånare. De har båda uppstått i samband med den tidigare järnhanteringen och det finns många spår från denna tid. I Gustavsfors kan man vid forsen se lämningar av det raserade bruket och befolkningen bor ännu till stor del i de gamla brukslängorna.

INDUSTRI OCH HANTVERK

Som nämnts ovan, finns det inte längre någon järnindustri i socknarna och även industri och hantverk i övrigt är sparsamt företrädade. Den enda industrien av verklig betydelse inom Gustav Adolf är kraftverken. Uvåns vatten-system är väl utbyggt och spelar en stor roll för Uddeholmskoncernens kraftförsörjning. Av Uvåns kraftverk ligger tre inom Gustav Adolfs socken, nämligen Nain vid sjön Nains sydspets, Knon vid Gustavsfors och Malta vid Geijersholm.

För befolkningens sysselsättning spelar emellertid kraftverken en ringa roll, då de bara sysselsätter ett fåtal arbetare. I tablan nedan redovisas med stöd

Hantverk.

Socken	Sko- makare	Smeder o. cykelrepa- ratörer	Skräddare o. söm- merskor	Damfri- sörskor	Foto- grafer
Norra Ny	2	7	20 ^a	6	1
Gustav Adolf	2	3 ^b	6 ^c	—	—
Sunnemo	—	1 ^d	2	—	—

Småindustri.

Socken	Snickeri- verkstä- der m. m.	Bil- verk- städer	Hem- bagerier	Gengas- hugg- sågar o. träulls- fabrik	Kvar- nar	Brygge- rier	Cement- industri	Skinn- industri
Norra Ny	7	3	3	17 ^e	2	—	1	3 ^f
Gustav Adolf	1	—	—	2 ^g	1	—	—	—
Sunnemo	1	—	1	1 ^h	1	1	—	—

- a) 1 endast skinnskrädderi.
 b) endast cykelreparatörer.
 c) 2 endast skinnskrädderi.
 d) cykelreparatör. I socknen finns dessutom 2 mycket gamla smeder.
 e) 3 gengashuggerier, 1 träullsfabrik, 11 husbehovssågar och 2 avsalusågar. Husbe-

- hovssågarna är endast i gång vissa tider av året.
 f) avläggare till Jofa i Malung. Sysselsätter tillsammans 19 personer.
 g) husbehovssågar
 h) gengashuggeri

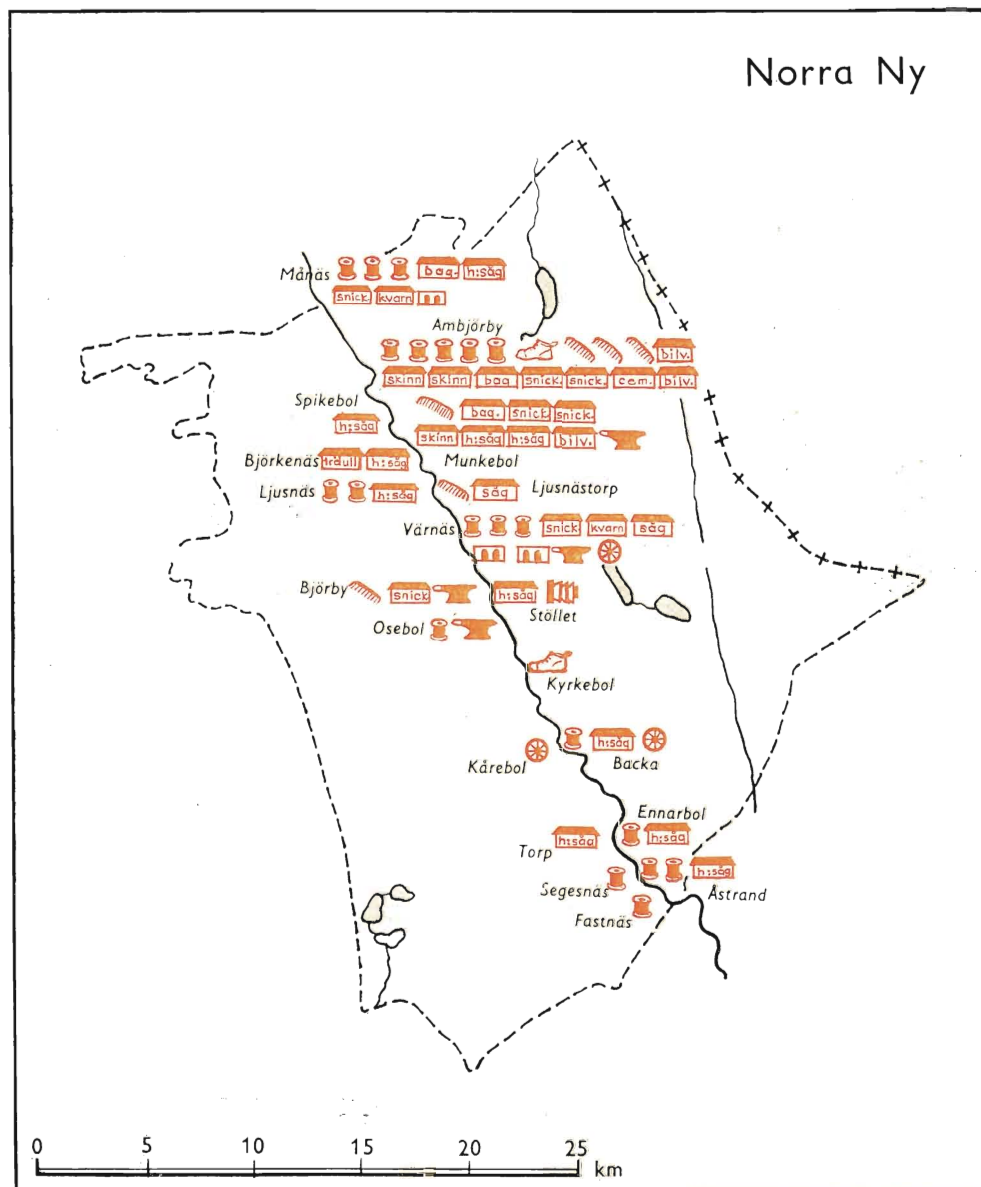

Ambjörby i Norra Ny. En svensk »ätort».

Foto E. Rundh.

av uppgifter från bygdekommittéerna hantverket och småindustrien inom respektive socknar år 1946.

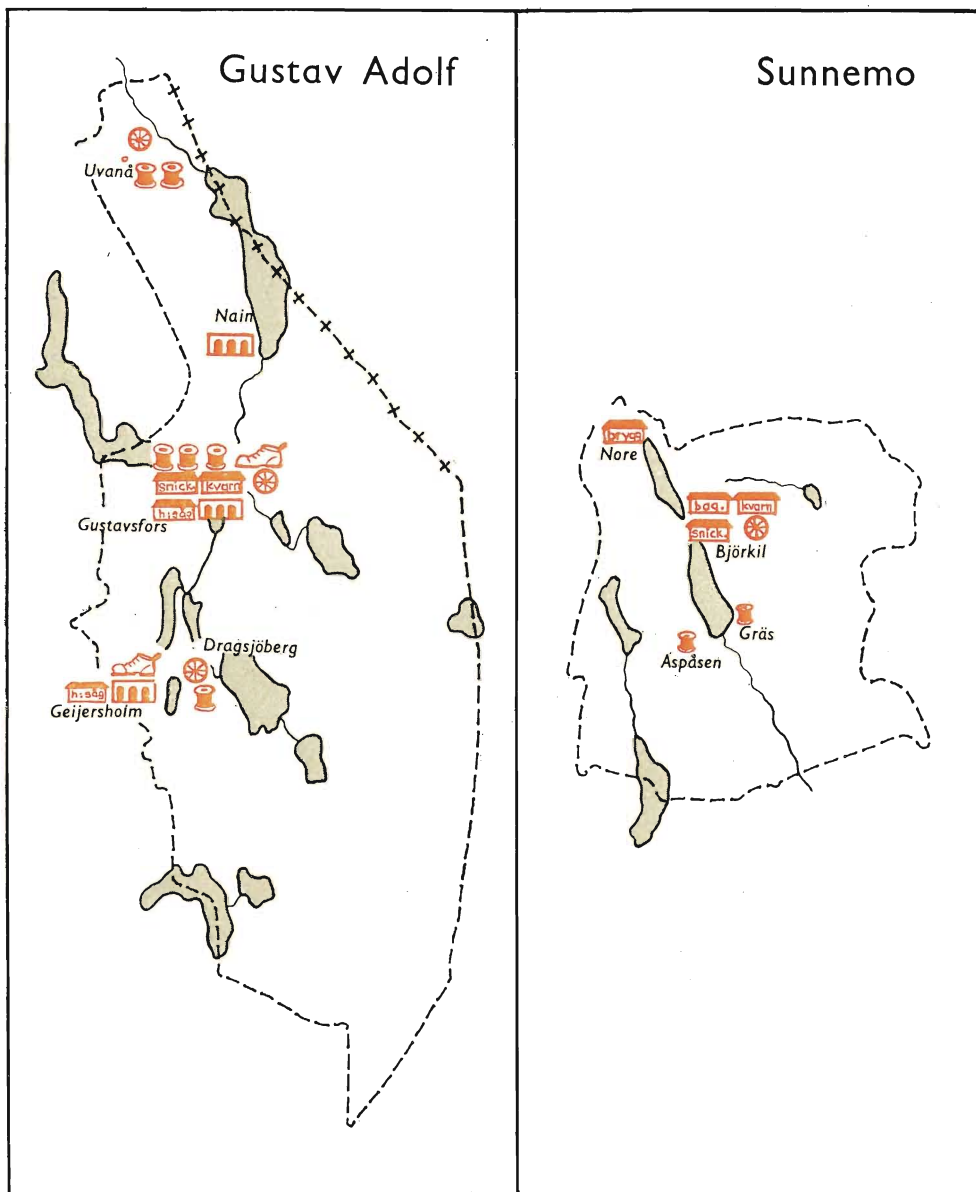
Den enda industri som sysselsätter ett större antal personer är den avläggare till skinnindustrien i Malungs socken, som finns i Norra Ny. Den har tillkommit under den allra senaste tiden och är ett försök från malungsindustriens sida att mobilisera det arbetskraftsöverskott, som kan finnas i Norra Ny. Den övriga småindustri, som upptagits ovan, är av synnerligen obetydlig omfattning. I fråga om hantverket gäller att detta i stor utsträckning är en bisyssla; man lagar cyklar och reparerar maskiner på kvällarna eller då det är ont om annat arbete. Sömmerska är ofta någon av de mer händiga fruarna, som utan att ha någon egentlig utbildning hjälper de andra då det behövs. Siffrorna ovan bör därför bedömas med hänsyn till dessa förhållanden. Av tablån framgår att även om man tar hänsyn till att Norra Ny är dubbelt så stort till folkmängden som de två andra, så är den i jämförelse med dessa avsevärt bättre tillgodosedd med hantverkare. I Norra Ny finns dessutom en tandläkare och två avdelningskontor till Värmlands Enskilda Bank. Att det t. ex. saknas damfrisörska i Sunnemo och Gustav Adolf sammanhänger otvivelaktigt med att man i dessa socknar har möjlighet att ta sig in till de två stora samhällena Munkfors och Hagfors. Hur hantverk och industri fördelar sig inom socknarna framgår av kartorna i fig. 21. Gengashuggerierna har som krisföreteelse icke medtagits på kartan.

Småindustri (husbehovssåg)	Skräddare, sömmerska	Skomakare
Elverk (större)	Smed (smidesverkstad)	Fotograf
Elverk (mindre)	Damfrisörska	Cykelreparatör

Fig. 21. Hantverk och industri

i de tre socknarna år 1946.

YRKESFÖRDELNING OCH ARBETSLIV

Befolkningens fördelning på olika yrkesgrupper år 1944 framgår av tablån nedan, som visar den procentuella fördelningen av män mellan 15 och 65 år.

Socken	Jord- och skogsbruk %	Industri o. hantverk %	Övriga yrken ¹ %	Summa %
Norra Ny	78	13	9	100
Gustav Adolf	59 (67)	29 (20)	12 (13)	100 (100)
Sunnemo	70 (72)	21 (19)	9 (9)	100 (100)

¹ Gruppen »Övriga yrken» innefattar Handel och samfärdsel, Allm. tjänst och fria yrken, Husligt arbete och Ospecificerad verksamhet. Tablåns uppgifter är hämtade från mantalslängderna.

Jord- och skogsbruket är i samtliga socknar den alldeles dominerande näringsgrenen. Att procentsiffran för »Industri och hantverk» blir så hög i Sunnemo och Gustav Adolf beror delvis på att en hel del av arbetarna vid järnverken i Hagfors och Munkfors är bosatta i dessa socknar. Om man eliminerar dessa arbetare, erhålles de inom parentes angivna procentsiffrorna. Trots denna omräkning kommer emellertid »Industri och hantverk» att svara för en större andel i Gustav Adolf och Sunnemo än i Norra Ny. Detta torde framförallt bero därpå, att det i dessa två socknar finns ett mycket större antal väg- och byggnadsarbetare, vilka i stor utsträckning är sysselsatta med arbeten för skogsbrukets behov. Sådan arbetskraft är däremot sällsynt i Norra Ny.

Utmärkande för arbetslivet i socknarna är att man ofta kombinerar olika slag av sysselsättningar. I den tidigare nämnda intervjuundersökningen in-

Tab. 7. Den relativa fördelningen av den manliga befolkningen mellan 15 och 65 år på olika kombinationer av sysselsättningar. De tre socknarna. Intervjumaterialet.¹

Sysselsättningskombination	%
Skogsbruk	13
Skogsbruk + jordbruk	22
Skogsbruk + övrigt	8
Skogsbruk + jordbruk + övrigt	6
Jordbruk + skogsbruk	12
Övrigt	30
Övrigt + skogsbruk	6
Övrigt + jordbruk + skogsbruk	3
Summa	100
Antal intervjuade	240

¹ Som framgår av tabellen är i 61 % av fallen Jord- eller Skogsbruk huvudsysselsättning. Med ledning av uppgifterna i tablån ovan skulle man vänta sig att procenttalet låg kring värdet 70. I bilaga II, sid. 288 ff, diskuteras närmare orsakerna till denna differens.

Bysmeden Nils Bergström i Värnäs, Norra Ny.

Foto E. Rundh.

gick också att de intervjuade fick lämna en redogörelse för sin verksamhet månad för månad ett år tillbaka i tiden räknat från den 1/7 1945. På grundval av dessa uppgifter redovisas i tabell 7 hur olika sysselsättningar kombineras med varandra.

Sysselsättningarna har i tabellen uppdelats på Skogsbruk, Jordbruk och Övrigt arbete. Den sysselsättning som upptagit den längsta tiden har skrivits först i varje kombination. Då det gällde att avgöra till vilken sysselsättningskombination en viss individ hörde togs hänsyn endast till den tid under vilken produktivt arbete uträttades, den tid då vederbörande åtnjöt undervisning, var inkallad, sjuk eller på annat sätt arbetsoförmögen har sålunda inte medräknats.

Det är tydligen regel att olika sysselsättningar kombineras med varandra. Även med den mycket grova indelning som här tillämpats är det endast 43 % av individerna som uppgivit sig arbeta inom samma sysselsättningsgren under hela året. Skogsbruk och Jordbruk bedrivs i det alldeles övervägande antalet fall i kombination antingen med varandra eller med någon annan sysselsättning. I de fall där Skogsbruk bedrivits enbart är det i ungefär en fjärdedel av fallen fråga om skogsvaktare eller tjänstemän vid revirkontoren. Skogsbruket spelar en avsevärt större roll för sysselsättningen i dessa trakter än jordbruket. Skogsbruk är huvudsysselsättning för 49 % av individerna, medan Jordbruket endast i 12 % av fallen är den viktigaste sysselsättningen. Det är emellertid inte endast Jordbruk och Skogsbruk som kombineras med varandra, utan Övrigt arbete är också i stor utsträckning kombinerat antingen med Jordbruk eller Skogsbruk eller med bådadera. Av dem som under någon del av året varit sysselsatta inom yrkesgruppen Övrigt arbete hade sålunda 43 % dessutom ägnat sig åt någon annan sysselsättning.

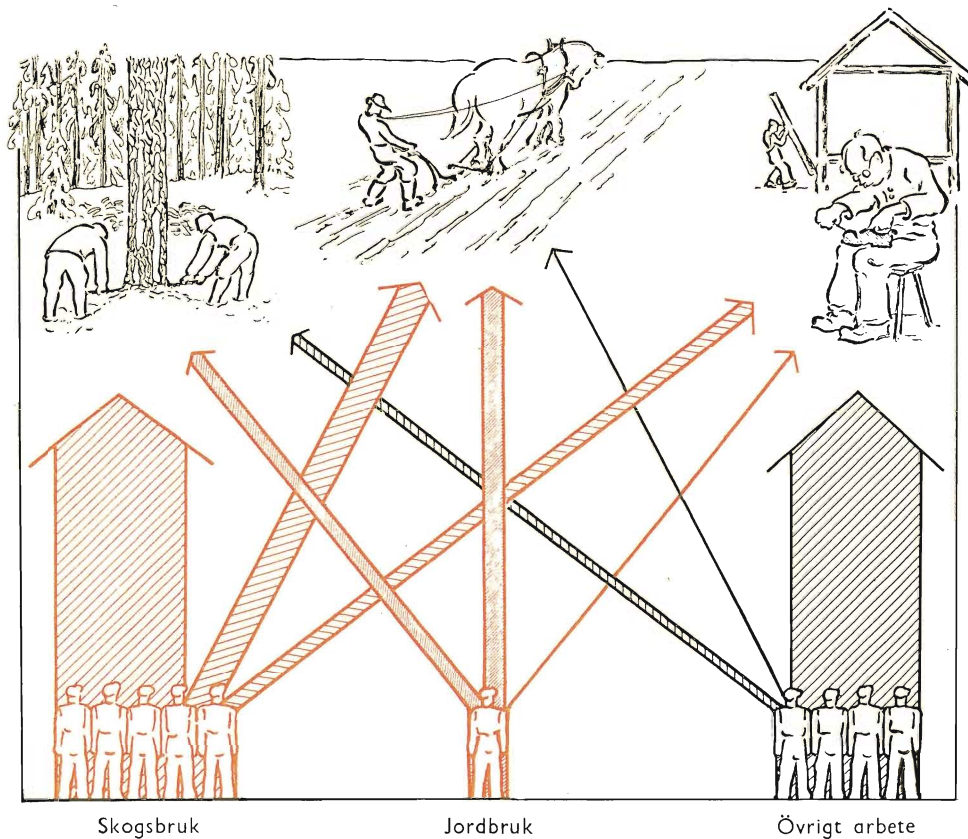
Hur stor del av arbetsåret som man inom olika yrkesgrupper ägnar åt huvud- respektive bisysselsättningar framgår av tablån nedan. Den visar för de tre socknarna den relativa fördelningen av tiden under arbetsåret 1944—45 för män mellan 15 och 65 år.

Huvudsysselsättning ¹	Andel av året ägnad åt				Antal inter- vjuade
	jordbruks- arbete %	skogs- arbete %	övrigt arbete %	Summa %	
Jordbruk	60	39	1	100	28
Skogsbruk	19	72	9	100	110
Övrigt arbete.....	2	7	91	100	99
<i>Totalt</i>	<i>18</i>	<i>42</i>	<i>40</i>	<i>100</i>	<i>237</i>

¹ Med huvudsysselsättning menas den sysselsättning, åt vilken man ägnat den längsta tiden. Det kan förtjäna påpekas att det inte existerar något fall, där en persons huvudsysselsättning betecknats som Övrigt arbete men Jord- + Skogsbruk upptagit hans huvudsakliga tid. I tre fall var uppgifterna inte tillräckligt preciserade, varför dessa individer uteslutits.

Tabell 7 visade att kombination av sysselsättningar är mycket vanlig, men om man undantar dem för vilka jordbruket är huvudsysselsättning är det tydligen som regel ganska kort tid, man ägnar åt bisysselsättningarna. Särskilt gäller detta för dem som har övrigt arbete till huvudsysselsättning. Tablåns resultat har åskådliggjorts i figur 22, som visar hur de olika yrkesgrupperna bidrar till socknarnas totala arbetsinsats.

Skogsarbetet. Skogens arbetsår börjar på sommaren. Då går skogsvaktare och jägmästare eller på de enskilda skogarna stundom någon van skogsarbetare och stämplar ut de träd, som skall huggas under kommande säsonger. Årsavverkningen sammansätts sedan av dylika stämplingar. Det bör alltså

H U V U D Y R K E

Fig. 22. Hur männen i de tre socknarna fördelade sitt arbete på olika slag av sysselsättningar under arbetsåret 1944—45.

finnas reservstämplingar, som man kan tillgripa, om man av någon anledning behöver ändra drivningsplanerna. På bondskogarna sker utstämplingen vanligen omedelbart före drivningsarbetets igångsättande och numera i regel med Skogsvårdsstyrelsens personal som stämplingsförrättare. I september-oktober påbörjas sedan huggningarna. Under dessa månader hugger man i första hand bränsleved (kastved eller långved). Långveden, som kapas i längder om 3 meter, används för kolning men även för bränsleändamål inom industrien, så kallad martinved. Kolningen som tidigare spelade en utomordentligt stor roll i skogsarbetet har numera praktiskt taget upphört i dessa trakter.

I oktober-november när det blivit tjäle i marken börjar gagnvirkesavverkningen; till gagnvirke räknas timmer samt sulfit- och sulfatved. Denna avverkning pågår normalt fram till mitten av april, därefter hugger man ånyo kastved under någon månad framåt. Under vårfloden i slutet av maj och början av juni kommer sedan arbetet med flottningen. Ätminstone tidigare

högg man inte under sommaren. Sommaravverkat virke har nämligen en tendens att spricka och blir lättare angripet av svamp. Numera sker emellertid en rätt betydande huggning av massaved under somrarna, då det visat sig att kvalitetsförsämringen i fråga om detta sortiment inte spelar så stor roll och man vill dessutom gärna bereda arbetskraften sysselsättning året runt. Dylika sommarhuggningar förekommer emellertid huvudsakligen på bolagens skogar och i mindre grad på de enskildas. Under krigsåren har det även förekommit stora avverkningar av bränsleved under sommaren.

När skogsarbetaren beger sig till skogen tar han med sig bl. a. sågar, yxa och barkspade. Är det djupt med snö får han först skotta rent kring det träd som skall fällas, så att han kan göra stubben tillräckligt låg, den får inte vara högre än högsta rotgrenen. Han hugger därefter ett stjälp-hugg i den riktning han vill att trädet skall falla och sågar sedan ner det. Det kräver stor skicklighet från huggarens sida att få trädet att falla i rätt riktning utan att haka upp sig i andra träd; om det fastnar är det sedan både svårt och farligt att få loss det. När trädet är fällt kvistas och barkas det. Barkningen är den svåraste och mest tidskrävande delen av huggarens arbete. Om det är mycket kallt fryser barken fast vid trädet och det vållar stora svårigheter att avlägsna den. Man har beräknat att barkningen normalt utgör omkring hälften av huggarnas arbete.¹ Man barkar som regel endast det virke, som skall flottas. Detta gäller emellertid för huvudparten av gagnvirket.

Sedan huggaren avslutat sitt arbete kommer köraren och transporterar ut virket till upplagsplatserna vid järnvägar och bilvägar eller vid en flottled. I Värmland erhåller körarna och huggarna alltid sin ersättning var för sig. Det förekommer inte att körarna, som i Norrland, åtar sig en viss drivning och själva anskaffar och ersätter huggarna. Körning med häst är fortfarande det vanligaste, men på senare år har lastbilstransporterna börjat ta allt större omfattning.

Betalningen utgår särskilt på de större skogsägarnas marker efter synnerligen detaljerade och invecklade avtal. Man tar därvid för huggarnas del hänsyn inte endast till trädets dimensioner utan också till dess kvistighet, barkningssvårigheter o. s. v., särskild ersättning utgår också om terrängen är besvärlig, om det är blockterräng eller om den t. ex. är starkt lutande. Vidare förekommer tillägg vid stort snödjup, om huggaren har lång väg till arbetsplatsen, om han tvingas ligga borta etc. På bondskogarna sker å andra sidan i allmänhet överenskommelse från fall till fall, man enas om ett visst pris per m³ för en viss trakt.

Både i Sunnemo och Gustav Adolf är bebyggelsen så spridd och vägförbindelserna så goda att arbetarna som regel kan bo hemma under den tid de arbetar i skogen. I Norra Ny är man däremot tvungen att i stor utsträckning ligga borta i kojor eller fäbodas under arbetsveckorna och kommer bara hem över lördag och söndag.

¹ Enligt uppgift från Föreningen Skogsarbetens och Domänstyrelsens arbetsstudieavdelning.

ÄGOFÖRDELNING

Som tidigare har påvisats föreligger det en betydande skillnad mellan de olika socknarna ifråga om fastigheternas fördelning på olika ägarekategorier. Det förefaller troligt att denna fördelning får inflytande på flyttningstendenserna i de olika socknarna i den meningen, att de som äger en fastighet bör ha mindre tendens att flytta ut och, i den mån de gjort det, större tendens att flytta tillbaka än de övriga. Det är emellertid tydligt att även i en typisk småbruksbygd endast ett fåtal verkligen äger några fastigheter, huvudparten utgöres av fastighetsägarnas hustrur, barn, föräldrar och släktingar. Men även reaktionen hos dessa senare bör skilja sig från reaktionen hos t. ex. barn till arrendatorer och torpare. När därför i tabell 8 nedan redogöres för hushållens fördelning i fråga om fastighetsinnehavet, så är avsikten att därigenom också ge en föreställning om situationen för befolkningen i dess helhet. En förutsättning för att detta skall vara möjligt är att anställd arbetskraft inte ingår i de olika hushållen. Detta är inte heller fallet. Av samtliga 893 intervjuade i de tre socknarna var det endast 18 som var anställda inom det hushåll vilket de tillhörde och 2, som var inneboende. Detta betyder att för omkring 3 % av befolkningen ger en uppdelning efter hushållens ägoförhållanden ett missvisande resultat.¹ Ett så litet fel torde i detta sammanhang sakna praktisk betydelse. Det är för övrigt naturligt att antalet anställda skall vara mycket litet. Brukningsdelarna är nämligen så små, att det inte föreligger något behov av särskilt anställd arbetskraft. Enligt 1944 års jordbruksräkning fördelar de sig på följande sätt på olika storleksgrupper.

Socken	Åkerareal i ha				Summa %
	0,26—2 %	2—10 %	10—20 %	20 och där- över %	
Norra Ny.....	58	41	1	—	100
Gustav Adolf.....	67	33	—	—	100
Sunnemo.....	55	42	3	—	100

Mer än hälften av brukningsdelarna har en åkerareal som understiger 2 ha. I den mån man på dessa små brukningsdelar har behov av extra arbetskraft tillfredsställes detta i allmänhet genom tillskott från andra hushåll inom socknen.

Som framgår av tabell 8 föreligger det tydligen mycket betydande skillnader mellan de tre socknarna, där Norra Ny och Gustav Adolf betecknar ytterligheterna. Om man med ledning av tabellen skall kunna bedöma läget för befolkningen i dess helhet är det emellertid nödvändigt, inte bara att tjänstefolk förekommer i ringa grad, utan också att antalet medlemmar per hushåll är ungefär lika stort inom de olika kategorierna. Detta är emellertid

¹ Procenttalet är beräknat med hänsyn till att i Sunnemo och Gustav Adolf var femte intervjuades men i Norra Ny endast var tionde. Talen för Norra Ny har därför fördubblats.

Tab. 8. Hushållens fördelning på olika kategorier i socknarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo år 1944. Hushållsräkningen.

Kategori	Norra Ny		Gustav Adolf		Sunnemo	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1. Hushåll med skog om 100 ha och däröver	137	18	—	—	9	2
2. Hushåll med skog om 20—100 ha	150	20	—	—	21	5
3. Hushåll med mindre skog och/eller eget jordbruk	164	22	3	1	77	19
4. Hushåll som arrenderar av bolag eller allmänheter	12	2	268	52	102	25
5. Hushåll i övrigt som arrenderar	47	6	7	1	—	—
6. Hushåll som saknar jord och skog	245	32	234	46	192	48
därav :						
a) hyr bostaden	(100)	(13)	(183)	(36)	(90)	(23)
b) äger bostaden	(145)	(19)	(51)	(10)	(102)	(25)
<i>Summa</i>	<i>755</i>	<i>100</i>	<i>512</i>	<i>100</i>	<i>401</i>	<i>99</i>

Grupp 3 omfattar de hushåll, som innehar mindre än 20 ha skog plus eventuellt jordbruk samt de hushåll, som endast innehar jordbruk. *Grupp 5* omfattar de hushåll som arrenderar av enskilda eller som själva äger sin bostad. Inom *grupp 5* är det i Norra Ny 9 st. och i Gustav Adolf 6 st. som äger sin bostad. *Grupp 6* omfattar de hushåll som varken äger eller brukar någon jord eller äger någon skog. Det är inte möjligt att på grundval av hushållsräkningen göra en exakt uppdelning av *grupp 6* i a och b. Fördelningen har därför skett med ledning av intervjumaterialets uppgifter. Beträffande Gustav Adolf och Sunnemo fanns det viss möjlighet att kontrollera uppdelningen med ledning av hushållsräkningen. Skillnaden mellan de på olika sätt gjorda uppskattningarna uppgick i Gustav Adolf till 1 % och i Sunnemo till 4 % av de här angivna talen för andelen som hyr sin bostad.

inte fallet. I de fem första grupperna, de hushåll som själva bedriver jordbruk, är sålunda antalet medlemmar per hushåll omkring fyra, medan det i *grupp 6* är omkring tre. Delar man upp hela befolkningen på de olika hushållskategorierna kommer alltså *grupp 6* att få mindre relativ andel än i tabell 8. Räknar man om tabellen med hänsyn till detta och sammanför relativtalen alltefter arten av hushållens fastighetsinnehav blir resultatet följande:

Socken	Individer tillhörande hushåll			Summa %
	med eget jord- och/eller skogsbruk %	med egen bostad %	utan fast egendom %	
Norra Ny	64	17	19	100
Gustav Adolf	1	10	89	100
Sunnemo	32	20	48	100

Medan i Gustav Adolf ungefär 90 % av individerna tillhör hushåll som saknar fast egendom är motsvarande andel för Sunnemo knappt 50 % och i Norra Ny är det endast en femtedel av hushållen vilka icke innehar fastighet. Skillnaden mellan Norra Ny och Sunnemo består bl. a. däri, att det i

Norra Ny finns ett icke obetydligt antal medelstora och stora skogsägare, grupperna 1 och 2 i tabell 8. I Sunnemo har å andra sidan självägarna som regel ingen eller obetydligt med skog. Detta sammanhänger naturligtvis med att, som tidigare visats, huvudparten av skogsmarken i socknen innehas av bolag. I Sunnemo finns det sålunda endast 30 av enskilda ägda skogsegendomar, som omfattar mer än 20 ha, medan i Norra Ny motsvarande antal är 287. Hur dessa skogar fördelar sig på olika storleksklasser framgår av följande tablå.¹

Socken	Skogsmark i ha					Summa %
	20—50 %	50—100 %	100—200 %	200—500 %	500—1 000 %	
Norra Ny.....	29	23	30	16	2	100
Sunnemo.....	33	37	20	7	3	100

Den största enskilda skogsegendomen i Norra Ny omfattar 850 ha, i Sunnemo 500 ha.

I Gustav Adolf finns det över huvud ingen enskild skogsägare; den procent som redovisas under grupp 3 i tabell 8 omfattar endast jordägare. Det är Uddeholmsbolaget som i denna socken innehar huvudparten av skogsmarken; dess ägor omfattar 84 % av all skogsmark i socknen. Dessa skogar förvärvades av bolaget redan under 16- och 1700-talet. I samband med anläggandet av bruken och hyttorna avsåg nämligen vissa skogsmarker för att tillfredsställa dessas kolbehov. Den återstående delen av skogsmarken i Gustav Adolf bildar Laggåsens stiftsskog, en gammal kyrko- och kronoskog, vilken numera förvaltas av stiftsnämnden.

Även i Sunnemo utgöres huvudparten av skogarna av gamla bruksskogar och Uddeholmsbolaget förvärvade sin andel till stor del i samband med inköpet av Sunnemohyttan på 1760-talet. Uddeholmsbolaget äger för närvarande 67 % av socknens skogsmark. Totala andelen bolagsskog i socknen utgör 80 % och de återstående 13 procenten äges av Billeruds Aktiebolag. Det rör sig även i detta fall om en gammal bruksskog, vilken tillhört den strax utanför socknens sydöstra hörn liggande Bosjöhyttan. Varken i Sunnemo eller i Gustav Adolf utgöres alltså de nuvarande bolagsskogarna av gammal bondejord, vilken förvärvats av kapitalstarka bolag, utan huvudparten av förvärven ligger långt tillbaka i tiden och sammanhänger med järnhanteringsens uppkomst. De skogar som bolagen innehar i Norra Ny torde däremot nästan helt ha förvärvats genom inköp av hemmansdelar under mitten och senare delen av 1800-talet.²

Uddeholmsbolaget sätter genom sin dominerande ställning i hög grad sin prägel på livet i Gustav Adolf och Sunnemo. Huvudparten av befolkningen

¹ Tablåen avser förhållandena år 1944.

² J. A. ALMQUIST, Uddeholmsverken, Sthlm. 1899, sid. 414 ff. FURUSKOG sid. 135.

inte bara arbetar på bolagets skogar utan bor också i bolagets hus och arrenderar dess jord.

Socken ¹	Hushåll som								Summa	
	äger sin bostad		hyr av UHB		hyr av andra bolag och allmänheter		hyr av enskilda			
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Norra Ny	605	81	2	—	11	1	137	18	755	100
Gustav Adolf	60	12	342	67	14	3	96	19	512	100
Sunnemo	209	52	122	31	4	1	66	16	401	100

¹ Uppgifterna är hämtade från hushållsräkningen.

Uddeholmsbolagets inflytande är tydligen avsevärt mindre i Sunnemo än i Gustav Adolf om man mäter på detta sätt, trots att dess andel av skogsarealen inte är av mycket mindre omfattning. Orsakerna härtill är flera. Gustav Adolfs socken kan sägas vara resultatet av en medveten uppodling under bolagets ledning, varvid helt naturligt brukarna kom att bli torpare under Uddeholmsbolaget. I Sunnemo är å andra sidan bebyggelsen av mycket gammalt datum och tillkommen långt innan Uddeholmsbolaget fick något inflytande i socknen. Till detta kommer att Uddeholmsbolaget liksom flera andra skogsbolag under 1920- och 30-talen lät arrendatorerna friköpa sina torp. Sådant överförande av torp i enskild ägo förekom i stor utsträckning i Sunnemo men ganska litet i Gustav Adolf.

INKOMST OCH FÖRMÖGENHET¹

De olikheter mellan socknarna som diskuterats ovan avspeglar sig också i fråga om invånarnas inkomster och framför allt i fråga om deras förmögenheter.

	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
Förmögenhet/förmögenhetsägare	kr 19 679	4 634	9 267
Förmögenhet/invånare	kr 4 163	541	1 654
Total enskild förmögenhet	kr 12 043 500	800 500	2 242 500
Förmögenhetsägare i % av alla invånare	21 %	12 %	18 %

Som syns är i Norra Ny en större andel av befolkningen i besittning av förmögenhet än i Gustav Adolf och Sunnemo, dessutom är den förmögenhet som kommer på varje förmögenhetsägare avsevärt större i den förra socknen än i de senare. Dessa två företeelser tillsammans gör att förmögenheten per in-

¹ De följande uppgifterna avser inkomsten under år 1944 resp. den då innehavda förmögenheten. För primärmaterial redogöres i bilaga IV.

vånare i Norra Ny blir nästan 8 gånger så stor som i Gustav Adolf och 2,5 gånger så stor som i Sunnemo.

Hur förmögenheterna fördelar sig på olika storleksgrupper framgår av nedanstående tablå, som visar den absoluta fördelningen.

Socken	Förmögenhet i 1 000-tals kronor						Hela antalet
	0,5—2,5	2,5—5	5—10,5	10,5—20,5	20,5—50,5	50,5—	
Norra Ny	109	123	90	113	117	60	612
Gustav Adolf.....	103	52	19	10	3	3	190
Sunnemo.....	84	87	32	19	11	9	242

I Gustav Adolf saknas tydligen större förmögenhetsägare nästan helt, den största förmögenheten där är på 68 000 kronor. Motsvarande tal är för Sunnemo 213 000 kronor och för Norra Ny 225 000 kronor. Förmögenheterna torde som regel vara placerade i socknarnas jord- och skogsfastigheter. Av alla förmögenhetsägare tillhörde sålunda i Norra Ny 77 % yrkesgruppen Jordbruk med binäringar, i Sunnemo var motsvarande andel 72 % och i Gustav Adolf 67 %.

När det gäller inkomsterna är skillnaden mellan socknarna mindre påtaglig. I fig. 23 visas deras relativa fördelning på olika storleksklasser.¹ Fördelningen i Norra Ny är tydligen den för inkomster typiska, d. v. s. en starkt sned fördelning, där huvudparten av inkomsttagarna tillhör de allra lägsta inkomstklasserna. Även i Sunnemo är fördelningen i stort sett av denna art. Gustav Adolf skiljer sig däremot från mallen. Dess kurva är i jämförelse med de två övrigas obetydligt sned och dess maximum ligger inte vid 1 000 kronor som i Sunnemo och Norra Ny utan vid 2 à 3 000 kronor.

I tablå nedan har för de tre socknarna uträknats medelinkomsterna, dels ett vanligt aritmetiskt genomsnitt, dels medianen. (Medianinkomsten är det värde över resp. under vilket hälften av alla inkomsterna faller.)

	Aritmetiskt medium			Median		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
Inkomst/inkomsttagare	2 562	2 683	2 731	1 867	2 436	2 178
Inkomst/invånare	1 174	923	1 120	—	—	—

I sneda fördelningar av den typ det här gäller kan man vänta sig att det aritmetiska mediet skall ligga högre än medianen, eftersom det starkt påverkas av det lilla antalet personer med mycket stora inkomster. Som syns av tablå är detta också fallet i alla tre socknarna, särskilt stor är differensen i Norra Ny.

Av tablåns första rad framgår vidare att den aritmetiska genomsnitts-inkomsten per inkomsttagare är ungefär densamma i alla tre socknarna.

¹ Vid beräkning av procenttalen har inkomstintervallet 200 kronor tjänat som enhet.

Medianinkomsten är däremot avsevärt lägre i Norra Ny än i Sunnemo och Gustav Adolf, särskilt kraftig är skillnaden mellan Norra Ny och Gustav Adolf. Att medianen blir så låg i Norra Ny sammanhänger med att det där finns ett stort antal inkomsttagare med mycket låga inkomster. Dessa personer med små inkomster tillhör huvudsakligen yrkesgruppen »anställda inom jordbruk med binärningar». Av alla med en inkomst understigande 1 800 kronor tillhörde sålunda i Norra Ny 73 % denna yrkesgrupp. Som visas längre fram i detta avsnitt, se tablån sid. 112, är vidare inkomsterna lägre för yngre personer än för äldre. Man torde under sådana omständigheter kunna anta att de små inkomsttagarna i Norra Ny till stor del utgöres av hemmasöner och hemmadöttrar. Att dessa får låga inkomster torde dels bero på att de är underbetalda, dels på att de naturaförmåner de åtnjuter i hemmet upptas till alltför låga värden.

I tablåns sista rad har inkomsten uträknats per invånare och det framgår därav att denna inkomst är lägst i Gustav Adolf och högst i Norra Ny. Detta måste bero på att det i Norra Ny är en större andel av befolkningen som över huvud taget åtnjuter inkomst. Man kunde tänka sig att detta sammanhänger med olikheter i ålderssammansättningen; om till exempel i Gustav Adolf en mycket stor andel av befolkningen utgjordes av barn och åldringar så borde detta få till följd att andelen inkomsttagare blev låg. Det föreligger emellertid ingen sådan skillnad mellan de tre socknarna utan ålderssammansättningen är i alla tre praktiskt taget densamma.¹

För att försöka få klarhet i vilka som utgjorde dessa »extra» inkomsttagare uträknades i de tre socknarna andelen inkomsttagare med uppdelning på kön och ålder. Resultatet framgår av tabellen nedan.

Tab. 9. Inkomsttagare i % av hela folkmängden, med uppdelning på kön, socken och större åldersklasser år 1944.

Ålder	Andelen inkomsttagare i %					
	Män			Kvinnor		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
0—15	—	—	—	—	—	—
15—35	82	80	86	31	10	23
35—65	96	90	93	18	6	14
65 och äldre	62	33	37	15	1	1
<i>15 och äldre</i>	<i>86</i>	<i>78</i>	<i>82</i>	<i>22</i>	<i>6</i>	<i>15</i>
<i>Samtliga</i>	<i>70</i>	<i>62</i>	<i>66</i>	<i>18</i>	<i>5</i>	<i>12</i>
Antal inkomsttagare	1 086	518	475	236	40	78

Den större andelen inkomsttagare i Norra Ny än i Gustav Adolf beror tydligen, dels på att det i den första socknen finns fler inkomsttagare i de allra högsta åldersklasserna, dels på att det finns fler kvinnliga inkomsttagare. I

¹ Den absoluta och relativa åldersfördelningen i de tre socknarna år 1944 framgår av tab. B 9.

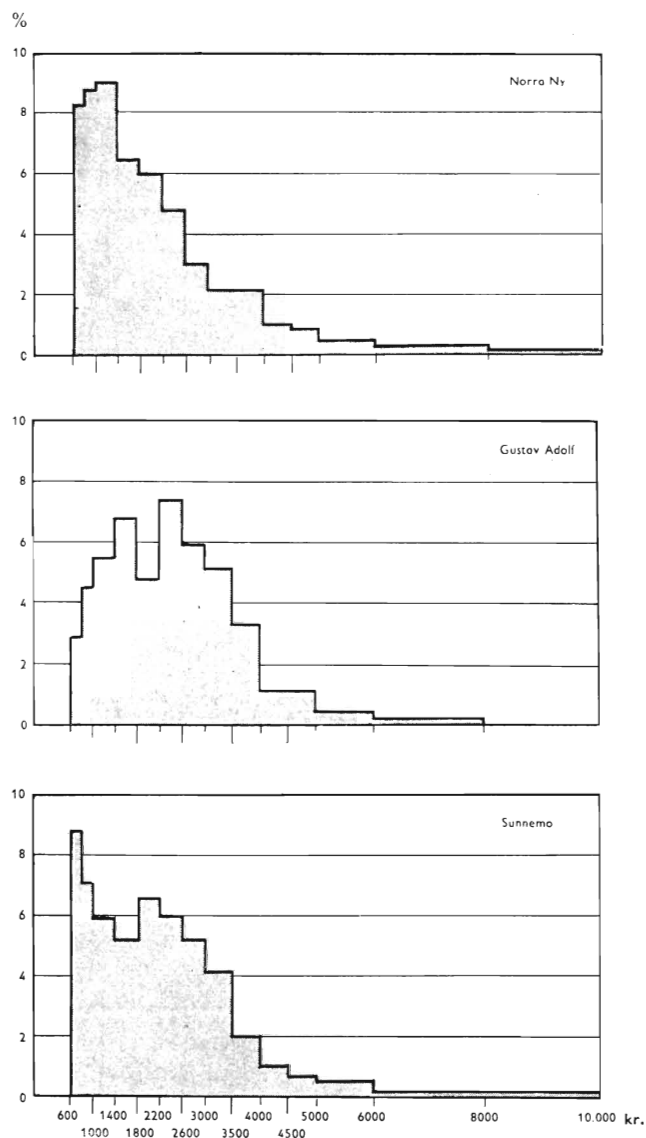

Fig. 23. Inkomsternas relativa fördelning på olika belopp i de tre socknarna år 1944. Som enhet har använts intervallet 200 kronor.

Norra Ny är sålunda 62 % av männen över 65 år inkomsttagare medan motsvarande andel utgör 33 % i Gustav Adolf och 37 % i Sunnemo. Går man upp till de allra högsta åldersklasserna blir skillnaden ännu större. Av männen över 75 år är i Norra Ny 50 % inkomsttagare, i Sunnemo 9 % och i Gustav Adolf endast 6 %. Dessa mycket gamla inkomsttagare utgöres till stor del av hemmansägare, som har inkomst av fastighet. Av inkomsttagarna över 65 år tillhör sålunda i Norra Ny 59 % yrkesgruppen »företagare inom jordbruk med binäringar». Motsvarande andel för inkomsttagarna i samtliga ålders-

grupper är 23 %. Dessa hemmansägare har som regel stora inkomster, vilket framgår av tabblån nedan.¹

Ålder	Medelinkomst år 1944		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
15—35	1 606	2 134	1 960
35—65	3 104	2 941	3 217
65 och äldre	3 447	1 929	4 096
<i>Totalt</i>	<i>2 582</i>	<i>2 576</i>	<i>2 740</i>

Norra Ny skiljer sig vidare, som nämnts, från Gustav Adolf därigenom att det där finns ett stort antal kvinnliga inkomstagare medan sådana är fåtaliga i Gustav Adolf. Även i detta fall gäller det att skillnaden är särskilt stor i åldrarna över 65 år. Förklaringen till det större antalet kvinnliga inkomstagare är delvis densamma som för männen, det vill säga det finns ett icke ringa antal gamla kvinnliga hemmansägare i Norra Ny. Om man med ledning av inkomstlängdernas yrkesstatistik delar upp de kvinnliga inkomsttagarna på olika grupper blir resultatet följande.

Tab. 10. De kvinnliga inkomstagarnas fördelning på yrkesgrupper i var och en av de tre socknarna år 1944.

Yrkesgrupp	Antal kvinnliga inkomstagare		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
1. Företagare inom jord- och skogsbruk	58	—	1
2. Anställda inom jord- och skogsbruk	102	1	18
3. Anställda inom industri och hantverk	—	6	1
4. Anställda inom handel	20	4	4
5. Allmän förvaltningstjänst	20	11	10
6. Husligt arbete	17	11	33
7. I övrigt	19	8	11
<i>Summa</i>	<i>236</i>	<i>41</i>	<i>78</i>

Av tabell 9 ovan framgick att andelen kvinnliga inkomstagare i Norra Ny utgör 18 % av samtliga medan motsvarande andel i Sunnemo är 12 % och i Gustav Adolf 5 %. Plockar man bort grupp 1 i tabellen ovan, de kvinnliga hemmansägarna, kommer procenttalet i Norra Ny att sjunka till 13 % och blir alltså då ungefär detsamma som i Sunnemo, men fortfarande kvarstår en betydande skillnad gentemot Gustav Adolf. Frapperande är vidare att i Norra Ny ett så stort antal kvinnor upptagits i grupp 2 »Anställda inom jord- och skogsbruk», medan i jämförelse med Sunnemo och Gustav Adolf ett litet antal

¹ Som framgår av bilaga IV föreligger uppgifter om inkomsten i kombination med ålder och yrke endast för de viktigaste yrkesgrupperna. Detta betyder att tabblån för Norra Ny omfattar 81 % av inkomstagarna, för Gustav Adolf 82 % och för Sunnemo 80 %.

redovisas inom grupp 6, »Husligt arbete». Både grupp 2 och grupp 6 utgöres till största delen av döttrar, som arbetar hemma, samt sådana flickor och fruar, som tillfälligt hjälper till på andra gårdar. Att i Norra Ny en så stor andel förts till grupp 2 torde mindre bero på att sysselsättningen där skulle vara annorlunda än i de andra socknarna än på att taxeringsnämnderna uppfattat principerna för yrkesklassificeringen på olika sätt. Av övriga yrkesgrupper märks särskilt grupp 5, »Allm. förvaltningstjänst», som framför allt omfattar lärarinnor vid folk- och småskolor. Att andelen kvinnliga inkomstagare även om man bortser från hemmansägarna blir lägre i Gustav Adolf än i Sunnemo och Norra Ny torde delvis sammanhånga med att man i Gustav Adolf i mindre grad har behov av särskilt anställd kvinnlig arbetskraft, eftersom jordbruken där utan undantag är av synnerligen blygsam omfattning. Men dessutom blir det i denna socken särskilt svårt och dyrbart att anskaffa tillfällig kvinnlig arbetskraft, eftersom bebyggelsen är så spridd. Materialet medger icke genomgående en uppdelning av inkomstagarna efter kön och inkomstens storlek, men för grupperna 2 och 3 kan man visa att kvinnornas medelinkomst ligger avsevärt lägre än männens och det förefaller troligt att detta gäller även i de flesta andra fall.

Sammanfattningsvis kan sägas att visserligen är inkomsten per inkomstagare ungefär densamma i alla tre socknarna, men detta hindrar icke, att det i inkomsthänseende föreligger betydande skillnader särskilt mellan Gustav Adolf och Norra Ny. Sunnemo representerar i detta liksom i många andra fall en medelväg. Det visar sig sålunda att i Norra Ny en större andel av befolkningen är inkomstagare än i Gustav Adolf och detta beror inte på olikheter i ålderssammansättningen utan på att det i Norra Ny finns ett större antal inkomstagare bland kvinnor och åldringar. Det finns vidare i Norra Ny till skillnad från i Gustav Adolf ett stort antal personer med små inkomster. Dessa torde till en stor del utgöras av hemmasöner och hemmadöttrar.

Till sist kan det förtjäna framhållas att med hänsyn till den osäkerhet som alltid vidlåder uppgifter rörande den taxerade inkomsten bör siffrorna bedömas med en viss försiktighet.

BOSTÄDER

De olikheter mellan socknarna som diskuterats ovan gör sig märkbara även i fråga om bostäderna. När man reser i Norra Ny stöter man inte så sällan på stora och pampiga hus, riktiga bondslott i timmer, som ligger nere vid älven. I Sunnemo och Gustav Adolf är husen som regel av mera blygsam omfattning, små rödmålade torp med bostadskök, finrum och en kammare ovanpå. I samband med intervjuundersökningen insamlades även uppgifter rörande bostädernas standard. Resultatet av denna inventering redovisas i tabell 11.

Standarden är tydligen lägst i Gustav Adolf och högst i Norra Ny. I Gustav Adolf hör endast 18 % av bostäderna till de tre första grupperna medan i Norra Ny motsvarande tal uppgår till 40 %.¹ I Gustav Adolf finns dessutom

¹ Skillnaden mellan dessa två tal uppgår till 3,2 ggr medelfelet.

En storbondegård, Länsmansgården i Värnäs, Norra Ny.

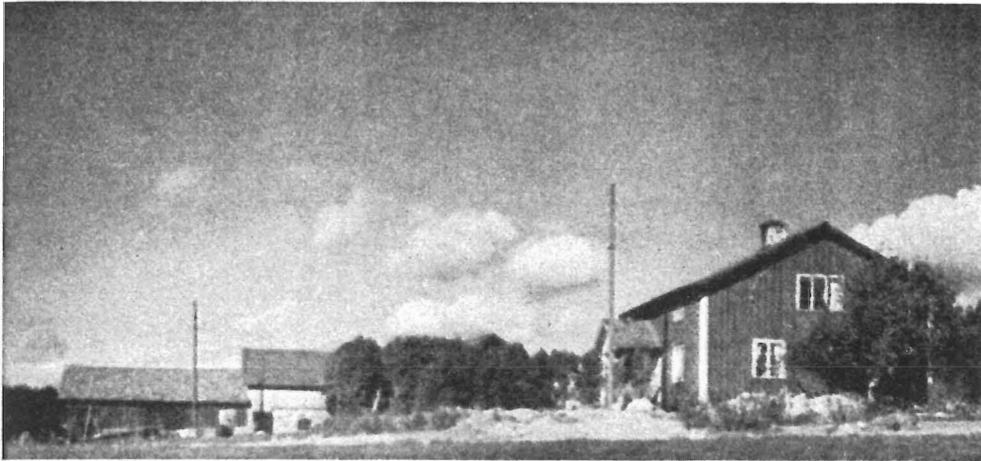
Foto E. Rundh.

Tab. 11. Bostädernas beskaffenhet inom de tre socknarna år 1945. Intervjumaterialet.

Bostäder med	Norra Ny %	Gustav Adolf %	Sunnemo %
1. Centralvärme, el. ljus, vatten och avlopp	19	7	18
2. Centralvärme, el. ljus, vatten eller avlopp	3	1	1
3. El. ljus, vatten och avlopp	18	10	15
4. El. ljus, vatten eller avlopp	32	2	9
5. El. ljus	26	67	52
6. Övriga bostäder	3	14	5
<i>Summa</i>	<i>101</i>	<i>101</i>	<i>100</i>

till skillnad från de två övriga socknarna ett icke obetydligt antal bostäder, vilka saknar alla bekvämligheter, även elektriskt ljus. För närvarande bedrivs ett omfattande elektrifieringsarbete inom socknen, varför andelen »övriga bostäder» håller på att minska. Speciellt utmärkande för Norra Ny är, att det där finns ett stort antal hushåll, som har antingen vatten eller avlopp, vilket i de allra flesta fall betyder att de har bara vatten. Detta beror på att eftersom huvudparten av bebyggelsen ligger i botten på en djup dalgång finns

Ett av UHB:s hästtorp. Skotta i Björkil, Sunnemo.

Foto G. Ljunggren.

det gott om vatten med självtryck och det är därför lätt att ordna en vattenledning. I Gustav Adolf är å andra sidan betingelserna ofta mycket ogynnsamma, då det gäller att anlägga vatten och avlopp, och man tvingas göra omfattande sprängningar. Bostadsstandarden i Sunnemo är i stort sett densamma som i Norra Ny. I Sunnemo hör 34 % av bostäderna till de tre första grupperna mot 40 % i Norra Ny. Antalet lägenheter som saknar elektriskt ljus är i båda socknarna litet.

Det är emellertid en viss risk att man på grundval av tabellen får en överdriven föreställning om skiljaktigheterna i bostädernas kvalitet mellan de olika socknarna. I Norra Ny ägs huvudparten av bostäderna av invånarna själva, vilket medför att de också i allmänhet själva utför mindre reparationer och ombyggnader, arbeten som man tar sig tid med på lediga mellanstunder, på kvällarna o. s. v. Detta gör att en stor del av husen i Norra Ny kan sägas ständigt befinna sig under reparation eller ombyggnad. I många av de hushåll som vi besökte höll man på med att måla förstugan, reparera fönster som drog eller bygga en trappa upp till vindsvåningen, saker som man inte hade haft tid eller råd att göra tidigare. I Gustav Adolf och till stor del också i Sunnemo sköts i regel sådant arbete genom Uddeholmsbolagets byggmästare och hans byggnadsarbetare. På det viset blir reparationsarbetet utfört på en enda gång och väl också mer fackmässigt och genomtänkt; man ser sällan sådana primitiva anordningar som man kan finna exempel på i Norra Ny. Detta förhållande visar sig till exempel i en sådan detalj som golvbeläggningen i köken. Medan i Sunnemo och Gustav Adolf 90 respektive 92 % av alla kök är belagda med korkmattor är motsvarande andel i Norra Ny endast 59 %.

I alla tre socknarna tillsammans är det endast 33 % av bostäderna, som tillhör de tre första grupperna, och bara 16 % kan klassificeras som fullt moderna, det vill säga de är utrustade med centralvärme, elektriskt ljus, vat-

ten och avlopp. I de städer och stadsliknande samhällen, vilka deltog i hyresräkningen 1939/40¹, var 55 % av bostäderna försedda med centralvärme; i jämförelse härmed är standarden i alla tre socknarna låg.

SAMLINGSLOKALER²

I nedanstående tablå lämnas en översikt över de samlingslokaler, som fanns inom de olika socknarna vid mitten av år 1946.

Socken	Folkets Hus	Missionshus	Ordenshus	Hembygds-gård	Caféer o. konditorier	Gästis o. pensionat	Dansbana Folkpark	Kiosk
Norra Ny	1	4	3*	—	5	5**	3	3
Gustav Adolf	2	2	—	—	—	—	1	—
Sunnemo	1	2	—	1	—	1	1	1

* därav 1 upplåtet för dans (Solvik).

** därav 1 vandrarhem.

Tillgången på gemensamhetslokaler är avgjort bättre i Norra Ny än i de två övriga socknarna, av vilka särskilt Gustav Adolf är illa utrustat, vilket bl. a. sammanhänger med att den spridda bebyggelsen gör det svårt att anlägga lokaler. För både Sunnemo och Gustav Adolf gäller dessutom att gemensamhetslokaler i Hagfors och Munkfors torde tillfredsställa en del av behovet. Skillnaden mellan Norra Ny och de två övriga socknarna ligger framför allt däri, att man i den första socknen har god tillgång på sådana affärsmässigt drivna gemensamhetslokaler, där det är möjligt att samlas utan några förberedelser — kaféer och konditorier, gästgivargårdar och pensionat. Sådana lokaler saknas praktiskt taget helt i de två andra socknarna.

HANDEL

I tablå nedan redovisas de privata och kooperativa livsmedels- och diverseaffärerna i de tre socknarna år 1946.

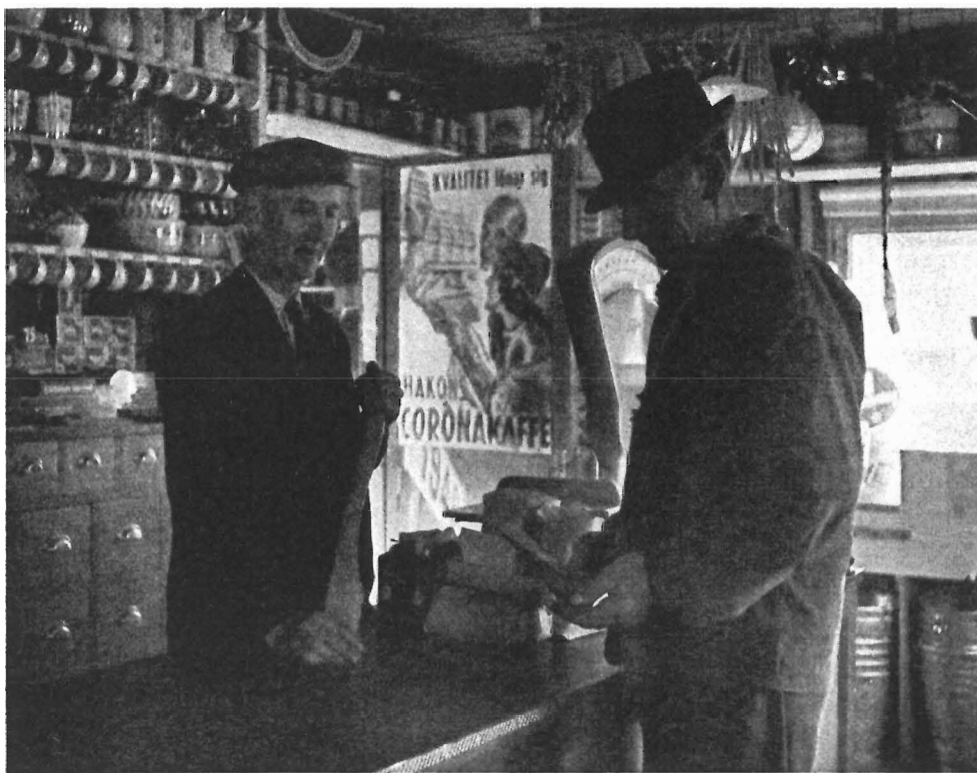
Socken	Privata affärer	Kooperativa affärer	Summa	Antal invånare 1945	Invånare/affär
Norra Ny	12	4	16	2 853	178
Gustav Adolf	4*	3**	7	1 562	223
Sunnemo	1	4	5	1 322	264

* Dessutom en filial i vardera Sundsjön och Laggåsen; dessa filialer hålles dock öppna endast ett par dagar i veckan.

** Dessutom kör Kooperativa i Hagfors med varubuss en gång i veckan sträckan Hagfors-Blomsterberg-Tvårmossåsen och åter.

¹ Statistisk Årsbok 1946 sid. 240.

² Uppgifterna rörande samlingslokaler och föreningsliv samt beträffande handel och kommunikationer har erhållits från bygdekommittéerna.

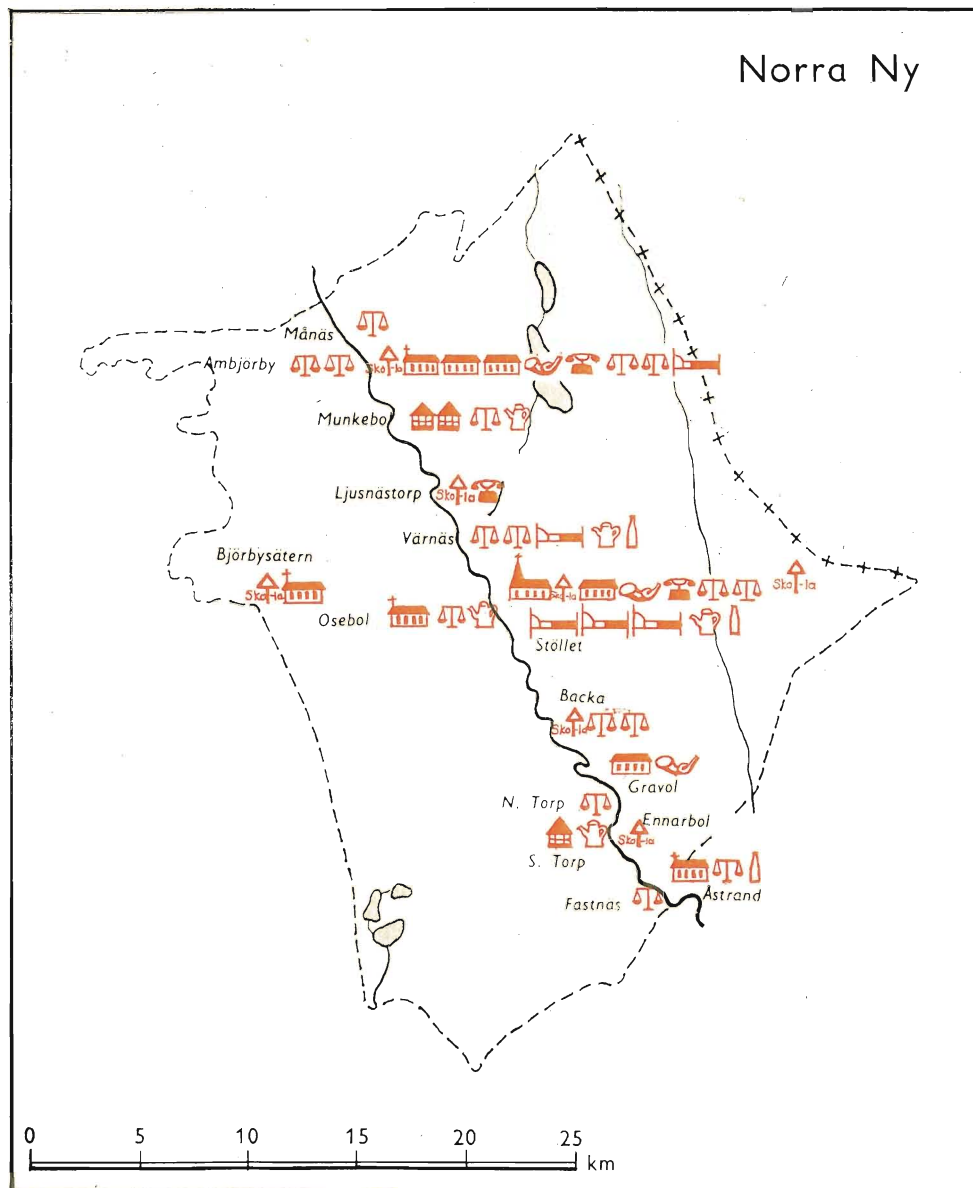
Handelsbodarna har också en stor social betydelse, det är här man träffas och utbyter nyheter och erfarenheter.

STF:s bildarkiv. Foto Rosenberg.

I Norra Ny finns dessutom en möbelaffär och en elektrisk affär. För alla tre socknarna gäller att de ofta långa avstånden till närmaste handelsbod kompenseras av att varorna i viss utsträckning körs ut med bil. Genom bussarna har man också möjlighet att ta hem varor från de större orterna och få ärenden uträttade genom busspersonalen. Inte i någon socken ansåg de ovan nämnda bygdekommittéerna att man hade något egentligt behov av flera affärer. Läget av socknarnas handelsbodar, gemensamhetslokaler, poststationer samt skolor återges på kartan i fig. 24.

KOMMUNIKATIONER

Av kartorna i fig. 4 och 18 framgår vägväsendets omfattning och förekomsten av busslinjer och järnvägar inom de olika socknarna. I fråga om vägarna föreligger det en betydande skillnad mellan Sunnemo, Gustav Adolf och Norra Ny. Särskilt med hänsyn till skogsbrukets behov har i de två första socknarna byggts och byggs ännu ett stort antal vägar, medan i Norra Ny behovet av skogsvägar är mycket illa tillgodosett. Orsaken härtill är framför

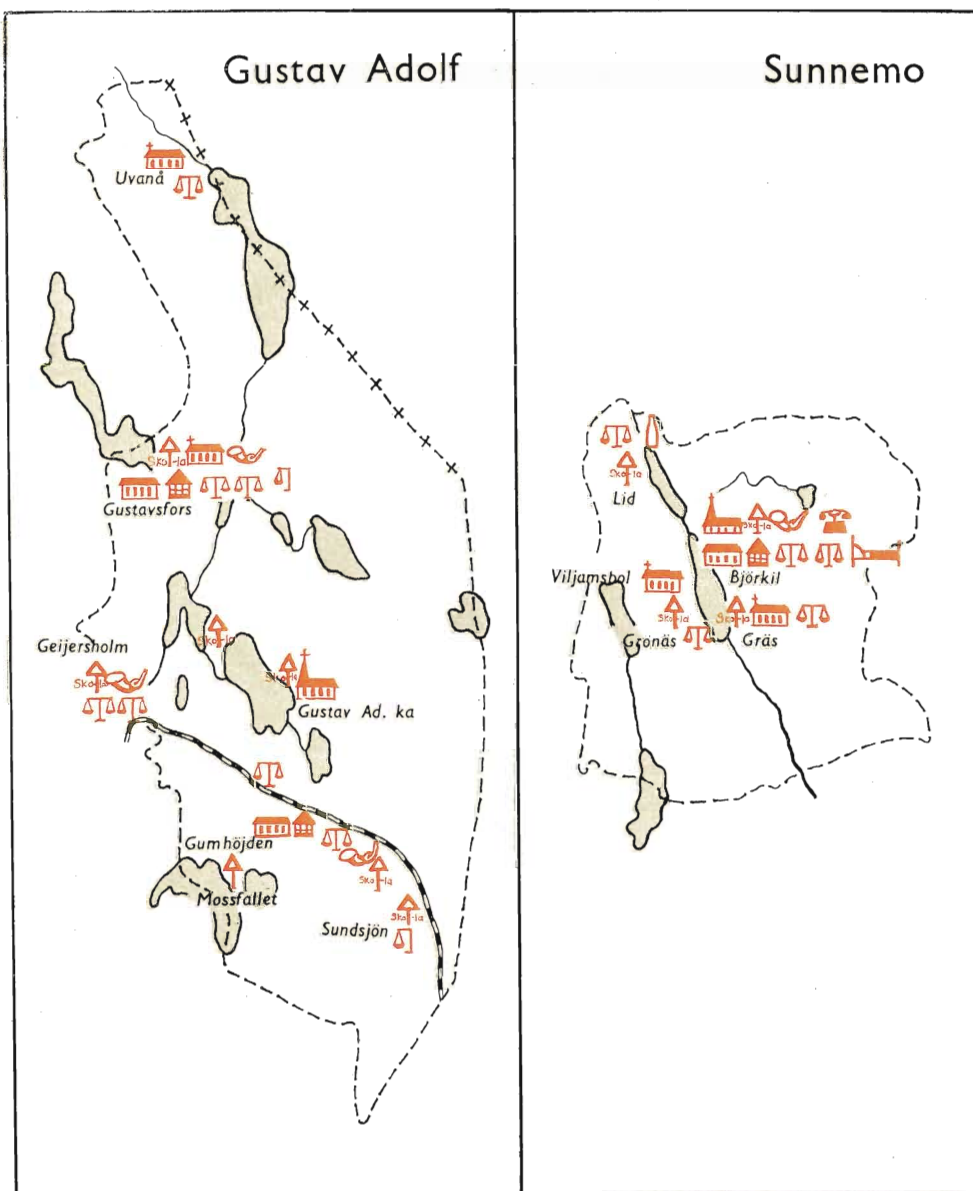
	Folkskola		Gästgiveri o pensionat		Kyrka
	Poststation		Kafé		Missionshus
	Tel. o. telegrafstation		Kiosk		Folkets hus o ordenshus, annan profan samlingslokal
	Handelsbod, 1 vågskål = end. öppet vissa dagar				Dansbana

Fig. 24. Gemensamhetsanordningar

i de tre socknarna år 1946.

Kvinnorna är i sitt arbete inom jordbruket framför allt sysselsatta med djuren. Här är arrendatorshustrun Lilly Jönsson i Norra Ny på väg till ladugården.

Foto E. Rundh.

allt den, att alla de enskilda skogsägarna i denna socken aldrig har kunnat enas om sträckningen av olika vägprojekt, det har alltid varit någon av de skogsägare, vars marker skulle berörts av vägen, som ansett sig mindre gynnad än de övriga. Det är symptomatiskt att de enda vägar i socknen som huvudsakligen avser skogsbrukets behov, nämligen vägen som följer socknens östra gräns och en mindre vägbit norr om Ruskåsen, tillkommit genom Uddeholmsbolaget.

Förekomsten av busslinjer och järnvägar framgår av fig. 4. Förbindelserna är i Norra Ny mycket goda, medan de däremot med nödvändighet måste bli sämre i Gustav Adolf med dess starkt spridda bebyggelse. I Norra Ny är man liksom i övre Klarälvsdalen över huvud synnerligen angelägen om järnvägsförbindelse. Man anser att en järnväg skulle stimulera bygdens liv och möjliggöra startandet av industrier.

SKILLNADEN MELLAN SOCKNARNA

I denna skildring av de tre socknarna har särskilt framhävts skillnaden mellan Gustav Adolf och Norra Ny. Den förra har fått tjäna som exempel på

en bolagssocken, där huvudparten av befolkningen saknar fast egendom, medan den senare ansetts ge exempel på en typisk bondesocken med huvudsakligen självägande befolkning. Sunnemo har i sammanhanget framstått som en medelväg mellan dessa två ytterligheter. Det skulle emellertid vara missledande att vid bedömningen av socknarnas karaktär fästa sig endast vid denna skillnad. Även i andra synnerligen viktiga avseenden skiljer de sig från varandra. Som visats ovan är i Gustav Adolf befolkningens bosättning synnerligen spridd med långa avstånd till grannar, busshållplatser och samhällen. Norra Ny kan däremot betraktas som en enda utdragen tätort. Det är ingen tvekan om att dessa förhållanden lika väl som ägofördelningen har en mycket stor betydelse för olikheterna i socknarnas liv och invånarnas tendens att flytta.

Norra Ny har länge haft ett mycket avskilt läge. Järnindustrien kom att endast obetydligt beröra denna socken och den bär ännu i denna dag starkt prägeln av det gamla självhushållande bondesamhället. Dess isolering kan sägas ha brutits först genom bussarnas tillkomst. År 1923 fick man förbindelse söderöver med Ekshärad och Råda, 1925 blev det busslinje till Fryksdalen och 1934 blev det till sist ordinarie bussturer även till Malung. Det förefaller troligt att denna avskildhet starkt har påverkat och väl fortfarande påverkar flyttningarna från Norra Ny. Å andra sidan har Gustav Adolf liksom Sunnemo sedan lång tid genom järnhanteringen haft synnerligen livliga förbindelser med både industribygden kring Rådasjön och bergslagen kring Filipstad.

KAPITEL 4. DE TRE SOCKNARNAS FLYTTNINGAR

Som framhölls i Inledningen har följande kapitel en jämförelsevis teknisk karaktär, varför den som inte har för avsikt att mer i detalj intränga i undersökningen lämpligen kan hoppa över det och i stället läsa kap. 5, där de viktigaste resultaten finns sammanfattade.

I Sverige bokförs alla flyttningar till och från en församling i riket i församlingens In- och Utflyttningsböcker. På grundval av dessa flyttningsböcker upprättades i de tre församlingarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo ett fullständigt kortregister över alla de in- och utflyttningar, som företagits till och från respektive församling under åren 1930, 1932, 1934, 1936, 1938, 1940, 1942 och 1944. Registret lades upp så att varje flyttande individ fick ett särskilt kort — ett flyttningskort. På kortet infördes från flyttningsböckerna följande uppgifter om den flyttande: år och datum för flyttningen, hans ålder, kön och yrke, om han flyttade ensam eller tillsammans med sin familj — i det senare fallet angavs familjens sammansättning med fördelning på kön samt barn och vuxna¹, samt varifrån och vart flyttningen ägt rum. Dessutom inhämtades från församlingsboken uppgift om den flyttandes yrke och födelseort.

Hela antalet ifyllda flyttningskort utgör 3 344 stycken och de fördelar sig på följande sätt på de olika socknarna med uppdelning på kön och riktning.

Socken	Inflyttning			Utflyttning			Totalt		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa
Norra Ny	217	370	587	263	482	745	480	852	1 332
Gustav Adolf	162	291	453	324	448	772	486	739	1 225
Sunnemo	130	212	342	154	291	445	284	503	787
<i>Summa . . . . .</i>	<i>509</i>	<i>873</i>	<i>1 382</i>	<i>741</i>	<i>1 221</i>	<i>1 962</i>	<i>1 250</i>	<i>2 094</i>	<i>3 344</i>

En utförligare redogörelse för arten av det insamlade materialet lämnas i bilaga III.

¹ Med familj avses här den så kallade »kyrkobokföringsfamiljen». Se närmare därom i bil. III.

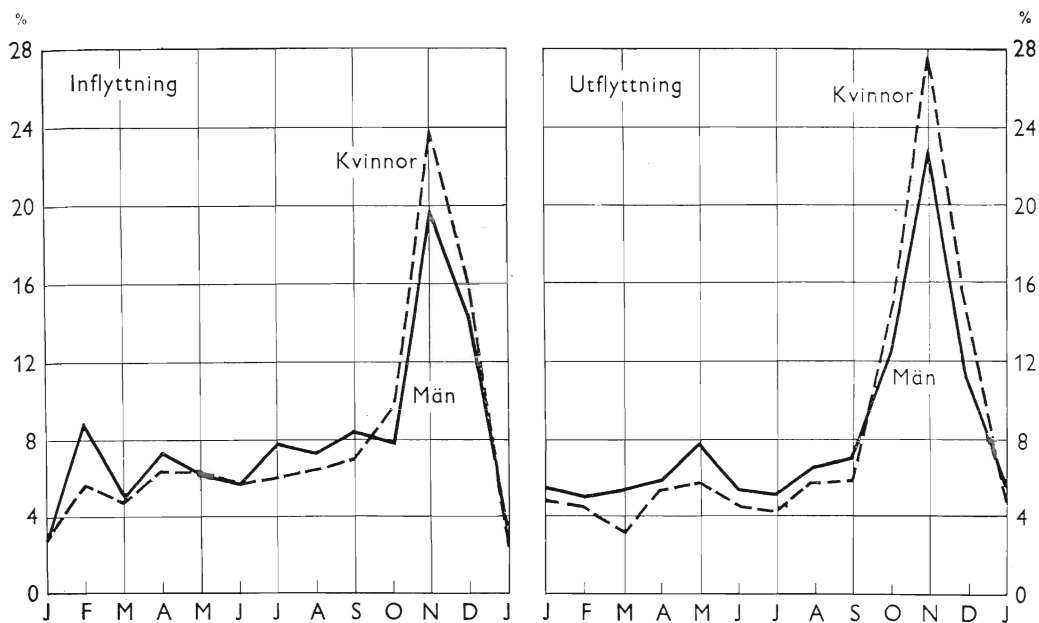

Fig. 25. Flyttningarnas relativa fördelning på årets olika månader. De tre socknarna, 1930—44.

FLYTTNINGARNAS FÖRDELNING PÅ ÅRET

Vid vilken tid på året som flyttningarna äger rum framgår av fig. 25, som visar den relativa fördelningen på olika månader. Anhopningen till årets sista månader är mycket stark; ungefär hälften av alla flyttningar tycks sålunda äga rum under de tre sista månaderna. Som närmare utreds i bilaga III, finns det emellertid anledning att i detta fall misstro flyttningböckernas uppgifter. I själva verket torde en hel del av de flyttningar, som registreras under de tre sista månaderna, ha ägt rum tidigare under året. Även om man tar hänsyn till denna felkälla kvarstår emellertid det förhållandet, att flyttningarna i hög grad är koncentrerade till sista kvartalet. I bilaga III undersöks säsongfördelningen inom en hel mängd olika grupper; uppdelning sker i tiden, efter de flyttandes ålder, efter målet för flyttningarna, och efter de olika socknarna. Det visar sig därvid, att det mellan dessa grupper inte föreligger någon påtaglig skillnad i det hänseendet, att koncentrationen till höstmånaderna skulle vara starkare i den ena gruppen än i den andra. Av särskilt intresse i detta sammanhang är frågan, om den starka flyttningen under hösten kan tänkas sammanhänga med några företeelser på arbetslivets område. Man kunde till exempel tänka sig att höstkonzentrationen sammanhängde med att arbetet med jorden vid den tiden var avslutat och att det då så att säga uppstod ett glapprum i sysselsättningen innan man satte i gång med vinterns arbeten. I yttranden från prästerna i de olika församlingarna angavs också detta, som den troliga orsaken till fenomenet. Det förefaller emellertid svårt att tro på den förklaringen. Hur kan det nämligen då komma

sig att, som visas i bilaga III, inflyttningen från C- och D-kommunerna i lika hög grad som övriga flyttningar är koncentrerad till sista kvartalet?¹ I dessa industrikommuner är det uppenbarligen ingen säsongväxling — inget glapprum i arbetslivet under höstmånaderna — men ändå har man en tendens att flytta därifrån i särskilt stor utsträckning just under hösten. Man kan naturligtvis hävda den uppfattningen att om inflyttningen är förorsakad av utflyttningen, d. v. s. att om en person flyttar ut så är det en omedelbar anledning för en annan att flytta in, under sådana omständigheter skulle utflyttningens säsongvariationer kunna påverka inflyttningens. Det har emellertid hittills inte framkommit något som ger stöd åt tanken, att det skulle föreligga ett så omedelbart samband mellan in- och utflyttning. Det är vidare mot denna bakgrund egendomligt, att kvinnorna visar starkare koncentration till sista kvartalet än männen, ty olikheterna i arbetslivet mellan de båda könen borde snarast leda till ett motsatt förhållande.

Sammanfattningsvis kan sägas att hur man än uppdelar materialet blir skillnaden i »höstfrekvens» mellan olika grupper ingen eller i varje fall liten. Detta betyder att de orsaker som skall ligga bakom flyttningarnas säsongvariationer bör vara av sådan art, att de i lika grad berör alla människor oavsett kön, ålder eller om de flyttat till eller från en kommun av den ena eller andra typen. Sedan gammalt brukar ju hyreskontrakt avslutas och påbörjas den första oktober, och det finns ingenting i materialet som motsäger, att inte detta förhållande i hög grad kan medverka till koncentrationen av flyttningarna till hösten. Det är dock märkligt att den 14 mars, den andra fardagen under året, inte lämnar några motsvarande spår efter sig.

Det är emellertid svårt att dra några mera bestämda slutsatser rörande orsakerna till flyttningarnas säsongvariationer, eftersom flyttningsböckernas uppgifter i detta hänseende inte är fullt pålitliga.

DE FLYTTANDES ÅLDER

In- och utflyttningens fördelning på olika åldrar och kön framgår av tabell 12.

Huvudparten av de flyttande befinner sig i åldern 15 till 35 år. Koncentrationen till dessa åldrar tycks emellertid vara starkare för kvinnornas del än för männens. Å andra sidan är fördelningen av in- och utflyttningen på olika åldrar i stort sett densamma, om man betraktar varje kön för sig. I tablån på nästa sida har tabellens procenttal sammanförts till några större åldersgrupper. Uppgifterna avser fördelningen av inflyttningen plus utflyttningen.

Av samtliga manliga flyttande är något över hälften mellan 15 och 35 år, av de kvinnliga tillhör över 70 % denna åldersgrupp. De manliga flyttande

¹ C- och D-kommunerna är sådana, där jordbruk med binäringar spelar en mycket liten roll. För en närmare definition se sid. 170.

Ålder	Flyttningarnas relativa fördelning	
	Män %	Kvinnor %
0—15	25	15
15—35	54	72
35 och äldre	21	13
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

är koncentrerade till en något högre ålder än de kvinnliga. Som syns av tabell 12 är männens största årsklass 25—30 år medan den största för kvinnornas del är 20—25 år.

Andelen barn är avsevärt mindre bland kvinnorna än bland männen. Detta beror inte på att flickor skulle ha mindre tendens att flytta än pojkar utan på att det absoluta antalet flickor och pojkar är lika stort. Barn flyttar tillsammans med sina föräldrar och dessa får antas ta med sig sina döttrar och söner i samma utsträckning. Eftersom det föds ungefär lika många flickor som pojkar blir därför det absoluta antalet flyttande barn av olika kön ungefär detsamma. Som framgår av tabellen är emellertid kvinnornas totala flyttning avsevärt större än männens, vilket leder till att flickornas relativa andel av kvinnornas flyttningar blir lägre än pojkarnas av männens. Att det

Tab. 12. De flyttandes relativa fördelning på olika åldersklasser. De tre socknarna. 1930—44.

Ålder	Män		Kvinnor		In- + utflyttning	
	Inflyttning %	Utflyttning %	Inflyttning %	Utflyttning %	Män %	Kvinnor %
0—5	13	13	7	6	13	6
5—10	7	5	4	5	6	5
10—15	5	6	3	4	6	4
15—20	10	12	17	21	11	19
20—25	15	15	28	27	15	27
25—30	18	16	20	15	17	17
30—35	11	11	9	8	11	9
35—40	9	8	5	5	8	5
40—45	5	6	2	3	6	3
45—50	2	2	1	2	2	1
50—55	2	2	1	1	2	1
55—60	1	1	1	1	1	1
60—65	1	1	1	1	1	1
65—70	1	1	0	0	1	0
70—75	0	0	1	0	0	0
75 och äldre	0	1	0	1	0	1
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Absoluta antalet flyttande	509	741	873	1 221	1 250	2 094

verkligen förhåller sig på detta sätt framgår av tablån nedan, som redovisar det absoluta antalet pojkar och flickor, som flyttat i olika riktningar.

Kön	Inflyttning	Utflyttning ¹
Pojkar	126	184
Flickor	124	193

Den större andelen barn bland de flyttande männen gör att deras medelålder blir nästan densamma som kvinnornas, trots att de i övrigt är något äldre. Medelåldern är för männen 24,0 år och för kvinnorna 23,4 år.

En bättre föreställning om flyttningarna i olika åldrar får man genom att sätta det årliga antalet flyttande i en viss ålder i relation till folkmängden, samt uttrycka det som ett promilletal. Detta begrepp kallas i det följande *flyttningensintensiteten*.

Eftersom både födelsedatum och flyttningdatum var kända för varje flyttande, var det möjligt att avräkna de så kallade elementarmassorna, och flyttningensintensiteten beräknades därefter på grundval av vad Wicksell kallar YX-massor.² Det vill säga elementarmassorna omfattade personer som flyttade samma år och vid flyttningstillfället var lika gamla; dessa personer kom emellertid att vara födda under två på varandra följande år. Det är icke möjligt att på grundval av flyttningböckernas uppgifter fullt riktigt avräkna elementarmassorna. Som visats tidigare sker nämligen enligt flyttningböckerna en betydande anhopning av flyttningarna till årets tre sista månader.

Antalet flyttande ettåringar t. ex. år 1944 består dels av sådana som är födda år 1943 och flyttat *efter* sin födelsedag, dels av sådana som är födda 1942 och flyttat *före* sin födelsedag. Det förhållandet att flyttningensdata är koncentrerade till årets slut får nu den verkan, att antalet flyttande ettåringar proportionsvis till en större del kommer att bestå av sådana, som är födda 1943, än av sådana, som är födda 1942. Om man tänker sig att de från de två årsklasserna, som under observationsåret kommer under flyttningsrisk, är lika många och att samtidigt 50 % av alla flyttningensdata avser årets sista kvartal, så betyder det att omkring 60 % av de flyttande ettåringarna kommer att vara födda 1943. Det fel som kan uppstå på detta sätt är alltså tydligen av ganska måttlig omfattning och har naturligtvis i detta sammanhang, där intensitetsberäkningarna som regel avser femårsklasser, ingen som helst betydelse.

För att bestämma medelfolkmängden i olika årsklasser och under olika år avprickades från mantalslängderna befolkningens åldersfördelning i de tre socknarna vid årsskiftena 1929/30, 1937/38 och 1944/45. Medelfolkmängden under olika år avlästes sedan grafiskt under antagandet att folkmängden mellan »folkräkningarna» utvecklats efter räta linjer.

Flyttningensintensiteten (Fi) för utflyttande män år 1930 i åldersgruppen 5—10 år kan alltså uttryckas på följande sätt:

¹ Andelen män bland samtliga individer under femton år utgjorde år 1940 för hela riket 51 %, motsvarande tal för de utflyttande i tablån ovan är 49 %. Skillnaden mellan de två talen är 2 % eller 0,8 ggr medelfelet.

² S. D. WICKSELL, Elementen av statistikens teori. Lund 1920. Sid. 108 ff.

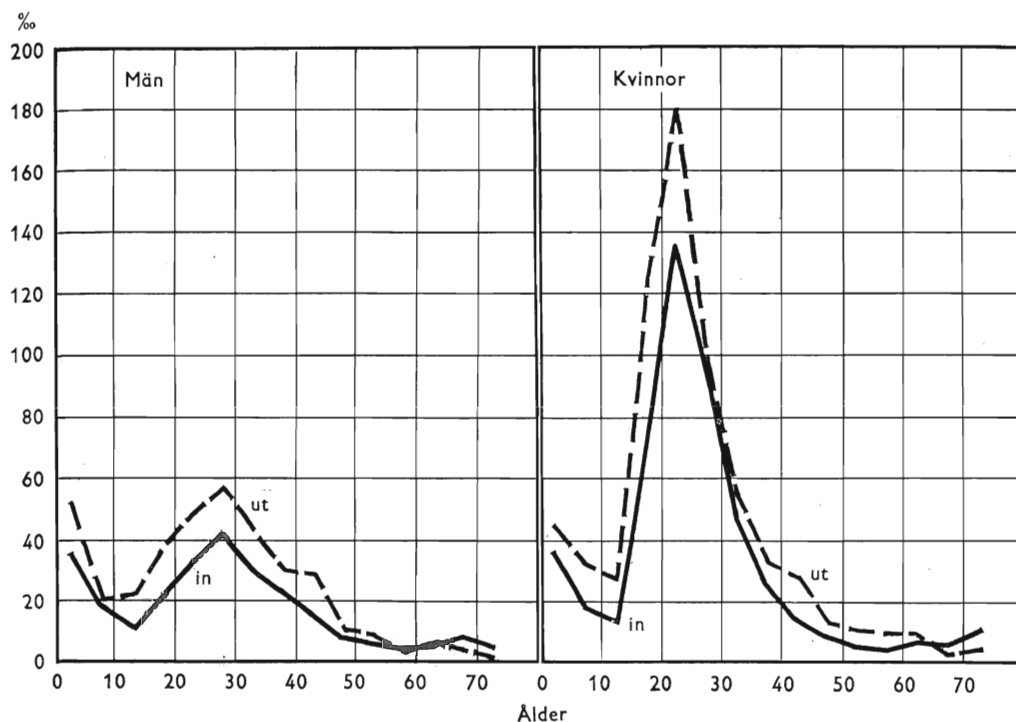

Fig. 26. Flyttningensintensiteten i de tre socknarna under perioden 1930—44.

$$F_{\text{män ut}} = \frac{\text{Flyttade}_{(1920-1925)}}{(7,5 P_{29} + 0,5 P_{37})} \cdot 1000$$

8

1920 = Födda 1920 som under året flyttat före sin födelsedag.

1925 = Födda 1925, som under året flyttat efter sin födelsedag.

P_{29} resp. P_{37} = Manlig befolkning i årsklassen 5—10 år vid årsskiftena 1929/30 och 1937/38.

Flyttningensintensiteten under perioden 1930—44 för de tre socknarna tillsammans redovisas i fig. 26. Siffrorna till figuren finns sammanställda i tab. B 10. Intensiteten sjunker från åldersgruppen 0—5 år och når ett minimum i åldern 10—15 år, därefter stiger den snabbt och maximeras för kvinnornas del i åldern 20—25 år, medan bland männen maximum inträffar först i det följande femårsintervallet 25—30 år. Flyttningensintensiteten sjunker sedan snabbt fram mot 40-årsåldern, varefter den långsamt planar ut.

Det förefaller troligt att den sluttande kurvan i barnåldrarna, alltså från 0 upp till 15 år, kan sägas utgöra en spegelbild av kurvan för de vuxna. Ju äldre barnen är desto äldre är föräldrarna och desto lägre flyttningensintensitet har de. Detta resonemang bygger emellertid på den förutsättningen att flyttningensintensiteten verkligen sjunker för föräldrarna ju äldre de blir. Att med andra ord den sänkning av intensiteten över 25 år som redovisas här inte bara

beror på att föräldrarnas andel av befolkningen ökar i dessa åldrar. Om föräldrar över huvud taget har en lägre intensitet än icke föräldrar oberoende av ålder, så leder ju deras ökade andel i de högre åldrarna till att den totala flyttningsintensiteten sjunker. Som senare skall visas är det emellertid så, att flyttningsintensiteten sjunker för både föräldrar och icke föräldrar med stigande ålder. Se härom närmare på sid. 160 ff.

I figuren har skilts på intensiteten för utflyttningen och inflyttningen. Utflyttningen låg under denna tid i stort sett över inflyttningen i alla åldrar både bland männen och bland kvinnorna. Inflyttningen låg genomgående så att säga på en lägre nivå än utflyttningen, men det allmänna utseendet på de båda kurvorna är detsamma. Detta medför att åldersfördelningen för de in- och utflyttande i stort sett blir likadan, något som redan tidigare framgått av tab. 12. Den uppfattningen, att det är de unga som flyttar ut från landsbygden medan bara gamla flyttar tillbaka dit, är alltså i fråga om dessa trakter felaktig, både de in- och utflyttande kommer att till stor del vara unga människor.

Denna likhet mellan de ut- och inflyttande framträder tydligt av de medelåldrar som anges i tablån nedan. Siffrorna avser de tre socknarna under perioden 1930—44. Såväl det aritmetiska mediet som medianen har uträknats.

Kön	Medelålder			
	Aritmetiskt medium		Median	
	Inflyttande	Utflyttande	Inflyttande	Utflyttande
Män	24,1	24,0	25,3	24,6
Kvinnor	23,6	23,2	23,4	22,4

I kap. 2 har påvisats att de relativa flyttningstalen för kvinnornas del i genomsnitt ligger ungefär 70 % högre än männens i Klarälvsbygden. För de tre socknarna är motsvarande värde cirka 80 %. Som syns av fig. 26 är intensiteten högre för kvinnorna endast från och med årsklassen 15—20 år och fram till och med årsklassen 30—35 år. Det har förut utretts varför flyttningsintensiteten i åldrarna under 15 år med nödvändighet måste bli ungefär densamma för de båda könen. Orsaken till att den i stort sett blir densamma även i åldrarna över 35 år torde bland annat vara att i dessa åldrar en mycket stor andel av befolkningen är gift, vilket gör att skillnaden mellan män och kvinnor får en tendens att minska.

I de åldrar, där det föreligger en skillnad mellan könen, är denna emellertid desto större. I tablån nedan redovisas för dessa åldrar de kvinnliga flyttningsintensiteterna under den förutsättningen att de manliga har satts lika med 1,0.

I åldrarna mellan 15 och 35 år är tydligen flyttningsintensiteten för kvinnorna ända upp till fyra gånger så stor som för männen. Störst är skillnaden i fråga om inflyttningen, vilket sammanhänger med vad som tidigare visats,

Ålder	Kvinnornas relativa flyttningsintensitet	
	Inflyttande	Utflyttande
15—20	3,4	3,5
20—25	4,1	3,8
25—30	2,3	1,8
30—35	1,6	1,3

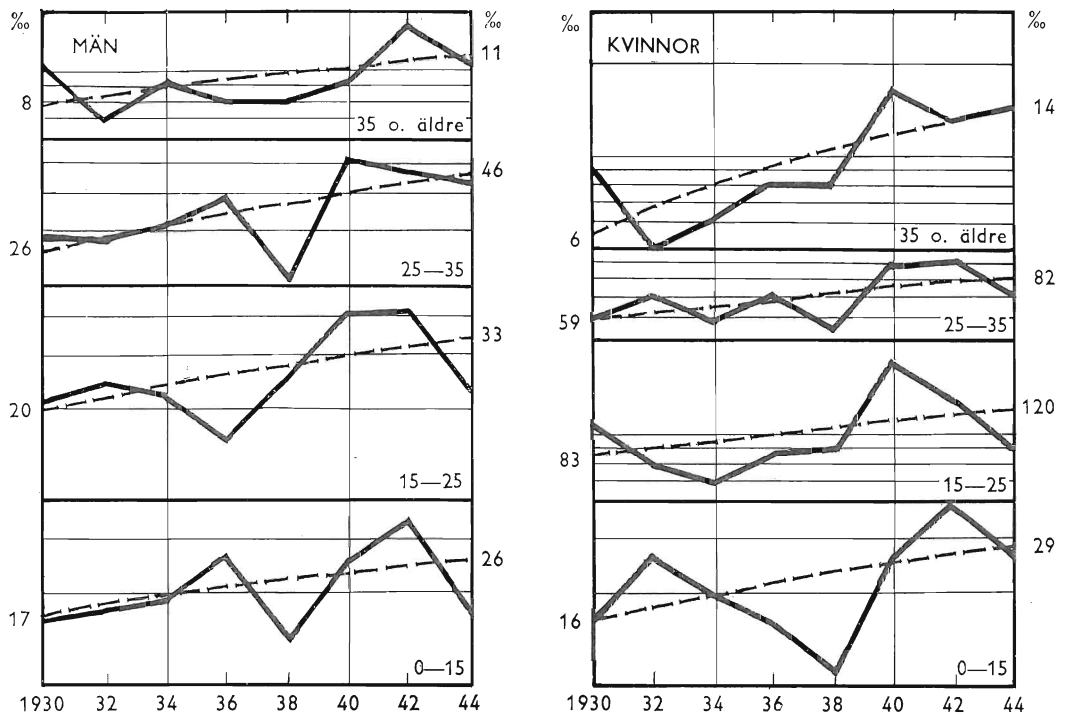
nämligen att kvinnornas inflyttning i förhållande till deras utflyttning är större än männens. Som framgår av fig. 26 når den kvinnliga utflyttningsintensiteten utomordentligt höga värden i vissa årsklasser. Under perioden 1930—44 utflyttade sålunda av kvinnorna mellan 20 och 25 år i genomsnitt 18 % årligen.

Flyttningarnas utveckling på långt sikt har diskuterats i kap. 2 och särskilt då frågan om deras känslighet för konjunkturerna. En intressant fråga i det sammanhanget är om förändringar av flyttningarnas omfattning i lika grad berör alla åldrar. Man skulle ju t. ex. kunna tänka sig att en ökning av utflyttningen i särskilt hög grad skulle beröra de unga, medan de äldres flyttningar vore mer konstanta.

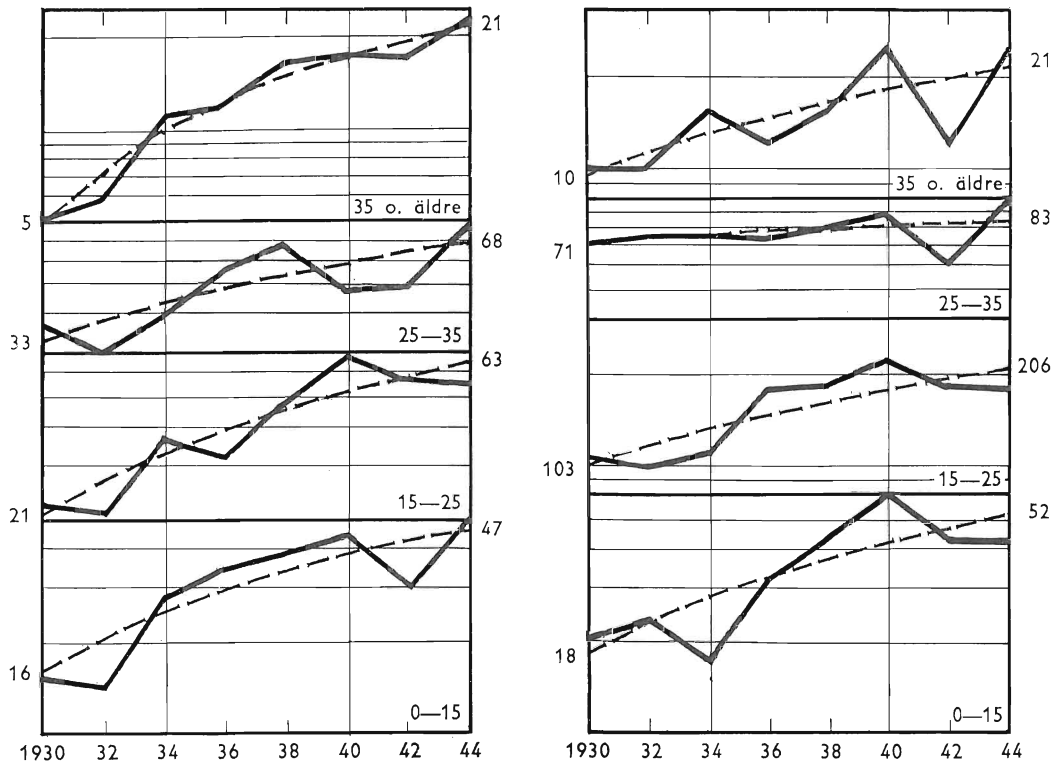
I fig. 27 redovisas med användande av logaritmisk skala utvecklingen från 1930 till 1944 för åldersgrupperna 0—15, 15—25, 25—35 och 35 år och äldre. Utan hänsyn till att kurvorna sinsemellan ligger på mycket olika nivå har de för att underlätta jämförbarheten i figuren hela tiden placerats i samma inbördes ordning. Hopvägningen av värdena för de i åldersgrupperna ingående olika femårsklasserna har skett med de vikter som erhålles om man antar att ålderssammansättningen är densamma som på rikets landsbygd år 1940.

Som framgår av kurvorna har under denna tid både in- och utflyttningen ökat; särskilt markerad är ökningen för utflyttningen. Vidare har männens flyttningar ökat mer än kvinnornas. Depressionen under början på 30-talet tycks inte ha lämnat några mer påtagliga spår efter sig. Både den starka ökningen av särskilt utflyttningen och den ringa inverkan från depressionen är drag som de tre socknarna har gemensamma med Norra bygden i dess helhet, som framgår av en jämförelse med sid. 78 ff. Denna utveckling tycks också vara gemensam för samtliga här redovisade årsklasser. Naturligtvis förekommer det avvikelser, men dessa har ingen bestämd tendens och torde få tillskrivas slumpfel, som med hänsyn till det begränsade antal flyttningar, som ligger bakom varje särskilt år, måste bli betydande. För att erhålla en bättre föreställning om storleken av stegringen på lång sikt har samtliga här redovisade kurvor utjämnats till förstagsgradskurvor. Utjämningskurvorna har återgivits i figuren, där också deras begynnelse- och slutvärden finns angivna för att det skall vara möjligt att lättare göra jämförelser mellan de olika kurvorna.¹

¹ Utjämnningen har skett med användning av minsta kvadratmetoden.

Inflyttning

Utflyttning

Fig. 27. Utvecklingen av flyttningsintensiteten i olika åldrar under perioden 1930—44. De tre socknarna. Logaritmisk skala.

I tabblån nedan anges för dessa kurvor de värden som erhålles för 1944 om 1930 sätts lika med 100:

Ålder	Index för 1944; 1930 = 100			
	Inflyttning		Utflyttning	
	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %
0—15	153	181	294	289
15—25	165	145	300	200
25—35	177	139	206	117
35 och äldre	138	233	420	210

De stegringar, som här kan avläsas, förefaller att i lika hög grad beröra alla årsklasser. I varje fall berör de icke särskilt årsklasserna med hög flyttningsintensitet (15—35 år) snarare då dem över 35 år och under 15.

Skillnaden mellan socknarna. I fig. 28 har intensitetskurvorna återgetts för var och en av de tre socknarna under perioden 1930—44. I nedanstående tablå anges de standardiserade flyttningsintensiteterna för de olika socknarna. Som standard har här använts ålderssammansättningen på rikets landsbygd år 1940.¹

Socken	Inflyttning		Utflyttning	
	Män ‰	Kvinnor ‰	Män ‰	Kvinnor ‰
Norra Ny...	17	32	21	42
Gustav Adolf	21	38	42	57
Sunnemo ...	21	40	26	55

Flyttningstalen ligger genomgående högre i Gustav Adolf och Sunnemo än i Norra Ny; detta gäller såväl in- och utflyttning som män och kvinnor. Gustav Adolf skiljer sig vidare från de två andra därigenom att utflyttningen av män där är mycket stor, dubbelt så hög som i Norra Ny och 62 % högre än i Sunnemo.²

Det har tidigare konstaterats att den ökning av flyttningarna från och till de tre socknarna som ägde rum under tiden 1930—44 tycktes ha en tendens att i samma grad gälla alla årsklasser. Det ligger då nära till hands att fråga sig, om det förhåller sig på samma sätt med de skillnader, som föreligger mellan de olika socknarna. Standardiserar man intensiteten i olika åldrar på samma sätt som tidigare och sätter värdena för Norra Ny = 100, erhålles följande tablå, som visar förhållandena för olika socknar och riktningar.

¹ Standardisering innebär att var och en av de i medeltalet ingående värdena för intensiteten inom de olika femårsklasserna i alla tre socknarna får samma vikt. Som vikter har härvid använts antalet individer inom olika femårsklasser på rikets landsbygd år 1940. Standardiseringen får till följd att de skillnader, som kan finnas mellan de olika socknarna på grund av olikheter i ålderssammansättning, helt elimineras.

² Se not 2 på nästa sida.

Ålder	M ä n			K v i n n o r		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
<i>Inflyttning</i>						
0—15 år	100	153	132	100	126	114
15—25 »	100	140	131	100	100	123
25—35 »	100	94	101	100	109	118
35 och äldre	100	114	148	100	157	162
<i>Samtliga . . . . .</i>	<i>100</i>	<i>122</i>	<i>125</i>	<i>100</i>	<i>118</i>	<i>125</i>
<i>Utflyttning</i>						
0—15 år	100	200	122	100	131	166
15—25 »	100	239	121	100	128	135
25—35 »	100	159	112	100	121	93
35 och äldre	100	234	149	100	136	103
<i>Samtliga . . . . .</i>	<i>100</i>	<i>202</i>	<i>124</i>	<i>100</i>	<i>136</i>	<i>131</i>

Det är svårt att utläsa någon bestämd tendens, möjligen skulle man kunna säga att åldrarna över 35 år och under 15 visar kraftigare skillnader än de mellanliggande. Flyttningsintensiteterna i åldersgruppen 25—35 år förefaller att uppvisa särskilt små skillnader. Om man i tablån ovan för Sunnemo och Gustav Adolf undersöker vilken årsklass bland in- resp. utflyttning, som har den minsta skillnaden gentemot Norra Ny, så visar det sig att i 6 av de 8 fallen ligger gruppen 25—35 år lägst och i de 2 återstående fallen näst lägst. Sätter man den årsklass som visar den största skillnaden på första plats, den som följer därefter på andra o. s. v., så blir den genomsnittliga plats-siffran för de olika årsklasserna:

0—15 år	= 2,1
15—25 »	= 2,5
25—35 »	= 3,8
35 och äldre	= 1,6

² Skillnaden i utflyttningsintensitet mellan de olika socknarna är statistiskt säkerställd i följande fall:

Grupp	Skillnad ‰	Skillnaden = ... ggr medelfelet
<i>Män</i>		
Gustav Adolf—Norra Ny	21	8,8 ggr
Gustav Adolf—Sunnemo	16	5,2 »
<i>Kvinnor</i>		
Gustav Adolf—Norra Ny	15	4,7 »
Sunnemo—Norra Ny . . .	13	3,6 »

Vid beräkningen av medelfelet för flyttningsintensiteterna har här liksom i följande fall använts en av Cramér angiven formel för medelfelet hos centrala dödskvoten. — H. CRAMÉR, Sannolikhetskalkylen och några av dess användningar. Sthlm 1927. Sid. 151 ff.

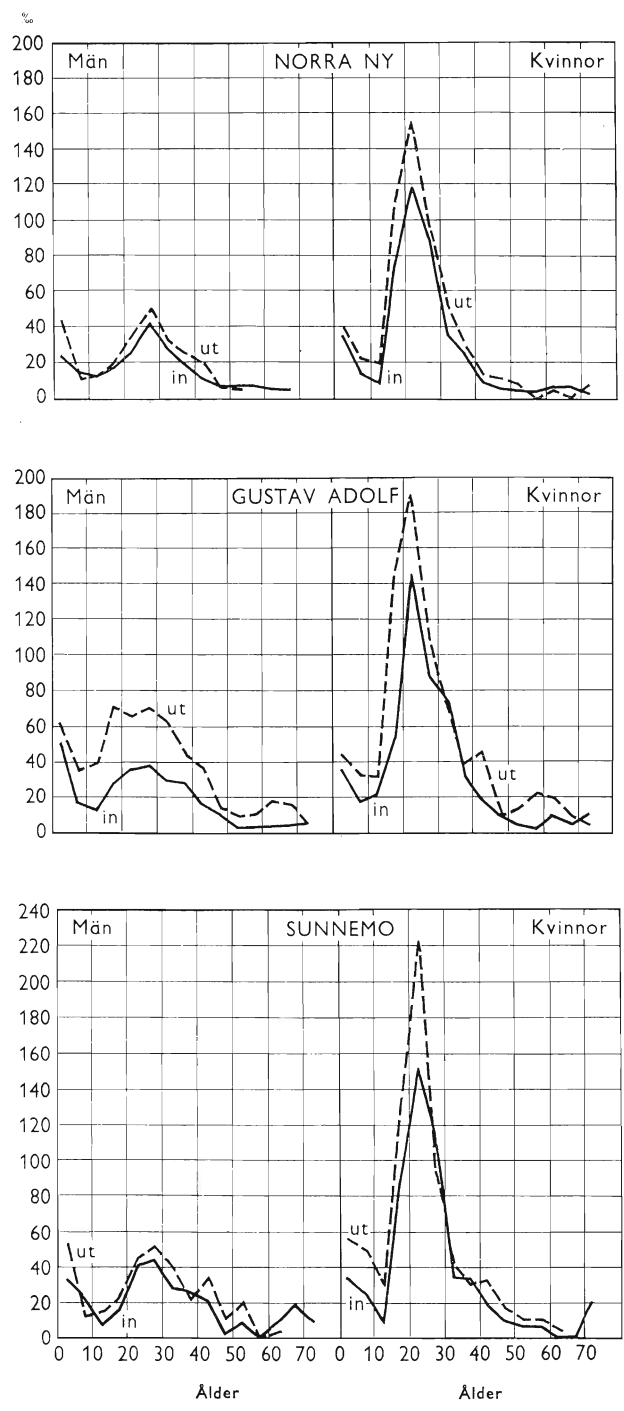

Fig. 28. Flyttningsintensiteten i Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo under perioden 1930—44.

Sammanfattningsvis kan sägas att de förändringar som inträffat under perioden 1930—44 kraftigt bidragit till att höja flyttningsintensiteterna. Denna höjning tycks emellertid i samma grad träffa alla åldrar. Mellan de olika socknarna föreligger vidare betydande skillnader i fråga om flyttningsintensitet och även dessa skillnader tycks i samma grad beröra alla åldrar. Om man pressar materialet tycks det i båda fallen antyda att åldrarna under 15 år och över 35 år visar en något kraftigare reaktion än mellanliggande åldrar.

Nettoflyttningen. Som framgick av figur 26 är utflyttningen i de tre socknarna större än inflyttningen i alla åldrar utom dem över 65 år, där inflyttningen ligger obetydligt högre. Eftersom utflyttningen är större än inflyttningen uppstår det i nästan alla åldrar en flyttningsförlust. Hur stor denna förlust är framgår av tablån nedan, som visar nettoflyttningsintensiteten i vissa större åldersgrupper för de tre socknarna under perioden 1930—44. Intensitetssiffrorna har standardiserats på samma sätt som tidigare. Siffror för varje femårsgrupp finns i tabell B 10.

Åldersgrupp	Årlig nettoflyttning	
	Män ‰	Kvinnor ‰
0—15	— 9,6	—11,6
15—25	—15,2	—50,6
25—35	—14,3	— 6,7
35 och äldre	— 3,9	— 5,3
<i>Totalt</i>	— 8,8	—14,0

På samma sätt som flyttningarna är tydligen flyttningsförlusterna i hög grad koncentrerade till 20-årsåldern. I tablån nedan har fördelningen av förlusterna på olika åldrar sammanförts med motsvarande fördelning av den totala omflyttningen.

Ålder	M ä n			K v i n n o r		
	Flyttningsförlust		Total omflyttning %	Flyttningsförlust		Total omflyttning %
	1930—44 %	1938—44 %		1930—44 %	1938—44 %	
0—15	25	26	25	20	27	15
15—25	32	29	26	56	56	46
25—35	25	22	28	7	3	26
35 och äldre	18	23	21	17	14	13
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Antal flyttningar per år.	29	46	156	44	55	262

Den relativa fördelningen av flyttningsförlusten redovisas dels för hela perioden, dels för dess senare hälft. Som tidigare påvisats steg flyttningsintensiteten under perioden 1930—44 och därmed också flyttningsförlusterna. För männens del låg flyttningsförlusten 59 % över genomsnittet under periodens senare del, för kvinnorna är motsvarande tal 25 %. Denna stegring av förlusterna betydde emellertid inte att fördelningen på olika åldrar förändrades, utan den är i stort sett densamma även under periodens senare del. Detta är ju för övrigt en konsekvens av vad som tidigare visats, nämligen att stegringen i intensitet inte i särskild grad drabbade någon viss årsklass.

Mellan fördelningen av den totala omflyttningen och flyttningsförlusten råder för männens del en anmärkningsvärd överensstämmelse; storleken av förlusten i en viss årsklass står i direkt proportion till storleken av omflyttningen i samma årsklass. För kvinnornas del är överensstämmelsen sämre, deras förluster är i högre grad än deras flyttningar koncentrerade till årsklassen 15—25 år. Samtidigt har de en i förhållande till flyttningarna låg förlust i årsklassen 25—35 år. Detta sammanhänger med att proportionerna mellan flyttningsströmmarna för deras del är mycket olika i skilda årsklasser.

Sammanfattning. I tablån nedan har, som en sammanfattning av vad som sagts ovan rörande de flyttandes ålder, angivits de standardiserade intensiteterna i olika åldrar för in- och utflyttningen samt nettoflyttningen. Orsakerna till variationerna i nettoflyttningen har på samma sätt som tidigare uppdelats på faktorerna k_1 och k_2 . Vid beräkningarna har värdena för »Samtliga män» satts lika med 1,00.

Ålder	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Den årliga			k_1	k_2	$k_1 \cdot k_2$
	in-flyttningen ‰	ut-flyttningen ‰	netto-flyttningen ‰	Proportions-skillnad	Skillnad på grund av flyttningens omfattning	Hela skillnaden
<i>Män</i>						
0—15	20,6	30,2	— 9,6	1,01	1,08	1,09
15—25	26,5	41,6	—15,2	1,20	1,45	1,74
25—35	35,0	49,3	—14,3	0,91	1,79	1,63
35 och äldre	9,8	13,6	— 3,9	0,89	0,50	0,45
<i>Samtliga . . . . .</i>	<i>19,1</i>	<i>27,9</i>	<i>— 8,8</i>	<i>1,00</i>	<i>1,00</i>	<i>1,00</i>
<i>Kvinnor</i>						
0—15	21,7	33,4	—11,6	1,13	1,17	1,32
15—25	100,4	151,0	—50,6	1,07	5,35	5,72
25—35	69,6	76,3	— 6,7	0,25	3,10	0,78
35 och äldre	9,7	15,0	— 5,3	1,15	0,53	0,61
<i>Samtliga . . . . .</i>	<i>35,6</i>	<i>49,6</i>	<i>—14,0</i>	<i>0,88</i>	<i>1,81</i>	<i>1,59</i>

Av tablån framgår att tendensen att flytta är mycket olika i skilda åldrar. Störst är flyttningsintensiteten i 20-årsåldern. Eftersom en stor del av befolkningen befinner sig i de yngre åldrarna, får detta till följd att huvudparten av de flyttande är unga människor. Det syns vidare att utflyttnings- och inflyttningsintensiteterna varierar med åldern i stort sett på samma vis. Detta betyder att de som flyttar in och de som flyttar ut i genomsnitt blir ungefär lika gamla. Kvinnornas flyttningsintensitet är avsevärt större än männens. Som framgår av kol. 5 låg deras tal under denna period i medeltal ungefär 80 % högre än männens. Denna skillnad mellan könen gäller emellertid endast för de centrala flyttningsåldrarna (15—35 år), där den emellertid är desto större.

Bland männen är proportionen mellan flyttningsströmmarna ungefär densamma i alla åldrar, vilket får till följd att nettoflyttningen i en viss ålder blir direkt proportionell mot flyttningarnas omfattning. Bland kvinnorna uppvisar k_1 lägre värden än bland männen i åldrarna 15—35 år. Särskilt lågt är värdet i åldersgruppen 25—35 år. Då k_1 bland kvinnorna i genomsnitt ligger lägre än bland männen kommer kvinnornas flyttningsförlust inte att överstiga männens med mer än 60 % trots att deras totala flyttning ligger 80 % högre.

I det föregående har vidare visats att flyttningsintensiteterna stigit starkt under perioden 1930—44 samt att det mellan de tre socknarna förelåg mycket betydande skillnader i fråga om intensitet. Dessa förändringar respektive dessa skillnader träffade emellertid i ungefär samma grad alla åldrar.

Jämförelse med andra undersökningar. Det är endast i ett fåtal länder som man för så ingående register över befolkningen att det är möjligt att fastställa de flyttandes ålder vid flyttningstillfället. Man blir därför tvungen att närma sig frågan på en indirekt väg och vad man i allmänhet når är inte de flyttandes åldersfördelning utan åldersfördelningen hos nettoflyttningen och man rör sig även i det fallet ofta med ganska osäkra approximationer.¹ En av de största undersökningarna av denna art gjordes i samband med den svenska folkräkningen år 1930.² Någon jämförelse i detalj mellan dessa undersökningar och den som framlagts här är inte möjlig, men de bekräftar det resultat som nåtts i det föregående: att den övervägande delen av de flyttande är unga människor.

I årsböckerna för ett flertal städer publiceras uppgifter om de ut- och inflyttandes åldersfördelning. Sådana uppgifter finns bland annat för staden Amsterdam. En sammanställning av dessa är refererad i den anförda boken av D. S. Thomas, sid. 42 ff. På grund av att man i denna sammanställning använt sig av sexårsgrupper är det inte möjligt att göra en jämförelse

¹ D. S. THOMAS, Research memorandum on migration differentials, New York 1938 (cit. Thomas, Migr. diff.) sid. 11 ff. Här lämnas en redogörelse för ett stort antal sådana undersökningar rörande de flyttandes ålder.

² S. O. S. Folkräkningen den 31 december 1930. Del II.

i detalj, men som framgår av fig. 29 överensstämmer intensitetskurvorna för Amsterdam till sin allmänna karaktär mycket väl med de kurvor, som återgivits tidigare i detta kapitel. Flyttningarna till och från Amsterdam låg emellertid på en avsevärt lägre nivå än i de tre socknarna. För att underlätta jämförelsen har de därför beräknats per 10 000 invånare.¹ Liksom i de tre socknarna var även i Amsterdam flyttningarna omfattande under de första barnåren för att därefter sjunka fram mot femtonårsåldern. De stiger sedan kraftigt och kulminerar kring myndighetsåldern, varefter de avtar först snabbt, sedan allt långsammare.

På samma sätt som för Amsterdam finns det uppgifter om åldersfördelningen hos de flyttande till och från Stockholm och i fig. 29 återges intensitetskurvor för år 1943.² Även dessa kurvor har samma allmänna karaktär som alla de tidigare återgivna. Likheten mellan Stockholm och de tre socknarna gäller emellertid endast i mycket stora drag. Stockholm har inflyttningsöverskott, medan motsatt förhållande råder i de tre socknarna, och även i övrigt föreligger vissa skillnader. I tablån nedan redovisas de standardiserade flyttningintensiteterna för Stockholm i procent av motsvarande intensiteter för de tre socknarna under perioden 1930—44.

Ålder	Index för Stockholm. De tre socknarna = 100			
	Inflyttning		Utflyttning	
	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %
0—15	205	205	120	115
15—25	533	244	145	70
25—35	272	126	124	89
35 och äldre	258	210	162	120
<i>Samtliga ...</i>	321	189	136	88

Skillnaden mellan Stockholm och de tre socknarna gäller i högre grad männen än kvinnorna. Det finns också i stockholmsmaterialet ett relativt stort antal gamla flyttande, vilket torde sammanhånga med att många äldre personer flyttar till och från Stockholms förorter. Skillnaden mellan in- och utflyttningskurvorna är i Stockholm särskilt stor i 20-årsåldern, vilket gör att flyttningsvinsten i hög grad blir koncentrerad just till dessa åldrar. Som framgår av sid. 134 föll i de tre socknarna under perioden 1938—44 ungefär 30 % av männens flyttningsförlust på årsklasserna 15—25 år, för kvinnorna var motsvarande andel 56 %. I Stockholm var motsvarande procenttal för flyttningsvinsten 54 resp. 70 %.

¹ Eftersom uppgift saknades om medelfolkmängden under perioden 1926—30 sattes de flyttande i relation till folkmängden år 1930. Det fel som därigenom uppkommer torde i detta sammanhang sakna betydelse.

² Statistisk årsbok för Stockholms stad 1945, tab. 6I, årsboken 1944, tab. 22 samt Statistisk månadskrift för Sthlms stad nr 10, 1944.

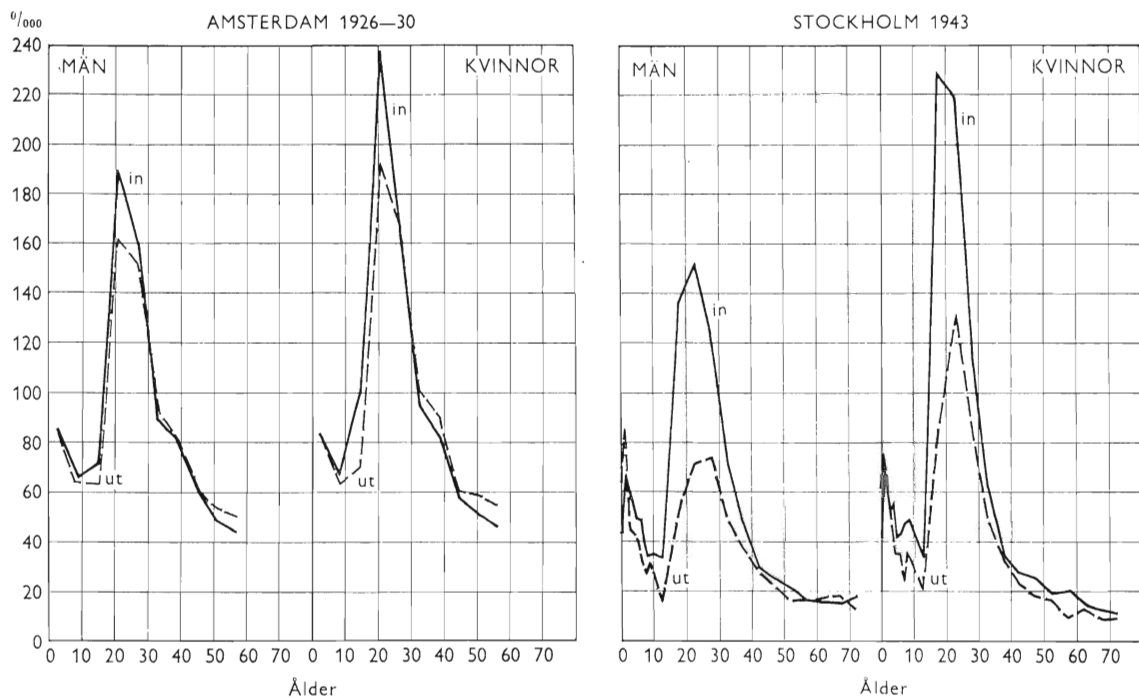

Fig. 29. Flyttningsintensiteten i Amsterdam och Stockholm.

I det statliga betänkandet angående landsbygdens avfolkning¹ finns anförda vissa siffror rörande utvecklingen inom olika åldrar av flyttningarna till och från Stockholm under perioden 1928—33. Det visar sig därvid att utflyttningen från Stockholm inte alls påverkas av konjunkturerna, den är av praktiskt taget samma omfattning under hela den observerade tiden. Inflyttningen till Stockholm visar däremot mycket kraftiga variationer, stiger fram till 1930 och sjunker därefter fram mot 1933 för att därefter åter börja stiga. Dessa variationer är emellertid helt koncentrerade till åldrarna 15—30 år och gäller i första hand männen. Detta står i motsättning till vad som visats i det föregående, nämligen att både in- och utflyttningen varierar samt att dessa variationer i samma grad gäller alla åldrar. Man kan naturligtvis tänka sig många skäl till att flyttningarna till och från Stockholm inte skall uppföra sig likadant som flyttningarna till och från församlingar i Klarälvbygden; det kan i detta sammanhang endast förtjäna påpekas att denna motsättning inte gäller endast mellan Stockholm och Klarälvbygden utan också mellan Stockholm och rikets samtliga jordbrukskommuner. Som senare skall visas är det nämligen någonting utmärkande för dessa att både in- och utflyttningen varierar med konjunkturerna. Se sid. 200.

Som visats ovan samt i kapitel 2 är i Klarälvbygden förhållandet mellan flyttningsströmmarna påtagligt jämnare för kvinnorna än för männen. Gör man på denna punkt en jämförelse med D. S. Thomas' svenska undersökning

¹ Betänkande angående »landsbygdens avfolkning». SOU 1938: 15, sid. 49 ff.

visar det sig emellertid att detta närmast torde vara ett undantag från regeln.¹ Landets kommuner uppdelas hos Thomas i nio grupper och uppgifter meddelas dels för perioden 1896—1904, dels för tiden 1925—1933. Det uppstår sålunda 18 fall och i sex av dessa är proportionerna jämnast för kvinnorna medan i de återstående tolv männen får de lägsta värdena på k_1 .

TENDENSEN ATT ÅTERVÄNDA

Med ledning av de tidigare nämnda uppgifterna rörande de flyttandes födelseort uppdelades materialet på födda inom och utom resp. församling. Resultatet av denna uppdelning redovisas i tabellen nedan.

Tab. 13. De flyttande uppdelade efter födelseort. Perioden 1930—44.

Församling	Inflyttning						Utflyttning					
	Män			Kvinnor			Män			Kvinnor		
	Totalt	därav födda inom församlingen		Totalt	därav födda inom församlingen		Totalt	därav födda inom församlingen		Totalt	därav födda inom församlingen	
		antal	%		antal	%		antal	%		antal	%
Norra Ny	217	49	23	370	128	35	263	120	46	482	282	59
Gustav Adolf	162	51	31	291	122	42	324	215	66	448	284	63
Sunnemo	130	24	18	212	93	44	154	83	54	291	163	56
<i>Samtliga . . . . .</i>	<i>509</i>	<i>124</i>	<i>24</i>	<i>873</i>	<i>343</i>	<i>39</i>	<i>741</i>	<i>418</i>	<i>56</i>	<i>1 221</i>	<i>729</i>	<i>60</i>

Av de inflyttande är bland männen ungefär en fjärdedel födda inom församlingen, de har alltså tidigare flyttat ut och återvänder nu. Bland kvinnorna är antalet »återvändare» högre, omkring 40 %.

Vad som i det här sammanhanget har det största intresset är emellertid inte antalet återvändare i förhållande till hela antalet inflyttade utan sätta i relation till antalet tidigare utflyttade — det är ju bland dessa som de rekryteras. Det möter emellertid stora svårigheter att beräkna ett procenttal av denna senare typ. För att erhålla riktiga värden skulle man behöva ett så fullständigt material, att man kunde följa en viss åldersgrupp och se hur stor andel, som för varje år återvände. Man kan emellertid få en viss föreställning om storleksordningen av denna företeelse, genom att sätta de återvändande under perioden 1930—44 i förhållande till de utflyttande under samma tid. I båda fallen rör det sig endast om de inom församlingen födda. Den »återvändarprocent» som man erhåller på så sätt påverkas tydligen i negativ riktning genom att de individer vilka återvänder efter 1944 inte medräknats. Denna tendens motverkas emellertid av att en del av de individer, vilka räknas som »återvändare», flyttat ut före 1930. Som senare skall visas, se sid. 155 ff, torde emellertid den tid som förflyter mellan utflyttningen och åter-

¹ Thomas, sid. 297.

flyttningen vara jämförelsevis kort — ett par, tre år — varför dessa fel troligen inte spelar så stor roll. I den mån de påverkar procenttalens storlek bör det vara i sänkande riktning, eftersom flyttningarna alltsedan början på 20-talet visat stigande tendens.

Församling	Återvändarprocent	
	Män	Kvinnor
Norra Ny	41	45
Gustav Adolf	24	43
Sunnemo	29	57
<i>Totalt</i>	<i>30</i>	<i>47</i>

Av männen återvänder tydligen närmare en tredjedel och av kvinnorna närmare hälften. Bland männen är återvändarprocenten markerat högre i Norra Ny än i de två övriga socknarna, medan bland kvinnorna Sunnemo ligger högst. Gustav Adolf ligger lägst såväl bland män som kvinnor.

Man skulle kanske vänta sig att de som återvänder till sin födelsebygd i särskilt hög grad skulle vara gamla människor — så är emellertid inte fallet.

Ålder	Män		Kvinnor	
	Totalt %	Återvändare %	Totalt %	Återvändare %
0—15	25	15	14	6
15—25	25	35	45	53
25—35	29	27	29	30
35—50	16	15	8	8
50 och äldre	5	8	4	3
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Medelålder	25,0	25,6	24,1	25,1

Tablån visar den relativa fördelningen på olika åldrar, och skillnaden mellan återvändarna och de inflyttande överhuvud taget är tydligen i första hand, att det bland återvändarna finns förhållandevis få barn; å andra sidan är det inte heller fler gamla bland dem än bland övriga inflyttande. Det finns ingen som helst anledning att föreställa sig de återvändande som personer, vilka på sin ålders höst söker sig tillbaka till sin hembygd. Av de återvändande männen hör 62 % till åldersgruppen 15—35 år och av de återvändande kvinnorna tillhör 83 % samma åldersgrupp; motsvarande tal för samtliga inflyttande är 54 respektive 74 %.

Att det blir så få barn bland återvändarna kan tänkas bero på flera omständigheter. Föräldrarna till de i församlingen födda utflyttade barnen utgöres till en del av personer som inte är födda i församlingen; detta kan

tänkas dra ner barnens återflyttarprocent. Det huvudsakliga skälet till att andelen barn blir så liten torde emellertid vara följande: Den befolkningsgrupp från vilken återvändarna rekryteras — de inom församlingen födda, vilka bor utanför densamma — kommer att till en i förhållande till utvandringen mindre del bestå av personer i åldern 0—15 år. Om man tänker sig att den tid som förflyter mellan utflyttning och återflyttning exempelvis uppgår till två år, så kommer tydligen återflyttarna i den yngsta åldersgruppen att endast rekryteras bland dem som är 2—15 år, medan rekryteringen i övriga åldersgrupper kommer att omfatta samtliga åldrar.¹

Sammanfattningsvis kan konstateras att en mycket stor del av de utflyttande återvänder till sin födelseförsamling och att dessa återvändare utgör en betydande del av den totala inflyttningen. De som återvänder är vidare i större utsträckning än övriga inflyttande koncentrerade till åldrarna 15—35 år. Av tekniska skäl har här endast kunnat studeras tendensen att återvända bland dem som är födda i respektive församling. Även bland dem som flyttar ut från någon av de tre församlingarna men inte är födda där, torde det emellertid finnas en viss tendens att återvända till utflyttningens församlingen.

FLYTTNINGSSINTENSITETEN BLAND INOM OCH UTOM FÖRSAMLINGEN FÖDDA

Som framgår av tab. 13 på sid. 139 är huvudparten av de utflyttande eller mellan 50 och 60 % födda inom församlingen. Det är ju också naturligt att denna kategori skall dominera utflyttningen. Det märkliga är närmast att en så stor andel av de utflyttande *inte* är födda i församlingen. De som är födda utom församlingen utgör nämligen endast omkring 20 % av befolkningen, men som framgår av det ovanstående svarar de för mellan 40 och 50 % av utflyttningen.

För att få en bättre föreställning om skiljaktigheterna i flyttningstendens mellan de inom och utom församlingen födda beräknades flyttningssintensiteten på samma sätt som tidigare. De utflyttande som var födda inom församlingen sattes i relation till den inom församlingen boende befolkningen som var född där, och de utflyttande som var födda utom församlingen sattes på samma sätt i relation till dem som bodde i församlingen men inte var födda där. Uppgift om befolkningens fördelning med hänsyn till födelseort och ålder erhöles från mantalslängderna. I dessa finns emellertid uppgift om födelseort endast för personer över 15 år, varför beräkningarna endast berör dessa. Det

¹ Man kunde naturligtvis också tänka sig att den låga andelen barn förklarades av att endast få av de i församlingen födda barnen flyttat ut. Bland dem som var födda i församlingen och som flyttade ut under perioden 1930—44 tillhörde emellertid bland männen 22 % åldersgruppen 0—15 år, bland kvinnorna uppgick motsvarande andel till 13 %. Åldersfördelningen överensstämde således mycket nära med den i tablån på sid. 140 redovisade fördelningen för den totala inflyttningen, och det finns sålunda ingen anledning att av detta skäl vänta sig att andelen barn skall bli liten.

finns så mycket större skäl att göra så, eftersom beräkningar för personer under 15 år säkerligen skulle bli missvisande. Det födelseortsbegrepp som man använder sig av i kyrkobokföringen är nämligen ur de synpunkter, som här anläggs, behäftat med vissa svagheter. Med en persons födelseort menas i kyrkoböckerna moderns nedkomstort. Detta innebär att om en kvinna som är bosatt i Gustav Adolf föder sitt barn på sjukstugan i Uddeholm, så kommer barnet att i församlingsboken betecknas som fött i Hagfors församling.¹ Det är tydligt att det inte finns någon anledning att tro att personer, som av denna speciella anledning betecknas som födda utanför församlingen, skall ha någon tendens att uppträda annorlunda i fråga om flyttningar än personer, som är födda inom församlingen.

För att få en uppfattning om hur stort det fel kunde vara, som uppstod på detta sätt, undersöktes hur stor andel av födslarna, som ägt rum utanför församlingen. Tendensen att föda barn på barnbördshus har tilltagit med tiden och för att få en föreställning om det maximala felet valdes en så sen period som möjligt. Det senaste år en person kan vara född för att komma med i dessa beräkningar är 1929. En undersökning visade nu, att under perioden 1925—29 var i de tre socknarna 10,2 % av barnen födda utanför församlingen. Som redan påpekats ligger emellertid procenttalet säkerligen avsevärt lägre för huvuddelen av materialet och felet saknar därför större betydelse. Som visas i det följande är flyttningsintensiteten avsevärt lägre bland inom än bland utom församlingen födda. Felet kan därför endast verka i riktning att minska skillnaden mellan de två grupperna, vilket ytterligare understryker de slutsatser som dras nedan.²

Resultatet av beräkningarna rörande utflyttningsintensiteten inom olika födelseortsgrupper framgår av tabellen nedan. Intensitetstalen har standardiserats enligt ålderssammansättningen på rikets landsbygd år 1940.

Tab. 14. Den standardiserade utflyttningsintensiteten för var och en av de tre socknarna under tiden 1930—44 med uppdelning på födda inom och utom församlingen. Åldrarna 15 år och äldre.

Församling	M ä n		K v i n n o r	
	födda inom församlingen ‰	födda utom församlingen ‰	födda inom församlingen ‰	födda utom församlingen ‰
Norra Ny . . .	12	66	36	100
Gustav Adolf	35	60	55	88
Sunnemo . . .	15	73	46	97
<i>Totalt . . . . .</i>	<i>19</i>	<i>65</i>	<i>43</i>	<i>93</i>

¹ A. LYSANDER o. G. FORKMAN, Kyrkobokföringen. Falun 1929, cit. Lysander och Forkman, sid. 59.

² Det kan förtjäna påpekas att det numera är regel att barnen föds borta. Av de 30 nyfödda, som 1946 tillfördes Gustav Adolfs församling, föddes sålunda inte ett enda inom församlingen. Efter den 1 jan. 1947 påverkar emellertid inte detta förhållande en eventuell statistik, eftersom moderns hemort numera antecknas som barnets födelseort. S.F.S. 469: 1946.

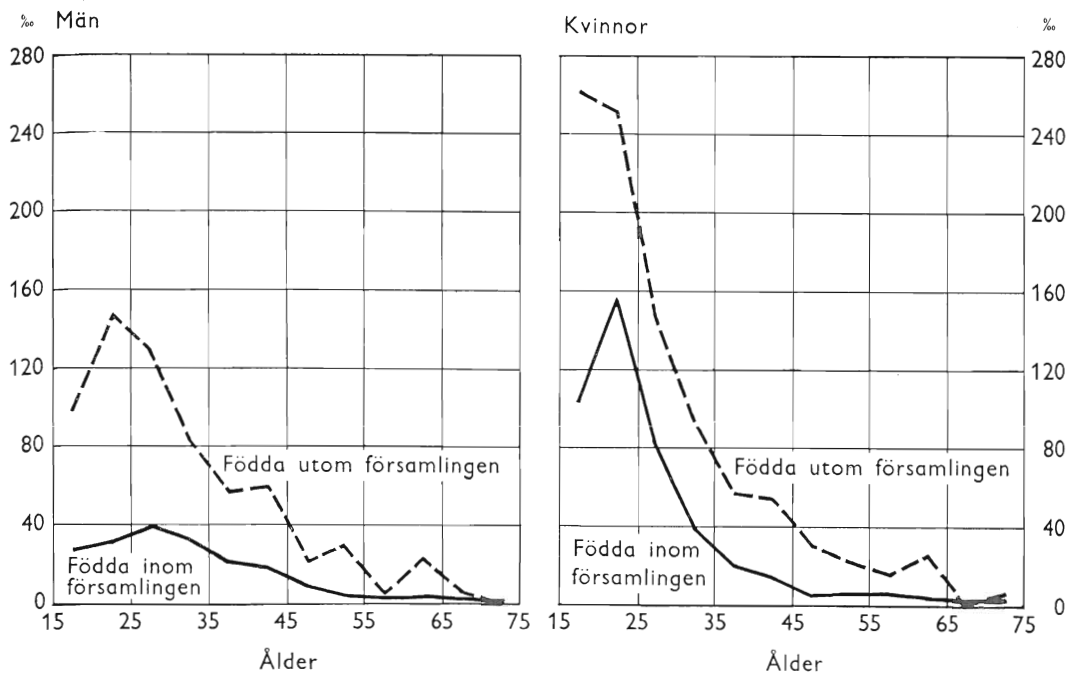

Fig. 30. Utflyttningsintensiteten för födda inom och utom församlingen. De tre socknarna, 1930—44.

Utflyttningsintensiteten ligger tydligen i alla socknarna avsevärt högre för de utom församlingen födda än för dem som är födda inom densamma. För alla tre socknarna tillsammans var utflyttningsintensiteten bland utom församlingen födda män ungefär 3,5 ggr större än bland män födda inom församlingen. För kvinnornas del var utflyttningsintensiteten drygt 2 ggr större bland födda utom än bland födda inom församlingen.

Utflyttningsintensiteten i olika åldrar redovisas i fig. 30. Grundsiffrorna till figuren återfinns i tab. B 11. Intensiteten för de utom församlingen födda är tydligen högre i alla åldrar. För att undersöka om skillnaden mellan intensiteterna förändrades med åldern beräknades kvoten mellan flyttningsintensiteterna för utom och inom församlingen födda. Det visade sig därvid att för männens del är relationen mellan flyttningsintensiteterna ungefär densamma i alla åldrar, medan bland kvinnorna relationstalet stiger i de högre åldrarna, det vill säga att för deras del är flyttningsintensiteten för de utom församlingen födda förhållandevis högre bland de äldre än bland de yngre. Det föreligger emellertid inte heller bland dem någon markerad olikhet i förhållandet mellan intensiteterna inom olika åldersgrupper.

Av tab. 14 framgår vidare att skillnaden i utflyttningsintensitet mellan de olika socknarna framför allt gäller de inom församlingen födda. För dessa är differenserna mellan socknarna betydande och Gustav Adolf uppvisar konsekvent de högsta värdena och Norra Ny de lägsta. Bland männen är skillnaderna mellan Gustav Adolf och Norra Ny respektive Sunnemo statistiskt

säkerställda. Bland kvinnorna gäller detta för skillnaden mellan Gustav Adolf och Norra Ny men icke för skillnaden mellan Gustav Adolf och Sunnemo. De skillnader mellan de olika socknarna som kan konstateras för de utom församlingen födda är däremot små och visar ingen bestämd tendens. Bland männen uppvisar sålunda Sunnemo det högsta värdet medan bland kvinnorna intensiteten är störst i Norra Ny. Differenserna är inte i något fall statistiskt säkerställda.

Om man studerar hur intensiteterna utvecklats i tiden visar det sig, att medan utflyttningsintensiteten för de inom församlingen födda starkt ökat, är ökningen ringa eller ingen för de utom församlingen födda. I nedanstående tablå visas hur mycket intensitetstalen för perioden 1938—44 förändrats i förhållande till dem under perioden 1930—36. Talen har standardiserats på samma sätt som tidigare.

Alder	Förändring i % från 1930—36 till 1938—44			
	M ä n		K v i n n o r	
	födda inom församlingen	födda utom församlingen	födda inom församlingen	födda utom församlingen
15—35	+ 105	+ 14	+ 66	— 6
35 och äldre	+ 117	+ 80	+ 117	+ 14
Samtliga över 15 år	+ 108	+ 28	+ 70	— 2

Utflyttningsintensiteten för de inom församlingen födda männen har alltså ökat med 108 % och för kvinnorna med 70 %. Intensiteten för de utom församlingen födda männen har däremot endast ökat med 28 % och för de utom församlingen födda kvinnorna var intensiteten praktiskt taget oförändrad.

Sammanfattningsvis kan sägas att utflyttningsintensiteten är avsevärt högre bland de utom församlingen födda än bland dem som är födda inom den. Detta gäller för alla tre socknarna och tendensen tycks vara ungefär densamma i alla åldrar. Det har tidigare konstaterats att det föreligger betydande olikheter i utflyttningsintensitet mellan de olika socknarna. Denna olikhet berör emellertid nästan uteslutande de inom församlingen födda, medan utflyttningsintensiteten för de utom församlingen födda är mycket lika i alla tre socknarna. Under perioden 1930—44 ökade flyttningarna starkt i alla tre socknarna. Denna ökning gällde emellertid i första rummet de inom församlingen födda. Bland de utom församlingen födda var ökningen ingen eller obetydlig.

Hur kan det nu komma sig att de som är födda utom församlingen flyttar så mycket mera än de övriga och varför påverkas inte deras flyttningar av de stora olikheter, som föreligger mellan de tre socknarna? Det har tidigare pekats på innehavet av fast egendom som en möjlig flyttningshämmande faktor; om det visade sig att de utom församlingen födda nästan helt saknade

Tab. 15. Hushållsföreståndarna i de tre socknarna uppdelade med hänsyn till födelseort och fastighetsinnehav år 1944.

Kategori	Norra Ny		Gustav Adolf ¹		Sunnemo	
	födda		födda		födda	
	inom församlingen %	utom församlingen %	inom församlingen %	utom församlingen %	inom församlingen %	utom församlingen %
Självägare (1—3)	67	32	—	—	29	20
Arrendatorer (4—5)	8	9	55	45	28	16
Jordlösa (6)	25	59	45	55	43	64
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Antal	596	159	358	154	301	100

¹ Av tekniska skäl var det nödvändigt att sammanföra de 10 personer vilka tillhör grupperna 3 och 5 med grupp 6 — de jordlösa. Med hänsyn till det ringa antal individer det här rör sig om torde emellertid detta sakna betydelse.

fast egendom skulle detta kunna ge ett svar på frågorna ovan. Det är endast möjligt att få fram kombinationen födelseort — besittning av fast egendom för hushållsföreståndarna i den tidigare nämnda hushållsräkningen. På grundval av denna räkning redovisas i tabellen ovan den procentuella fördelningen av hushållsföreståndarna år 1944 på olika födelseorter och egendomsgrupper. Denna tabell korresponderar mot tab. 8, sid. 106 och siffrorna inom parentes hänvisar till de olika grupperna i den tidigare tabellen.

Som framgick av redogörelsen i samband med tab. 8 är det möjligt att erhålla en uppdelning endast i fråga om jordbruksfastigheterna.¹ Beträffande dem är emellertid som syns av tabellen tendensen tydlig. Andelen »Självägare» är genomgående större bland de inom församlingen födda än bland dem som är födda utanför. Det är emellertid att märka, att det endast är fråga om en gradskillnad. Även bland de utom församlingen födda finns det ett betydande antal självägare. I Norra Ny är sålunda nästan en tredjedel av de utom församlingen födda ägare till skogs- och jordbruksfastigheter. Det är mot bakgrunden av detta svårt att förklara skillnaden i flyttningsintensitet mellan inom och utom församlingen födda på grundval av olikheter i fastighetsinnehav. Spelade nämligen detta någon större roll för flyttningarnas omfattning borde utflyttningsintensiteten för utom församlingen födda ligga avsevärt lägre i Norra Ny än i Gustav Adolf. I den senare socknen finns det ju över huvud taget inga självägare. Som tidigare visats är emellertid intensiteten i stället något högre i Norra Ny än i Gustav Adolf. Med stöd av tabellen borde man också vänta sig en mindre skillnad mellan flyttningsintensiteterna

¹ Så vitt författaren förstår finns det ingen anledning att tro att fördelningen av övriga fastigheter efter ägarens födelseort skall vara annorlunda än för jordbruksfastigheterna. Föreligger det någon skillnad bör den närmast vara i den riktningen att födda utom församlingen proportionsvis har en större andel av övriga fastigheter. Detta skulle i så fall endast ytterligare understryka de slutsatser som här dras.

för inom och utom församlingen födda i Sunnemo än i Norra Ny. Som framgått av tab. 14 är emellertid skillnaden i båda fallen ungefär densamma. Det förefaller alltså inte som om fastighetsinnehavet skulle ha någon betydelse i detta sammanhang.

Som antyds av tab. 15 finns det emellertid även en annan skillnad mellan de inom och utom församlingen födda. Andelen »Jordlösa» är bland de senare relativt stor, vilket gör det troligt att deras yrkesfördelning skiljer sig från fördelningen bland de övriga.

Yrkesgrupp	Födda	
	inom församlingen %	utom församlingen %
Jord- och skogsbruk	73	59
Industri och hantverk	19	23
Övriga yrken	8	18
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Tablån avser män i åldern 15—65 år och grundar sig på mantalslängderna för år 1944.

Skillnaden mellan de olika födelseortsgrupperna är som syns icke obetydlig. Senare skall visas, se sid. 186 ff., att flyttningsintensiteten är avsevärt lägre inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk än inom övriga yrkesgrupper, och att denna skillnad existerar även inom de olika födelseortsgrupperna. Utflyttningsintensiteten är sålunda lägre bland de utom församlingen födda som tillhör jord- och skogsbruk än bland övriga män som är födda utanför församlingen. Å andra sidan är utflyttningsintensiteten inom varje yrkesgrupp avsevärt högre bland de utom församlingen födda än bland dem som är födda inom församlingen.

Den standardiserade utflyttningsintensiteten utgör för män mellan 15 och 65 år och födda inom församlingen 22 % och 74 % för dem som är födda utom församlingen. Man kan nu beräkna att om yrkessammansättningen hade varit densamma bland de utom församlingen födda som bland de inom församlingen födda skulle de förras utflyttningsintensitet ha uppgått till ungefär 72 %. Skillnaden mellan intensiteterna i de två födelseortsgrupperna skulle alltså under sådana omständigheter endast ha sjunkit obetydligt. Olikskheterna i yrkessammansättning spelar alltså i detta sammanhang mycket liten roll. Detta gäller alltså för männen, för kvinnorna är det inte möjligt att på samma sätt undersöka yrkets betydelse för flyttningarna.

Det finns emellertid ännu en väsentlig skillnad mellan de inom och utom församlingen födda. De förra kan nämligen sägas vara ett urval av flyttare i den meningen att de alla måste ha flyttat minst en gång. I själva verket torde de som regel ha flyttat flera gånger innan de hamnade i respektive Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. Det visar sig sålunda att omkring hälften av de inflyttande kommer från sin födelseförsamling och endast dessa kan teoretiskt

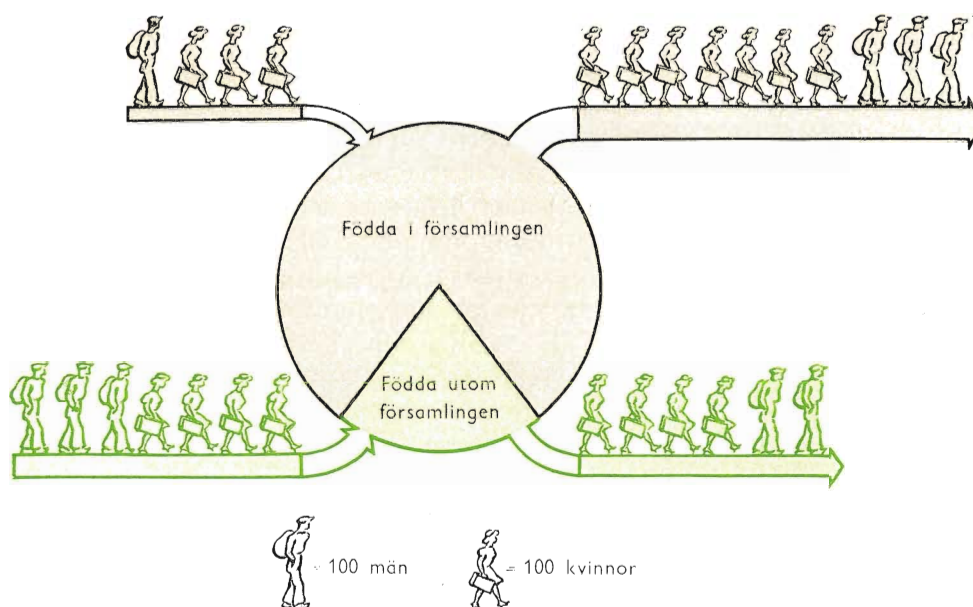

Fig. 31. De flyttande till och från de tre socknarna under perioden 1930—44 uppdelade efter födelseort. (Endast individer över 15 år och endast vartannat år har medtagits.)

ha endast en flyttning bakom sig, då de flyttar in. Den andra hälften kommer från annan församling än födelseförsamlingen och måste ha minst två flyttningar bakom sig. Man skulle alltså möjligen kunna dra den slutsatsen att personer, som tidigare flyttat, har stark tendens att göra det igen. Denna deras tendens tycks relativt litet påverkas av olikheter i fråga om fastighetsinnehav, yrke eller de olikheter i övrigt som kan finnas mellan de tre socknarna. Inom och utom församlingen födda skiljer sig emellertid inte endast från varandra därigenom att de senare utgör ett urval av flyttare utan också i andra mera svårgripbara avseenden. Man kan tänka sig att flyttningarna hos de inom församlingen födda blir mindre därför att dessa hänger ihop med sin socken genom minnen, traditioner, släktskapsband o. s. v. Som skall visas i nästa avsnitt torde emellertid dessa förhållanden inte ha någon betydelse för de inom församlingen födda, som över huvud flyttar.

Att flyttningsintensiteten är hög för de utom församlingen födda betyder inte att också förlusterna skulle vara särskilt stora för denna grupp. De gjorde tvärtom en mindre vinst under den period det här är fråga om, vilket framgår av tablån nedan som redovisar den totala ut- och inflyttningen till

Födelseort	Män			Kvinnor		
	Inflyttade	Utflyttade	Netto	Inflyttade	Utflyttade	Netto
Född i församlingen . . .	105	325	— 220	322	636	— 314
Född utom församlingen	278	232	+ 46	427	392	+ 35

respektive grupper. (Tablån omfattar endast vartannat år under perioden och endast individer över 15 år.)

Tablåns resultat har åskådliggjorts i fig. 31 som illustrerar ut- och invandringen till de olika födelseortsgrupperna. Cirkeln representerar de tre socknarnas folkmängd och dess två sektorer är proportionella mot andelen inom resp. utom församlingen födda. Under hela perioden gör inom församlingen födda en förlust på 534 personer medan utom församlingen födda gör en vinst på 81 personer. Läget kan sammanfattas så: Av naturliga skäl kommer huvudparten av de inflyttande att utgöras av utom församlingen födda, men utflyttningen av dessa är så stor att nettovinsten under perioden för deras del blir mycket liten.

Betydelsefulla konsekvenser av de resultat som nåtts ovan är följande: vid varje undersökning av flyttningsintensiteten inom olika grupper är det viktigt att hålla isär inte bara åldern utan också födelseorten, eftersom de utom församlingen födda systematiskt uppvisar högre intensitetstal. Vid analysen av de orsaker som kan tänkas ligga bakom flyttningarna är det vidare viktigt att hela tiden hålla i minnet att det finns en grupp — de utom församlingen födda — vilkas flyttningar inte tycks påverkas av de förändringar i tiden som inträffat under perioden 1930—44 eller av de betydande olikheter, som föreligger mellan de tre socknarna.

ANTALET FLYTTNINGAR PER INDIVID

Vad som hittills behandlats är antalet flyttningar inom olika grupper och under olika tider, men på grund av att varje individ kan flytta mer än en gång kommer antalet flyttningar att vara högre än antalet flyttande individer, och om flyttningsintensiteten är större i en grupp än i en annan beror detta på att intervallet mellan flyttningarna är kortare i den ena gruppen än i den andra.

För att illustrera detta har i figur 32 flyttningsförloppet åskådliggjorts grafiskt. Figuren visar flyttningarna så som de ter sig om man studerar landet i dess helhet. Det slag av flyttningar som registreras är från en församling inom riket till en annan. Under trettio-talet var som bekant flyttningarna över rikets gränser mycket obetydliga i jämförelse med flyttningarna inom riket. I figuren har därför helt bortsetts från immigration och emigration. De horisontella livslinjerna åskådliggör de observerade personernas livsförlopp. Vid periodens början den 1/1 år 1930 är de alla i samma ålder, t. ex. 20 år, och vid dess slut den 31/12 år 1944 sålunda 35 år gamla. De fyllda punkterna markerar flyttningar och som syns är det i fall I sex personer, som flyttar under perioden; en av dem flyttar två gånger, varför hela antalet flyttningar blir sju. Den årliga flyttningsintensiteten blir i detta fall 30 ‰. I det andra fallet är det också sex personer som flyttar, men den tid som förflyter mellan flyttningarna är i deras fall ofta mycket kort, varför hela antalet flyttningar

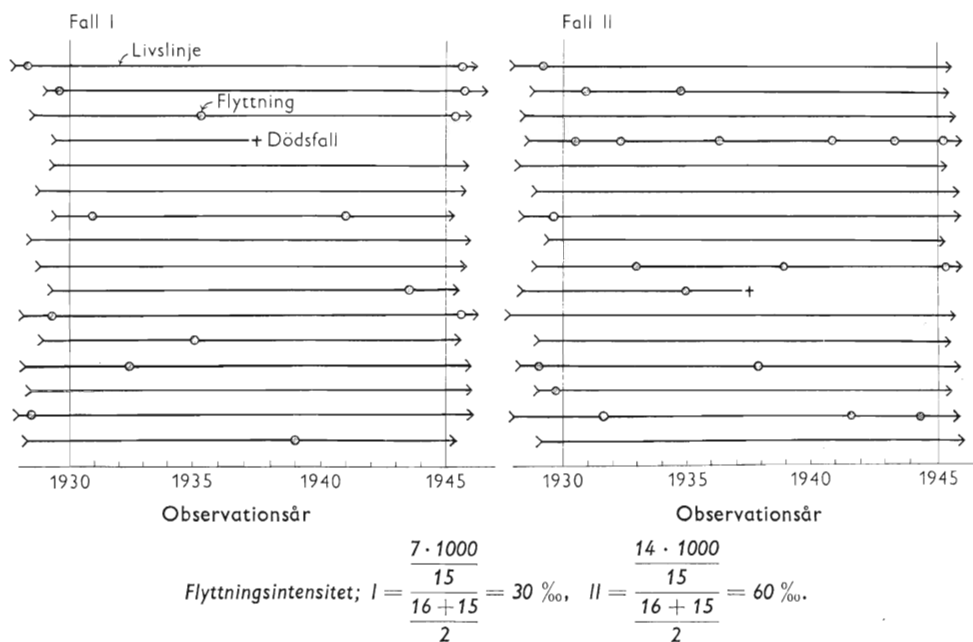

Fig. 32. Grafisk framställning av flyttningssammanhangen.

uppgår till 14 och den årliga intensiteten till 1355 % eller dubbelt så mycket som i det första fallet.

Vill man studera flyttningarna under samma betingelser som i figur 32, måste man tydligen följa olika årsklasser fram genom livet och studera hur långt intervallet är mellan flyttningarna under olika tider och åldrar och inom skilda grupper. Att insamla ett sådant material stöter av naturliga skäl på betydande svårigheter. Med stöd av den tidigare nämnda intervjuundersökningen är det emellertid möjligt att erhålla ett material som kan användas på samma sätt som det ovan angivna.

Intervjuerna omfattade i Gustav Adolf och Sunnemo 20 och i Norra Ny 10 procent av befolkningen hösten 1945. Dessa personer fick lämna en redogörelse för alla de flyttningar, som de företagit från födelsen fram till dagen för intervjun. Detta material kom att bestå dels av sådana personer som aldrig flyttat utom födelseförsamlingen eller som flyttat ut men sedan återvänt dit, dels av sådana vilka inte var födda i församlingarna men senare flyttat in dit. Som tidigare visats överensstämmer de inflyttade i stort sett med de utflyttade, de fördelar sig på samma sätt på olika kön och åldrar och som senare skall visas flyttar de in från samma håll till vilka utflyttning sker. Man skulle alltså kunna säga att de utgör en likvärdig kvalitativ ersättning för de i församlingen födda vilka flyttat ut utan att återvända till födelseförsamlingen.¹ De är emellertid färre än de utflyttade. Under perioden

¹ Det kan vidare förtjäna påpekas att de utom församlingen födda till stor del kommer från de närmaste trakterna. Av samtliga är sålunda 72 % födda på Värmlands läns landsbygd, och kommer alltså från trakter som rätt väl överensstämmer med de tre socknarna.

1930—44 uppgick antalet inflyttade till omkring 2 600 och antalet utflyttade utgjorde ungefär 3 700. Detta leder tydligen till att antalet redovisade flyttande blir färre än de skulle ha blivit i ett »riktigt» sammansatt material. Felet torde emellertid icke ha någon betydelse för de slutsatser vilka dras i det följande. En redogörelse för materialet lämnas i bil. II.

Som tidigare visats är flyttningarna bland personer under 15 år till övervägande del ett uttryck inte för deras egen utan för deras föräldrars tendens att flytta. Vid bearbetningen har därför hänsyn endast tagits till flyttningar som företagits efter fyllda 15 år. I tabell 16 visas med utgångspunkt från denna definition hur stor andel som aldrig flyttat.

Tab. 16. Andelen som aldrig flyttat inom olika socknar, hushållsgrupper och åldrar. Intervju-materialet.

Grupp	Aldrig flyttat		Antal intervjuade	
	Män %	Kvinnor %	Män	Kvinnor
Norra Ny	68	53	127	128
Gustav Adolf	65	38	152	130
Sunnemo	73	48	141	116
<i>Samtliga</i>	<i>69</i>	<i>47</i>	<i>420</i>	<i>374</i>
Hushåll med skog om 20 ha el. mera (1, 2) ¹	80	51	54	62
Hushåll med mindre skog och/eller eget jordbruk (3)	70	52	70	69
Hushåll som arrenderar (5)	76	50	164	128
Hushåll utan skog och jord				
som hyr sin bostad (6 a)	50	27	72	63
som äger sin bostad (6 b)	61	45	60	51
15—20 år	92	80	39	34
20—30 »	65	34	63	69
30—50 »	70	39	178	155
50 år och äldre	64	55	140	116

¹ Siffrorna inom parentes hänvisar till tabell 8.

Det är tydligen en mycket stor del av befolkningen som sedan sitt femtonde år hela tiden bott i församlingen, bland männen ungefär 70 % och bland kvinnorna omkring 50 %. Andelen som aldrig flyttat är lägst i Gustav Adolf, vilket är vad man kan vänta sig med hänsyn till vad som tidigare visats i fråga om olikheterna i flyttningshänseende mellan de tre socknarna.

Delar man upp de intervjuade med hänsyn till hushållets karaktär visar det sig, att andelen som aldrig flyttat är lägre i de hushåll som inte äger eller arrenderar någon fastighet utan hyr sin bostad. Detta behöver emellertid inte tolkas så att utflyttningen i denna typ av hushåll skulle vara särskilt stor. Vid en så långt gående uppdelning av materialet, som här skett, är det osäkert

om den ovan angivna förutsättningen rörande inflyttningen som en ersättning för utflyttningen verkligen gäller. Med andra ord, den låga andelen »aldrig flyttade» kan också vara ett uttryck för att de inflyttade i stor utsträckning har sökt sig just till denna typ av hushåll.

Tabellen innehåller till sist en redogörelse för andelen »aldrig flyttade» inom olika åldersgrupper. Andelen är högst i den lägsta åldersklassen, vilket är naturligt med tanke på att man vid den tiden ännu har haft mycket kort tid på sig att flytta. I de följande åldrarna ligger andelen lägre, men det märkliga är att den inte visar någon tendens att sjunka med stigande ålder. Förklaringen till detta kan dels vara, att den angivna förutsättningen rörande likheten mellan in- och utflyttning kan gälla i högre eller mindre grad för olika delar av materialet, dels att utflyttningen visat en med tiden stigande tendens. När de äldre årsklasserna passerade de åldrar där huvudparten av flyttningarna sker, 15—35 år, var alltså tendensen att flytta mindre än längre fram i tiden.

Med hänsyn till att en så pass stor andel av befolkningen aldrig flyttat och med tanke på vad som tidigare visats rörande de stora flyttningarna bland de utom församlingen födda ligger emellertid även en annan tanke nära till hands. Om det var så att människorna i de tre socknarna kunde uppdelas i »flyttare» och »icke flyttare», varvid de senare tänkes bestå av personer som under sitt liv aldrig eller endast någon enstaka gång har flyttat, medan de senare utgöres av personer som flyttat med mycket korta intervall, under sådana omständigheter skulle andelen »aldrig flyttade» endast föga sjunka med stigande ålder. De i olika åldrar registrerade flyttningarna kom nämligen att till största delen bestå av förnyade flyttningar av dem som redan tidigare flyttat.

Om det förhöll sig så som skisserats ovan skulle detta få till följd att tendensen till en ytterligare flyttning visade sig vara större bland dem som tidigare flyttat än bland dem som inte gjort det. För att undersöka detta förfors på följande sätt: som tidigare visats infaller huvudparten av flyttningarna före fyrtio års ålder, i de därpå följande åldrarna är flyttningsintensiteten mycket låg. Observationerna omfattade därför endast de individer, vilka vid intervjutillfället var mellan 40 och 65 år; dessa utgjorde alltså en grupp vilkas medlemmar alla haft ungefär samma chans att flytta.¹ I detta material beräknades nu hur stor andel som över huvud taget hade flyttat och av dessa senare hur många som hade flyttat mer än 1 gång, av dessa hur stor andel som flyttat mer än 2 gånger, o. s. v. Resultatet framgår av tablån på nästa sida.

Av alla män flyttar något mer än hälften efter fyllda 15 år och av alla kvinnor drygt tre fjärdedelar. Av dem som flyttat en gång flyttar emellertid både bland män och kvinnor ungefär 85 % ytterligare minst en gång. Om tendensen

¹ Det är att märka att en individs chans att flytta inte endast påverkas av längden av den genomlevda tiden utan också av den period under vilken denna tid infallit. På grund av materialets ringa omfattning var det emellertid inte möjligt att vid beräkningarna taga hänsyn till detta förhållande.

Individer som flyttat minst . . . . ggr	Andelen som flyttat ytterligare minst 1 gång			
	Män %	Kvinnor %	Totalt %	Totalt Ber. värden %
0	59 ¹	77 ¹	68 ¹	82
1	88	83	85	69
2	55	63	60	61
3	64	68	67	47
4	. ²	. ²	43	33
5	.	.	57	9

¹ Andelen som överhuvud taget flyttat har beräknats så att de födelseårskullar från vilka befolkningen härrör med stöd av dödlighetstabeller framskrivits till 1945. Skillnaden mellan en viss andel av det så erhållna befolkningstalet och den i socknarna boende intervjuade befolkningen, som aldrig flyttat, utgör de vilka flyttat minst 1 gång. En sådan beräkning ger emellertid något för höga procenttal i tablåns första rad. Rätteligen borde nämligen avdrag ha gjorts för de individer som flyttat ut före fyllda femton år, och därefter icke flyttat mera, något sådant avdrag var emellertid inte möjligt att göra. Det fel som härigenom uppstår understryker emellertid endast ytterligare de slutsatser som dras.

² I de fall då antalet observationer understiger 30, har i stället för procenttal en punkt utsatts. Tablåns stöder sig på uppgifter från 168 män och 166 kvinnor.

till ytterligare flyttningar var densamma vare sig man flyttat tidigare eller inte skulle man vänta sig att de i tablån angivna procenttalen visade en sjunkande tendens. En person som har en flyttning bakom sig har ju nämligen i genomsnitt kortare tid på sig till ytterligare flyttning än en, som tidigare inte har flyttat. Att det verkligen förhåller sig på detta sätt framgår av tablåns sista kolumn som visar procenttalen för »vidare-flyttning» under förutsättning, att tendensen till ytterligare flyttning är oberoende av om individen tidigare flyttat eller inte. Beräkningarna stöder sig på de utflyttningsintensiteter som observerades i de tre socknarna under perioden 1930—44 och avser en befolkning med samma ålderssammansättning som intervjumaterialets. I den beräknade talserien sjunker värdena kontinuerligt; ju fler flyttningar en individ har bakom sig desto mindre tendens har han att flytta ytterligare en gång, vilket helt sammanhänger med att flyttningsintensiteten sjunker med stigande ålder. I intervjumaterialet ligger som tidigare påpekats procenttalet avsevärt högre för dem som flyttat tidigare än för dem som inte gjort det och det föreligger heller inte någon egentlig skillnad i tendensen till ytterligare flyttning mellan dem som tidigare flyttat 2 gånger och dem som har 5 flyttningar bakom sig. Detta tyder närmast på att bland »flyttarna» tendensen att flytta endast långsamt skulle avta med stigande ålder.

Som sammanfattning av ovanstående kan sägas att materialet tyvärr inte medger några mer exakta beräkningar rörande skillnader i flyttningsintensitet mellan personer som tidigare flyttat och sådana som icke gjort det. Det torde emellertid inte vara något tvivel om, att av två personer i samma ålder har den som tidigare flyttat en avsevärt större tendens att flytta igen än den som

aldrig flyttat förr. Man kan alltså med en viss rätt uppdelade individerna i »flyttare» och »icke flyttare».¹

De resonemang som förts ovan avser de flyttningar som individer gör inom ett större område och man kan inte utan vidare överföra dem att gälla även för ett mindre område, där man studerar flyttningarna över områdets gränser. Det är ju denna art av flyttningar, som analyserats i de föregående partierna av detta kapitel. Om det observerade antalet flyttningar per individ är dubbelt så stort inom en viss grupp som i en annan, så är det av flera skäl inte därför säkert att utflyttningsintensiteten observerad i en viss församling skall vara dubbelt större i den första gruppen än i den andra. Intervjumaterialets uppgifter avser för det första flyttningar, vilka kan ligga mycket långt tillbaka i tiden, i vissa fall ända upp till 30 å 40 år. Materialet från en bestämd socken ger däremot upplysning om det årliga antalet registrerade flyttningar under en viss tidsperiod, i detta fall 1930—44. För det andra har de i intervjumaterialet observerade flyttningarna ägt rum från och till församlingar av sinsemellan mycket olika slag. De tidigare behandlade uppgifterna avser å andra sidan flyttningar från respektive till församlingar av ett visst bestämt slag. Man kan därför inte vänta sig en fullkomlig överensstämmelse mellan de två materialen. Som regel stämmer de emellertid väl överens. Med utgångspunkt från intervjumaterialet skall i det följande diskuteras några av de skillnader i utflyttningsintensitet vilka tidigare berörts.

Skillnaden mellan inom och utom församlingen födda. Att de utom församlingen födda har så mycket högre flyttningsintensitet än de som är födda inom församlingen beror tydligen på att de förra utgör ett urval av »flyttare».² Det förhållandet att de är födda utom församlingen torde däremot i och för sig sakna betydelse. De personer vilka är födda inom församlingarna men vid intervjutillfället återvänt dit uppvisar nämligen lika höga flyttningstal som de utom församlingen födda. Medelantalet flyttningsgångar per individ uppgick sålunda i denna grupp till 3,3 för kvinnor och 2,7 för män medan motsvarande tal för de utom församlingen födda var 2,4 respektive 2,3.³ Antalet flyttningsgångar var alltså i själva verket något lägre i det senare fallet.

Skillnaden mellan män och kvinnor. Med ledning av intervjumaterialets uppgifter kan man beräkna att flyttningsintensiteten för kvinnornas del ligger 110 % högre än männens. Motsvarande skillnad i materialet från de tre socknarna uppgår till 100 %. Att döma av tablån på sid. 150 skulle orsaken till att kvinnorna har betydligt högre flyttningsintensitet än männen framför

¹ Likartade beräkningar utförda på det s. k. »Wasamaterialet», se sid. 228 ff, stöder denna sats.

² Enligt intervjumaterialet skulle man vänta sig att deras utflyttningsintensitet översteg de inom församlingen föddas med 267 % för männens del och 71 % för kvinnornas del. Den observerade skillnaden uppgick, som kan framräknas med ledning av uppgifterna på sid. 142 till 242 respektive 116 %.

³ Talen har beräknats så att olikheter i ålderssammansättning inte inverkar.

markerat låg. Det framhölls också att man från det förhållandet inte utan vidare kan dra den slutsatsen att tendensen till flyttning är större i denna grupp. Delar man upp materialet med hänsyn till den hushållsgrupp, som individerna tillhörde vid femton års ålder, och beräknar andelen »aldrig flyttat» samt antalet flyttningar per »flyttare», pekar emellertid resultatet i samma riktning. Se tablån på föregående sida.

Som synes överensstämmer dessa siffror väl med dem som angivits i tab. 16 och de ger stöd åt tanken att de individer i dessa trakter som tillhör hushåll, vilka hyr sin bostad, har större tendens att flytta än individer som äger eller arrenderar en fastighet. Antalet flyttningar per »flyttare» visar å andra sidan inga påtagliga skillnader i de olika grupperna, vilket framgår av tablåns sista kolumn.

Skillnaden mellan olika yrkesgrupper. I tablån nedan visas för de yrkesverksamma männen hur stor andel inom olika grupper, som »aldrig flyttat», samt antalet flyttningar per »flyttare».

Yrkesgrupp	Aldrig flyttat %	Flyttningar per »flyttare»	Antal observerade individer
Jord- och skogsbruk	76	2,1	53
Industri och hantverk	65	2,8	25
Övriga yrken	45	3,3	30

Som framgår av den sista kolumnen måste de här återgivna talen bedömas med stor försiktighet med hänsyn till det ringa antalet observationer i varje särskilt fall. Jord- och skogsbruk visar emellertid en högre andel »icke-flyttare» och ett mindre antal flyttningar per »flyttare» än övriga yrkesgrupper, trots att ålderssammansättningen är ungefär densamma. Detta är också vad man kan vänta sig. Som senare skall visas är nämligen det utmärkande för männens flyttningar att de innebär en övergång från skogsbruk till andra yrken.¹ Detta leder till att de inflyttande endast till en mindre del utgöres av skogsarbetare och att ju fler flyttningar en person har bakom sig, desto mindre sannolikt är det att han fortfarande är sysselsatt inom jord- och skogsbruk. Dessa förhållanden får till naturlig följd att andelen »aldrig flyttat» blir hög inom jord- och skogsbruk och antalet flyttningar per »flyttare» samtidigt lågt inom denna yrkesgrupp.

Tidsintervallet mellan flyttningarna. Tidigare har behandlats frågan rörande i vilken grad individerna återvänder till sin födelseförsamling. För att ytterligare belysa denna fråga visas i tablån nedan för de individer, som är födda i någon av de tre församlingarna, hur lång tid som i genomsnitt har förflutit mellan deras flyttningar från och till födelseförsamlingen.

¹ Efter första flyttningen tillhör sålunda 45 % Jord- och skogsbruk, medan efter tredje flyttningen denna andel endast uppgår till 33 %.

Ålder vid intervju- tillfället	Antal år mellan flyttningar till och från födelseförsamlingen
15—20	1,0 (1,2)
20—30	3,8 (4,5)
30—40	7,4 (8,7)

Det är tydligen som regel mycket kort tid mellan dessa flyttningar. Att tidsintervallen ökar med åldern beror bl. a. på att flyttningsintensiteten tidigare var lägre, och på att flyttningarna i hög grad är koncentrerade till de yngre åldrarna.

Tablån har uppgjorts på så sätt att för varje årsklass antalet flyttningar till och från födelseförsamlingen har beräknats per individ. Endast de individer, vilka flyttat minst 2 ggr över födelseförsamlingens gränser, har medräknats. Det genomsnittliga antal år som man i de olika åldrarna stått under observation, 2,5 år i första åldersgruppen, 10 år i den andra, o. s. v., har där- efter dividerats med antalet flyttningsgångar per individ. Beräkningarna har endast utförts för åldrarna upp till 40 år med hänsyn till att flyttningar efter denna ålder är mycket sällsynta.¹

Beräknar man på samma sätt för hela materialet tidsintervallet mellan flyttningarna över olika församlingars gränser blir resultatet följande:

Ålder vid intervjutillfället	Antal år mellan flyttningarna		
	Män	Kvinnor	Totalt
15—20	1,3	0,7	0,8
20—30	3,7	3,2	3,3
30—40	6,7	4,7	5,3

Även i detta fall har endast individer som flyttat minst 2 gånger medtagits. Som tidigare visats är antalet flyttningar per »flyttare» något större för kvinnornas del än för männens, vilket gör att intervallet mellan de förras flyttningar blir mindre.

Jämförelse med flyttningskortsmaterialet. Som påpekats ovan avser flyttningarna i stor utsträckning flyttning till och från födelseförsamlingen. Man kan alltså vänta sig att de förhållanden som berörts i detta avsnitt även skall

¹ Man kan mot den här använda metoden invända att den ger kunskap om den tid som förflyter inte endast mellan det att man flyttar ut och därefter återvänder, utan beräkningarna påverkas också av den tid som förflyter mellan det, att man flyttar in till födelseförsamlingen och därefter åter flyttar ut. Intervallet kan i det senare fallet tänkas vara kortare än i det förra, varigenom medeltalet blir missvisande. Detta förhållande saknar emellertid större betydelse med hänsyn till att de i tablån redovisade flyttningarna över församlingsgränsen svarar för 82 % av individernas totala flyttningar. I tablån har inom parentes angivits de med hänsyn till denna felkälla korrigerade tidsintervallen.

avspegla sig i det större material, vilket grundar sig på uppgifter från de tre socknarnas flyttningsböcker.

För att undersöka detta sammanfördes de flyttningskort vilka avsåg samma person. Flyttningskortet ansågs avse samma person i den mån de angav samma födelseort, samma födelsedatum och samma kön. Det visade sig därvid att det i varje socken fanns individer vilka flyttat till och från socknen ett stort antal gånger under den observerade tiden, detta trots att observationerna endast omfattade vartannat år under tiden 1930—44. Resultatet av sorteringen framgår av nedanstående tablå.

Kategori	Antal individer med nedanstående antal registrerade flyttningar							Summa		Antal flyttningar per individ
	1	2	3	4	5	6	7	individer	flyttningar	
	<i>Män</i>									
födda inom förs.	406	55	4	1	2	—	—	468	542	1,16
födda utom förs.	474	95	12	2	—	—	—	583	708	1,21
<i>Totalt</i>	880	150	16	3	2	—	—	1 051	1 250	1,19
<i>Kvinnor</i>										
födda inom förs.	563	142	48	12	2	2	1	770	1 072	1,39
födda utom förs.	695	131	14	5	—	—	1	846	1 022	1,21
<i>Totalt</i>	1 258	273	62	17	2	2	2	1 616	2 094	1,30

Tablåen bekräftar vad som tidigare visats, nämligen att födelseorten inte är det avgörande i och för sig, samt att antalet flyttningar per »flyttare» är större bland kvinnor än män.

Sammanfattning. Det i detta avsnitt återgivna materialet är behäftat med vissa svagheter, varför slutsatser bör dragas med försiktighet. Med stöd av vad som framkommit även i föregående avsnitt torde emellertid följande kunna sägas:

Med en viss schematisering kan man påstå, att individerna i de tre socknarna kan uppdelas i »flyttare» och »icke flyttare». De förra utgöres av sådana som aldrig eller endast någon enstaka gång flyttar, de senare flyttar med jämförelsevis korta mellanrum. Detta kan också uttryckas så, att av två personer i samma ålder har den som tidigare flyttat avsevärt större benägenhet att göra detta igen än den som aldrig flyttat förut. I de tre socknarna utgör antalet »icke flyttare» mellan 60 à 70 % av männen och 40 à 50 % av kvinnorna. Det är alltså en betydande andel av individerna, som aldrig flyttat. De individer som flyttar gör emellertid som regel detta vid flera tillfällen, varför antalet flyttningar blir stort. Antalet flyttare över 40 år uppgår sålunda i intervjumaterialet till 187 stycken och dessa svarar tillsammans för 541 flyttningar.

De skillnader i flyttningsintensitet som tidigare konstaterats mellan olika grupper beror dels på att i de grupper där flyttningsintensiteten är högre där är också en större andel av befolkningen »flyttare», dels varierar antalet flyttningar per »flyttare». Variationerna i det senare avseendet är emellertid oftast av liten omfattning. Detta har ovan visats vara fallet beträffande skillnaden mellan de tre socknarna, mellan män och kvinnor, där dock en viss skillnad i antalet flyttningsgångar föreligger, samt mellan olika hushållsgrupper. Vad beträffar de senare så tyder materialet på att de som tillhör hushåll, vilka äger eller arrenderar en fastighet, har mindre tendens att flytta än de vilka hyr sin bostad. I fråga om flyttningarna inom olika yrkesgrupper visar det sig att för de yrkesverksamma männen är andelen »aldrig flyttat» påtagligt högre inom yrkesgruppen Jord- och skogsbruk än inom Övriga yrken. Samtidigt är antalet flyttningar per flyttare lägre i denna yrkesgrupp. Dessa olikheter torde i viss mån sammanhånga med att flyttningarna för männens del innebär en övergång från Jord- och skogsbruk till andra yrken.

FAMILJERNAS FLYTTNINGAR

På flyttningskortet markerades om individen i fråga flyttade tillsammans med sin familj eller om han flyttade ensam. Med familj menades här man, hustru samt deras okonfirmerade barn under 15 år, d. v. s. de personer, vilka står upptagna på samma flyttningsbetyg.¹ Familjeföreståndarna markerades särskilt. Som familjeföreståndare räknades den vuxne manlige medlemmen av familjen eller, om det inte fanns någon sådan, den vuxna kvinnliga medlemmen. Vidare angavs antalet medlemmar i familjen samt dessas fördelning på kön samt barn och vuxna. Barn = personer under 15 år.

I tabellen nedan lämnas en översikt över antalet familjflyttare till och från de tre socknarna under perioden 1930—44.

Tab. 17. Antalet familjflyttare till och från de tre socknarna 1930—44, med uppdelning på kön och riktning.

Församling	Inflyttning						Utflyttning					
	M ä n			K v i n n o r			M ä n			K v i n n o r		
	Totalt	därav fam. flyttare		Totalt	därav fam. flyttare		Totalt	därav fam. flyttare		Totalt	därav fam. flyttare	
		ant.	%		ant.	%		ant.	%		ant.	%
Norra Ny	217	79	36	370	101	27	263	119	45	482	149	31
Gustav Adolf	162	85	52	291	100	34	324	127	39	448	140	31
Sunnemo	130	60	46	212	67	32	154	78	51	291	110	38
<i>Totalt</i>	<i>509</i>	<i>224</i>	<i>44</i>	<i>873</i>	<i>268</i>	<i>31</i>	<i>741</i>	<i>324</i>	<i>44</i>	<i>1 221</i>	<i>399</i>	<i>33</i>

¹ LYSANDER och FORKMAN sid. 84 ff.

Av de flyttande männen utgöres 44 % av familjeflyttare medan motsvarande andel bland kvinnorna är omkring 30 %. Andelarna är inom varje kön ungefär desamma för in- och utflyttning. Skillnaden mellan könen sammanhänger med att kvinnornas totala flyttning är avsevärt större än männens. Eftersom det här använda familjebegreppet inte innefattar barn över femton år som flyttar tillsammans med sina föräldrar och inte heller föräldrarnas syskon, föräldrar och släktingar, vilka ofta torde flytta tillsammans med familjen i övrigt, är de ovan angivna uppgifterna att betrakta som minimisiffror.

Om man tänker sig att familjerna bestode av man, hustru och barn så skulle tydligen proportionen mellan könen vara ungefär 50:50. Som syns av tabellen är emellertid antalet kvinnor, som flyttat tillsammans med sin familj genomgående något större än antalet män. Detta beror på att kvinnorna dominerar i de familjer, som endast innefattar en vuxen. Det fanns som framgår av tabellen nedan sammanlagt 144 sådana fall och i 137 av dessa var den vuxna en kvinna.

Tab. 18. De flyttande familjerna uppdelade efter antalet medlemmar.

Familjer med	Familjer med nedanstående antal medlemmar							S:a familjer	S:a medlemmar	Medlemmar per familj
	2	3	4	5	6	7	8			
1 vuxen { man	6	—	1	—	—	—	—	7	16	2,29
{ kv.	112	16	6	2	—	1	—	137	313	2,28
2 vuxna	66	119	46	25	11	2	1	270	886	3,28
<i>Totalt</i>	<i>184</i>	<i>135</i>	<i>53</i>	<i>27</i>	<i>11</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>414</i>	<i>1 215</i>	<i>2,93</i>

Förklaringen till att kvinnorna dominerar i familjer med endast en vuxen torde dels vara att i den mån familjen icke flyttar på en gång följer barnen med modern, dels att det finns en hel del ogifta mödrar som flyttar tillsammans med sitt barn. Som framgår av kyrkoböckerna är det vanligt att den unga ogifta modern flyttar hem till sina föräldrar sedan hennes barn blivit fött. Det visar sig också att de kvinnliga familjeföreståndarna i hög grad är koncentrerade till de yngre åldrarna, vilket får antas vara en följd av dessa förhållanden.

Familjeföreståndarens ålder	Samtliga	Därav kvinnor	
		antal	%
15—25	82	65	79
25—45	283	68	24
45 år och äldre	49	4	8
<i>Totalt</i>	<i>414</i>	<i>137</i>	<i>33</i>

Som framgår av tabell 18 består huvuddelen av familjerna av 2 eller 3 medlemmar. Familjer av den typen utgör 77 % av samtliga. Medelantalet barn uppgår till 1,3 både i familjer som omfattar 1 och 2 vuxna. Räknar man emellertid i det senare fallet endast med de familjer, som över huvud åtföljs av barn under 15 år, stiger medelantalet barn i det senare fallet till 1,7.

Hur stor andel av de flyttande i olika åldrar som flyttat tillsammans med familjen framgår av fig. 33. Figuren är grundad på tab. B 12. Upp till 10 år flyttar praktiskt taget samtliga barn tillsammans med sina föräldrar. Men redan under den därpå följande femårsperioden börjar kurvan sjunka för att nå ett minimum i åldersintervallet 15—20 år. Den stiger sedan upp till fyrtioårsåldern och planar därefter ut. I åldrarna över 35 år flyttar bland männen 53 % tillsammans med sin familj och bland kvinnorna är motsvarande andel 44 %. Som syns följas kurvorna åt ganska väl för män och kvinnor. Detta kan förefalla stå i motsats till vad som tidigare visats, nämligen att andelen familjeflyttare är avsevärt mindre bland kvinnor än män. Förklaringen är den att kvinnornas flyttningar i högre grad än männens är koncentrerade till de yngre åldrarna, där andelen familjeflyttare för båda könen är liten.

Det förefaller inte som om tendensen att flytta tillsammans med familjen skulle ha undergått någon förändring under den observerade tidsperioden. En undersökning visade nämligen att andelen familjeflyttare varit praktiskt taget densamma under åren 1930—36 som under åren 1938—44.

Resultatet av familjernas flyttningar blir liksom för flyttningarna över huvud taget att de tre socknarna gör en förlust. Som framgår av tabell 17 uppgår förlusten för familjeflyttarnas del till 100 män och 131 kvinnor. Räknar man i familjer blir förlusten förhållandevis mindre beroende på att antalet medlemmar per familj är större för de utflyttande än för de inflyttande. Antalet medlemmar uppgår i det förra fallet till 2,99 och i det senare fallet till 2,86. Det kan förtjäna påpekas att detta inte med nödvändighet betyder att antalet barn är större bland de utflyttande familjerna. Som framgår av tabell 18 kan olikheten också sammanhånga med skiljaktig fördelning på familjer med 1 eller 2 vuxna.

FLYTTNINGSINTENSITETEN INOM OLIKA CIVILSTÅND

Som framgick av fig. 33 steg familjeflyttarnas andel av den totala flyttningen från 25-årsåldern och uppåt. Detta är naturligtvis ett uttryck för att i dessa åldrar en allt större andel av befolkningen är gift. Hur andelen gifta och förut gifta i de tre socknarna stiger med åldern framgår av tablån på nästa sida.

Det ligger nära till hands att tänka sig att i och med att en person gifter sig kommer också hans tendens att flytta att minska avsevärt. Det har tidigare visats att flyttningensintensiteten från 20—25-årsåldern och uppåt genomgående visar en starkt sjunkande tendens, och man kan fråga sig om detta helt enkelt beror på att en allt större andel av befolkningen i dessa åldrar gift sig

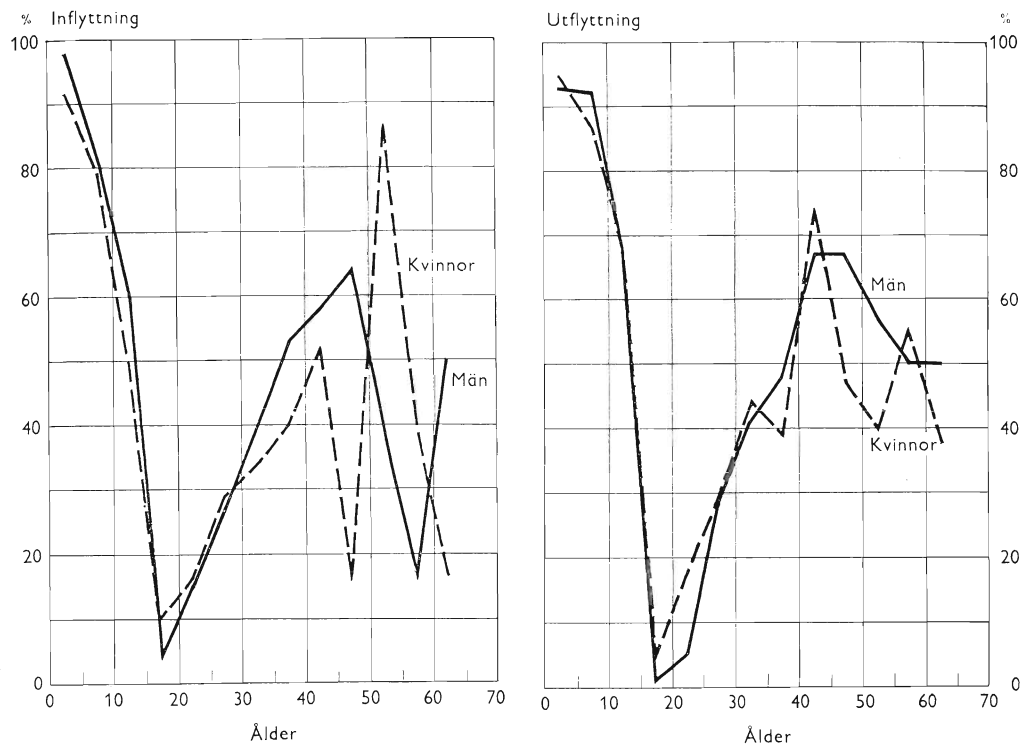

Fig. 33. Familjflyttarnas andel av den totala flyttningen i olika åldrar. De tre socknarna, 1930—44.

och därmed blivit allt mindre benägen att flytta. Det är inte möjligt att exakt beräkna flyttningens intensitet inom olika civilståndsgrupper på grundval av uppgifter från flyttningböckerna, men man torde kunna nå en ganska god approximation med stöd av de i föregående avsnitt använda uppgifterna om familjflyttningen.

Ålder	Relativ fördelning på olika civilstånd år 1940							
	M ä n				K v i n n o r			
	Ogifta %	Gifta %	Förut gifta %	Summa %	Ogifta %	Gifta %	Förut gifta %	Summa %
15—20	100	—	—	100	98	2	—	100
20—25	95	5	—	100	67	33	—	100
25—30	72	28	—	100	36	63	1	100
30—40	43	57	—	100	29	69	2	100
40—50	30	68	2	100	24	70	6	100
50—65	20	70	10	100	23	64	13	100
65 och äldre	18	57	25	100	23	26	51	100

Om man bortser från barnen, för vilka någon uppdelning efter civilstånd inte är aktuell, så motsvaras de som flyttat ensamma resp. tillsammans med sin familj av nedanstående civilståndsgrupper:

- A. Flyttat ensamma = (1) ogifta + (2) gifta, som inte flyttar ihop med familjen + (3) förut gifta.
 B. Flyttat med familj = (4) gifta + (5) förut gifta med barn under femton år + (6) ogifta med barn.

Intensiteterna för de olika civilståndena beräknades nu på så sätt att gruppen A, de som flyttat ensamma, sattes i relation till de ogifta + de förut gifta, medan grupp B sattes i förhållande till den gifta befolkningen.¹ Man kan tveka om de förut gifta skall sammanföras med grupp A eller B. De förut gifta utgöres i dessa trakter nästan uteslutande av änklingar och änkor och som framgick av tablån ovan är det endast i de allra högsta åldersklasserna, som de spelar någon roll. Då det torde vara mycket sällsynt att de i denna ålder har barn under femton år, bör grupp 5 vara liten i jämförelse med grupp 3, varför de förut gifta jämförts med grupp A.² Ett fel uppstår vidare genom placeringen av grupperna 2 och 6, vilka i stället borde ha förts till grupp B resp. grupp A. Detta fel bör närmast leda till att differensen mellan kurvorna för männens del borde vara något mindre och för kvinnornas något större än som här redovisas. Resultatet av beräkningarna framgår av fig. 34 och tab. 19 nedan.

Tab. 19. Utflyttningsintensiteten i de tre socknarna med uppdelning på civilstånd. 1930—44.

Ålder	Utflyttningsintensitet			
	M ä n		K v i n n o r	
	Ogifta + förut gifta ‰	Gifta ‰	Ogifta + förut gifta ‰	Gifta ‰
20—25*	48	48	221	97
25—30	55	56	192	44
30—40	47	29	90	23
40—50	20	19	23	18
50—65	10	5	15	7
65 och äldre	7	2	6	1
<i>Total**</i>	<i>30</i>	<i>24</i>	<i>72</i>	<i>25</i>

* I denna årsklass har bland männen ingen uppdelning gjorts på civilstånd på grund av att antalet gifta är så litet.

** Totalsiffran är på samma sätt som tidigare standardiserad efter 1940 års folkmängd på rikets landsbygd.

¹ Civilståndsfördelningen i olika åldersgrupper erhöles på så sätt, att den för medelfolkmängden antogs vara likadan som den var år 1940 i de tre socknarna. Det fel som härigenom kan uppkomma torde i detta sammanhang sakna varje betydelse.

² För säkerhets skull uträknades intensiteterna under förutsättning att de förut gifta jämförts dels med grupp A, dels med grupp B. Skillnaden mellan de två sifferserierna blev obetydlig.

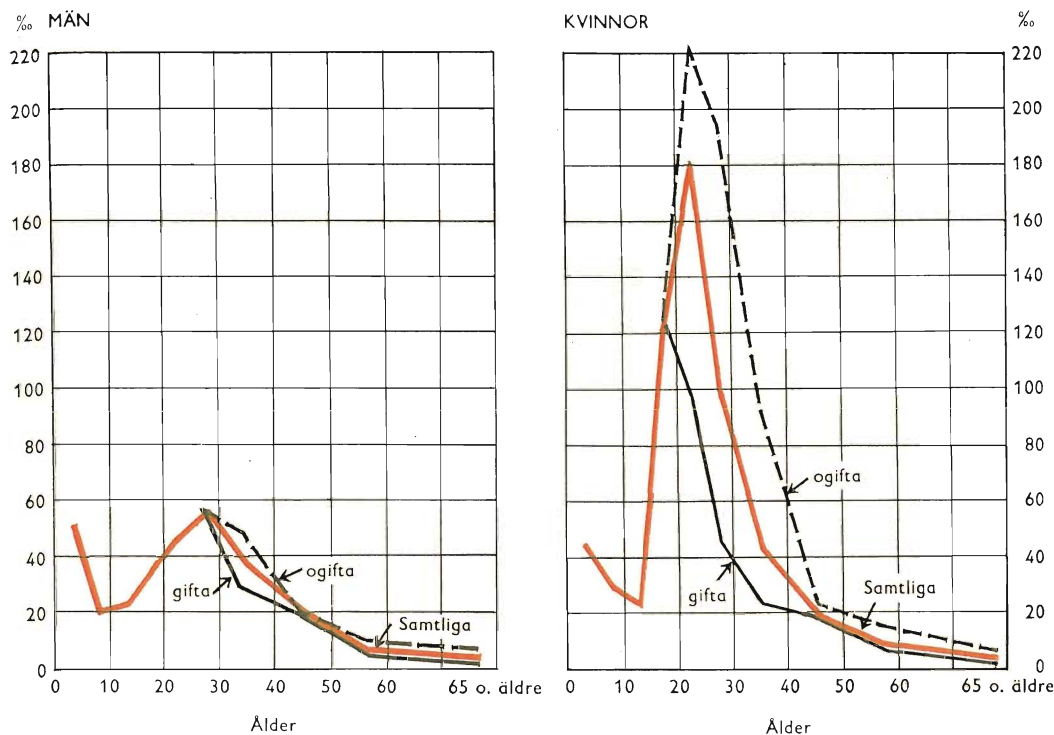

Fig. 34. Utflyttningsintensiteten med uppdelning på civilstånd. De tre socknarna, 1930—44. Förut gifta = ogifta.

Intensiteten är genomgående lägre för de gifta än för de ogifta. Skillnaden är för männens del rätt liten men är betydande för kvinnorna, särskilt i de yngre åldrarna. Det är också naturligt att det skall förhålla sig på det viset. Som framgår av fig. 34 och som tidigare visats är den totala intensiteten avsevärt högre för kvinnor än för män. För de gifta måste emellertid intensiteten vara ungefär densamma för båda könen och som syns av figuren leder detta till att den kvinnliga utflyttningsintensiteten pressas ner synnerligen kraftigt. Både för »Gifta» och »Ogifta» sjunker emellertid kurvorna med stigande ålder. Orsaken till att människor flyttar mindre ju äldre de blir är alltså inte bara att de gifter sig utan det måste också bero på förändringar av annat slag.

Att flyttningsintensiteterna blir så förhållandevis lika inom olika civilståndsgupper kan emellertid tänkas bero på olikheter i födelseortssammansättning, och i tablån på nästa sida visas därför hur stor andel av befolkningen i olika civilstånd och åldersgrupper, som är född utom församlingen. Förut gifta har räknats till ogifta. Tablån avser år 1944.

Det är som syns en väsentligt större andel av de gifta än av de ogifta, som är födda utom församlingen.¹ Under sådana omständigheter bör de tidigare berörda skillnaderna i flyttningsintensitet mellan födda inom och utom för-

¹ Att bland de gifta en större andel är födda utom församlingen är något typiskt även för riket i dess helhet. Jfr SOS Folkräkningen den 31 dec. 1930. Del II, sid. 70* ff.

Ålder	Födda utom församlingen			
	M ä n		K v i n n o r	
	Gifta %	Ogifta + förut gifta %	Gifta %	Ogifta + förut gifta %
20—25	47	11	47	19
25—30	30	14	40	26
30—40	40	8	39	19
40—50	25	14	31	30
50—65	26	14	34	16
65 och äldre	18	16	24	20

samlingen spela en icke oväsentlig roll. För att undersöka detta sorterades materialet med hänsyn till civilstånd och födelseort. Av praktiska skäl var det därvid nödvändigt att göra en hel del approximationer och antalet observationer i varje femårsgrupp blev med nödvändighet relativt litet.¹ Resultatet återges därför som ett standardtal för hela åldersintervallet 20 år och äldre. Som standard har liksom tidigare använts 1940 års folkmängd.

Kön och civilstånd	Standardiserad utflyttningsintensitet		Antal flyttande	
	Födda inom församlingen %	Födda utom församlingen %	Födda inom församlingen	Födda utom församlingen
<i>Män</i>				
ogifta	22	61	198	113
gifta	17	44	71	90
<i>Kvinnor</i>				
ogifta	57	125	350	189
gifta	20	38	98	132

Som framgår av tablan är det genomgående så att de utom församlingen födda i varje civilstånd har större flyttningsintensitet än de som är födda inom församlingen. Det förhållandet att de gifta i så stor utsträckning är födda utom församlingen kan alltså sägas bidra till att deras utflyttningsintensitet inte blir lägre. Det är emellertid också påtagligt att flyttningsintensiteten för de utom församlingen födda är lägre för de gifta än för de ogifta. En person som är gift har alltså mindre tendens att flytta än en ogift vare sig han är född

¹ Approximationerna består däri att civilståndsfördelningen inom varje åldersgrupp bestäms med ledning av förhållandena vid 1940 års folkräkning. Fördelningen på olika födelseortsgrupper inom varje civilstånd har bestämts på grundval av förhållandena år 1944. Andelen födda utom församlingen uppgick 1929/30 till 16 % bland män över 20 år och 20 % bland kvinnor över 20 år. Vid årsskiftet 1944/45 var motsvarande andel 20 resp. 28 %. Detta leder till att skillnaden mellan inom och utom församlingen födda i tablan kommer att framstå som mindre än den i själva verket är.

inom församlingen eller inte. Med hänsyn till vad som tidigare visats, nämligen att »flyttarnas» tendens att flytta endast föga påverkas av yttre omständigheter, skulle man möjligen ha väntat sig att den sänkning av flyttningsintensiteten som civilståndsändringen innebär skulle vara mindre kraftig för de utom församlingen födda än för dem, som är födda inom den. Av tablån framgår emellertid att detta inte är fallet i fråga om en civilståndsändring. Det är emellertid att märka att i dessa socknar de gifta, som är födda utom församlingen, skiljer sig från de ogifta utom församlingen födda inte endast därigenom att de har ett annat civilstånd utan också därigenom att de i sina flyttningar ofta har kopplats ihop med en inom församlingen född person. Med stöd av hushållsräkningen kan man nämligen visa att de utom församlingen födda i mer än hälften av fallen tillhör »blandade» äktenskap.

Av makarna är	Äktenskapens relativa fördelning på olika typer* %
båda födda inom församlingen . . .	51
endera född inom församlingen . .	35
ingendera född inom församlingen	14
<i>Totalt</i>	<i>100</i>
Summa äktenskap	1 102

* Uppgifterna avser år 1944 och är hämtade från hushållsräkningen.

Jämförelse med annat material. I de statistiska årsböckerna för Norrköping och Göteborg finns det uppgift om ålders- och civilståndsfordelningen hos de ut- och inflyttade. Med ledning av dessa uppgifter har utflyttningsintensiteten inom olika civilstånd beräknats för de två städerna.¹ Resultatet av beräkningarna finns återgivet i fig. 35 samt i tab. B 13. De förut gifta har vid beräkningarna helt uteslutits. Som framgår av en jämförelse med fig. 34 är utvecklingen i de tre socknarna och i de båda städerna synnerligen likartad. De gifta uppvisar genomgående lägre intensitetstal än de ogifta, dock med det undantaget att i Göteborg utflyttningsintensiteten är något högre i åldern 20—25 år för de gifta än för de ogifta. Eftersom det i denna åldersgrupp till övervägande del bör röra sig om nybildade äktenskap, kan man tänka sig att detta sammanhänger med den tendens till flyttning, som torde föreligga just i samband med ingåendet av ett äktenskap. I vad mån det förhåller sig på samma sätt även i fråga om Norrköping är inte möjligt att bedöma, då redovisningen i det fallet omfattar åldersgruppen 20—30 år.

¹ Statistisk årsbok för Göteborg 1946 tab. 25 och 48. Statistisk årsbok för Norrköpings stad 1946 tab. 10 och 23. Uppgifterna avser i båda städerna antalet in- och utflyttade mantalsskrivna personer, vilket medför att personer som mellan två mantalsskrivningar både in- och utflyttat icke blir redovisade; intensitetstalen blir därför något för låga. Vid beräkningen av intensitetstalen för Göteborg var det nödvändigt att använda folkmängdsuppgifter hämtade från 1940 års folkräkning. Denna brist torde emellertid i detta sammanhang sakna betydelse.

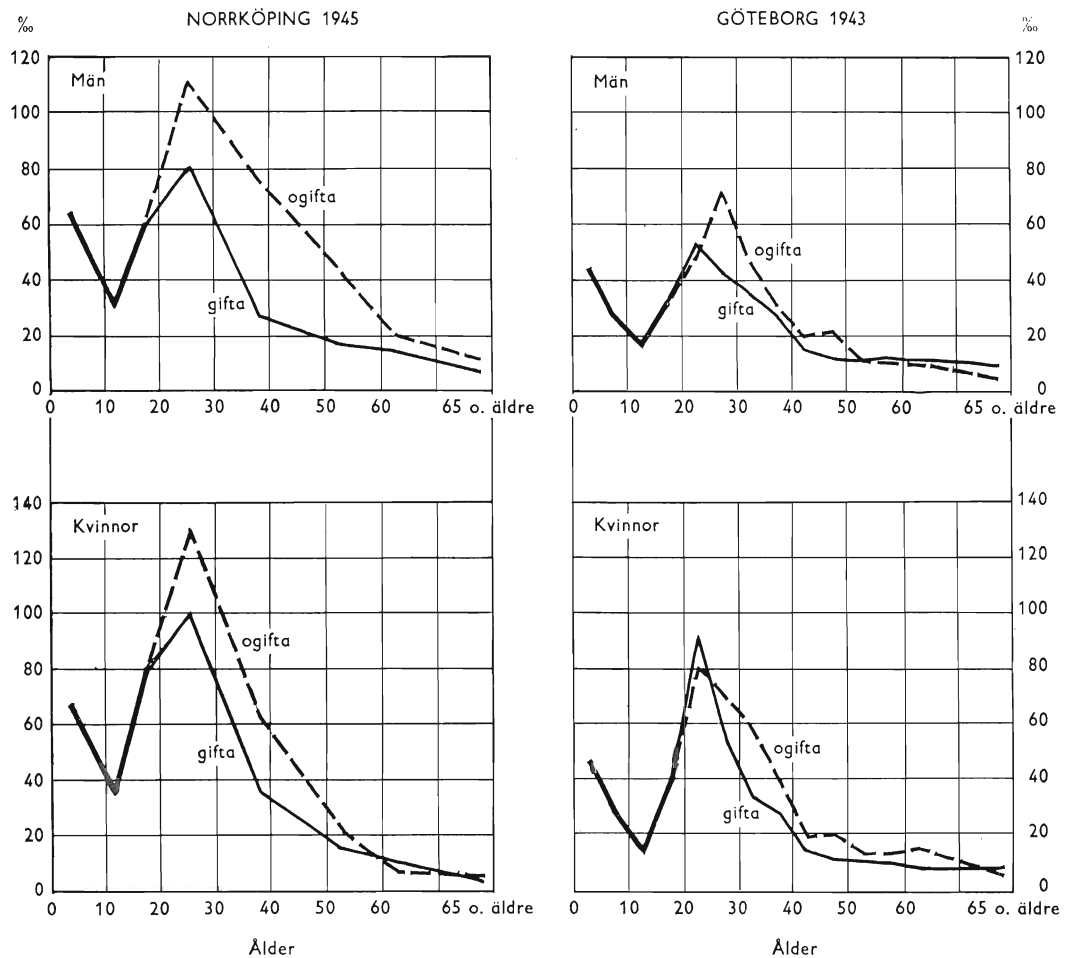

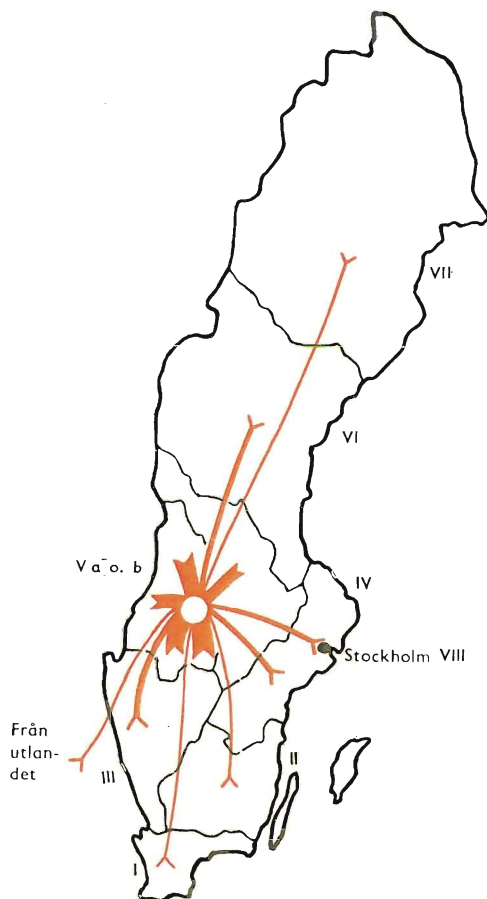
Fig. 35. Utflyttningsintensiteten inom olika civilstånd i Norrköping och Göteborg.

Sammanfattning. Gifta personer har som regel mindre tendens att flytta än ogifta i samma ålder. Både för gifta och ogifta gäller emellertid att tendensen att flytta sjunker med stigande ålder. Den med åldern sjunkande flyttningsintensiteten kan alltså inte enbart betraktas som ett uttryck för att en allt större andel av befolkningen är gift; även andra förändringar måste spela in. De gifta består till större del än de ogifta av personer, som är födda utom församlingen, vilket bidrar till att de gifta får en förhållandevis hög utflyttningsintensitet.

VART FLYTTAR MAN UT OCH VARIFRÅN KOMMER INFLYTTNINGEN ?

I kap. 2 sid. 62 ff har för Klarälvbygdens församlingar utretts hur flyttningarna fördelar sig på olika riktningar. För de tre socknarna är det möjligt

INFLYTTNING

UTFLYTTNING

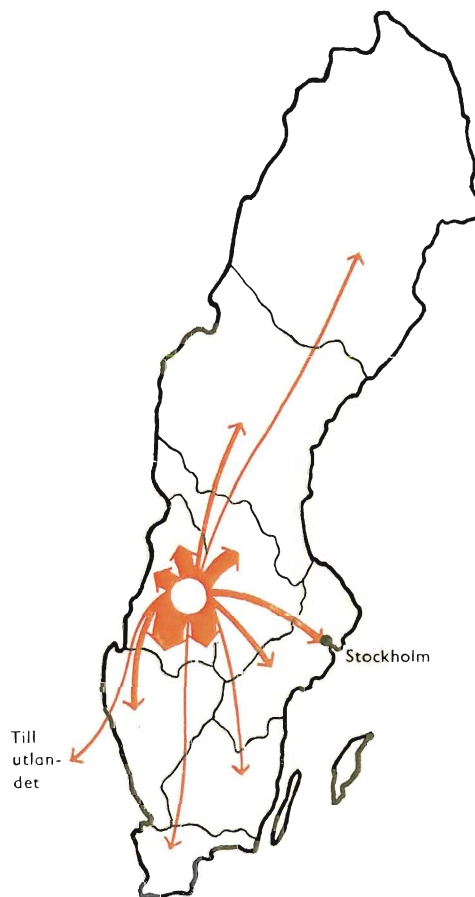

Fig. 36. Flyttningarna till och från de tre socknarna under perioden 1930—44.

 = 150 personer.

att avsevärt mer detaljerat beskriva denna fördelning. Den rent geografiska fördelningen framgår för deras del av fig. 36 samt tab. B 14. Uppdelning har skett på på följande områden¹:

- I = Malmöhus, Kristianstads och Blekinge län.
- II = Kronobergs, Jönköpings, Kalmar och Gotlands län.
- III = Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län.
- IV = Östergötlands, Södermanlands, Stockholms och Uppsala län.
- V a = Örebro, Västmanlands samt Kopparbergs län utom Malung, Lima och Äppelbo socknar.

¹ Indelningen i områden är densamma som användes i D. S. THOMAS, *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements 1750—1933*. New York 1941, sid. 204. Här har dock område V uppdelats på två delar samt utlandet tillfogats.

- V b = Värmlands län samt Malung, Lima och Äppelbo socknar från Kopparbergs län.
 VI = Gävleborgs, Jämtlands och Västernorrlands län.
 VII = Västerbottens och Norrbottens län.
 VIII = Stockholms stad.
 IX = Utlandet.

Det är särskilt två drag i figuren som är omedelbart slående. För det första att utflyttningen till ett visst område i allmänhet motsvaras av en inflyttning från samma område av relativt sett ungefär samma storlek, samt för det andra att den alldeles övervägande delen av flyttningarna avser de närmast belägna trakterna.

Tendensen hos flyttningarna att fördela sig lika på olika områden har tidigare påvisats för Klarälvsbygden. Som framgår av sid. 69 blev för denna bygd korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningens fördelning på nio olika områden = 0,91. För att undersöka om det fanns en sådan samvariation även vid en mycket detaljerad uppdelning av materialet sorterades flyttningarna till och från de tre socknarna på ett stort antal grupper. Uppdelningen avsåg för område V b församlingar och härader och för övriga områden län, med uppdelning på städer och landsbygd. De större städerna redovisades särskilt. Korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på dessa olika områden blev för de tre socknarna = $0,78 \pm 0,04$. Samvariationen har åskådliggjorts i fig. 37.¹ Det visar sig alltså att även om uppdelningen av flyttningarna drives så långt som här skett, så finns det ändå en stark samvariation mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på olika områden.

Av utflyttningen från Klarälvsbygdens samtliga socknar avsåg 70 % Klarälvsbygden och Värmlands landsbygd och städer, motsvarande område V b, medan av inflyttningen 71 % kom från detta område.² För flyttningarna till och från de tre socknarna var motsvarande andel i båda fallen 77 %. De tre socknarnas flyttningar är alltså i något större utsträckning koncentrerade till Värmlands och angränsande delar av Kopparbergs län. Av kartorna i fig. 38 framgår hur utflyttningen från de tre socknarna fördelar sig inom detta område. En mycket stor del går tydligen till de allra närmaste trakterna. Hur stor andel av in- och utflyttningen till och från de olika socknarna som avser angränsande församlingar framgår av följande tablå.³ Inom parentes

¹ Som framgår av figuren har vid beräkningarna promilletalen logaritmerats, detta för att nå bättre anslutning till linjär korrelation. De fall, där antingen in- eller utflyttningen varit lika med noll, har uteslutits. Totala antalet sådana fall uppgår till 59.

² Sid. 66.

³ Angränsande församlingar är för Norra Ny = Dalby, Ekshärad, Fryksände, Malung, Ny-skoga och Vitsand, för Gustav Adolf = Ekshärad, Hagfors, Nordmark, Råmen och Tyngsjö och för Sunnemo = Brattfors, Färnebo, Hagfors, Munkfors, Nordmark, Norra Råda, Nyed, Älvsbacka och Övre Ullerud.

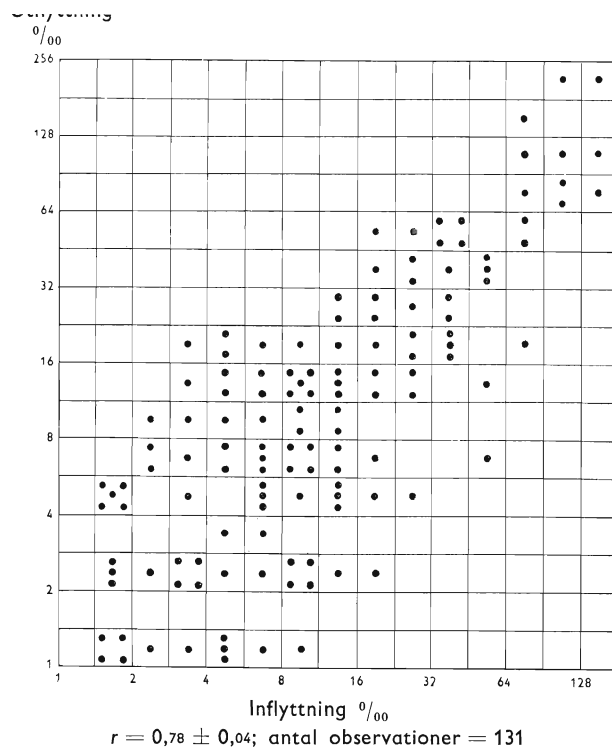

Fig. 37. Samvariationen mellan in- och utflyttningens fördelning på olika geografiska områden. De tre socknarna, 1930—44. Log. skala.

Socken	Flyttningarna till grannförsamlingarna i % av all	
	inflyttning	utflyttning
Norra Ny	48 (61)	44 (59)
Gustav Adolf	37 (51)	39 (50)
Sunnemo	48 (59)	45 (57)

har angivits motsvarande andel om man endast räknar med flyttningarna till och från område V b.

Det är tydligen mellan 40 och 50 % av alla flyttningar som avser angränsande församlingar. Andelen är påtagligt lägre i Gustav Adolf än i de två övriga socknarna. Som syns av talen inom parentes gäller detsamma även om man endast räknar med de flyttningar som avser mer närbelägna områden, det vill säga endast Värmlands och avgränsande delar av Kopparbergs län.

Av kartorna framgår vidare att Hagfors är det område, till vilket flyttningarna till och från Gustav Adolf framför allt äger rum. Värt att lägga märke till är också den stora betydelse som Fryksdalen har, detta gäller särskilt för Norra Ny. För Sunnemos del är Hagfors, Munkfors och Norra Råda huvudorter för flyttningarna. Flyttningarna från Norra Ny går till största

delen söderut mot Ekshärad. Flyttningarna till och från Malung är relativt begränsade.

Som visades i kap. 2 sker huvudparten av flyttningarna i dessa trakter till och från landsbygden, medan endast en mindre del avser städerna. För Klarälvsbygdens samtliga socknar kom 22 % av inflyttningen från städerna medan 28 % av utflyttningen gick dit. För de tre socknarna är motsvarande tal 20 resp. 21 %. I Sverige räknas emellertid ett stort antal samhällen med ända upp till 10 000 invånare administrativt sett till landsbygden och en betydande del av industrien är belägen i sådana samhällen. Att huvudparten av utflyttningen går till landsbygden behöver därför inte betyda att den inte avser samhällen och industriorter. Det är möjligt att få en viss uppfattning om de olika flyttningsmålens karaktär med tillhjälp av den indelning i kommungrupper, som tillämpas i den officiella statistiken. Den där använda indelningen omfattar följande grupper:

- A = kommuner med minst 75 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binärningar.¹
- B = kommuner med 50—75 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binärningar.
- C = kommuner med mindre än 50 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binärningar. Ej agglomererade.
- D = kommuner med till minst 2/3 agglomererad (i tätorter boende) befolkning. Till denna grupp har även städerna förts.

I tabell 21 visas nu hur flyttningarna fördelar sig på de sju områden, vilka användes i kap. 2, och hur de inom varje sådant område fördelar sig på olika kommungrupper.²

Av hela utflyttningen avsåg omkring hälften D-kommuner och av alla inflyttande kommer ungefär 40 % från sådana kommuner. Andelen för tätorterna, om med tätorter förstås D-kommuner, blir alltså väsentligt större än den för städerna enbart, beroende på att utflyttningen till landsbygden i icke ringa grad avser tätorter. Av hela utflyttningen till landsbygden — d. v. s. Klarälvsbygden, Värmlands landsbygd och Rikets landsbygd — avsåg sålunda 35 % D-kommuner. Nu är det naturligtvis inte säkert att en person som flyttat ut till en D-kommun också flyttat till en tätort — men det är mycket sannolikt. I själva verket torde man med ledning av andelen flyttande till D-kommuner underskatta flyttningen till tätorterna. Det finns nämligen ett

¹ Härvid avses endast den totala befolkningen inom yrkesgrupperna I—V. Folkräkningen 1940 del III sid. 50* ff.

² Som grund för kommunernas klassificering i olika grupper har legat förhållandena vid 1940 års folkräkning. I de fall, där det rör sig om stora kommuner, kan indelningen i kommungrupper bli missvisande, om det i kommunen ingår både en tätort och en omfattande landsbygd. Detta är här särskilt aktuellt för Hagfors, som på grund av att det tillhör Norra Råda kommun klassificerats som C-kommun. För att undanröja denna brist har kommunen uppdelats på Hagfors församling, som förts till D-kommunerna, och Norra Råda församling, som förts till C-kommunerna.

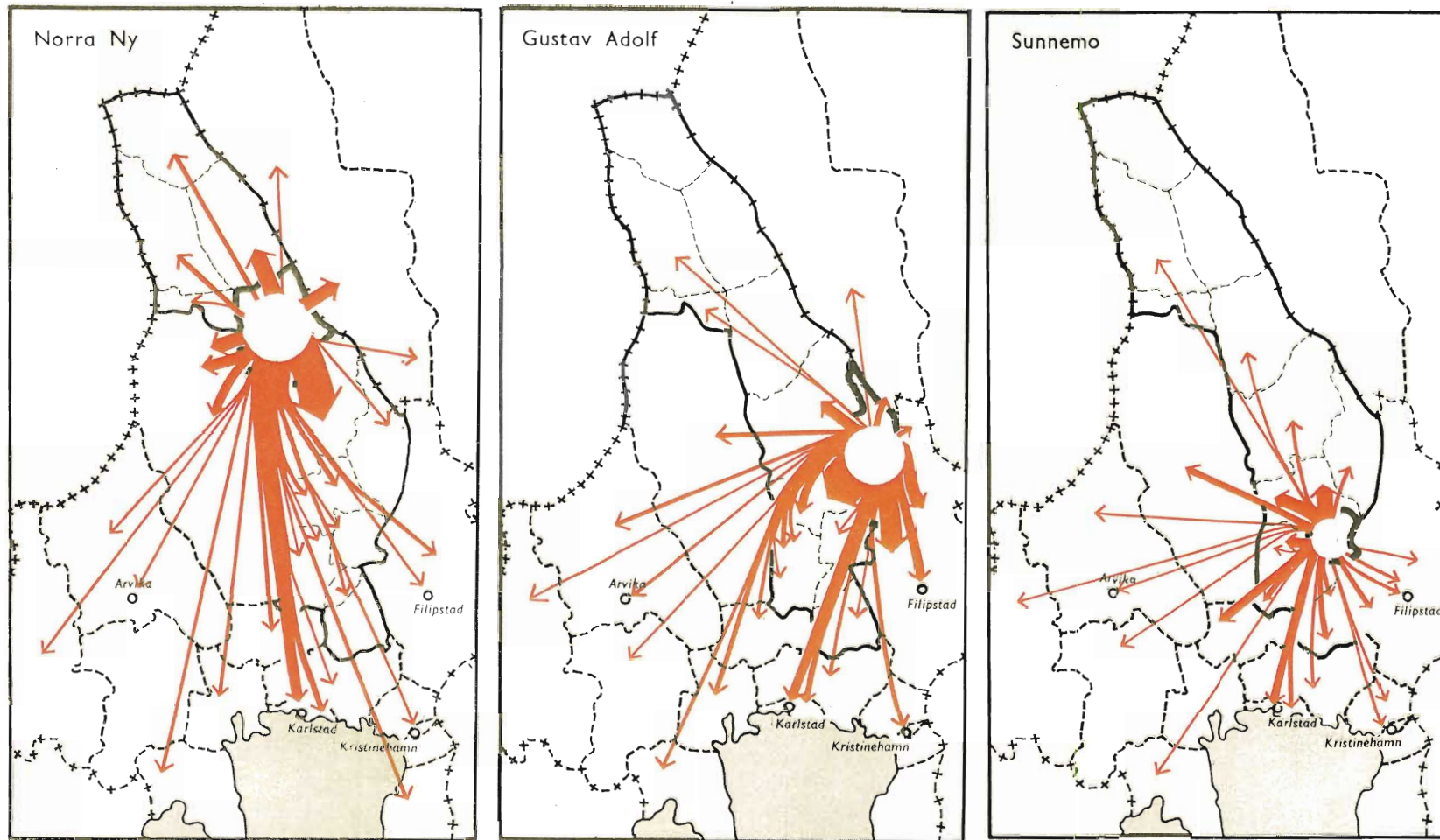

Fig. 38. Utflyttningen från de tre socknarna till Värmlands och angränsande delar av Kopparbergs län under perioden 1930—44.

Tab. 20. Den relativa fördelningen av flyttningarna på olika riktningar och kommungrupper. De tre socknarna. 1930—44.

Kommungrupp	Inflyttade från								Utflyttade till							
	Klar- älvs- bygden %	Värmlands		Rikets		Stock- holm %	Ut- lan- det %	Totalt %	Klar- älvs- bygden %	Värmlands		Rikets		Stock- holm %	Ut- lan- det %	Totalt %
		lb %	st %	lb %	st %					lb %	st %					
A-kommun	5	8	—	2	—	—	—	15	2	6	—	1	—	—	—	9
B-kommun	17	9	—	3	—	—	—	29	15	7	—	4	—	—	—	26
C-kommun	5	9	—	3	—	—	—	17	5	8	—	3	—	—	—	16
D-kommun	11	7	8	1	8	4	—	39	16	8	10	3	7	4	—	48
därav																
upp till 10 000 inv.	11	7	3	1	1	—	—	23	16	8	4	3	1	—	—	32
10—30 000 »	—	—	5	—	5	—	—	10	—	—	6	—	4	—	—	10
30—500 000 »	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	2
500 000 och däröver	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—	—	—	—	4	—	4
Utlandet	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Totalt</i>	<i>38</i>	<i>33</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>8</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	<i>101</i>	<i>38</i>	<i>29</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>7</i>	<i>4</i>	<i>—</i>	<i>99</i>

icke ringa antal tätorter som inte ligger i D-kommuner. Sådana tätorter med mer än 300 invånare är i Värmlands län¹:

Lesjöfors	Slottsbron
Björneborg	Årjäng
Skattkärr	Charlottenberg
Deje	Torsby
Kil	Ambjörby
Edsvalla	Hagfors (här förd till D-kommunerna)
Grums	Molkom

I tabell 20 har D-kommunerna uppdelats efter antalet invånare i fyra grupper. Huvudparten av flyttningarna till D-kommunerna avser tydligen tätorter av jämförelsevis liten omfattning, d. v. s. med mindre än 10 000 invånare. Av hela utflyttningen till D-kommunerna avser 67 % kommuner i den minsta storleksklassen, medan 59 % av inflyttningen kommer från D-kommuner i denna klass. Man kan emellertid inte härav dra den slutsatsen att stora samhällen i och för sig inte har stark dragningskraft på de flyttande. Som tidigare visats avser huvudparten av flyttningarna relativt närbelägna områden och inom dessa områden finns det inga större tätorter. De enda tätorterna i hela Värmlands län som omfattar mer än 10 000 invånare är sålunda Karlstad, Kristinehamn och Arvika. Man kan alltså säga att de stora samhällena inte har så stor dragningskraft, att de förmår i nämnvärd grad övervinna de flyttandes benägenhet att endast flytta korta avstånd. Det är emellertid på-

¹ Uppgifterna avser år 1940 och är hämtade från Folkräkningen den 31 dec. 1940 del III sid. 142—144.

Tab. 21. Flyttningarnas relativa fördelning på olika kommungrupper med uppdelning på kön. De tre socknarna. 1930—44.

Kommungrupp	Inflyttning		Utflyttning		Nettoflyttning	
	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %
A-kommun	15	14	10	9	0	+ 3
B-kommun	31	28	26	26	—14	—20
C-kommun	18	15	17	16	—14	—16
D-kommun	34	43	47	49	—71	—60
därav						
upp till 10 000 invånare	22	24	34	31	—56	—45
10—30 000 »	8	11	9	11	—12	—10
30—500 000 »	2	3	2	2	— 1	— 1
500 000 och däröver	2	5	2	5	— 2	— 4
Utländet	1	—	—	1	+ 1	— 1
Summa	99	100	100	101	100	100

tagligt att även bland dem som flyttar på längre avstånd är det en förhållandevis liten del som söker sig till de större samhällena. Som syns av tabellen var det av alla flyttande 14 % som flyttade till D-kommuner utanför Värmlands och angränsande delar av Kopparbergs län. Av dessa 14 % var det emellertid endast 6 som flyttade till orter med mer än 30 000 invånare, d. v. s. närmare tre femtedelar flyttade till orter av mindre omfattning.

Om man ser på fördelningen mellan A, B och C-kommuner så är det tydligt att A-kommunerna, de rena jord- och skogsbruksområdena, spelar en ganska liten roll för flyttningarna. Detta torde delvis sammanhånga med att A-kommuner i dessa trakter är relativt sällsynta och dessutom ofta små. Av de tretton kommunerna i Klarälvsbygden är det sålunda endast fem, som räknas som A-kommuner, nämligen Nyskoga, Norra och Södra Finnskoga, Norra Ny samt Älvsbacka, medan t. ex. Sunnemo och Gustav Adolf är B-kommuner.

Hur flyttningarna för män och kvinnor fördelade sig på olika kommungrupper framgår av tab. 21 ovan. Som framgår av tabellen föreligger det tydligen inte någon större skillnad mellan könen i detta hänseende. Hos kvinnorna förefaller det emellertid att finnas en något större tendens att flytta till och från samhällena och särskilt gäller detta de större samhällena. Detta framgår av nedanstående tablå, som för de två könen visar hur stor andel av den totala flyttningen till och från D-kommunerna, som avsåg samhällena med över 10 000 invånare.

Kön	Inflyttning %	Utflyttning %
Män	35	28
Kvinnor	44	37

I sista kolumnen i tab. 21 redovisas den relativa fördelningen av nettoflyttningen utan hänsyn till tecken. För denna fördelning gäller, att det grovt sett inte föreligger någon mer betydande skillnad mellan män och kvinnor. Typiskt, särskilt för männen, är att en större andel av förlusterna än av flyttningarna faller på D-kommunerna och särskilt då de små tätorterna.

För att erhålla en bättre föreställning om sambandet mellan förlusternas storlek och flyttningarnas totala omfattning samt proportionerna mellan flyttningsströmmarna har på samma sätt som tidigare (se sid. 57) beräknats värdena för k_1 och k_2 . Resultatet framgår av tablå nedan. A-kommuner, män, har satts lika med 1,00.

Kommungrupp	M ä n				K v i n n o r			
	Nettoflyttning %	$k_1 =$ proportionsskillnaden	$k_2 =$ skillnad på grund av flyttningens omfattning	$k_1 \cdot k_2 =$ hela skillnaden	Nettoflyttning %	$k_1 =$ proportionsskillnaden	$k_2 =$ skillnad på grund av flyttningens omfattning	$k_1 \cdot k_2 =$ hela skillnaden
A-kommun	+0,04	1,00	1,00	1,00	+0,41	7,17	1,51	10,83
B-kommun	-1,34	16,50	2,28	37,62	-3,04	22,33	3,57	79,72
C-kommun	-1,26	25,33	1,40	35,46	-2,42	30,67	2,07	63,49
D-kommun								
upp till 10 000 inv.	-5,17	62,67	2,32	145,39	-6,85	47,83	3,75	179,36
10 000 och däröver	-1,42	38,33	1,04	39,86	-2,26	23,50	2,52	59,22
Utlandet	+0,11	71,50	0,05	3,58	-0,12	55,50	0,06	3,33

Disproportionen mellan flyttningsströmmarna är störst i fråga om utlandet, därefter följer de små D-kommunerna, de stora D-kommunerna, C-kommunerna, B-kommunerna och till sist A-kommunerna.¹ Då flyttningarna till D-kommunerna dessutom har stor omfattning blir resultatet av omflyttningen en övergång från jord- och skogsbruk till industri och hantverk.

Beräknar man på samma sätt som tidigare samvariationen mellan in- och utflyttningens fördelning på olika kommungrupper blir korrelationskoefficienten = $0,93 \pm 0,06$. Det visar sig alltså även i detta fall att det finns en stark samvariation mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning.

Åldern i kombination med kommungrupp. Medelåldern hos de individer som flyttar till och från olika slag av kommuner framgår av tabellen på nästa sida. Bortser man från att kvinnorna i genomsnitt har något lägre medelålder än männen, förefaller det inte att finnas någon skillnad i ålder mellan de flyttande till olika slag av kommuner eller mellan de ut- och inflyttande. De smärre skillnader som föreligger har icke någon bestämd tendens och kan bero på slumpvariationer. Att medelåldern är densamma behöver emellertid inte betyda att också ålderssammansättningen är likadan i de olika grupperna. Man kan tydligen få samma medelålder vare sig de flyttande huvudsakligen består av ungdom i 20-årsåldern eller av barn och äldre personer.

¹ Bland kvinnorna är värdet på k_1 t. o. m. lägre för de stora D-kommunerna än för C-kommunerna.

Tab. 22. Medelåldern hos de flyttande till och från olika slag av kommuner med uppdelning på kön. De tre socknarna, 1930—44.

Kön och kommungrupp	Medelålder	
	Inflyttade från	Utflyttade till
<i>Män</i>		
A-kommuner	23,4	21,6
B-kommuner	24,9	25,2
C-kommuner	23,7	24,5
D-kommuner	23,2	23,4
<i>Totalt</i>	<i>24,1</i>	<i>24,0</i>
<i>Kvinnor</i>		
A-kommuner	23,4	22,9
B-kommuner	22,4	22,8
C-kommuner	23,4	23,8
D-kommuner	24,4	23,3
<i>Totalt</i>	<i>23,6</i>	<i>23,2</i>

I tablån nedan visas därför de flyttandes relativa fördelning på olika åldrar dels med avseende på A—C-kommuner, dels med avseende på D-kommuner. Tablåns resultat har åskådliggjorts i fig. 39 på nästa sida.

Ålder	Inflyttning från						Utflyttning till					
	A—C-kommuner			D-kommuner			A—C-kommuner			D-kommuner		
	Män %	Kv. %	Tot. %	Män %	Kv. %	Tot. %	Män %	Kv. %	Tot. %	Män %	Kv. %	Tot. %
0—15	28	19	21	23	9	13	28	22	24	22	10	15
15—20	9	17	14	11	17	15	7	17	13	16	25	22
20—25	13	25	20	18	33	28	12	23	19	18	32	27
25—35	28	29	29	32	28	29	30	24	26	28	22	24
35—50	17	8	12	13	11	12	19	11	14	13	8	9
50 och äldre	5	2	4	3	2	3	4	3	4	3	3	3
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

De flyttande till och från D-kommuner är tydligen i jämförelse med övriga flyttande mer koncentrerade till åldrarna 15—25 år. Denna olikhet gäller både för in- och utflyttningarna, vilka i stort sett fördelar sig lika på olika åldersklasser inom varje kommungrupp, och vidare för såväl män som kvinnor. Bland de flyttande till och från D-kommuner återfinnes alltså få barn och äldre personer.

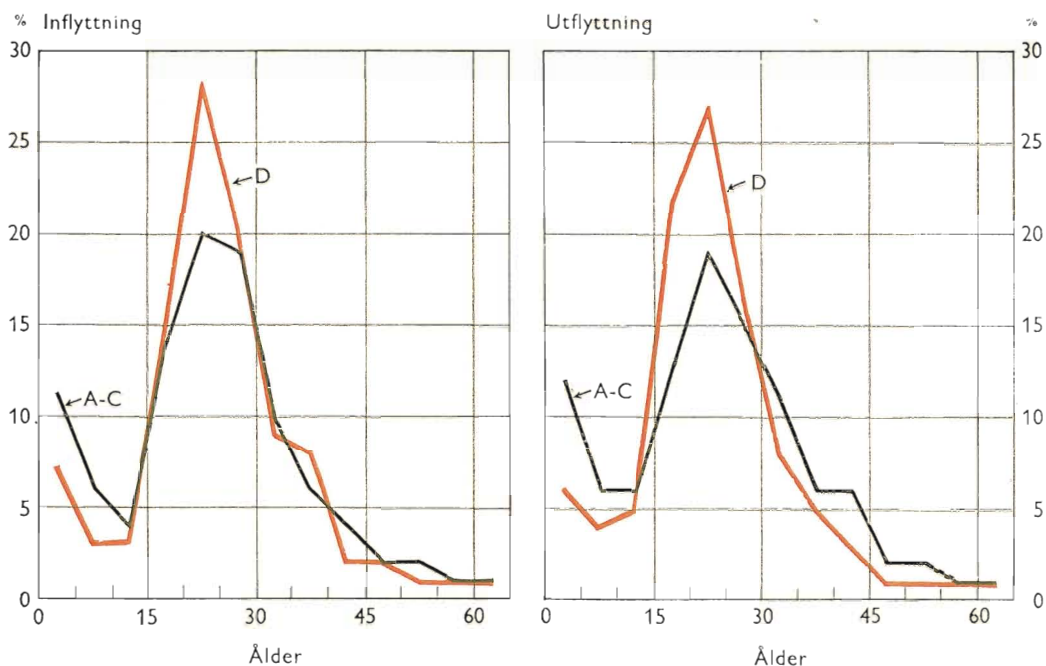

Fig. 39. Åldersfördelningen bland de flyttande till och från olika typer av kommuner. De tre socknarna, 1930—44.

På samma sätt som flyttningarna är även flyttning förlusterna gentemot D-kommunerna starkt koncentrerade till ungdomsåren.

Ålder	Flyttning förluster gentemot olika kommungrupper	
	A-C %	D %
0—15	33	15
15—20	13	31
20—25	12	25
25—35	12	18
35—50	27	7
50 och äldre	3	4
Summa	100	100
Absolut förlust	187	398

Av förlusten **gentemot** D-kommunerna faller 56 % på åldrarna 15—25 år, för A—C-kommunerna är motsvarande andel endast 25 %.

Att andelen barn är så liten i fråga om D-kommunerna bör ju rimligen sammanhänga med att de flyttande familjerna i mindre grad söker sig till tätorterna. En undersökning visade också att bland familjerna endast 29 % av flyttningarna avsåg D-kommuner mot 54 % bland de övriga.

Delar man upp de flyttande till och från olika slag av kommungrupper efter födelseort blir resultatet följande:

Kommungrupp	Andelen födda inom församlingen			
	Inflyttning		Utflyttning	
	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %
A-kommun	13	20	38	39
B-kommun	18	27	44	54
C-kommun	19	32	64	57
D-kommun				
upp till 10 000 invånare	41	59	71	68
10 000 och däröver	37	64	59	73

De som är födda inom församlingen har tydligen större tendens än de övriga att flytta ut till D-kommuner. Denna fördelning av flyttningarna torde bl. a. stå i samband med att det bland de flyttande som är födda inom församlingen finns förhållandevis få familjer och familjerna har som nyss visats liten tendens att flytta till D-kommuner. Även i fråga om inflyttningen är skillnaden mellan D-kommunerna och övriga kommuner betydande. Närmare hälften av de inflyttande från D-kommunerna är födda inom församlingen, medan andelen är avsevärt lägre när det gäller inflyttning från andra kommungrupper. Man kan tänka sig flera olika förklaringar till detta fenomen. Om utflyttningen gick från B- till C-kommuner, från C-kommuner till små D-kommuner o. s. v., så borde inflyttningen från D-kommunerna av födda inom församlingen bli stor av den anledningen, att det som ett resultat av de upprepade flyttningarna fanns ett stort antal födda inom församlingen i D-kommunerna. Under sådana omständigheter borde D-kommunerna uppvisa en hög återvändarprocent. För att få en approximativ uppfattning om denna procent har i tabell nedan de återvändande satts i relation till de utflyttande under perioden 1930—44.¹

Kommungrupp	Återvändarprocent	
	Män	Kvinnor
A-kommun	34	57
B-kommun	34	38
C-kommun	16	34
D-kommun		
upp till 10 000 invånare	38	64
10 000 och däröver	31	51

¹ Som tidigare påpekats får man med denna metod antagligen något för låga värden, se sid. 139. Detta torde särskilt gälla för C- och D-kommunerna, vilkas andel av flyttningarna har ökat under den undersökta perioden.

Som syns finns det ingen påtaglig tendens i den riktningen att återvändarprocenten är särskilt hög i D-kommunerna och därefter sjunker från C- till A-kommuner. Förklaringen till den diskuterade skillnaden mellan kommunerna kan alltså vara en annan. Anledningen till skillnaden bör under sådana omständigheter vara, att bland de inflyttande som är födda utom församlingen endast förhållandevis få kommer från D-kommuner. Det kan förtjäna påpekas att man skulle kunna erhålla de i tablån ovan redovisade återvändartalen även om det existerade en »vidareflyttning» av antytt slag, om nämligen tendensen till återflyttning var lägst i D-kommunerna och därefter steg från C- till A-kommuner.

Sammanfattning. Huvudparten av flyttningarna till och från de tre socknarna avser relativt närbelägna områden. Sålunda svarar Värmland och angränsande delar av Kopparbergs län för ungefär 80 % av alla flyttningar. Mellan 50 och 60 % av flyttningarna inom detta område avser de tre socknarnas grannförsamlingar.

Den geografiska fördelningen av in- och utflyttningen visar en anmärkningsvärd överensstämmelse. Korrelationskoefficienten uppgår till 0,78.

Av flyttningarna är det endast en mindre del, omkring 20 %, som avser städer. Å andra sidan sker nästan hälften av all utflyttning till tätorter av något slag, medan 40 % av inflyttningen kommer från dessa. Av tätorterna är det de smärre, de med mindre än 10 000 invånare, som svarar för huvudparten av flyttningarna.

Resultatet av flyttningarna blir i första hand en överföring av befolkningen från jordbrukskommunerna till de helt eller delvis agglomererade kommunerna.

De som flyttar till och från D-kommunerna befinner sig i större utsträckning än de övriga i åldrarna 15—25 år. Flyttning förlusten gentemot D-kommunerna är också i hög grad koncentrerad till just dessa åldrar.

Familjer har i jämförelse med övriga flyttande en mindre tendens att flytta till tätorter. De utom församlingen födda flyttar också i mindre utsträckning till tätorter, vilket bland annat torde sammanhånga med att de i större utsträckning än de inom församlingen födda är gifta.

Jämförelse med annan undersökning. I mitten på 1930-talet företog den amerikanska sociologen Dorothy Swaine Thomas en undersökning av flyttningarna till och från 11 kommuner i Västmanlands län. Den undersökningen stödde sig på samma sätt som denna på flyttningböckerna och de insamlade uppgifterna var i stort sett desamma. Redogörelsen för denna undersökning har ännu inte publicerats, men vissa uppgifter har lämnats i kortare artiklar. I en sådan behandlas flyttningarnas riktning under perioden 1895—1910.¹ I undersökningen grupperas landets kommuner med hän-

¹ D. S. THOMAS, *Economic and Social Aspects of Internal Migration*. Economic Essays in Honor of W. C. Mitchell. New York 1935. Sid. 454 ff.

syn till en mängd olika faktorer i jordbrukskommuner, industrikommuner och städer. Hur flyttningarna fördelade sig på dessa olika typer av kommuner framgår av tablån nedan. Städerna har i tablån sammanförts med industrikommunerna.

Kommun	Utflyttade till			Inflyttade från		
	Industri-kommun %	Jordbruks-kommun %	Summa %	Industri-kommun %	Jordbruks-kommun %	Summa %
6 jordbrukskommuner	40	60	100	32	68	100
5 industrikommuner	61	39	100	51	49	100

Som framgår av en jämförelse med tab. 20 på sid. 172 ligger för de tre socknarna procentandelen flyttade till och från D-kommuner något högre än motsvarande andel för industrikommuner bland de sex jordbrukskommunerna i tablån ovan. Den ligger å andra sidan något lägre än motsvarande tal för de fem industrikommunerna. För båda materialen gäller emellertid att andelen utflyttade till industrier och tätorter är större än andelen inflyttade därifrån.

I undersökningen finns de flyttande också uppdelade med hänsyn till det avstånd över vilket deras flyttningar har sträckt sig. Materialet finns här bearbetat för perioden 1921—30 och indelningen av de undersökta kommunerna är mer detaljerad.¹

Kommuntyp	Flyttningar avseende orter på ett avstånd i km av			
	0—10 %	10—50 %	50 o. mera %	Summa %
3 jordbrukskommuner (inaccessible) ² . .	27	62	12	101
3 jordbrukskommuner (accessible)	30	57	14	101
4 industrikommuner	22	51	26	99
1 stad	21	26	53	100

Om man på samma sätt räknar ut hur stor andel av flyttningarna till och från de tre socknarna som avser orter på ett avstånd av under och över 50 km blir resultatet nedanstående.

Socken	Flyttningar avseende orter på ett avstånd i km av		
	0—50 %	50 o. mera %	Summa %
Norra Ny	53	47	100
Gustav Adolf	61	39	100
Sunnemo	61	39	100

¹ Rural Sociology. June 1937, sid. 152—153.

² »Three of the agriculture communities were relatively inaccessible to industrial communities and towns, i. e. their immediate surroundings were agricultural;» . . . Op. cit. sid. 149.

De tre socknarnas flyttningar sträcker sig alltså i allmänhet över längre sträckor än de i de sex jordbruks- och fyra industrikommunerna ovan. Detta torde bland annat bero på att bebyggelsen i Klarävsdalen är så gles.¹

FLYTTNINGARNA INOM CENTRALT OCH DECENTRALT BELÄGNA OMRÅDEN

För varje flyttning finns uppgift om varifrån i socknen utflyttningen har kommit resp. vart i socknen inflyttningen ägt rum. Vad som i det här sammanhanget har speciellt intresse är i vad mån utflyttningen från de centrala, välbelägna områdena av en socken skiljer sig från den från dess mer avlägsna delar. Som framgick av kartorna i fig. 20 är det i fråga om Norra Ny och Sunnemo svårt att tala om en central och en decentral del. Bebyggelsen är i dessa socknar i hög grad koncentrerad till ett större sammanhängande område inom vilket förhållandena i stort sett äro likartade. Det finns emellertid vissa mindre delar av bebyggelsen, vilka kan sägas ligga avgjort mer illa till med hänsyn till kommunikationer, affärer etc. I Norra Ny är det här fråga om bebyggelsen längs socknens östra och västra gräns, i Sunnemo bebyggelsen norr och öster om sjön Sängen, bosättningen vid och kring vägarna i socknens södra del samt bebyggelsen vid västra gränsen. Hur stort antalet invånare var inom dessa områden resp. inom socknarnas centrala delar vid årsskiptena 1929/30 och 1944/45 visas i tablån nedan.

Socken	Befolkning		
	1929/30	1944/45	Förändring %
<i>Norra Ny</i>			
centralt	2 803	2 635	— 6
decentralt	269	247	— 9
<i>Sunnemo</i>			
centralt	1 280	1 188	— 7
decentralt	194	148	—24

Minskningen är tydligen störst i de decentrala delarna; att den inte blir större i de decentrala delarna av Norra Ny sammanhänger med att det under 30-talet uppstod ny bebyggelse vid Granberget som en följd av den då öppnade bussförbindelsen med Malung².

I Gustav Adolf finns det till skillnad från de två andra socknarna stora partier av bebyggelsen, som kan sägas vara decentralt belägna. Med hänsyn

¹ Jfr även T. HÄGERSTRAND, En landsbygdsbefolknings flyttningsrörelser. Sv. Geogr. årsb. 1947 sid. 114 ff. Han behandlar där flyttningarna till och från en socken i Östergötland under perioden 1840—1944 samt J. MOORE som i Cityward Migration, Chicago 1938, behandlat vidareflyttningens problem på grundval av svenskt material.

² Som framgår av fig. 20 ligger Granberget uppe på platån på gränsen till Malung.

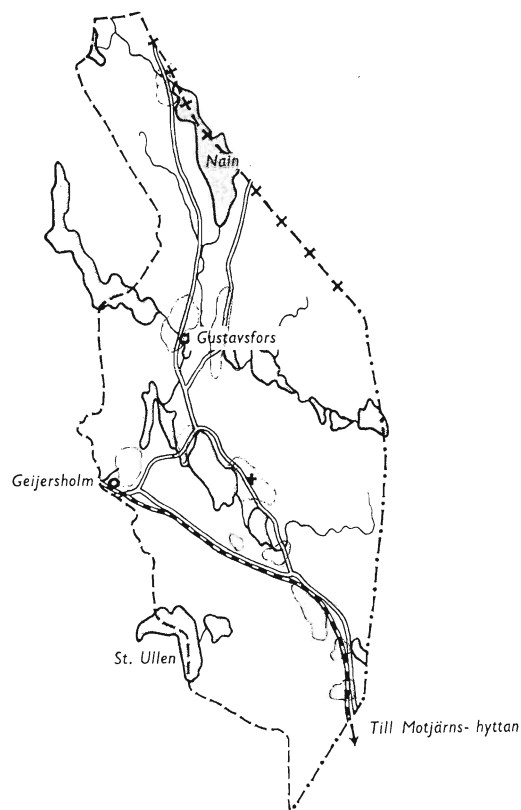

Fig. 40. Centrala och decentrala områden i Gustav Adolfs socken. Grönt = centralt.

till kommunikationer, avstånd till post, handelsbod etc. indelades därför socknen i två delar, en central och en decentral. Resultatet av indelningen framgår av kartan i fig. 40. För var och en av dessa delar uträknades och standardiserades därefter flyttningsintensiteterna.

	Flyttningsintensitet i promille					
	Samtliga			15 år och äldre		
	Inflyttning	Utflyttning	Nettoflyttning	Inflyttning	Utflyttning	Nettoflyttning
<i>Män</i>						
centralt	16	35	— 19	18	33	— 15
decentralt	24	47	— 23	22	47	— 25
<i>Kvinnor</i>						
centralt	38	51	— 13	42	58	— 16
decentralt	38	63	— 25	41	69	— 28

Utflyttningsintensiteten ligger för männens del 34 % högre i de decentrala delarna, för kvinnorna uppgår motsvarande skillnad till 24 %.¹ I fråga om inflyttningen är å andra sidan skillnaden mindre mellan de båda områdena. Under sådana omständigheter blir flyttningsförlusten större i de decentrala delarna än i de centrala.

En svårighet vid en indelning av den här arten är att de olika områdena kommer att skilja sig från varandra i mer än ett avseende. Uppdelar man den centralt resp. decentralt boende befolkningen med hänsyn till födelseort blir resultatet nedanstående:

Kön	Procentandel födda utom församlingen 15 år och äldre	
	Centralt %	Decentralt %
Män	26	19
Kvinnor	28	30

De som är födda utom församlingen har i och för sig en större tendens att flytta ut än de som är födda inom församlingen. Detta bör medföra att man får för liten skillnad i utflyttningsintensitet mellan de centralt och decentralt bosatta männen, eftersom det finns en mindre andel utom församlingen födda bland de senare. För kvinnorna är andelen utom församlingen födda i stort sett densamma i båda delarna av socknen, varför olikheten mellan födelseortsgrupperna inte spelar någon roll för deras del. Det visar sig emellertid att även för männen spelar denna olikhet i fråga om födelseortsfördelning inte så stor roll. Med ledning av siffrorna i tab. B 11 kan man räkna ut, att om födelseortsammansättningen hade varit densamma i de centrala som i de decentrala delarna så skulle utflyttningsintensiteten för männen i den centrala delen vara 30 % i stället för 33 %.

Det finns emellertid också en annan skillnad mellan de centralt och decentralt boende. De som bor decentralt ägnar sig i större utsträckning åt jord- och skogsbruk. År 1944 tillhörde sålunda 43 % av hushållsföreståndarna i de centrala delarna gruppen jord- och skogsbruk, medan motsvarande andel i de decentrala delarna uppgick till 73 %. Som senare skall visas är utflyttningsintensiteten lägre inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk än inom övriga yrkesgrupper. Vore yrkessammansättningen densamma i socknens olika delar skulle man alltså kunna vänta sig, att utflyttningsintensiteten i den decentrala delen vore högre eller i den centrala lägre än vad som nu är fallet. Sammanfattningsvis kan sägas att utflyttningen från socknens decentrala delar är större än från dess centrala och att detta av allt att döma just sammanhänger med att den ena delen är mer centralt och bättre belägen än den andra.

¹ Skillnaden i utflyttningsintensitet mellan de centrala och de decentrala områdena uppgår för männens del till 2,2 ggr medelfelet, för kvinnornas del till 2,6 ggr. För båda könen tillsammans blir skillnaden lika med 3,3 ggr medelfelet. Beräkningarna avser samtliga åldrar.

Nu skulle man kunna tänka sig att det fanns betydande skillnader mellan den centrala och den decentrala delen i flyttningshänseende även om deras flyttningsintensiteter var desamma, nämligen om det ägde rum en betydande flyttning mellan dessa delar inom socknens ram. För att få reda på hur det förhöll sig i det hänseendet undersöktes för de fyra största orterna i Gustav Adolf hur många som hade flyttat in dit under perioden 1930—44 från andra delar av socknen resp. flyttat ut därifrån till socknens övriga delar.¹ De fyra orterna var Gustavfors, Geijersholm, Uvanå och Gumhöjden. I dessa samhällen bodde under perioden cirka 60 % av den centralt boende befolkningen.²

Samhälle	Inflyttade antal	Utflyttade antal	Netto antal
Gustavfors	46	37	+ 9
Geijersholm	104	11	+ 93
Uvanå	6	12	— 6
Gumhöjden.....	30	12	+ 18
<i>Totalt.....</i>	<i>186</i>	<i>72</i>	<i>+ 114</i>

Den förlust som de decentrala delarna av socknen gjorde under perioden 1930—44 uppgick enligt flyttningskorterna till 210 individer; förlusten gentemot de fyra samhällena uppgick till 60 individer.³ Den inre omflyttningen spelar alltså en icke obetydlig roll för befolkningens storlek inom olika delar av socknen. De decentrala delarnas flyttningsförlust inom socknen avser till övervägande del Geijersholm. Detta torde sammanhånga med övergången från skogsbruk till övriga yrken. För den som vill arbeta i Hagfors järnverk är nämligen Geijersholm en lämplig bosättningsort.

Sammanfattning. Det visar sig alltså att utflyttningen från Gustav Adolfs decentrala delar är större än från dess centrala och att det inom socknens ram sker en överflyttning av befolkningen från de decentrala till de centrala delarna. Resultatet av dessa flyttningar blir att befolkningen minskar i hastigare takt i de decentrala delarna. Från årsskiftet 1929/30 till årsskiftet 1944/45 minskade sålunda antalet invånare i de decentrala delarna med 35 % och i de centrala med 13 %. Även i Norra Ny och Sunnemo kan man konstatera en starkare minskning av befolkningsnumerären i de decentrala delarna, vilket av allt att döma sammanhänger med att utflyttningen är större från dessa trakter.

¹ Uppgifterna rörande flyttningarna inom socknen erhöles direkt från församlingsböckerna. Där finns nämligen för varje person antecknat den plats från resp. till vilken han in- och utflyttat inom församlingen.

² I tablan har inte medtagits de fåtaliga flyttningarna mellan de fyra samhällena eller de gamla personer, vilka inflyttat till ålderdomshemmet i Geijersholm, sammanlagt 32 st.

³ För att ernå överensstämmelse med flyttningskortens uppgifter har tablans siffror multiplicerats med 8/15.

BESÖK PÅ BIO OCH DANS SAMT RELIGIÖSA OCH PROFANA MÖTEN.

I det föregående har visats att utflyttningen och flyttningsförlusterna är större i Gustav Adolf än i Norra Ny och Sunnemo och att de inom varje socken är större i de sämre belägna trakterna än i de områden, där bebyggelsen är tätare, kommunikationerna mer tillfredsställande o. s. v. Det ligger nu nära till hands att tänka sig att orsaken till att människor i större utsträckning flyttar ut från vissa trakter sammanhänger med att de där har mindre möjligheter att gå på bio, komma bort på dans, besöka möten o. s. v. Med stöd av intervjumaterialet är det möjligt att få en viss uppfattning om, ifall det verkligen förhåller sig på detta sätt. De intervjuade tillfrågades nämligen hur många gånger per månad, som de under olika årstider besökt dans, bio samt religiösa och profana möten.¹

Besökets art	Antal besök per månad		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
Bio, vintertid.....	0,8	0,7	0,9
Dans, sommartid.....	0,7	0,6	0,7
Profana möten, vintertid..	0,2	0,1	0,1
Religiösa möten, vintertid	0,8	0,2	0,4
Antal intervjuade.....	175	223	209

I alla tre socknarna går man tydligen i ungefär samma utsträckning på dans, bio och möten. Det torde inte vara möjligt att ur tablån utläsa någon påtaglig skillnad mellan dem, om man undantar besöken på religiösa möten. Det kan i sammanhanget förtjäna påpekas att biografföreställningar i allmänhet anordnas ett par gånger i veckan i ordenshusen eller Folkets Hus-lokalerna.

Delar man upp de intervjuade i Gustav Adolf med hänsyn till om de bodde centralt eller decentralt och undersöker besöksfrekvensen, blir resultatet följande:

Besökets art	Antal besök per månad	
	Centralt boende	Decentralt boende
Bio, vintertid.....	0,6	0,9
Dans, sommartid.....	0,6	0,6
Profana möten, vintertid.....	0,2	0,1
Religiösa möten, vintertid.....	0,4	0,1
Antal intervjuade.....	115	108

¹ Intervjuerna omfattade i detta fall endast personer, som fyllt 15 år. I materialet var på denna punkt 7 % av svaren obestämda (sällan, rätt så ofta, nån gång etc.); dessa svar har inte medtagits. I 7,4 % av fallen lämnades frågan obesvarad. Bearbetningen grundar sig alltså på 86 % av materialet och omfattar 607 fall.

Besöksfrekvensen i de två delarna av Gustav Adolf är tydligen ungefär densamma. Det kan finnas flera förklaringar till detta förhållande. För det första kan man fråga sig om det, när det gäller besök av den här arten, är en så väsentlig skillnad mellan de decentrala och de centrala delarna. Om man undantar besök på biograf i Hagfors och dans i folkparken där samt besök i kyrkan är det emellertid tydligt att i alla övriga fall är det en betydande skillnad mellan de centrala och de decentrala delarna.¹ För det andra kan det vara så att de individer som bor avlägset har ett större behov av kontakt i de former som beskrivits ovan, vilket kommer dem att övervinna svårigheterna.

Alldeles bortsett från vad som kan utgöra förklaringen är det emellertid tydligt att besök av denna art i alla tre socknarna, spelar en ganska liten roll — det är sällan som man går på bio, dans eller möten. Detta framträder särskilt tydligt om man delar upp materialet efter ålder.

Besökets art	Antal besök per månad		
	Ålder		
	15—25	25—50	50 år o. äldre
Bio, vintertid.....	2,6	0,6	0,1
Dans, sommartid.....	2,2	0,6	0,0
Profana möten, vintertid..	0,2	0,2	0,1
Religiösa möten, vintertid.	0,3	0,4	0,5
Antal intervjuade	108	288	211

Som man kunde vänta sig visar bio- och dansbesök en med åldern kraftigt sjunkande frekvens medan tendensen är den motsatta i fråga om de religiösa mötena. Besöken på religiösa och profana möten är emellertid fåtaliga i samtliga åldrar och det är endast för individer mellan 15 och 25 år, som besöken på bio och dans har verklig betydelse.

Det framgår vidare av materialet att besöken är färre bland kvinnor än bland män, de religiösa mötena utgör i detta fall ett undantag.

Besökets art	Antal besök per månad	
	Män	Kvinnor
Bio, vintertid.....	1,0	0,6
Dans, sommartid.....	0,8	0,5
Profana möten, vintertid.....	0,2	0,1
Religiösa möten, vintertid.....	0,4	0,5
Antal intervjuade	317	290

Sammanfattningsvis kan sägas att om man undantar ungdomarna mellan 15 och 25 år spelar besök av den art som här behandlats en liten roll i de tre

¹ Det är inte möjligt att på grundval av det föreliggande materialet avgöra hur stor andel av besöken som är av ovan nämnd art, men de torde knappast spela någon avgörande roll.

socknarna. Frekvensen är vidare lägre för kvinnor än för män. Det tycks inte heller i detta hänseende föreligga någon avsevärd skillnad mellan de olika socknarna eller mellan Gustav Adolfs centrala och decentrala delar. Under sådana omständigheter ligger det nära till hands att dra den slutsatsen, att möjligheterna att gå på bio och dans samt religiösa och profana möten inte annat än i de yngsta åldrarna bör ha någon större betydelse, när det gäller tendensen att flytta.

Jämförelse med annan undersökning. År 1944 utfördes i Stockholm för Ungdomsvårdskommitténs räkning en undersökning, som bland annat gav uppgifter om besöksfrekvensen på bio, dans och föreningar. Undersökningen omfattade ungdom mellan 15 och 25 år. Antalet biobesök per månad uppgick under vinterhalvåret för männens del till 4 à 5 och för kvinnornas till 3 à 4, männen besökte dans 3 à 4 gånger per månad under sommaren och för kvinnorna var antalet besök något lägre. Besöksfrekvensen var alltså i genomsnitt ungefär en och en halv gång större i Stockholm än i de tre socknarna. Besöken på föreningssammankomster uppgick i Stockholm för männens del till 1 à 2 ggr i månaden under vinterhalvåret, medan bland kvinnorna frekvensen var ungefär 1 gång per månad.¹

FLYTTNINGARNA INOM OLIKA YRKESGRUPPER

Uppgift om de flyttandes yrke inhämtades dels från flyttningsböckerna, dels från respektive församlingsbok. Vid en jämförelse mellan de två uppgifterna visade det sig att flyttningsböckernas uppgifter var mindre fullständiga än församlingsbokens. De skilde sig vidare från de senare därigenom att de för de utflyttande ibland avsåg det yrke, som dessa tänkte skaffa sig efter flyttningen, resp. för de inflyttande det yrke, som de haft innan de flyttade in. Som tidigare omtalats härrör yrkesuppgifterna för grundbefolkningen från mantalslängderna. Dessa överensstämmer närmast med församlingsböckerna och det var därför naturligt att för de flyttande använda yrkesuppgiften därifrån. Detta innebär för de inflyttande det första i församlingsboken uppgivna yrket och för de utflyttande det sist uppgivna.

Beräkningarna rörande flyttningsintensiteten inom olika yrkesgrupper avser endast männen, eftersom motsvarande uppgifter för kvinnorna i dessa trakter, där praktiskt taget samtliga kvinnor är sysselsatta med husligt arbete, är av mindre intresse. I tabell 23 redovisas den standardiserade flyttningsintensiteten med uppdelning på jord- och skogsbruk och övriga yrken. Någon mer detaljerad yrkesuppdelning ansågs inte motiverad med hänsyn till att i så fall antalet individer blev mycket litet i varje grupp.

¹ O. MOBÄCK, Ungdomsundersökningen i Stockholm 1944. Föreningen för Social Planering. Stencil sid. 84 ff.

Tab. 23. Flyttningssintensiteten inom olika yrkesgrupper i de tre socknarna 1930—44. Standardiserade tal. Män 15—65 år.

Socken	Jord- och skogsbruk			Övriga yrken			Samtliga		
	In ‰	Ut ‰	Netto ‰	In ‰	Ut ‰	Netto ‰	In ‰	Ut ‰	Netto ‰
Norra Ny	10	13	— 2	59	69	— 10	19	23	— 4
Gustav Adolf	19	42	— 22	28	53	— 24	22	45	— 23
Sunnemo	15	21	— 6	43	50	— 7	23	28	— 6
Samtliga	14	22	— 8	42	60	— 19	21	31	— 10

Inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk är flyttningssintensiteten avsevärt lägre än inom övriga yrkesgrupper och även flyttningssförlusterna är mindre. För alla tre socknarna tillsammans uppgår förlusterna inom jord- och skogsbruk endast till omkring 40 % av dem inom övriga yrkesgrupper. Gustav Adolf skiljer sig från de två övriga socknarna genom att skillnaden mellan yrkesgrupperna där är avsevärt mindre. Man kunde tänka sig att den högre utflyttningssintensiteten inom övriga yrken helt enkelt var ett utslag av det förhållandet att andelen födda utom församlingen är större i denna grupp än inom jord- och skogsbruk. Andelen uppgår i första fallet till 26 % och i det senare till 16 %. Detta är emellertid inte fallet, vilket framgår av tablån nedan som visar utflyttningssintensiteten inom olika födelseorts- och yrkesgrupper.¹

Födelseort	Yrkesgrupp		
	Jord- och skogsbruk ‰	Övriga yrken ‰	Totalt ‰
Födda inom församlingen .	14	51	22
Födda utom församlingen .	69	87	74
Totalt	22	60	31

Intensiteten är tydligen högre inom övriga yrken än inom jord- och skogsbruk både bland inom och utom församlingen födda. Å andra sidan visar de utom församlingen födda genomgående högre utflyttningssintensitet än de inom församlingen födda oavsett yrkesgrupp. Skillnaden mellan yrkesgrupperna bland de inom församlingen födda torde å andra sidan vara något för stor ur de synpunkter, som här har anlagts. Som tidigare visats ingår det nämligen en hel del »flyttare» även bland de inom församlingen födda och dessa bör bidra till att utflyttningssintensiteten inom denna födelseortsgrupp blir så hög för »övriga yrken». Skillnaden i födelseortssammansättning för de olika

¹ Tablåns siffror är endast approximativa. De grundar sig nämligen på det antagandet att fördelningen på olika födelseorter för de två yrkeskategorierna under hela perioden 1930—44 var densamma som vid årsskiftet 1944/45. Det fel som härigenom uppkommer torde emellertid vara av ringa omfattning.

yrkesgrupperna påverkar endast föga deras intensitetstal. Vore födelseorts-sammansättningen densamma inom övriga yrken som inom jord- och skogsbruk skulle utflyttningsintensiteten uppgå till 57 i stället för till 60 ‰.

De låga flyttningsförlusterna inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk är egendomliga med tanke på att det just är den gruppen som har minskat under denna tid, medan övriga yrkesgrupper har ökat. I tablån nedan visas antalet män mellan 15 och 65 år inom olika yrkesgrupper 1929 respektive 1944.

Socken	Jord- och skogsbruk			Övriga yrken		
	1929	1944	Förändring %	1929	1944	Förändring %
Norra Ny . . .	868	847	— 2	126	247	+ 96
Gustav Adolf	554	333	— 40	155	235	+ 52
Sunnemo	371	343	— 8	107	149	+ 39
<i>Samtliga . . . .</i>	<i>1 793</i>	<i>1 523</i>	<i>— 15</i>	<i>388</i>	<i>631</i>	<i>+ 63</i>

Förklaringen till den skenbara motsägelsen mellan tab. 23 och tablån ovan bör vara, att det ägt rum en betydande övergång av skogsarbetare¹ till övriga yrken inom socknarna och/eller att rekryteringen till skogsarbetaryrket är lägre än till övriga yrken. För att få en uppfattning om hur denna förlust fördelar sig på olika åldrar framskrevs befolkningen i de två yrkesgrupperna femton år. Det vill säga från det antal skogsarbetare som år 1929 exempelvis var i åldern 20—25 år drogs de dödsfall och den flyttningsförlust, som kunde beräknas inträffa under de följande femton åren och resultatet jämfördes därefter med det antal skogsarbetare som år 1944 verkligen fanns i åldern 35—40 år. Skillnaden mellan det verkliga och det beräknade antalet måste bero på övergång från skogsbruket till en annan yrkesgrupp inom socknen. Hur dessa beräkningar utfördes mera i detalj framgår av bilaga V.

Åldersintervall	Medelålder vid övergång	Skogsbrukets förlust = — eller vinst . = +
(0— 5) — (15—20)	17,5	— 33
(5—10) — (20—25)	21,5	— 26
(10—15) — (25—30)	23,5	— 28
(15—20) — (30—35)	25,0	— 51
(20—25) — (35—40)	30,0	— 47
(25—30) — (40—45)	35,0	— 35
(30—35) — (45—50)	40,0	— 29
(35—40) — (50—55)	45,0	— 2
(40—45) — (55—60)	50,0	— 13
(45—50) — (60—65)	55,0	— 13
50 och högre — 65 och högre . .	57,5 och däröver	+ 16
<i>Summa . . . . .</i>		<i>—261</i>

¹ I begreppet skogsarbetare och skogsbruk innefattas här även jordbruksarbetare och jordbruk.

Det uppstår som synes betydande förluster i nästan alla åldrar. För de tre första åldersintervallen är emellertid tablåns innebörd något annorlunda än för de senare. Det rör sig här om personer som vid periodens början var 0—15 år och vid dess slut 15—30 år. Dessa personer kom alltså att göra sitt yrkesval under den observerade perioden. Förlustsiffrorna i tablån ovan anger den brist som uppstår i dessa årsklasser under den förutsättningen att skogsbruket under perioden 1930—45 lyckats förvärva lika stor andel av dessa ungdomar som under 1920-talet. Under den perioden uppgick jord- och skogsbrukets andel till 82 % i åldrarna 15—30 år. Siffrorna i de tre första åldersintervallen anger alltså dels den förlust som uppstått genom övergång från skogsbruket till andra yrken, dels den förlust som skogsbruket gjort genom att man inte lyckats rekrytera i »normal» omfattning. Förlustens omfattning i dessa åldrar är vidare inte fullt jämförbar med den i övriga åldrar. I de högre åldersintervallen har man varit under »risk» att flytta över till ett annat yrke under 15 år, men i den första åldersgruppen endast under 2,5 år, i den andra under 7,5 år och i den tredje under 12,5 år. I den högsta åldersklassen ger beräkningarna till resultat en övergång från övriga yrken till jord- och skogsbruk. Detta förefaller något otroligt och kan tänkas sammanhånga med att mantalslängdernas yrkesuppgifter är mindre tillfredsställande i de högsta åldrarna.

Man kan få en uppfattning om betydelsen för skogsarbetarkåren av denna yrkesövergång genom att se vilka förändringar som inträffat under 15 år med de arbetare som 1929 var 15 år och äldre och 1944 följaktligen 30 år och äldre.

	Övriga yrken		Jord- och skogsbruk	
Antal arbetare 1929		428		2043
Döda	— 90		—444	
Nettoflyttning	— 47		—154	
Nettoövergång till andra yrken inom socknen	+174		—174	
Total förändring		+ 37		— 772
Antal arbetare 1944		465		1271

Detta betyder alltså att den huvudsakliga orsaken till minskningen i antalet skogsarbetare inte är att de flyttar ut, utan att de övergår till andra yrken inom socknen samt att rekryteringen inom socknen till skogsarbetet är sämre än till övriga yrken. Flykten från skogen är alltså i första hand en flykt till andra yrken, i andra hand en flykt från skogsbygden.

DE FLYTTANDES INTELLIGENS

Det ligger nära till hands att tänka sig att de som flyttar ut är de dådkraftigaste och intelligentaste, överhuvud taget de värdefullaste elementen i befolkningen. Om det förhåller sig på det viset får flykten från landsbygden

allvarliga verkningar inte enbart ur kvantitativa synpunkter utan även ur kvalitativa. Det stöter emellertid av flera skäl på stora svårigheter att bilda sig en säker uppfattning om flyttningarnas verkningar i detta hänseende. Det är för det första oklart, vilka man egentligen menar med de »värdefullaste», och även om man kunde uppställa en godtagbar definition kvarstår frågan hur man skall kunna mäta dessa egenskaper. Då det i detta sammanhang icke fanns anledning att göra en särskild undersökning t. ex. genom testning, var skolbetygen de enda begåvningsmätningar, som stod till buds. Undersökningen kom därför att avse frågan om det finns någon skillnad i fråga om flyttningarna mellan dem som har de bättre och dem som har de sämre skolbetygen. Den omfattar de barn i de tre socknarna, vilka lämnade folkskolans avslutningsklass vårterminerna 1930, 31, 32 och 33, sammanlagt 479 stycken. För varje sådant barn inhämtades uppgift om avgångsbetygen samt om han eller hon fortfarande var skriven i socknen 11,5 år efter skolans avslutande. Betygsuppgiften avsåg summan av betygen i de sju läsåmnena: Kristendom, Modersmålet (muntligt och skriftligt), Räkning, Geografi, Naturkunnighet och Historia. Betygen omsattes till siffror enligt skalan Bc = 0,0, B = 1,0, Ba = 1,5, AB = 2,0, a = 2,5, och A = 3,0. I genomsnitt var eleverna 13,5 år då de slutade skolan och 11,5 år senare, eller närmare bestämt vid slutet av åren 1942, 43, 44 och 45 var de alltså 25 år gamla. Undersökningen gick nu ut på att fastställa hur stor andel av barnen i olika betygsklasser, som var utflyttade 11,5 år efter sedan de slutat skolan.

I tablån nedan redovisas medelbetygen i skolorna i var och en av de tre socknarna:

Socken	Medelbetyg	
	Män	Kvinnor
Norra Ny	10,9	12,2
Gustav Adolf	11,4	11,8
Sunnemo	11,3	12,9

Medeltalen för kvinnorna ligger genomgående högre än för männen. Där-
emot föreligger det inom varje könsgrupp ingen påtaglig skillnad mellan
socknarna. Eftersom betygsnivån tydligen är olika för män och kvinnor, har
dessa två grupper i fortsättningen hållits isär.

Som nämnts ovan var eleverna i dessa skolor i genomsnitt 13,5 år då de
slutade skolan. Men det fanns sådana som var ända upp till 15 år respektive
endast 12 år gamla. Om man tänker sig att de som var gamla då de slutade
skolan också hade dåliga betyg, skulle detta leda till att utvandringsprocenten
i de lägre betygsklasserna blev större än i de högre enbart av det skälet, att
individerna i de förra klasserna var äldre än individerna i de senare. Det har
ju nämligen tidigare visats att utflyttningensintensiteten är mycket högre under
det 26:e och 27:e levnadsåret än under det 13:e och 14:e. En undersökning

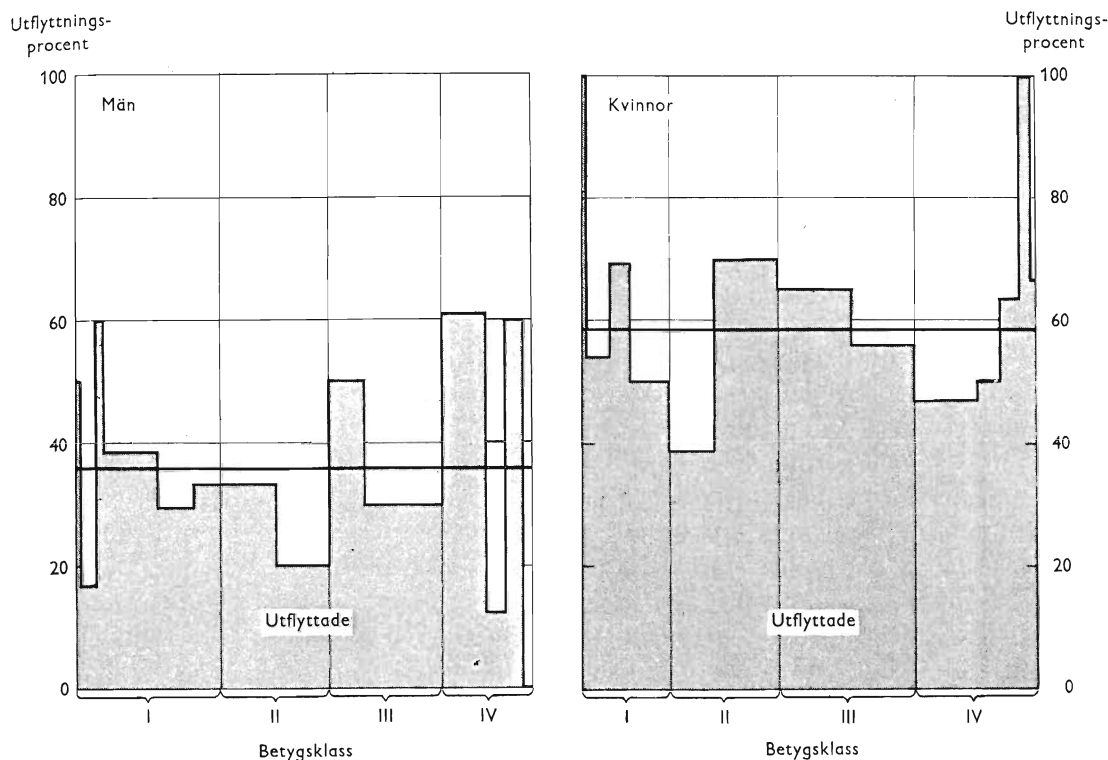

Fig. 41. Utflyttningsprocenten i olika betygsklasser.

visade emellertid, att medelåldern inom olika betygsklasser är nästan densamma. I den lägsta klassen är den sålunda bland männen 13,6 år och bland kvinnorna 13,4 år. I den högsta betygsklassen är motsvarande tal för både män och kvinnor 13,4 år.

I fig. 41 och tab. B 15 visas andelen utflyttade i de olika betygsklasserna. I figuren är staplarnas bredd proportionell mot antalet individer. De smala staplarna i båda ändarna på diagrammet åskådliggör alltså det lilla antalet individer med mycket bra resp. mycket dåliga betyg. Den grova horisontella linjen anger den genomsnittliga utvandningsprocenten. Den var för män = 36 % och för kvinnor = 58 %. Som framgår av figuren finns det inte någon klar tendens t. ex. i den riktningen att utvandringen ökar med stigande betyg. I tablå nedan återges utvandningsprocenten i fyra större betygsklasser. Klasserna omfattar följande betygsintervall: I = 0,0—9,75, II = 9,75—11,75, III = 11,75—13,75 och IV = 13,75 och högre.

K ö n	Betygsklass						Totalt	
	I %	II %	I + II %	III %	IV %	III + IV %	Hela antalet	Utflytt- ning %
Män	35	27	32	36	46	41	224	36
Kvinnor	59	57	58	60	57	59	255	58

Det är endast bland männen som det föreligger någon skillnad i utvandringsprocent mellan den sämre och den bättre betygshalvan. Denna skillnad uppgår emellertid endast till 1,4 ggr medelfelet och kan därför bero på en slump. Det är också att märka att på grund av det relativt ringa antal individer, som undersökningen omfattar, kommer procentsiffrorna att i hög grad påverkas av hur klassgränserna blir dragna.

Eftersom utvandringen är av ungefär samma omfattning i alla betygsklasser, kommer också den genomsnittliga betygsnivån hos socknarnas fasta befolkning att påverkas mycket litet av flyttningarna. Jämför man sålunda betygsnivån hos dem som är kvar i socknarna vid 25 års ålder med betygen för hela den ursprungliga gruppen, visar det sig att för männens del resultatet av flyttningarna har blivit att betygsnivån sänkts med 0,3 procent, medan bland kvinnorna genomsnittsbetyget stigit med 0,2 procent.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att av detta material att döma finns det ingen anledning att tro att de som vandrar ut från ett landsbygdsområde skulle vara mer begåvade än de som stannar kvar. Detta behöver emellertid inte betyda att de som flyttar till städer och samhällen inte kan tänkas vara mer begåvade än de övriga. Som tidigare visats går ungefär hälften av utflyttningen till tätorter och det är naturligtvis fullt tänkbart att denna hälft utgör ett urval av mer begåvade. Detta innebär emellertid å andra sidan att man också måste tänka sig att den andra hälften, de som utvandrar till landsbygdsområden, utgör ett urval av mindre begåvade. Materialet medgav inte en direkt undersökning av hur det förhöll sig i detta hänseende. Man kan emellertid komma åt saken på en indirekt väg. Tänker man sig att de mindre begåvade av de utflyttande söker sig till landsbygdsområden, så bör detta betyda att de som flyttar in till de tre socknarna också utgör ett urval av mindre begåvade individer. De som flyttar in är till stor del födda utom församlingen och utgör, som tidigare visats, ett mycket rörligt skikt, som snart flyttar ut igen. Undersöker man nu vart de utom församlingen födda tar vägen när de flyttar ut, så visar det sig att 61 procent flyttar till en annan landsbygdsförsamling. Bland de inom församlingen födda uppgår emellertid andelen som flyttar till landsbygdsområden inte till mer än 48 procent — resten flyttar till tätorter.¹ Det finns alltså en påtaglig tendens bland de mindre begåvade — de utom församlingen födda — att i mindre utsträckning än de övriga söka sig till tätorter.

Slutsatsen blir sålunda att mycket tyder på att det är de mer begåvade som flyttar in till städer och samhällen; däremot är det inte de mer begåvade som i första hand flyttar ut från landsbygden. Den försämring av begåvningsstandarden inom olika landsbygdsområden som blir en följd av flyttningarna sammanhänger i stället med att de som flyttar in till dessa

¹ Vid uträkning av procenttalen för de två grupperna har olikheter i fråga om ålders-, köns- och civilståndssammansättning eliminerats. Skillnaden mellan de två procenttalen är statistiskt säkerställd.

områden är mindre begåvade. Det finns alltså ingen skillnad i tendensen att flytta mellan de mer och de mindre begåvade, men de förra söker sig i större utsträckning till vissa typer av orter eller kanske snarare till vissa typer av yrken.

I de tre socknarna utgör de från annat håll inflyttade ungefär 20 procent av befolkningen, och de kommer naturligtvis att spela en betydande roll i socknarnas liv. Å andra sidan vore det uppenbarligen en förenkling att uppfatta »flykten från landsbygden» som en avtappning av dess mest begåvade element. Ett landsbygdsområdes fasta befolkning påverkas ju inte i detta hänseende av flyttningarna.¹

¹ Jfr T. HUSÉN, Till frågan om den selektiva migrationen ur intellektuell synpunkt. *Studia Psychologica et Pædagogica* II. Lund 1948, sid. 30 ff. samt författarens diskussion därav i två artiklar i *Dagens Nyheter* den 16 och 18 juni 1948.

KAPITEL 5. FLYTTNINGARNA OCH DERAS ORSAKER

I detta kapitel är det meningen att sammanfatta de resultat vilka nåtts i det föregående samt att med ledning av de uppgifter som direkt inhämtats från de flyttande försöka driva den i de tidigare kapitlen påbörjade analysen vidare. Av de föregående kapitlen behandlade 1 och 2 Klarälvbygden och dess befolkningsförhållanden, medan kapitlen 3 och 4 mera i detalj undersökte de tre socknarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo och flyttningarna till och från dem. Dessa tre socknar kan i stort sett sägas representera läget inom Norra Klarälvbygden, vilken ju i detta sammanhang har det största intresset, eftersom det är där som de egentliga skogsbygderna finns. När en sammanfattning av de hittillsvarande resultaten lämnas i det följande, avser denna i den mån inget annat särskilt anges förhållandena i de tre socknarna.

BAKGRUNDEN TILL DAGENS LÄGE OCH DEN FRAMTIDA UTVECKLINGEN

Vid början av år 1890 bodde i hela Klarälvbygden sammanlagt 42 140 personer. Folkmängden steg sedan fram till 1910, då den uppgick till drygt 46 000 invånare. Den förändrades sedan endast obetydligt fram till år 1928, då invånarantalet var 45 386. Sedan den tiden har antalet invånare stadigt minskat och år 1945 utgjorde de 42 116 stycken. Utvecklingen inom bygdens olika delar framgår av fig. 42. I Norra bygden stiger befolkningen fram till sekelskiftet men börjar därefter att avtaga. Särskilt stark är nedgången under slutet på 30-talet och början på 40-talet. Södra bygden minskar under hela den observerade tidsperioden och sedan slutet på 20-talet har nedgången varit mycket påtaglig. I Industribygden växer befolkningen fram till slutet på 30-talet. Därefter har den även i denna trakt stagnerat och visar nu tendenser att avtaga. Förändringarna i befolkningens storlek i var och en av bygdens femton församlingar framgår av fig. 43, som visar den procentuella förändringen under tiden 1926—45. Under denna tid uppvisar endast två församlingar någon ökning medan alla de övriga minskar. Särskilt kraftig är minskningen i Gustav Adolfs församling samt i Älvsbacka och Övre Ullerud.

Folkmängdens storlek inom ett visst område bestäms av balansen mellan å ena sidan antalet födda och inflyttade samt å den andra antalet döda och

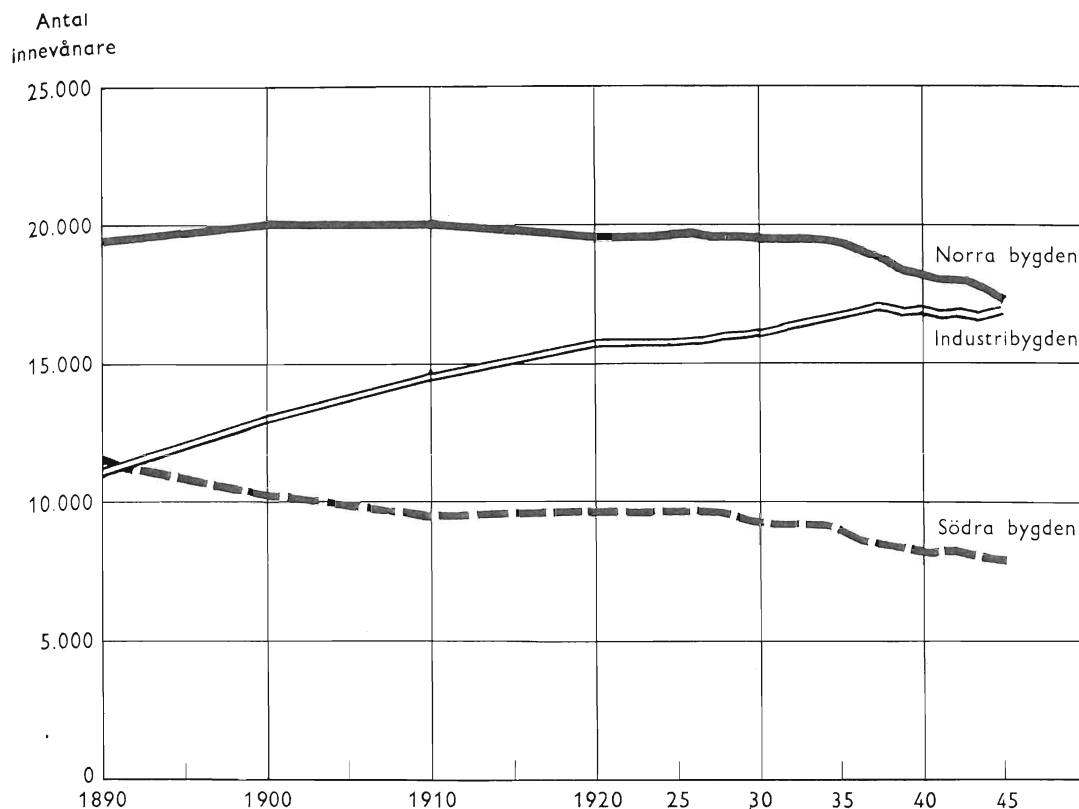

Fig. 42. Antal invånare i Klarälvbygdens olika delar, 1890—1945.

utflyttade. Under hela den här behandlade perioden från år 1890 och framåt har Klarälvbygden haft utflyttningsöverskott, d. v. s. antalet utflyttade har varit större än antalet inflyttade. Ända fram till år 1928 uppvägdes emellertid nästan genomgående denna förlust genom att antalet födda översteg antalet döda. Under tiden därefter har man haft födelseunderskott eller också har födelseöverskottet inte förmått uppväga flyttningsförlusten. Detta är alltså bakgrunden till befolkningskurvas sjunkande tendens. Man kan få en föreställning om den inbördes storleksordningen av de fyra faktorer, som påverkar folkmängden, om man summerar dem utan hänsyn till tecken. Under perioden 1926—45 svarade då i Klarälvbygden ut- och inflyttningen för 62 %, antalet födda för 20 % och antalet döda för 16 %. Återstående 2 % faller på immigration och emigration.

Det är mycket svårt att ange hur dessa olika faktorer kan komma att utveckla sig i framtiden för ett så begränsat område av landet som Klarälvbygden. Man har emellertid vissa hållpunkter för bedömningen. Antalet *födda* kommer sålunda med stor sannolikhet att fortsätta att sjunka. Förutom på fruktsamheten beror födelsernas antal på hur många personer, som finns i de barnafödande åldrarna. Dessas antal kommer i framtiden att minska, varigenom antalet barn sjunker vid oförändrad fruktsamhet. År 1940 fanns det i Klarälvbygden 6 383 personer i åldern 20—40 år, och om man tänker

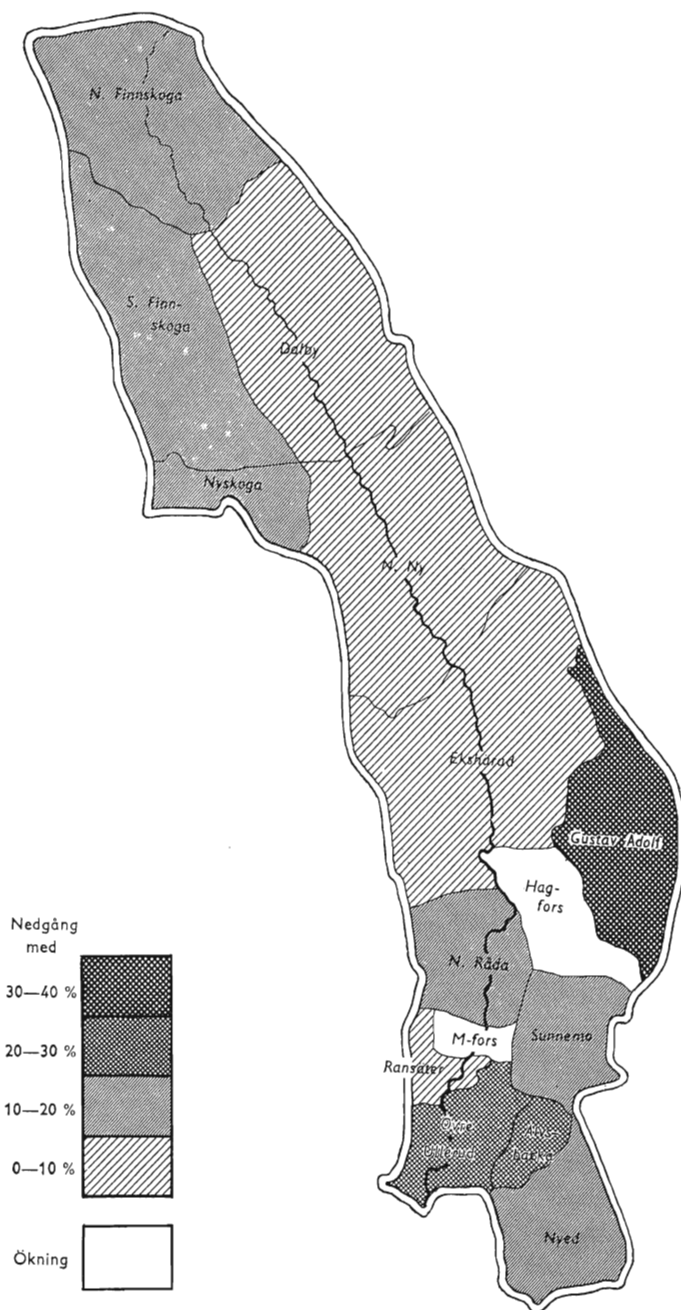

Fig. 43. Folkmängdens förändring i Klarälvbygdens församlingar under perioden 1926—45.

sig att alla flyttningar därefter hade upphört, så skulle antalet personer i denna åldersgrupp år 1960 uppgå till 5 963, betydande en minskning med 7 %. I själva verket kommer bygden säkerligen att göra betydande flyttningsförluster under denna tid och eftersom dessa förluster i särskilt hög grad

drabbar just de barnalstrande åldrarna måste man räkna med en större minskning av dessa än som angivits ovan och därmed också en betydande minskning i framtiden av antalet födelser.

Under början av 1940-talet har det i Sverige fötts många fler barn än under 20- och 30-talen, vilket bland annat innebär att man omkring 1960, då de stora barnkullarna från 40-talet börjar träda in i produktionslivet, får en viss lättnad på arbetsmarknaden. I Klarälvsbygden är stegringen av antalet födda under 40-talet ytterst obetydlig och man kan därför inte där räkna med någon lättnad på arbetsmarknaden i framtiden. I särskild grad gäller detta för bygdens skogstrakter, där antalet födda fortsatt att sjunka även under 40-talet. Schematiskt kan man beräkna att i Norra bygden det årliga antal individer som inträder i produktionslivet under femårsperioden 1960—65 kommer att utgöra knappt $\frac{2}{3}$ av motsvarande antal under femårsperioden 1940—45.

Dödligheten förändras endast långsamt men i och med att allt större åldersklasser i framtiden kommer upp i de högre åldrarna kommer antalet döda att öka.

Att förutsäga något om de framtida *flyttningsförlusterna* är mycket svårt, då i det fallet kraftiga variationer är möjliga. För Klarälvsbygden i dess helhet har utvecklingen hittills varit den att flyttningsförlusterna från 1890-talet fram till omkring 1920 visat en sjunkande tendens, varefter de åter börjat stiga och för närvarande befinner de sig ungefär på samma nivå som vid sekelskiftet. På den tiden svarade emellertid emigrationen för omkring hälften av förlusten, medan flyttningarna gentemot utlandet numera är mycket obetydliga. Under de allra senaste åren har flyttningsförlusterna för Klarälvsbygdens del visat någon tendens att minska. Detta behöver emellertid inte fattas som ett förebud om en mera varaktig omsvängning nedåt, då det till stor del kan tänkas bero på förhållandena under krigsåren och svårigheterna att anskaffa bostad under åren därefter.

Som redan framhållits i Inledningen finns det emellertid en viktig skillnad mellan flyttningarna förr och dem som kommer att äga rum i framtiden. Ända fram till slutet av trettio-talet kan flyttningsförlusterna uppfattas som en avlastning av ett befolkningsöverskott inom de produktiva åldrarna.¹ I framtiden kommer förlusterna däremot att innebära en direkt minskning av dessa åldrar. Som visats i kapitel 2 är situationen nämligen sådan att även om all flyttning avstannade skulle ändå antalet män i de produktiva åldrarna sjunka i framtiden. Man kan nu fråga sig om denna nya situation kommer att påverka flyttningsförlusterna på lång sikt; om den ökade bristen på skogsarbetare kommer att verka bromsande på utflyttningen och stimulerande på inflyttningen. Det är svårt att uttala någon bestämd åsikt på denna punkt. Det nya läget har emellertid hittills inte medfört någon egentlig minskning av flyttningsförlusterna. Som framhållits ovan visar nämligen inte dessa nå-

¹ Antalet män i åldrarna 15 till 65 år uppgick på Klarälvsbygdens landsbygd (ej tätorter) till 11 686 år 1930, till 12 031 år 1935 och till 11 172 år 1940.

gon påtaglig tendens att sjunka under slutet av 30-talet och början på 40-talet. De förändringar som kan iakttagas torde sammanhånga med de speciella förhållandena under krigsåren. Det ökade suget efter arbetskraft från övriga näringsars sida har med andra ord hittills övervunnit de eventuella hämmande faktorerna.¹

Som en sammanfattning rörande de framtida utsikterna kan sägas, att även om man gör mycket optimistiska antaganden leder de nuvarande förhållandena till att befolkningen i Klarälvbygden i framtiden kommer att minska år för år. Till skillnad från tidigare kommer emellertid denna minskning också att betyda en minskning av tillgången på arbetskraft. Det är denna nya situation som i särskild grad utgör bakgrunden till denna undersökning rörande flyttningarna och deras orsaker.

FLYTTNINGARNAS MEKANIK OCH OMFATTNING

Nettoflyttningen under en viss tid är resultatet av samspelet mellan in- och utflyttningen. Dessa två flyttningsströmmar är av ungefär samma storleksordning sinsemellan och var för sig avsevärt större än skillnaden mellan dem, det vill säga nettoflyttningen. Under perioden 1926—45 uppgick i Klarälvbygdens församlingar nettoflyttningen i genomsnitt till 10 % av den totala omflyttningen.² Flykten från skogsbygden är alltså inte resultatet av en ensidig flyttningsrörelse från skogsbygden till städerna utan det är den lilla skillnaden mellan utflyttningen från skogsbygdskommunerna och inflyttningen till dem. Vill man påverka flykten från skogsbygden är det alltså nödvändigt att överväga både hur man skall kunna öka inflyttningen och minska utflyttningen. En förutsättning för att det skall vara riktigt att se saken på detta sätt är, att proportionerna mellan flyttningsströmmarna är något så när likartade, när det gäller flyttningar i olika riktningar. Man kunde ju annars tänka sig att den stora del av flyttningarna, som avser de närmaste trakterna var en »naturlig» omflyttning, som alltid gick ungefär jämnt upp, medan praktiskt taget hela flyttningförlusten föll på flyttningarna till städerna och industriorterna. Som visats i kapitel 2 var emellertid för Klarälvbygdens församlingar proportionerna mellan flyttningsströmmarna ojämna även i fråga om flyttningarna till och från de allra närmaste trakterna.

Hur stora flyttningförlusterna eller flyttningstvinsterna blir för ett visst område beror dels på proportionerna mellan flyttningsströmmarna, dels på hur stor omfattning flyttningarna har överhuvud taget. Under perioden 1926—45 uppgick den totala årliga flyttningen per tusen av folkmängden till

¹ Denna utveckling är inte något speciellt för Klarälvbygden utan gäller även för riket i dess helhet. Mot vad man hade väntat sig har nämligen landsbygdens absoluta och relativa flyttningförluster under perioden 1941—46 visat en stigande tendens. Se härom Meddelanden från Konjunkturinstitutet. Serie A: 15. Konjunkturläget hösten 1947 sid. 87 ff.

² Inflyttning + utflyttning.

Man flyttar inte bara från utan också till landet.

Teckning av O. Lape.

55 ‰ i Norra bygden, 77 ‰ i Industribygden och 103 ‰ i Södra bygden. Den årliga förlusten var å andra sidan 10 ‰ i Norra bygden, 2 ‰ i Industribygden och 11 ‰ i Södra bygden. Att flyttningsförlusten blev så stor i Norra bygden trots att dess totala omflyttning var så förhållandevis liten beror på att proportionen mellan flyttningsströmmarna för dess del var mycket ogynn- sam. Under perioden utgjorde sålunda i Norra bygden nettoflyttningen 18 ‰ av den totala omflyttningen medan för Södra bygden motsvarande tal var 11 ‰ och för Industribygden endast 2 ‰. De största förlusterna bland de enskilda socknarna uppvisade Gustav Adolf med 18 ‰ per år samt Nyskoga och Södra Finnskoga med vardera 17 ‰. I båda fallen var detta ett resultat av dels ogynnsam proportion mellan flyttningsströmmarna, dels stor omflytt- ning överhuvud taget.

När man ställs inför problemet att försöka minska flyttningsförlusterna för ett visst område blir det en viktig fråga om det kan tänkas existera något samband mellan in- och utflyttningen. Om man med andra ord måste räkna med att en förändring av den ena flyttningsströmmen drar med sig en för- ändring av den andra och hur dessa förändringar kommer att förhålla sig till varandra. Beräknar man korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningen i bygdens femton församlingar under vart och ett av åren 1926—45 får den värdet $r = 0,91 \pm 0,01$ för kvinnorna och $r = 0,83 \pm 0,02$ för männen.¹ Det finns alltså en stark samvariation mellan storleken av in- och utflyttningen i Klarälvsbygdens församlingar under den här observe- rade tiden. Det är också naturligt att det skall förhålla sig på det viset. Om

¹ Är samvariationen mellan två variabler fullständig får r värdet +1, existerar ingen samvaria- tion blir värdet = 0. Plus-minustermen efter koefficienten anger medelfelet hos denna. Det kan förtjäna påpekas, att denna samvariation inte får tolkas så, att ut- och inflyttningen till en viss socken år för år skulle variera parallellt — detta är nämligen inte fallet. En undersökning visade att endast i ungefär hälften av fallen steg eller sjönk både in- och utflyttningen under samma år. Yules koefficient blev för männen = -0,02 och för kvinnorna = +0,06.

utvandringen från en viss socken är stor innebär detta, att det så att säga blir plats för en stor invandring. Det uppstår tomrum på olika håll i produktionsprocessen, som man blir angelägen att fylla och som bör locka invandrare. Förhöll det sig inte på detta sätt skulle på grund av den stora omfattning som utflyttningen har minskningen av befolkningen bli fullkomligt katastrofal. Det visar sig sålunda att av de individer, som gick ut folkskolan i de tre socknarna i början på 30-talet, var 12 år senare endast ungefär hälften fortfarande bosatta i socknarna. Det finns emellertid även ett mera direkt samband mellan utflyttningen och inflyttningen. Som visats i kapitel 4 kan man nämligen beräkna att av dem som är födda inom en viss församling och flyttar ut därifrån, återvänder mellan en tredjedel och hälften till födelseförsamlingen. Här kommer alltså utvandringens omfattning att direkt påverka storleken av den senare invandringen.

Det finns alltså flera skäl att vänta sig, att en ökning av utvandringen skall leda till en ökning av invandringen. Å andra sidan bör en ökning av invandringen också leda till en ökning av utvandringen både på grund av det ökade tryck, som därigenom skapas inom ortens näringsliv och på grund av att de invandrande med nödvändighet kommer att bestå av personer, som tidigare flyttat. Sådana personer har nämligen en avsevärt högre utflyttningsintensitet än andra och man kan därför vänta sig, att de ganska snart flyttar ut igen.¹ Den höga korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningen sammanhänger också med att flyttningarna har en tendens att variera på samma sätt för konjunktursvängningarna. Denna överensstämmelse är inte något speciellt för Klarälvbygden utan den gäller även för rikets samtliga jordbrukskommuner, som undersökts för perioden 1890 till 1942.² Under tider av goda konjunkturer för industrien stiger utflyttningen från jordbrukskommunerna och under dåliga tider sjunker den. Detsamma gäller för inflyttningen till jordbrukskommunerna, som stiger då industrikonjunkturerna är goda och sjunker då sysselsättningen i industrien är låg. Den skillnaden föreligger emellertid att utflyttningen reagerar starkare för konjunktursvängningarna än inflyttningen, varigenom nettoutflyttningen kommer att uppvisa kraftigare variationer än utflyttningen enbart. Förklaringen till den goda överensstämmelsen mellan in- och utflyttningarnas variationer skulle alltså delvis vara den, att dessa var för sig påverkas på samma sätt av de mer eller mindre gynnsamma flyttningsförhållanden, vilka är rådande för tillfället.

Det föreligger emellertid inte endast en samvariation mellan in- och utflyttningarnas storlek för varje socken utan också mellan deras relativa fördelning på olika riktningar. Vid beräkningen av denna samvariation uppdelades de flyttande dels rent geografiskt, dels med hänsyn till näringskaraktären hos den kommun, vilken de hade flyttat till eller från. I det senare fallet skedde uppdelningen med hänsyn till om flyttningarna avsåg en A, B,

¹ Med flyttningsintensitet menas det årliga antalet flyttande per tusen av folkmängden.

² H. HYRENIUS, Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft. SOU 1944: 65 sid. 44 ff.

C, eller D-kommun; det vill säga kommuner med mer än 75 % av befolkningen inom jord- och skogsbruk (A), med en jordbruksbefolkning mellan 50 och 75 % (B), med mindre än 50 % av befolkningen inom jord- och skogsbruk (C) samt kommuner med minst 2/3 av befolkningen bosatt i tätbebyggda samhällen (D). Beräknar man nu korrelationskoefficienten för samvariationen mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på de nio större områden, vilka omtalades i kapitel 2, får den för församlingarna i Klarälvsbygden värdet $r = 0,91 \pm 0,02$. Motsvarande beräkning för de tre socknarna, där den geografiska uppdelningen kunde drivas avsevärt längre, gav värdet $r = 0,78 \pm 0,04$, och om flyttningarna uppdelades efter kommungrupper (A, B, C och D-kommuner) blev värdet $r = 0,93 \pm 0,06$. Det är svårt att finna en riktigt tillfredsställande förklaring till detta märkliga förhållande. Bidragande orsaker torde för det första vara att en stor del av de utflyttande återvänder till församlingen, och som visats i kap. 4 är denna tendens att flytta tillbaka ungefär lika inom alla kommungrupper. Det vill säga att om utflyttningen till D-kommuner är stor så kan man också vänta sig att en hel del människor skall återvända från D-kommuner. För det andra, och detta ligger särskilt nära till hands mot bakgrunden av den överensstämmelse i detalj, som visar sig i fråga om den geografiska fördelningen av flyttningarna till och från de tre socknarna, så torde den personliga kontakten ha mycket stor betydelse för flyttningarna. Som nedan närmare skall påvisas förefaller det sannolikt att vad som i första hand avgör vart man flyttar inte är de objektiva kunskaper man medvetet försöker skaffa sig utan de upplysningar, som man tillfälligtvis får genom syskon, kamrater etc. Detta skulle alltså innebära att man kunde vänta sig en stor invandring från en viss kommun av det skälet, att ett stort antal individer flyttat ut till just den kommunen och där spritt kunskap om sin hemkommun.¹

Det resultat som flyttningarna leder till beror, som nämnts tidigare, delvis på proportionen mellan flyttningsströmmarna. En viktig fråga är om det kan tänkas föreligga något samband mellan denna och flyttningarnas omfattning. I kap. 2 antydde man möjligen kunde tänka sig att proportionerna försämrades vid en ökning av flyttningarna. Av den tidigare citerade utredningen av D. S. Thomas² framgår det att den genomgående tendensen för alla olika typer av kommuner fram till 1933 har varit att proportionerna mellan flyttningsströmmarna har jämnats ut och detta gäller både för kommungrupper där omflyttningen har stigit och dem där den har sjunkit. Den kommungrupp som närmast motsvarar förhållandena i Klarälvsbygden och särskilt då dess norra delar är »Heavily Wooded counties (Northern and North Central), Forest communities».³ I denna grupp steg den totala omflyttningen

¹ Detta är ett förhållande som framhävs även av Sundbärg. Se, Sundbärg, Betänkande i utvandringsfrågan. Sthlm 1913, sid. 884 ff. Liknande tankegångar företräds av J. Moore, som i Cityward Migration, Chicago 1938, framhåller de svårigheter som människor har att bryta sig ur sin miljö.

² THOMAS, sid. 290 ff.

³ THOMAS sid. 291.

från 31 % 1895 till 47 % 1913 och till 51 % 1933. Nettoflyttningens procentuella andel av den totala omflyttningen utgjorde vid samma tidpunkter 18 %, 10 % och 8 %. Med hänsyn till detta och vad som sagts ovan rörande förhållandet mellan flyttningströmmarna finns det knappast någon anledning att anta, att det skulle finnas något samband mellan flyttningarnas omfattning och proportionerna mellan flyttningströmmarna.

Sammanfattningsvis kan sägas, att då det gäller att hejda flykten från skogsbygden ställs man inför två problem, nämligen dels att öka inflyttningen, dels att minska utflyttningen. Problemet kompliceras av att det finns ett påtagligt samband mellan dessa två faktorer, så att en ökning av den ena har en tendens att dra med sig en ökning av den andra och vice versa beträffande en minskning. Man kan alltså riskera att den förändring som man lyckas åstadkomma i fråga om den ena faktorn drar med sig en motsvarande förändring av den andra, varigenom verkan av åtgärderna minskas. Det gäller därför att försöka planera sina åtgärder på så sätt att proportionen mellan flyttningströmmarna blir den gynnsammast tänkbara.

VILKA ÄR DET SOM FLYTTAR?

En nödvändig grundval för åtgärder beträffande flyttningarna är att veta till vilken publik man vänder sig — att känna till vad det egentligen är för sorts människor som flyttar.

Ålder. Huvudparten av de flyttande är unga människor. Av männen var 54 % mellan 15 och 35 år och av kvinnorna 72 %. Åldersfördelningen hos de in- och utflyttande är i stort sett densamma. Bland männen är medelåldern såväl bland de inflyttande som bland de utflyttande 24 år. Bland kvinnorna var de inflyttandes medelålder 24 år och de utflyttandes 23 år. Det finns således ingen tendens, att de inflyttande mer än de utflyttande skulle bestå av gamla personer. För varje kön är proportionen mellan flyttningströmmarna i stort sett densamma i alla åldersklasser, vilket gör att flyttning förlusterna fördelar sig på ungefär samma sätt som den totala flyttningen.¹ Medan 54 % av männens totala flyttning avsåg åldrarna 15 till 35 år föll 57 % av flyttning förlusterna i samma åldersklass. Av kvinnornas flyttningar föll 72 % i dessa åldrar och 63 % av flyttning förlusten.

Kön. Majoriteten av de flyttande är kvinnor. Av de inflyttande utgör de 63 % och av de utflyttande 62 %. Detta beror på att deras flyttning intensitet är så mycket större än männens; den ligger ungefär 80 % högre. Å andra sidan är i dessa trakter proportionerna mellan flyttningströmmarna jämnare bland kvinnorna än bland männen, och deras relativa flyttning förlust ligger därför endast 60 % högre än männens. Skillnaden i flyttning intensitet mellan

¹ För kvinnornas del var emellertid proportionerna mellan flyttningströmmarna ovanligt jämna i åldrarna mellan 25 och 35 år.

de två könen är framförallt koncentrerad till åldrarna 15—25 år. I dessa åldrar är kvinnornas flyttningsintensitet mellan 3 och 4 gånger så stor som männens. Av hela antalet flyttande i dessa åldrar var 75 % kvinnor och 25 % män. Att kvinnorna har så mycket högre flyttningsintensitet än männen sammanhänger både med att en större andel av dem över huvud taget flyttar och att, bland dessa senare, kvinnorna flyttar ett större antal gånger än männen.

Familjernas flyttningar. En mycket stor del av flyttningarna sker familjevis. Med familj menas här man, hustru och barn under 15 år. Av samtliga flyttade omkring 36 % tillsammans med sin familj. Andelen är ungefär densamma bland de in- och utflyttande, 36 resp. 37 %. Familjernas betydelse för flyttningarna varierar i hög grad med åldern. Bland dem som är under 15 år flyttar naturligtvis den alldeles övervägande delen tillsammans med familjen. Mellan 15 och 20 år är andelen å andra sidan endast ett fåtal procent. Den stiger därefter i de följande åldrarna och når i fyrtioårsåldern upp till 50 à 60 %.

Födelseort. Av naturliga skäl kommer huvudparten av de inflyttande att utgöras av personer som är födda utom församlingen. Bland männen är ungefär 75 % av de inflyttande födda utom församlingen och bland kvinnorna omkring 60 %. Bland de utflyttande blir å andra sidan andelen födda utom församlingen avsevärt mindre, 44 % för männen och 40 % för kvinnorna. Det märkliga i detta sammanhang är inte de här observerade procentandelarna i och för sig utan det förhållandet, att de utom församlingen födda inte utgör en ännu större andel av de inflyttande och en ännu mindre andel av de utflyttande. Att de spelar så stor roll bland de utflyttande beror på att deras utflyttningsintensitet är så mycket högre än intensiteten bland dem, som är födda inom församlingen. Bland kvinnorna är utflyttningsintensiteten bland de utom församlingen födda omkring dubbelt så stor som bland födda inom, och bland männen uppgår motsvarande skillnad till ungefär 3,5 ggr.

Att de som är födda i församlingen spelar så stor roll bland de inflyttande sammanhänger med, att ett mycket stort antal av dem som flyttar ut återvänder igen till sin födelseförsamling. Det möter vissa svårigheter att beräkna hur stor andelen återvändare egentligen är, men troligen återvänder omkring en tredjedel av männen och omkring hälften av kvinnorna. Det förhåller sig vidare inte så att dessa som återvänder i stor utsträckning utgöres av gamla personer, utan de är i minst lika hög grad som övriga flyttande koncentrerade till de yngre åldrarna.

Yrke. Bland flyttande män mellan 15 och 65 år tillhörde under perioden 1930—44 ungefär hälften yrkesgruppen jord- och skogsbruk. Detta är en förvånansvärt liten andel med tanke på att av socknarnas befolkning i dessa åldrar omkring 80 % arbetade inom jord- och skogsbruket. Flyttnings-

intensiteten var alltså väsentligt lägre inom denna än inom övriga yrkesgrupper, den utgjorde ungefär en tredjedel av flyttningsintensiteten inom övriga yrken. Även flyttningsförlusten var väsentligt lägre, den var inom jord- och skogsbruk 8 % per år och inom övriga yrkesgrupper 19 %. Detta stämmer dåligt med det faktum att under denna tid antalet arbetare inom jord- och skogsbruk minskade inom socknarna medan övriga yrkesgrupper ökade. Antalet män i arbetsför ålder i den första gruppen minskade från 1929 till 1944 med 15 % medan de i den senare ökade med 63 %. Förklaringen till detta fenomen är den, att det under perioden i fråga skedde en betydande övergång av skogsarbetare till övriga yrken inom socknarnas ram, och den förlust som gjordes på denna väg torde för jord- och skogsbruket ha varit större än den man gjorde genom flyttningar över församlingsgränserna.

Sammanfattning. De man har att göra med, då man vill försöka påverka flyttningarna, är i stor utsträckning unga människor i 20—30 års åldern. Huvudparten av dem utgöres vidare av kvinnor.

Många av de utflyttande återvänder. Även sedan man varit bosatt på andra platser kan alltså dessa socknar av olika skäl framstå som önskvärda att leva i. Det kan vidare förtjäna påpekas, att denna tendens att återvända troligen gäller i ungefär samma grad vare sig man flyttat ut till tätorter eller till rena landsbygdsområden.

Att minskningen av antalet skogsarbetare mer beror på att dessa övergår till andra yrken inom socknen än på att de flyttar bort, det visar hur nödvändigt det är att behandla flyttningsproblemet i sin helhet. Vill man hejda flykten från skogen måste man också försöka minska flyttningsförlusterna inom övriga yrkesgrupper i skogsbygderna, i annat fall kan man vänta sig en överflyttning till dessa yrken av skogsarbetare.

När det i praktiken gäller att både stimulera inflyttningen och hejda utflyttningen förenklas detta problem av att man i båda fallen vänder sig till ungefär samma slags människor. De som flyttar in och de som flyttar ut är nämligen i några väsentliga avseenden lika, de fördelar sig på samma sätt på olika åldrar, ungefär samma andel av dem är kvinnor och de utgöres i lika stor utsträckning av familjer.

FLYTTNINGARNAS VERKNINGAR

Man kan få en föreställning om vilken betydelse flyttningarna har haft rent kvantitativt genom att jämföra den verkliga förändringen av befolkningens storlek i Klarälvbygdens församlingar under tiden 1926—45 med den, som skulle ha ägt rum om inga flyttningar hade förekommit. Se nästa sida.

Flyttningarna har som syns i de flesta fall haft utomordentligt stor betydelse, endast i Munkfors och Hagfors har deras inverkan varit av mindre omfattning. Hade inga flyttningsförluster förekommit skulle samtliga socknar

Församling	Verklig förändring %	Tänkt förändring ¹ %	Församling	Verklig förändring %	Tänkt förändring ¹ %	Församling	Verklig förändring %	Tänkt förändring ¹ %
Nyskoga.....	— 18	+ 13	Norra Råda..	— 12	+ 4	Sunnemo....	— 13	+ 4
Södra Finnskoga	— 15	+ 14	Hagfors	+ 24	+ 17	Övre Ullerud	— 26	— 2
Norra Finnskoga	— 12	+ 9	Ransäter	— 10	+ 4	Älvsbacka...	— 24	± 0
Dalby	— 8	+ 7	Munkfors	+ 8	+ 8	Nyed	— 18	+ 2
Norra Ny	— 4	+ 6						
Ekshärad	— 9	+ 5						
Gustav Adolf ..	— 31	+ 1						
Norra bygden...	— 12	+ 6	Industribygden	+ 6	+ 10	Södra bygden	— 19	+ 1

med undantag av Övre Ullerud och Älvsbacka ha ökat sin folkmängd. För en del skulle ökningen ha varit betydande. Hagfors, Nyskoga och Södra Finnskoga skulle sålunda ha ökat med omkring 15 % och flera andra socknar med omkring 10 %. Detta illustrerar vad som tidigare anförts, nämligen att utflyttningen under denna tid i stor utsträckning måste betraktas som en avlastning av ett befolkningsöverskott.

Flyttningarna får särskilt kraftiga verkningar i de yngre åldrarna. Detta framgår av tablån nedan, som visar hur stor befolkningen skulle ha varit i olika åldrar i de tre socknarna år 1944 under den förutsättningen att inga flyttningar ägt rum under perioden 1929—1944.² Som jämförelse har också medtagits befolkningen i motsvarande åldrar år 1929.

Ålder	Befolkning år 1929	Befolkning år 1944	Förändring ³ %	Beräknad befolkning år 1944	Förändring ⁴ %
20—25	570	464	— 19	645	+ 39
25—30	554	399	— 28	596	+ 49
30—35	473	419	— 11	573	+ 37
35—40	442	450	+ 2	545	+ 21
40—45	350	470	+ 34	527	+ 12
45—50	379	379	0	444	+ 17
50—55	321	390	+ 4	406	+ 4

¹ Den tänkta förändringen har räknats ut genom att 1926 års befolkning ökats resp. minskats med födelseöverskottet eller -underskottet under perioden 1926—45. Detta är naturligtvis en förenkling av sammanhangen, eftersom vid exempelvis flyttningsförlust antalet födelser respektive dödsfall skulle ha blivit större än de nu blev, om man nämligen tänker sig att denna flyttningsförlust aldrig hade uppkommit. Det ökade antalet födelser och dödsfall skulle tydligen ta ut varandra i viss utsträckning, men födelseöverskottet skulle säkerligen i de flesta fall ha blivit större än det nu blev. Tablån kan därför endast ge en ungefärlig uppfattning om utvecklingen.

² Tablån grundar sig på en framskrivning av 1929 års befolkning och någon hänsyn har inte tagits till flyttningarna före år 1929.

³ I jämförelse med befolkningen år 1929.

⁴ » » » » » 1944.

Hade inga flyttningar ägt rum skulle det tydligen 1944 ha funnits 1241 personer i åldern 20—30 år. I själva verket uppgick emellertid inte deras antal till mer än 863, det vill säga ungefär 30 % hade flyttat bort. Den stora minskningen av de yngre årsklasserna återverkar i hög grad inte endast på produktionslivet utan också på nativiteten. Hade inga flyttningsförluster förekommit under 30-talet skulle i de tre socknarna antalet kvinnor i de centrala fruktsamma åldrarna — 20 till 40 år — år 1944 ha varit ungefär 50 % större än det nu blev. I jämförelse med år 1929 var kvinnorna i dessa åldrar år 1944 omkring 20 % färre, medan de om inga flyttningar förekommit skulle varit 20 % fler än år 1929.

Flyttningarna påverkar också proportionerna mellan könen genom att flyttningsförlusterna ofta varit större bland kvinnorna. I flera av Klarälvbygdens församlingar är emellertid skillnaden i flyttningsförlust mellan könen relativt obetydlig. I Gustav Adolf och några av socknarna i Industribygden och Södra bygden är sålunda skillnaden liten, medan den särskilt i Norra bygdens nordligaste socknar är betydande. Dessa olikheter mellan bygdens församlingar framträder i tablån nedan, som visar antalet kvinnor per tusen män i åldrarna 20—35 år i de tre socknarna åren 1929 och 1944 samt vid det senare tillfället även under den förutsättningen att inga flyttningar ägt rum under 30-talet och början på 40-talet.

Församling	Antal kvinnor per tusen män		
	1929	1944	1944 inga flyttningar
Norra Ny	936	700	941
Gustav Adolf . . .	895	903	1 047
Sunnemo	792	873	952

Som jämförelse kan nämnas att för hela Klarälvbygden uppgick vid folkräkningen år 1940 antalet kvinnor per tusen män i åldrarna 20—30 år till 793 på landsbygden och 913 i tätorterna.¹

Man möter ofta den föreställningen att flykten från landsbygden inte endast innebär en rent kvantitativ förlust, utan att landsbygden också därigenom förlorar sina mest värdefulla element. Att bestämma i vad mån så verkligen är fallet stöter på stora svårigheter bland annat av det skälet, att det är så oklart vad man egentligen menar med »de mest värdefulla elementen». I den mån man anser att skolbetygen ger någon vägledning förefaller emellertid sammanhanget vara, att de som flyttar ut från ett visst landsbygdsområde inte skiljer sig i fråga om begåvning från dem som stannar kvar. Av de utflyttande är det emellertid de mest begåvade, som söker sig till städer och samhällen. Flykten från landsbygden får därför av allt att döma till följd att de mest begåvade samlas till tätorterna.

¹ Materialet medger icke uppdelning på åldersgruppen 20—35 år. I åldersgruppen 20—40 år var motsvarande tal 823 för landsbygden och 961 för tätorterna.

FLYTTNINGARNAS ORSAKER

Man kan få en uppfattning om orsakerna till att människor flyttar, dels genom att studera vilka det är som flyttar och hur de uppför sig, dels genom att direkt fråga dem, vad de anser vara anledningen till sin flyttning. Material till en analys enligt den första metoden har framlagts i de föregående kapitlen och analyseras i det följande. Därefter redovisas som ett komplement till denna framställning resultatet av de direkta intervjuerna med de flyttande.

Varför flyttar man mindre när man blir äldre? Sedan barnaåren passerats stiger flyttningsintensiteten mycket snabbt och kulminerar för kvinnorna mellan 20 och 25 år och för männen mellan 25 och 30 år. Intensiteten sjunker sedan återigen hastigt och planar ut i åldrarna över 40 år. Vad beror det nu på att människor flyttar mindre ju äldre de blir?

Med stigande ålder följer för det första att en allt större andel av befolkningen är gift och det förefaller naturligt att tänka sig att gifta människor skall flytta mindre än ogifta. Man gifter sig ofta inte förrän ens förhållanden har stadgat sig och i och med att man skaffat sig familj blir en flyttning mer besvärlig och kostsam än förut. Som tidigare visats är också flyttningsintensiteten lägre för gifta än för ogifta. Intressant är emellertid att intensiteten sjunker med stigande ålder även för de ogifta. Det större antalet gifta i de högre åldrarna kan alltså bidra till att förklara den lägre intensiteten där, men det är inte hela förklaringen, utan även andra faktorer måste inverka i betydande utsträckning.

Befolkningen i de högre åldrarna besitter också fast egendom i större utsträckning än den i de yngre. Det är emellertid tydligt att ägandet av fast egendom i och för sig inte kan vara det avgörande. Under sådana omständigheter borde nämligen flyttningsintensiteten sjunka mycket mer i de högre åldrarna i Norra Ny och Sunnemo än i Gustav Adolf, eftersom innehavet av fast egendom i den senare socknen är utomordentligt sällsynt. Som framgick av figur 28 är detta emellertid inte fallet; det föreligger ingen nämnvärd skillnad mellan socknarna i detta hänseende. Skillnaden mellan dem består framförallt däri att flyttningarna i Gustav Adolf och Sunnemo genomgående ligger på en högre nivå än i Norra Ny. Å andra sidan kan man tänka sig att även om man inte äger en fastighet så kan ens lust att flytta påverkas av om man arrenderar en. En arrendator är ofta bunden av kontrakt på flera år och riskerar vidare att göra en ekonomisk förlust, om han skall sälja sina djur, redskap o. s. v. I tabellen på nästa sida redovisas därför hur stor andel av männen i olika åldrar, som äger eller arrenderar fast egendom.¹ I tabellens första avdelning har endast medtagits jordbruks- och skogsfastigheter; materialet medger nämligen inte en uppsortering av övriga fastigheter efter ägarens ålder.

Förhållandena inom de olika socknarna är tydligen relativt likartade med den skillnaden att andelen fastighetsägare och arrendatorer är betydligt större

¹ Uppgifterna är hämtade från hushållsräkningen och avser år 1944.

Tab. 24. Andelen fastighetsägare och arrendatorer i de tre socknarna år 1944.

Ålder	Norra Ny %	Gustav Adolf %	Sunnemo %
15—25	1	4	2
25—35	12	38	23
35—45	36	53	41
45—55	64	61	64
55—65	79	63	75
65 o. äldre	58	30	34
<i>Totalt</i> (skogs- o. jbr.-fast.) . .	<i>37</i>	<i>40</i>	<i>35</i>
Samtliga fastigheter % . . .	48	48	52

i de lägsta åldersklasserna i Sunnemo och särskilt i Gustav Adolf än i Norra Ny. I de högre åldrarna är å andra sidan andelen större i Norra Ny än i de två andra socknarna. Dessa olikheter sammanhänger bl. a. med den större roll som arrendatorerna spelar i de två första socknarna, arrendatorerna är nämligen i genomsnitt yngre än ägarna av jordbruksfastighet. I vad mån ägarna av övriga fastigheter fördelar sig annorlunda på olika åldersklasser än ägarna och arrendatorerna av jordbruksfastigheter är svårt att säga. Det förefaller emellertid troligt, att ett inkluderande av ägarna av övriga fastigheter i åldersredovisningen framförallt skulle betyda att andelarna svälde ut i de högre åldrarna. Eftersom andelen brukare och ägare av fastigheter i de yngre åldrarna är större i Gustav Adolf än i Norra Ny kunde man alltså vänta sig att i Gustav Adolf dessa årsklasser redovisade en lägre flyttningsintensitet än i Norra Ny. Som syns av figur 28 är emellertid förhållandet det motsatta. Mot bakgrunden av detta förefaller det svårt att tillmäta brukandet av en fastighet någon avgörande betydelse för flyttningarnas omfattning.

Sammanfattningsvis kan sägas att den sänkning av flyttningsintensiteten, som inträder med stigande ålder, delvis beror på att en allt större andel av befolkningen i dessa åldrar har gift sig. Detta kan emellertid inte vara enda förklaringen, eftersom intensiteten sjunker med stigande ålder även för de ogifta. Det har vidare visats att den andel av befolkningen som äger eller brukar en fastighet växer med åldern. Det förefaller emellertid inte troligt att detta förhållande har någon betydelse för den med åldern sjunkande tendensen att flytta. För denna uppfattning talar, förutom vad som anförts ovan, den omständigheten att det inte finns någon tendens hos flyttningsintensiteten att sjunka i mindre grad i Stockholm än i de tre socknarna, samtidigt som innehavet eller brukandet av fastighet är ofantligt mycket mer sällsynt där än i de tre socknarna. Man måste alltså tänka sig att det även inträffar andra förändringar, som gör att intensiteten minskar med stigande ålder både för gifta och ogifta, både för dem som äger en gård och dem som inte gör det. Det ligger därvid nära till hands att föreställa sig att sänkningen beror på de förändringar av själsligt slag, som människor undergår när de åldras. Ju äldre

man blir desto mindre möjlighet har man att uppbåda den djärvhet, äventyrslystnad och hänsynslöshet, som behövs för att en flyttning skall komma till stånd.

Varför flyttar kvinnor mer än män? Kvinnorna har en väsentligt större tendens att flytta än männen. Denna skillnad existerar emellertid egentligen endast i åldrarna 15—35 år, under barnaåren och i de högre åldrarna är intensiteten ungefär densamma för de båda könen. Att intensiteten blir lika stor under barnaåren beror på att de flyttande då följer med sina föräldrar, varvid proportionen mellan pojkar och flickor blir ungefär 50 : 50. I de högre åldrarna är en betydande del av de flyttande gifta, varför skillnaden mellan könen får en tendens att jämnas ut.

Vad kan det nu bero på att kvinnorna flyttar så mycket mer än männen i de centrala flyttningsåldrarna? Det kan i detta sammanhang förtjäna framhållas, att kvinnorna flyttar mera inte endast i den meningen att de flyttar flera gånger per individ utan det är också en större andel av kvinnorna än av männen som över huvud taget flyttar. Finns det nu någon anledning att tro att det är lättare för en kvinna än för en man att byta vistelseort och yrke? Såvitt författaren förstår föreligger det inte någon sådan skillnad mellan könen. För den kategori det här gäller — unga ogifta människor — bör villkoren för en flyttning i allt väsentligt vara desamma. Det förefaller alltså som om kvinnor i och för sig, oberoende av yttre omständigheter, har större benägenhet att flytta än män.

Nu kan man tänka sig att kvinnorna har en alldeles speciell anledning att flytta — nämligen för att gifta sig. Spelade denna flyttningsorsak större roll för deras del än för männens borde andelen födda utom församlingen vara större bland de gifta kvinnorna än bland de gifta männen — detta är också fallet. I de tre socknarna uppgick 1944 andelen födda utom församlingen till 35,4 % bland de gifta kvinnorna och till 27,1 % bland de gifta männen. Denna skillnad behöver emellertid inte nödvändigtvis uppfattas som ett tecken på att kvinnorna oftare än männen flyttar i samband med giftermål, utan kan helt enkelt vara en följd av att kvinnor flyttar mer än män. Det visar sig nämligen att även bland de ogifta är andelen födda utom församlingen större bland kvinnorna än bland männen. Av ogifta kvinnor över 15 år var sålunda 18,5 % födda utom församlingen medan bland männen motsvarande andel uppgick till 14,2 %. Detta betyder att såväl bland de gifta som bland de ogifta låg andelen födda utom församlingen ungefär 30 % högre bland kvinnorna än bland männen.

Flyttar man för att byta miljö eller yrke? Resultatet av den föregående undersökningen rörande vart de flyttande tar vägen kan för de tre socknarnas del sammanfattas på följande sätt:

1. In- och utflyttningarna fördelar sig ungefär lika på olika riktningar.
2. Endast en mindre del av flyttningarna avser städerna, ungefär 20 %.

och endast en liten del de stora städerna, 4 %.¹ Kvinnorna visar en något större tendens än männen att flytta till städer och särskilt till storstäder.

3. Ungefär hälften av utflyttningen avser emellertid samhällen av något slag och av inflyttningen kommer ungefär 40 % från samhällen. För de utflyttande männen rör det sig i 72 % av fallen om samhällen med mindre än 10 000 invånare, för kvinnorna är motsvarande andel 63 %. Bland dem som flyttar till och från samhällen finns det en större andel unga människor än bland övriga flyttande. Av de utflyttande i åldern 15—30 år flyttar sålunda 56 % till samhällen; i åldrarna 30—50 år är motsvarande andel endast 40 %.

En huvudfråga, när det gäller att bestämma flyttningarnas orsaker är, om de huvudsakligen är ett utslag av en önskan att byta miljö eller att byta yrke. Det är för det första tydligt att för en mycket stor del av de flyttande, den hälft som inte flyttar till samhällen, är miljön troligen i stor utsträckning ungefär densamma. Detta är så mycket troligare som den alldeles övervägande delen av flyttningarna avser de allra närmaste trakterna. Omkring 70 % av utflyttningen sker sålunda till Värmland och angränsande delar av Kopparbergs läns landsbygd. För dem som mer definitivt byter miljö, det vill säga dem som flyttar till samhällen, är det tydligen inte »det brusande storstadslivet» som lockar, utan det är till småsamhällena, municipen och stationsorterna, som man söker sig.

Som nämnts ovan finns det en tydlig tendens hos folk att inte flytta långt utan man söker sig helst till mer närbelägna trakter. Nu är det för Klarälvsbygdens del nästan bara små orter, som ligger på närmare håll. Att så få flyttar till större samhällen skulle alltså mera kunna bero på att de ogärna flyttar långt än att de inte skulle ha lust att flytta till en större ort. Under sådana omständigheter skulle man vänta sig att ju fler flyttningar en grupp har bakom sig, desto större bör den andel vara, som är bosatt i en stad. Man vågar sig med andra ord inte på att direkt flytta till Stockholm, men efter en mellanlandning i Skoghall eller Hagfors går det lättare att ta språnget.

Det finns möjlighet att på grundval av det tidigare omtalade intervju-materialet undersöka om det verkligen förhåller sig på detta sätt. I detta material finns nämligen uppgift om vistelseorten efter första, andra och tredje flyttningen, (1) för dem som vid intervjutillfället bodde i de tre socknarna, men som tidigare hade flyttat, (2) för dem som hade flyttat ut från socknarna efter 1930 utan att återvända dit och (3) för de anställda vid Wasa Spisbrödsfabrik, vilka var födda på landsbygden.² Dessa olika kategorier av flyttande har därefter uppdelats med hänsyn till om de efter sin flyttning bodde i en stad eller på landsbygden. Resultatet av undersökningen återges i tabblån nedan, där inom varje grupp uppdelning har skett med hänsyn till om den flyttande totalt redovisat 2 resp. 3 eller flera flyttningar.

¹ Med stora städer avses här endast Stockholm; rikets övriga större städer spelar i dessa trakter praktiskt taget ingen roll för flyttningarna.

² Endast flyttningar efter fyllda 15 år har medräknats.

Vistelseort efter nedanstående antal flyttningar	Individer som flyttat 2 ggr						Individer som flyttat 3 ggr eller mer					
	Grupp						Grupp					
	(1)		(2)		(3)		(1)		(2)		(3)	
	st. %	lb. %	st. %	lb. %	st. %	lb. %	st. %	lb. %	st. %	lb. %	st. %	lb. %
1	22	78	31	69	37	63	24	76	20	80	40	60
2	0	100	47	53	100	0	16	84	25	75	34	66
3	—	—	—	—	—	—	14	86	31	69	66	34
Antal individer	118		34		27		138		57		65	

De material på vilka undersökningen stöder sig är som syns små och resultatet måste därför bedömas med försiktighet.

Bland individerna i grupp 1, vilka samtliga vid intervjutillfället befann sig på landsbygden, finns det emellertid en tydlig tendens att för varje ytterligare flyttning en allt större andel sökt sig till landsbygden. I grupp 3, där samtliga vid intervjutillfället befann sig i en stad, blev utvecklingen av naturliga orsaker den motsatta. Grupp 2, som omfattade individer, vilka var bosatta både i städer och på landsbygden, har i detta sammanhang det största intresset. Det föreligger i denna grupp en tendens i den riktningen, att ju fler flyttningar som gruppens individer har bakom sig desto större är den andel som är bosatt i en stad. Det är emellertid också tydligt att även efter den tredje flyttningen återfinns en betydande del fortfarande på landsbygden.

Sammanfattningsvis kan sägas, att för en mycket stor del av de flyttande betyder inte flyttningen något ombyte av miljö i mer vidsträckt bemärkelse. Det finns emellertid en viss tendens att för varje ny flyttning en allt större andel söker sig till städer och samhällen. Denna tendens gäller emellertid endast för de utflyttade, vilka vid intervjutillfället inte återvänt till socknarna (grupp 2). Gör man för samtliga utflyttade en beräkning av överflyttningens omfattning torde det visa sig att den är av jämförelsevis begränsad omfattning.¹

Av dem i grupp 2, som alltså alla hade varit bosatta i de tre socknarna någon gång under perioden 1930—44, bodde vid intervjutillfället 66 % av männen och 74 % av kvinnorna i en stad eller i en D-kommun. Av männen hade något mer än hälften börjat inom jord- och skogsbruk medan resten haft sitt första arbete inom övriga yrkesgrupper. Resultatet av omflyttningen har i yrkeshänseende blivit, att ingen av dem som startat inom övriga yrkesgrupper övergått till jord- och skogsbruk, medan endast 22 % av dem som börjat i jord- och skogsbruk stannat kvar i yrket och vid intervjutillfället var sålunda av samtliga endast 12 % sysselsatta inom jord- och skogsbruk. Denna yrkes-

¹ Jfr på denna punkt J. MOORE, Cityward migration. Chicago 1938. Moore visar att inflyttningen till Stockholm av dem som är födda på landsbygden i stor utsträckning sker via ett mindre samhälle. Hon tolkar detta som ett resultat av att människor ogärna flyttar till en miljö som alltför mycket skiljer sig från deras gamla. Hennes resultat strider inte mot vad som sagts ovan.

övergång är märkbar även bland dem som tidigare flyttat men vid intervju-tillfället var bosatta i socknarna. Av dessa hade 57 % börjat inom jord- och skogsbruk, medan motsvarande andel vid tiden för intervjuerna endast var 39 %. Övergång från övriga yrken till jord- och skogsbruk förekom endast i något enstaka fall.

I kapitel 4 har visats att minskningen av antalet skogsarbetare i mindre grad beror på att de flyttar bort från skogsbygden än på att de övergår till andra yrken inom hemsocknen. Sammanställer man detta med vad som sagts ovan leder det närmast till den slutsatsen, att det för männens del är önskan att byta yrke, att byta från jord- och skogsbruk till något annat, som är det väsentliga då man flyttar. Överflyttningen från skogsbygden till städer och tätorter är närmast att betrakta som en följd av denna önskan och utgör icke det primära motivet.

Om det förhåller sig annorlunda för kvinnornas del är svårt att säga. Kvinnorna har, som framhållits ovan, större tendens än männen att flytta till samhällen och särskilt till större samhällen. Av kvinnorna flyttade sålunda 18 % till samhällen med mer än 10 000 invånare medan av männen endast 13 % flyttade till sådana orter. Detta behöver emellertid inte tolkas så, att kvinnorna skulle känna större dragning till stadsmiljön i och för sig än männen. De kvinnliga arbetstillfällena återfinns nämligen i högre grad än de manliga i städerna. Av arbetarpersonal, som icke var sysselsatt inom jordbruk med binärningar, arbetade sålunda år 1940 bland kvinnorna 67 % i en stad och av männen 51 %.¹ De näringsgrenar som särskilt starkt expanderat under 30-talet, t. ex. handeln, sysselsätter också i stor utsträckning kvinnlig arbetskraft och är i hög grad koncentrerade till städerna. I detta sammanhang kan det också förtjäna framhållas att, som visades i kap. 4, kvinnor i mindre utsträckning än män går på bio och dans och detta gäller både för de tre socknarna och för ungdomar i Stockholm. Ur dessa synpunkter har alltså kvinnorna mindre anledning än männen att flytta till samhällen.

Vad som sagts ovan innebär emellertid inte att miljön alldeles skulle sakna betydelse. Det visar sig sålunda att i Gustav Adolfs socken utflyttningen och flyttningsförlusterna är större i de decentrala delarna än i de centrala. Det finns också en tydlig tendens till flyttning från socknens perifera delar in till de mer centralt belägna små byarna. I Norra Ny och Sunnemo är den alldeles övervägande delen av befolkningen bosatt centralt; minskningen i folkmängd är emellertid störst i de mindre områden av socknarna, som kan karakteriseras som decentrala.

Varför flyttar man mest på hösten? Flyttningarna är mycket starkt koncentrerade till slutet av året. Det är emellertid svårt att mera exakt fastställa hur stark denna koncentration är med hänsyn till att flyttningsböckernas

¹ Uppgifterna avser egentliga yrkesutövare och är hämtade från SOS. Folkräkningen den 31 dec. 1940. Del III, tab. 10. Även de som varit sysselsatta med husligt arbete inom jordbruk med binärningar har frändragits.

uppgifter inte är pålitliga i detta hänseende. Koncentrationen är praktiskt taget lika stor för alla grupper oavsett kön, ålder och målet för flyttningen. Detta förhållande gör det i och för sig otroligt att det skulle föreligga ett bestämt samband mellan skogs- och jordbrukets arbetsrytm och flyttningarna. Under sådana omständigheter borde nämligen inte inflyttningen till de tre socknarna från städer och samhällen i lika hög grad som inflyttningen från jord- och skogsbrukskommuner vara koncentrerade till årets sista månader. Förklaringen till koncentrationen torde delvis vara den att hyreskontrakt ofta påbörjas eller avslutas den 1 oktober.

Varför är läget gynnsammare i Norra Ny? Som närmare beskrivits i kapitel 3 är de tre socknarna sinsemellan mycket olika vad det gäller näringsliv, ägofördelning, bebyggelsens utbredning, naturförhållanden m. m. Denna olikhet speglar sig också i deras flyttningssiffror, som visar stora skiljaktigheter. I tablån nedan visas de standardiserade flyttningsintensiteterna för var och en av de tre socknarna under perioden 1930—44.

Socken	M ä n			K v i n n o r		
	Inflyttning ‰	Utflyttning ‰	Netto- flyttning ‰	Inflyttning ‰	Utflyttning ‰	Netto- flyttning ‰
Norra Ny	17	21	— 4	32	42	— 10
Gustav Adolf	21	42	— 21	38	57	— 19
Sunnemo	21	26	— 4 ¹	40	55	— 15

Både i fråga om män och kvinnor samt in- och utflyttning uppvisar Norra Ny de lägsta intensitetstalen. I fråga om kvinnorna är läget i Sunnemo och Gustav Adolf ungefär detsamma. När det gäller männen är inflyttningen lika stor i Sunnemo och Gustav Adolf medan utflyttningen av män är betydligt större i den senare socknen än i den förra. Utflyttningsintensiteten för män är i Gustav Adolf dubbelt så hög som i Norra Ny och 62 % högre än i Sunnemo.

På samma sätt som ökningen i flyttningarna under perioden 1930—44 i ungefär samma grad berör alla åldrar, visar det sig att flyttningsintensiteten i Norra Ny i de flesta årsklasser ligger lägre. Det finns i själva verket en tendens att skillnaden mellan de olika socknarna är minst i de egentliga flyttningssåldrarna 15—35 år och störst bland de allra yngsta och de allra äldsta. Även i fråga om flyttning förlusterna uppvisar Norra Ny de lägsta värdena, men skillnaden gentemot Sunnemo framstår i detta sammanhang som avsevärt mindre. Gustav Adolf har å andra sidan mycket höga förlustsiffror, särskilt gäller detta för männens del. Återflyttningsprocenten är vidare låg i Gustav Adolf. Sammanfattningsvis kan sägas att skillnaden mellan de tre socknarna karakteriseras av att Norra Ny genomgående uppvisar lägre inten-

¹ Den bristande överensstämmelsen mellan in- och utflyttningsintensiteterna och nettot beror på avkortningar.

sitetstal än de två andra samt att Gustav Adolf skiljer sig från såväl Norra Ny som Sunnemo genom att männens utflyttning i den socknen ligger på en mycket hög nivå.

Vad är det nu som orsakar dessa skillnader mellan de tre socknarna? Det är för det första tydligt att man endast med stor försiktighet kan dra några slutsatser ur de observerade differenserna. De tre socknarna skiljer sig från varandra i en hel mängd avseenden och det är inte möjligt att isolerat behandla inverkan från var och en av alla de olikheter, som kan tänkas påverka flyttningarna. Det förefaller emellertid som om man skulle kunna dra vissa allmänna slutsatser.

I tabell 5 redovisades de relativa årliga flyttningstalen för Klarälvbygdens samtliga socknar under perioden 1926—45. Om man jämför de tre socknarna med övriga socknar i Norra bygden visar det sig att flyttningarna i Norra Ny ligger på en något lägre nivå än genomsnittet.¹ Den socken som den visar den största likheten med är Dalby, vars flyttningstal inte i något fall avviker mer än 10 % från värdena för Norra Ny. Naturförhållandena och bebyggelsens utbredning är i Dalby mycket likartade med dem i Norra Ny. Vidare är Dalby näst efter Norra Ny den mest utpräglade bondesocknen inom området. Gustav Adolfs och Sunnemos flyttningar ligger något över genomsnittet. Den höga utflyttningsintensiteten bland männen i Gustav Adolf är något enastående inom Norra bygden, den ligger 53 % över genomsnittet. Inte i någon annan socken inom området vare sig bland män eller kvinnor, in- eller utflyttning förekommer det en tillnärmelsevis så stor avvikelse från medelvärdet.

I Gustav Adolf är bebyggelsen avsevärt mer spridd än i Norra Ny, detsamma gäller för den socken som jämte Gustav Adolf uppvisar de högsta flyttningvärdena — Nyskoga. Som tidigare visats är utflyttningen påtagligt högre i de decentrala delarna av Gustav Adolf än i de centrala. Det förefaller alltså troligt att förklaringen till de låga flyttningstalen i Norra Ny delvis är den, att bebyggelsen i Norra Ny är samlad längs dalgången med goda kommunikationer och vägar och goda möjligheter för invånarna att komma i kontakt med varandra. Detta kan emellertid knappast vara hela förklaringen. Som framgått av kap. 4 är nämligen flyttningarna av större omfattning än i Norra Ny även i Gustav Adolfs centrala delar och detsamma gäller för Sunnemo, vars bosättning i hög grad liknar den i Norra Ny.

Norra Ny skiljer sig vidare från de två andra därigenom att enskilda där besitter en betydande del av jorden och skogen. I Sunnemo är det relativt sällsynt att enskilda äger skogsmark och i Gustav Adolf förekommer det inte alls. I Gustav Adolf är också en avsevärt mindre andel av befolkningen ägare till fastigheter av andra slag. Som visats i det föregående förefaller det inte troligt att i och med att en person blir innehavare av en fastighet hans tendens att flytta därmed kraftigt skulle minska. Detta utesluter emellertid inte att fördelningen av fastigheterna på olika ägarekategorier kan ha mycket stor be-

¹ Sunnemo har i detta sammanhang inräknats i Norra bygden. Resonemangen i detta och följande sammanhang avser inte nettoutflyttningen.

tydelse för flyttningarna. Det har nämligen visats i kap. 4 att flyttningarna är av mindre omfattning i de hushåll, där man äger en fastighet av något slag. Denna slutsats bekräftas i det följande där det påvisas, att bland de intervjuade, de som tillhörde hushåll av detta slag, var mer nöjda med sin situation och mindre benägna att flytta än de övriga.

Medlemmarna av de hushåll som innehar fastighet kan tänkas ha mindre tendens att flytta huvudsakligen av tre skäl: (1) Det förhållandet att man själv eller det hushåll man tillhör innehar en fastighet gör att man starkare än annars binds vid trakten av känslomässiga skäl, (2) personer som tillhör hushåll, som innehar fastighet, har det bättre ställt ekonomiskt än de övriga och därför mindre anledning att flytta, (3) endast hushåll, som har det relativt gott ställt och liten benägenhet att flytta skaffar sig fastighet.¹

I fråga om jordbruks- och skogsfastigheterna torde det tredje skälet spela liten roll eftersom huvudparten av fastighetsägarna säkerligen har ärvt sina fastigheter.² I vad mån det första eller andra skälet har den största betydelsen för deras del är svårt att avgöra, men med hänsyn till att den andel, som inte vill flytta, är lägre bland småbrukarna än bland dem som innehar mer än 20 ha skog, förefaller det troligt att det framförallt är det andra skälet, det bättre ekonomiska läget, som spelar den största rollen.³ När det gäller övriga fastigheter torde det ofta vara så, att förhållandet är av den omvända art som anges i skäl 3, det vill säga innehavet av fastighet är inte anledningen till utan en följd av att man av andra orsaker har liten tendens att flytta. Detta gäller naturligtvis endast i de fall, då den nuvarande innehavaren själv anskaffat fastigheten.

I kapitel 4 undersöktes flyttningarna inom olika yrken och det visade sig därvid att för männens del var flyttningarna inom gruppen jord- och skogsbruk av avsevärt mindre omfattning än inom övriga yrkesgrupper. För kvinnornas del var det inte möjligt att göra någon motsvarande uppdelning efter yrke. De ovan diskuterade skillnaderna mellan socknarna visade sig huvudsakligen sammanhänga med förhållandena inom jord- och skogsbruk, där dessa skillnader var starkt utpräglade. I gruppen övriga yrken var å andra sidan utflyttningen av ungefär samma relativa omfattning i alla tre socknarna medan inflyttningen till denna grupp var avsevärt lägre i Gustav Adolf än i de två andra socknarna. Det ligger nära till hands att förklara skillnaderna inom gruppen jord- och skogsbruk mellan de olika socknarna som en följd av att det är just inom denna grupp, som de ovan berörda olikheterna ifråga om ägofördelningen gör sig gällande, medan gruppen övriga yrken i avsevärt mindre grad torde beröras av dessa olikheter.

¹ Man kunde också tänka sig att innehavet av en fastighet verkade hämmande på flyttningarna därför att det är svårt att sälja den utan ekonomisk förlust. Detta motiv torde emellertid knappast ha spelat någon roll i dessa trakter.

² Möjligen kunde detta skäl spela in på så sätt, att det blir den av syskonen som har liten tendens att flytta, som övertar fastigheten.

³ Se härom sid. 154 samt sid. 221.

Det är emellertid svårt att säga vad som egentligen är anledningen till att flyttningsintensiteten är så mycket lägre inom jord- och skogsbruk än inom övriga yrken. Förutom de ovan nämnda olikheterna i fastighetsinnehav torde det spela en viss roll, att födelseortssammansättningen är något olika i de två grupperna, men detta kan endast förklara en liten del av de observerade skillnaderna. Av redogörelsen i kapitel 4 framgick att det skett en betydande överflyttning från gruppen jord- och skogsbruk till övriga yrken inom socknarnas ram. Utflyttningen från jord- och skogsbruket var alltså i realiteten betydligt större än som framgår av de tidigare beräknade intensitetstalen, dessa avser nämligen endast flyttningar över sockengränser. På samma sätt var inflyttningen till övriga yrken i verkligheten avsevärt större och även utflyttningen från denna grupp och inflyttningen till jord- och skogsbruk torde ha legat något högre än som anges i kapitel 4. I fråga om utflyttningen torde skillnaden mellan de två yrkeskategorierna alltså vara mindre om man tar hänsyn inte endast till flyttningarna över sockengränsen utan även till flyttningarna mellan olika yrken inom samma socken.

Av män i åldern 15—65 år tillhörde under perioden 1930—44 i Norra Ny 82 % jord- och skogsbruk medan i Gustav Adolf motsvarande andel utgjorde 70 %. Eftersom flyttningarna inom gruppen jord- och skogsbruk är av mindre omfattning än inom övriga grupper skulle man kunna tänka sig, att om yrkesfördelningen hade varit densamma i Norra Ny som i Gustav Adolf, så skulle den förra socknens flyttningar varit mer omfattande än de nu blev. Skillnaden mellan socknarna skulle alltså delvis bero på olikheter i yrkesfördelningen. Det är möjligt att så är fallet, men å andra sidan skulle tydligen en sådan tänkt situation kunna uppstå på en hel mängd olika sätt och man kan inte förutse hur flyttningarna skulle reagera under dessa nya förhållanden.

Som tidigare nämnts är flyttningarna av mindre omfattning i de hushåll, som äger en fastighet, än i dem, som inte gör det. Flyttningarna är emellertid av relativt liten omfattning även bland dem som arrenderar ett jordbruk. Det ligger närmast till hands att förklara detta förhållande som till stor del ett utslag av olikheterna i flyttningsintensitet mellan individer tillhörande jord- och skogsbruk och individer tillhörande övriga yrken.

De ovan behandlade förklaringarna till att flyttningstalen är lägre i Norra Ny än i Gustav Adolf och, om än i mindre grad, än i Sunnemo kan sammanfattas så: för det första är bebyggelsens lokalisering avsevärt mer gynnsam i Norra Ny än i Gustav Adolf, för det andra torde skillnaden bero på den bättre ekonomiska ställning och högre standard, som kännetecknar befolkningen i Norra Ny, vilket sammanhänger med att en större andel av särskilt jord- och skogsfastigheterna befinner sig i befolkningens ägo och för det tredje är det tänkbart att flyttningarna i Norra Ny blir av mindre omfattning, därför att en större del av befolkningen där tillhör yrkesgruppen jord- och skogsbruk. I inledningen till detta avsnitt underströks svårigheterna att dra några slutsatser rörande orsakerna till skillnaderna mellan socknarna i fråga om flyttningarna. Det finns anledning att ytterligare betona detta. Norra Ny kom

sålunda länge att ligga mycket isolerat, och denna isolering hävdades först genom busslinjernas tillkomst på 20- och 30-talen. Gustav Adolf och Sunnemo har däremot sedan gammalt haft livliga förbindelser med omvärlden. Det förefaller inte otroligt att denna olikhet i den historiska utvecklingen påverkat och fortfarande påverkar flyttningarna till och från de tre socknarna.

Är somliga människor mer rörliga än andra? Delar man upp de flyttande i födda inom och utom församlingen visar det sig, att de skillnader mellan socknarna, som diskuterats ovan, endast gäller för de inom församlingen födda. Bland de utom församlingen födda är sålunda skillnaderna mellan de olika socknarna små och torde sammanhånga med slumpmässiga variationer. Bland de inom församlingen födda är å andra sidan utflyttningsintensiteten för män ungefär tre gånger större i Gustav Adolf än i Norra Ny och bland kvinnorna uppgår motsvarande skillnad till 53 %. De utom församlingen födda skiljer sig från dem som är födda inom församlingen inte endast genom att de i sina flyttningar inte påverkas av de olikheter, som föreligger mellan de tre socknarna, utan deras flyttningsintensitet ligger också genomgående på en avsevärt högre nivå.

En viktig olikhet mellan dem som är födda inom och utom församlingen är att de senare utgör ett urval av personer, som alla flyttat minst en gång tidigare. Av allt att döma är detta den väsentliga skillnaden mellan de två födelseortsgrupperna. Man kan nämligen visa att de inom församlingen födda, som tidigare flyttat, har samma höga flyttningsintensitet som de, vilka är födda utom församlingen. En person som flyttat tidigare — en »flyttare» — har alltså större tendens att göra det igen än en, som icke flyttat tidigare.

Som påpekats ovan är det endast i fråga om de inom församlingen födda som de olika socknarna uppvisar några skillnader, medan däremot intensitetstalen för »flyttarna» är ungefär desamma i alla tre socknarna. Denna ringa variation är något typiskt för »flyttarna». I kapitel 4 har sålunda visats att skillnaden i flyttningsintensitet är ringa eller avsevärt mindre för »flyttarna» än för de övriga i fråga om skillnaden mellan könen och mellan olika yrken och hushållskategorier.¹ Den starka stegring av flyttningsintensiteterna som inträffar under perioden 1930—44 berör också endast i mycket ringa grad »flyttarna». Dessa utgöres alltså av en grupp vars inneboende tendens till flyttning är så stark, att den endast i liten utsträckning påverkas av övriga omständigheter. Förklaringen till skillnaden mellan »flyttare» och »icke flyttare» torde vara den, att människor alldeles oavsett övriga omständigheter har olika benägenhet att flytta och att »flyttarna» utgör ett urval av personer med stark sådan benägenhet. Det är inte heller otroligt att en flyttning i och för sig skänker sådana erfarenheter, att den stimulerar till förnyad flyttning.

Flyttningarnas variationer i tiden. Under perioden 1926—45 steg såväl inom utflyttningen; särskilt stark var denna stegring i Norra bygden och

¹ Härmed avses den tidigare använda uppdelningen av hushållen med avseende på storleken och arten av deras fastighetsinnehav.

bland männen¹. Delar man upp de flyttande efter riktning visar det sig att det särskilt är flyttningarna till och från städerna som har ökat. För de tre socknarna är det vidare möjligt att studera förändringarna inom olika åldrar. Det framgår då att förändringen varit av ungefär samma styrka inom alla åldrar och i varje fall inte starkare i de egentliga flyttningensåldrarna (15—35 år) än i övriga åldrar. Depressionen i början på 30-talet får till följd att såväl in- som utflyttningen minskar i omfattning. Denna sänkning är emellertid av relativt ringa omfattning och särskilt litet märkbar i Norra bygden. Det visar sig vidare att minskningen till följd av depressionen inte i särskild grad drabbat flyttningarna i någon viss riktning. Flyttningarna till städer nedgår alltså inte i högre grad än flyttningarna till landsbygdsområden. Depressionens inverkan på flyttningarna inom olika åldrar är vidare mycket begränsad, och det förefaller inte som vissa åldrar skulle vara mer konjunkturkänsliga än andra.

När det gäller att beskriva utvecklingen i tiden blir materialet för varje år av mycket ringa omfattning, varför slumpvariationer kommer att spela en stor roll. Det är vidare tydligt att lokala konjunkturer i hög grad kommer att inverka på flyttningarna. Det torde därför varken vara lämpligt eller möjligt att i detta hänseende dra några slutsatser. Här skall endast pekats på det förhållandet att materialet märkligt nog tycks antyda, att konjunkturedgången inte i särskild grad drabbade flyttningarna i någon viss riktning eller de flyttande i vissa åldrar.

DE INTERVJUADES UPPFATTNING OM ORSAKERNA TILL FLYTTNINGARNA

Uppgifter i detta hänseende erhöles på följande sätt:

- 1) De intervjuade i de tre socknarna fick redogöra för orsakerna till sina tidigare flyttningar.
- 2) De fick vidare i den mån de vid intervjutillfället förklarade sig vilja flytta på samma sätt berätta om orsakerna till detta.
- 3) De arbetare vid Hagfors järnverk, som tidigare varit skogsarbetare, utfrågades rörande orsakerna till sina flyttningar.
- 4) Till sist gjordes liknande intervjuer vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad med de kvinnliga anställda, vilka var födda på landsbygden.

Bearbetningen av de orsaksuppgifter, som erhöles från det första materialet, visade sig av flera skäl vara besvärlig. För det första kan man i många fall tvivla på om de flyttande verkligen vet varför de har flyttat. I den mån flyttningarna ligger längre tillbaka i tiden kan de helt enkelt ha glömt bort det

¹ Som visats i kap. 4 torde stegringen i första hand ha gällt de inom församlingen födda, medan den var ingen eller obetydlig för de utom församlingen födda. Stegringen bland de inom församlingen födda torde dels bero på att en ökad andel av dem flyttade, dels på att andelen »flyttare» ökade genom återflyttning. Uppgifterna i detta hänseende avser Klarälvbygden och perioden 1930—44.

eller i efterhand bildat sig en uppfattning, som inte är riktig. Det senare är naturligtvis vanligt, då man flyttat under för sig själv mindre tilltalande omständigheter, man har blivit uppsagd eller på annat sätt kommit i konflikt med omgivningen.

Själva flyttningssituationen är också i många fall så invecklad att det måste vara svårt att ange den verkliga orsaken eller orsakerna. Att en person flyttar beror å ena sidan på att han finner sin nuvarande situation mindre tillfredsställande, å den andra att han på en annan plats och kanske inom ett annat yrke anser sig kunna finna mer tilltalande levnadsbetingelser. Varje flyttning har så att säga en negativ och en positiv bakgrund.¹ Vanligen är det endast möjligt att få de flyttande att uppge den ena sidan av sammanhanget. Som regel får man säkerligen därvid fram den mest väsentliga orsaken, men det är inte alltid säkert att det verkligen förhåller sig så. I många svar har man också en känsla av att vad som kommer fram är den omedelbara anledningen till flyttningen, men att denna inte med nödvändighet behöver ha varit den avgörande. Exempel på ett sådant fall var en ung man, som uppgav som skäl till att han flyttat till Karlstad, att en farbror var på besök i hans hem med sin lastbil och kunde ta honom gratis med till stan. Detta var i och för sig en väsentlig upplysning, men det visade sig naturligtvis att även andra orsaker hade spelat in. Det komplicerade sammanhanget gör också att många i sin oförmåga att verkligen klara ut sina motiv inskränker sig till att säga att de önskar få det »bättre».

En bearbetning av de flyttandes orsaksuppgifter stöter också på rent tekniska svårigheter. De i materialet registrerade flyttningarna avser personer, som flyttat vid mycket olika ålder och mycket olika tidpunkter och det rör sig om flyttningar till och från en mängd olika slag av kommuner och yrken. För att få en riktig uppfattning om flyttningarnas orsaker är det nödvändigt att sammanföra de flyttningar vilka är enhetliga med avseende bl. a. på den flyttandes ålder, tidpunkten för hans flyttning, från och till vilken plats han flyttat, från och till vilket yrke, hans bakgrund vid flyttningen, t. ex. hans civilstånd, föräldrarnas ställning, antal yngre och äldre syskon o. s. v. Även om bestämningarna i varje fall görs mycket grova, leder detta ändå till att man får göra upp flera tusen olika orsakstabeller, vilket materialets omfattning icke medger. Bearbetningen av flyttningsuppgifterna i det första materialet kom därför att inskränka sig till exempelsamlingar, som vill ge en uppfattning om vilka orsaker som över huvud taget kan tänkas förekomma. Dessa exempelsamlingar finns refererade i bil. II.

Inställningen bland de tre socknarnas befolkning. Till dem som bodde i de tre socknarna och var över femton år riktades för det första frågan om de

¹ En del flyttningsorsaker är svåra att naturligt passa in i detta schema. Det gäller bl. a. sådana fall, där avgörandet inte kan sägas fattas av den flyttande själv, t. ex. ett barn, som flyttar med sina föräldrar, en officer, som får order om förflyttning, en flicka, som genom syskonens tryck tvingas fara hem och ta hand om sin gamla mor, en hustru, som flyttar med sin man, o. s. v.

ämna flytta från socknen under det närmaste året. De som inte svarade ja på denna fråga fick sedan tala om ifall de över huvud taget skulle vilja flytta.

Socken	Andelen som					Antal intervjuade som svarat
	ämna flytta %	vill flytta %	inte vill flytta %	är oviss %	Summa %	
Norra Ny	3	23	61	13	100	196
Gustav Adolf	7	35	19	39	100	225
Sunnemo	2	35	25	38	100	204
<i>Total</i> ¹	4	29	40	27	100	625

Dessa intervjuer gjordes på hösten 1945 och andelen, som säger sig ämna flytta, bör överensstämma med det antal, som verkligen flyttade ut under det följande året. I de tre socknarna tillsammans utflyttade under år 1946 sammanlagt 6 % av befolkningen; denna siffra överensstämmer som syns ganska väl med den andel, som i tablån ovan förklarar sig ämna flytta, nämligen 4 %. I själva verket kan man vänta sig att den andel, som man erhåller vid en intervjuundersökning av denna typ skall ligga något lägre än den verkliga. I den senare ingår nämligen en del personer, vilka flyttat in under året och därefter återigen flyttat ut; dessa kommer inte med i intervjuundersökningen.

Skillnaden mellan de tre socknarna är mycket tydlig. Andelen som säger sig ämna eller vilja flytta är avsevärt lägre i Norra Ny än i Gustav Adolf och Sunnemo. Särskilt påtagligt är, att det i Norra Ny är så många som inte vill flytta utan är nöjda som det är. I de två andra socknarna är denna grupp relativt fåtalig, däremot är i dessa senare socknar andelen ovissa betydande. Det rör sig här om svar av typen: »Nja, en är väl för gammal nu, det blir väl till kyrkogården» — »Ja, om en finge något bättre så». Särskilt vanliga under denna rubrik är äldre personer. Skillnaden mellan de olika socknarna gäller även för de yngre i åldrarna mellan 15 och 30 år. Av dessa förklarade i Norra Ny 45 % att de inte ville flytta, medan motsvarande andel i Sunnemo uppgick till 14 % och i Gustav Adolf till endast 7 %.

Delar man upp materialet med hänsyn till de olika hushållens karaktär erhålles tablån överst på nästa sida.

Lusten att flytta är störst bland dem som hyr sin bostad eller arrenderar ett jordbruk. Den är minst bland hemmansägarna och dem som äger sin bostad. Småbruksägarna företräder ett mellanläge. Delar man upp materialet på män och kvinnor blir resultatet praktiskt taget detsamma för båda könen.

De som förklarar sig ämna eller vilja flytta tillfrågades varför de ville göra

¹ Med hänsyn till att i Norra Ny var tionde intervjuades mot var femte i de två andra socknarna har vid beräkning av totalsumman i denna och följande tablåer värdena för Norra Ny fördubblats; detta gäller dock icke sista kolumnen, som anger antalet intervjuade vilka svarat på frågan. För att få hela antalet intervjuade bör till dessa läggas 32 stycken, vilka lämnat felaktiga eller ofullständiga uppgifter. I bilaga II lämnas en redogörelse för intervjumaterialet.

Kategori	Andelen som					Antal intervjuade med svar
	ämnar flytta %	vill flytta %	inte vill flytta %	är oviss %	Summa %	
1. Hushåll med mer än 20 ha skog.....	5	21	58	16	100	81
2. Hushåll med mindre skog och/eller eget jordbruk	2	29	41	28	100	102
3. Hushåll som arrenderar.....	5	31	30	34	100	241
4. Hushåll utan skog och jord						
som hyr sin bostad.....	2	43	28	27	100	115
som äger sin bostad.....	3	21	52	24	100	86

det; vad det var för fel på deras nuvarande förhållanden respektive vilken fördel de ville vinna genom sin flyttning. Det var många olika slag av orsaker och kombinationer av orsaker, som angavs i detta sammanhang, och det visade sig svårt att sammanfatta dem i tabellform utan att göra våld på verkligheten. En viss överblick över de olika motiv som angavs erhålles emellertid genom följande tablå. Männena har uppdelats efter sitt yrke vid intervju-tillfället.

Uppgivet motiv för flyttning	Män		Kvinnor %
	Jord- och skogsbruksarbetare %	Övriga arbetare %	
1. Äventyrslystnad, behov av ombyte.....	2	2	5
2. Dålig, ojämn, osäker förtjänst.....	30	17	7
3. Tungt, obehagligt, slitsamt arbete.....	34	17	12
4. Ensligt, långt till arbetet, inga nöjen, avkrok.....	12	32	35
5. Dålig bostad, vil bygga eget.....	5	10	13
6. Påverkan från familjen.....	3	—	1
7. Följer mannen, skall gifta sig.....	—	—	15
8. Övriga motiv.....	11	22	10
9. Vet inte.....	3	—	2
Summa.....	100	100	100
Summa intervjuade med svar.....	81	42	99

Till grupp 2, »Dålig förtjänst» har också förts de fall, där man ansett att arrendet varit för dyrt. För »Övriga» arbetare betyder dålig förtjänst inte sällan att det saknas för dem lämpligt arbete på orten. Till grupp 3, »Tungt etc. arbete» har räknats allt missnöje med själva arbetsförhållandena, sålunda även konflikter med befälet, ovilja mot arbetsskyldighet etc. Vid tiden för intervjuerna genomfördes av UHB arbetsskyldighet för arrendatorerna enligt nya arrendelagen. Denna åtgärd väckte motstånd särskilt i Gustav Adolf och var mycket aktuell för de intervjuade. Det kan förtjäna påpekas att missnöjet med arbetet och arbetsförhållandena inom gruppen jord- och skogsbruk avser både jordbruks- och skogsarbetet.

Bland männen är det missnöje med arbetet, som är den dominerande orsaken till att man vill flytta. Bland dem som var sysselsatta inom jord- och

I de ofta omoderna ladugårdarna blir arbetet med djuren hårt och slitsamt för kvinnorna.

Teckning av O. Lape.

skogsbruk avsåg missnöjet i 64 % av fallen arbetet; inom övriga yrkesgrupper var motsvarande tal 34 %. För jord- och skogsbruksarbetarna spelar vid sidan av missnöjet med arbetet övriga motiv en mycket liten roll. För arbetarna inom övriga yrkesgrupper är emellertid grupp 4 (Ensligt, långt till arbetet etc.) av nästan samma betydelse. Som tidigare nämnts bor det i socknarna ett stort antal arbetare, som är sysselsatta vid järnverken i Hagfors och Munkfors och dessa klagar ofta över att de har lång väg till arbetsplatsen. Ensligheten som sådan klagar man däremot mera sällan över.

Den markerade skillnaden mellan skogsarbetarna och arbetarna inom övriga yrkesgrupper ifråga om inställningen till arbetet framträder även på annat sätt. Av skogs- och jordbruksarbetarna uppgav sålunda 73 stycken vilket yrke de ville ha efter sin flyttning och bland övriga yrkesgrupper lämnade 47 stycken samma uppgifter. Av skogs- och jordbruksarbetarna ville 68 % byta yrke men inom övriga yrkesgrupper var motsvarande andel endast 17 %; resten ville fortsätta i yrket men på en annan plats.

För kvinnorna är det framför allt grupp 4, ensligheten med lång väg till handelsbod och dåliga vägar, som spelar den största rollen. I denna grupp finns det också en del, som när de säger, att trakten är en avkrok, menar att det inte finns något lämpligt arbete för dem. I dessa socknar finns knappast något annat arbete för kvinnor än skötseln av hushåll och djur. Många mödrar

vill också bo mer centralt för att barnen skall få kortare väg till skolan. En icke obetydlig grupp bland kvinnorna är de som anger att de vill flytta, därför att mannen vill det.

Grupp 8, övriga motiv, omfattar sådana som vill skaffa sig själva eller sina barn högre utbildning, som tycker skatterna är för höga, som vill flytta till sin hembygd etc.

Sammanfattningsvis kan sägas att det för männen är arbetet och arbetsförhållandena som är de dominerande orsakerna, medan bland kvinnorna miljön i vid bemärkelse spelar den största rollen. Vad är det då för fel på skogsarbetet? De svar som erhöles på frågorna rörande önskan att flytta och en direkt fråga om vad det var i de nuvarande arbetsförhållandena, som man ansåg otillfredsställande, kan för skogsarbetets del sammanfattas på följande sätt:

Positiva drag. Bland dem som hade en positiv inställning till skogsarbetet var det i allmänhet svårt att få fram någon närmare specificering av vad det var hos arbetet som tilltalade dem. Svaren var i stor utsträckning av typen »det går bra, en är ju van», etc. I den mån man närmare specificerade sin inställning var det två drag, som betonades. Skogsarbetet är friskt och det är fritt. Att det var friskt anförde man oftast som motsats till det smutsiga och instängda arbetet i järnverken. Värdet av friheten uttryckte en 32-års huggare på det här sättet: »En får komma och gå som en vill och det är ju bra.»

Negativa drag. Som redan tidigare framhållits var ett dominerande drag att man ansåg sig få dåligt betalt och dålig förtjänst. Att man tyckte förtjänsten blev dålig hade flera orsaker. Särskilt bland de tillfälliga arbetarna, och som skall visas i nästa kapitel är detta en mycket stor kategori, angavs ofta som orsak till dåliga förtjänster, att tillgången på arbete var ojämn, att säsongen var för kort o. s. v. Detta kan tyckas egendomligt med hänsyn till att vid tiden för intervjuerna tillgången på arbete var mycket god. Man hade emellertid i friskt minne de tider, då den varit sämre, och fruktade att de skulle återkomma. I Norra Ny ligger man som regel inte hemma under arbetet utan i kojor eller i fäbodstugor och kommer bara ner i dalen över lördag och söndag. Här klagade man över att det blev dyrt att ligga borta, att det saknades kockor, att kojorna var dåliga och att det tog lång tid att frakta maten.

Skogsarbetarnas möjligheter till goda förtjänster sammanhänger också nära med vädret. Är det stark kyla försvåras särskilt barkningsarbetet i mycket hög grad. Om det regnar eller snöar mycket är det ofta nästan omöjligt att uträtta något arbete utan man får ha så kallade koj dagar. Regnet och kylan och snön spelar också en väsentlig roll i fråga om den andra viktiga orsaken till att man ogillar skogsarbetet — att det är ett hårt och slitsamt arbete. »Skogsarbete, det är att slita ont och vara blöt», så karakteriserade en huggare det. En gammal arbetare som var märkt och böjd av yrket visade på sig själv och sade: »Skogen är fint, men man orkar inte med det så länge. Se på mig, sån här blir man.» I jämförelse med klagomålen över förtjänsten var emellertid klagomålen över det hårda arbetet relativt fåtaliga.

Man möter ofta den uppfattningen att kvinnornas flyttning från landsbygden särskilt beror på att de inte vill sköta djuren — det är inte fint att gå och mocka dynga i ladugården. Av de intervjuade kvinnorna över 15 år var det i de tre socknarna tillsammans 62 % som direkt sysslade med skötseln av djur. Andelen är ungefär densamma i alla tre socknarna. Av dem som svarade på frågan vad de ansåg om detta arbete tyckte ungefär hälften att det var bra och hälften att det var dåligt. Det är alltså en betydande andel som tycker om sitt arbete med djuren. »Mitt bästa arbete», sade en 47-års husmor. En annan, som kanske hade haft mindre gynnsamma erfarenheter i fråga om sitt övriga hushållsarbete, sade att »djuren är tacksamma om de får något — det är inte alltid människor.» Över huvud taget är det tydligt att man som regel trivs bra med djuren, det är bara i några enstaka fall, som man säger att man inte tycker om djur eller är rädd för dem. I den mån man inte tycker om arbetet är det för att det är tungt och slitsamt i de ofta omoderna ladugårdarna. Hur dessa fördelade sig på olika grader av modernitet i de intervjuade hushållen framgår av tabblån nedan.¹

Ladugårdar med	%
el. ljus och vattenledning	37
bara vattenledning	7
bara el. ljus	13
Övriga ladugårdar	43
<i>Summa</i>	<i>100</i>

I en mycket stor del av ladugårdarna saknas sålunda antingen vattenledning eller elektriskt ljus eller bådadera. Det är mot bakgrunden av dessa förhållanden naturligt att många kvinnor säger, att de tycker att arbetet är alldeles för hårt och slitsamt. Det föreligger en viss skillnad mellan Norra Ny och de två andra socknarna. I Norra Ny utgjorde sålunda andelen »Övriga ladugårdar» endast 27 % och 55 % av ladugårdarna hade både vattenledning och elektriskt ljus. Denna skillnad sammanhänger delvis med att i Norra Ny naturförhållandena är avsevärt mer gynnsamma, då det gäller att ordna en vattenledning.

Av särskild betydelse är inställningen hos de unga. De pojkar och flickor som var mellan 15 och 20 år frågade vi, vad de helst skulle vilja bli. Bland flickorna svarade något mer än en tredjedel att de ville stå i affär, en femtedel svarade att de ville bli hårfrisörskor och en annan femtedel att de ville sitta på kontor. Dessa tre yrken svarade alltså tillsammans för ungefär 75 % av flickornas alla önskingar. Resten fördelade sig på sjuksköterskor, barnsköterskor, servitriser, småskollärarinnor och hushållsarbete.

Bland pojkarna är önskingarna mer splittrade. Den största gruppen ut-

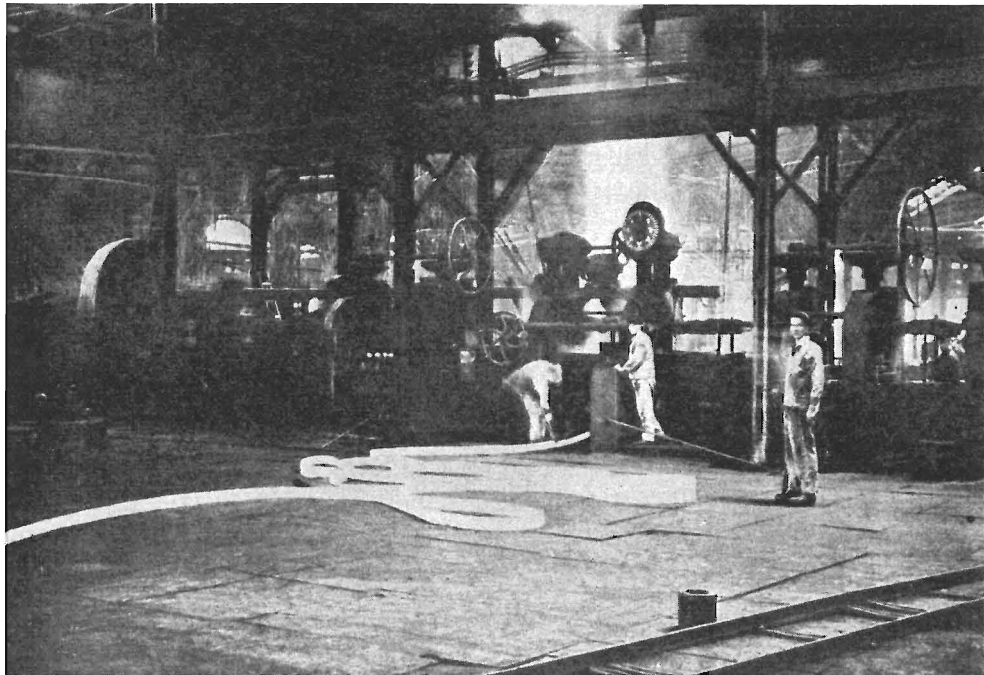
¹ Hela materialet omfattar 145 ladugårdar.

göres emellertid även här av dem som vill stå i affär, det var något mer än en fjärdedel. Resten fördelar sig på snickare, målare, murare, smeder, motorreparatörer, chaufförer och industriarbetare. En ville bli ingenjör och en ville ta värvning. Ingen uttalade en önskan att bli skogsarbetare.

Även föräldrarna till barn under 15 år tillfrågades vad de helst ville att deras barn skulle bli. Om man undantar de representanter för tjänstemannaskiktet, som kom med i undersökningen, skogvaktare, folkskollärare o. s. v., så hade den alldeles övervägande majoriteten av föräldrarna antingen ingen bestämd åsikt eller också ansåg de att barnen fick bestämma det själva — de fick bli vad de ville. Föräldrarna i tjänstemannagruppen hade som regel den önskan, att deras barn skulle få högre utbildning och bli läkare, civilingenjörer o. s. v.

Ovan har behandlats de svar som man erhåller, då man frågar om orsaken till att en människa vill flytta. Dessa svar kommer emellertid i vissa avseenden att skilja sig från dem, som man erhåller, då man frågar folk som redan har flyttat varför de gjorde det. För det första kommer de orsaker, som man skulle kunna kalla de normala flyttningsorsakerna att bli underrepresenterade. Med normala flyttningsorsaker menas de fall, då man flyttar på grund av giftermål, på grund av att ens far har dött, så man måste ta hand om gården, att man blivit sjuk o. s. v., det vill säga det rör sig om orsaker, som inte sammanhänger med den fortskridande förändringen av näringslivets struktur. För det andra kan man också, som nämnts ovan, i många fall tala om dels den omedelbara orsaken till flyttningen, dels vad som på längre sikt var det avgörande. Som framgår av bil. II och materialet från Filipstad (se sid. 228 ff) rör det sig i det förra fallet ofta om påverkan från andra, från syskon, kamrater, föräldrar, arbetsgivare etc. Denna orsakstyp blir av naturliga skäl underrepresenterad, då man frågar varför någon vill flytta. Denna påverkan har emellertid mycket stor betydelse framför allt genom att den avgör, när och vart och till vilket yrke flyttningen kommer att äga rum.

Till sist finns det viktiga orsaker, som över huvud taget inte kommer fram. Det rör sig här om sådant, som man av olika skäl icke gärna talar om. Det var sålunda ingen som direkt sade, att de ville flytta för att kunna få tag på en trevlig pojke eller flicka att gifta sig med, trots att detta motiv, mer eller mindre medvetet, säkerligen spelar en stor roll för flyttningarna. Eftersom det råder kvinnounderskott i dessa skogsbygder kunde man tycka att detta skäl endast borde ha betydelse för männen. Så vitt författaren förstår är emellertid det avgörande här inte endast det rent kvantitativa förhållandet mellan män och kvinnor i en viss trakt utan minst lika viktigt är, att på grund av utflyttningen valmöjligheterna har blivit så begränsade. För en flicka i Gustavsfors finns det kanske inte mer än tio män i trakten, som man kunde tänka sig att hon skulle gifta sig med. Dessa tio är hon trött på sedan länge och har ett behov av att flytta till en trakt, där hon har större möjligheter att träffa någon, som hon kan passa ihop med.

Varmvalsning av bandstål i Hagfors järnverk.

Undersökningen vid Hagfors järnverk

Som en inledning till de intervjuundersökningar, vilka skildrats i det föregående, gjordes provintervjuer vid Hagfors järnverk för att försöka få ett grepp om vilka frågeställningar, som var aktuella i sammanhanget. Provuundersökningen omfattade alla dem vid järnverket, som blivit anställda efter år 1930 och som tidigare ägnat sig åt skogsarbete, sammanlagt 169 stycken. Undersökningen vid järnverket ägde rum sommaren 1945 och de skogsarbetare, som rekryterats dit under de närmast föregående femton åren, kom praktiskt taget samtliga från de allra närmaste trakterna. Ungefär 90 % av dem kom från någon av kommunerna Norra Råda, Ekshärad och Gustav Adolf, det vill säga de kommuner vilka omger Hagfors samhälle. I dessa kommuner intar Uddeholmsbolaget en dominerande ställning och den övervägande delen av arbetarna torde tidigare ha varit sysselsatta på bolagets revir.

Under trettioalets första år var rekryteringen till Hagfors järnverk mycket liten och huvudparten av de intervjuade skogsarbetarna kom till bruket under mitten och slutet på trettioalet. Särskilt stor var rekryteringen under åren 1934—37, då 53 % fick sin första anställning. Under de därpå följande åren var tillströmningen mer jämn med mellan 5 och 10 % varje år. Vid anställningen i järnverket var de intervjuade som regel unga. Medelåldern vid anställningen var 31,3 år och något mer än hälften var yngre

än 30 år.¹ De erfarenheter man hade av skogsarbete härrörde alltså i stor utsträckning från depressionstider, då tillgången på arbete i skogen var dålig. Dessa erfarenheter speglar sig också i de livsredogörelser, som lämnades av de intervjuade. I många fall berättade man här om årslånga arbetslöshetsperioder avbrutna av kortare tider med skogs- och vägarbete. På grundval av dessa livsredogörelser klassificerades arbetarna på följande sätt:

1. Fasta skogsarbetare, särskilt bolagets torpare och deras söner, vilka under längre tid varit kontinuerligt sysselsatta med skogsarbete.
2. Tillfälliga arbetare, vilka sysslat med litet av varje och som regel varit arbetslösa under långa perioder.
3. Självägande jordbrukare och deras söner, vilka endast kört i skogen under vintersäsongen.
4. Ungdomar med i allmänhet kort erfarenhet av skogsarbete.

Hur de intervjuade fördelade sig på dessa olika kategorier framgår av tabblån nedan.

Kategori	Ant. arb.	%
Fasta skogsarbetare	44	26
Tillfälliga arbetare	80	47
Jordbrukare	15	9
Ungdomar	30	18
<i>Summa</i>	<i>169</i>	<i>100</i>

Ungefär hälften av arbetarna har sålunda varit »tillfälliga» och de erfarenheter de har bakom sig bör ge dem en mörk syn på skogsarbetet.

Till varje arbetare ställdes frågan: »Ni har tidigare varit skogsarbetare, varför fortsatte Ni inte med det?» och arbetarna ombads ange tre orsaker i den ordning de ansåg dem betydelsefulla. De svar som erhöles på denna fråga kan med en viss förenkling sammanföras till fem större grupper.

Orsak att lämna skogsarbetet	1:a orsak %	2:a orsak %	3:e orsak %
Ekonomiska skäl.....	76	46	9
Trivdes inte med arbetet.....	13	20	24
Trivdes inte med miljön	—	8	5
Övriga orsaker.....	8	5	—
Ingen uppgiven orsak	3	21	62
<i>Summa</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Det är påtagligt att den främsta anledningen till att man lämnat skogsarbetet är att man ansett, att det givit för dåligt ekonomiskt utbyte. Med bristande ekonomiskt utbyte menas alltså här inte bara att man ansett för-

¹ Vid tiden för intervjuerna uppgick medelåldern till 37,9 år.

tjänsten dålig, utan också att man inte fått något arbete eller att tillgången på arbete varit ojämn och osäker.

Den därefter främsta anledningen till flyttningen är vantrivsel med arbetet som sådant. Denna orsak spelar stor roll i andra och särskilt i tredje hand. Påfallande är att miljön anges spela så liten roll, det är bara ett litet fåtal, som säger att de inte trivts i skogsbygderna. Det är inte omöjligt att materialet i detta hänseende är något missvisande eftersom personer, som trivs i skogstrakterna, kan antas ha sökt sig just till Hagfors järnverk. De har nämligen där möjlighet att fortfarande bo kvar på sina gamla ställen och gör också detta i stor utsträckning. Av de arbetare, som deltog i intervjuerna, var det sålunda endast 35 % som bodde i Hagfors samhälle, de övriga var bosatta i skogstrakterna runt omkring.

För att ytterligare belysa arbetarnas inställning tillfrågades de intervjuade om de skulle vilja återvända till skogsarbetet ifall de orsaker till missnöje, som de angivit, eliminerades. Om det blev bättre betalt, tryggare, om de fick en modern bostad, o. s. v. På detta svarade 16 % »ja», 66 % »nej» och 18 % »vet inte». De som var gifta frågade vi vidare vad de trodde att deras hustrur skulle säga om de började arbeta i skogen igen. Följande tablå visar hur männen ansåg att svaret skulle bli.

Hustruns svar	Procent
Ja	11
Ovisst	21
Nej	51
Det har (kommer) hon inte att lägga sig i....	17
<i>Summa</i>	<i>100</i>

Vi frågade dem också vad de ansåg om själva arbetet i skogen. På detta svarade 30 % att de ansåg, att skogsarbetet var bra, 49 % ansåg att det var dåligt, medan 21 % inte hade någon bestämd åsikt.

Sammanfattning. Den utan gensägelse främsta orsaken till att de skogsarbetare, som arbetar vid Hagfors järnverk lämnat sitt gamla yrke är, att de inte ansett sig få tillräckligt betalt, eller att inkomsten varit så osäker att de inte kunnat klara sig på den. I jämförelse med detta spelar vantrivseln med arbetet en mindre roll. Att så många ansett att skogsarbetet lämnat dålig lön för mödan torde delvis sammanhånga med att de gjorde sina erfarenheter i början på 30-talet, då tillgången på arbete var dålig. Det är emellertid endast ett litet antal som säger sig fundera på att lämna industriarbetet om skogsarbetet skulle kunna bereda dem bättre och mera stabila ekonomiska förhållanden.

Undersökningen vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad.

Under hösten 1945 intervjuades en del av arbeterskorna vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad rörande orsakerna till sina flyttningar. Intervjuerna

skedde efter samma formulär som tidigare använts i de tre socknarna och riktade sig till den del av den kvinnliga personalen, som var född på landsbygden och alltså hade flyttat in till en stad. Hela antalet sådana flickor utgjorde 149 stycken. Av skäl som redovisas i bilaga VI, där det lämnas en redogörelse för denna undersökning, kommer endast svaren från 118 av de intervjuade flickorna att behandlas.

Med hänsyn till åldern utgör de individer det här rör sig om en jämförelsevis homogen grupp. Av samtliga är 71 % mellan 15—30 år och 93 % mellan 15—35 år. Då den alldeles övervägande delen av dem är under 35 år kan man räkna med att deras flyttningserfarenheter i stor utsträckning hänför sig till samma tids- och åldersperiod. Dessa två faktorer har därför i den följande bearbetningen försummats. De 118 flickorna företog sammanlagt 319 flyttningar. Antalet flyttningar per individ blev alltså 2,7. Det största antalet redovisade flyttningar för en individ var 14 stycken.¹ Delar man upp flyttningarna efter de orter från och till vilka de ägt rum blir resultatet följande:

Från	Till	Flyttningar	
		antal	%
Landsbygd	→ Landsbygd	88	28
Landsbygd	→ Samhälle ²	143	44
Samhälle	→ Samhälle	57	18
Samhälle	→ Landsbygd	31	10
<i>Summa</i>		<i>319</i>	<i>100</i>

Huvudparten av de registrerade flyttningarna avser tydligen flyttning till ett samhälle eller mellan samhällen. Flyttningar från samhällen tillbaka till landsbygden är däremot sällsynta. Detta är ju för övrigt naturligt med tanke på att alla befann sig i ett samhälle vid intervjutillfället. Som framgår av tablan nedan innebär flyttningarna däremot inte på samma sätt en ensidig övergång från hushållsarbete till övriga yrken.

Från	Till	Flyttningar	
		antal	%
Hushåll	→ Hushåll	174	54
Hushåll	→ Övrigt	88	28
Övrigt	→ Övrigt	40	13
Övrigt	→ Hushåll	17	5
<i>Summa</i>		<i>319</i>	<i>100</i>

Gruppen Hushåll—Hushåll är som syns den utan gensägelse största. Man flyttar till ett samhälle i första hand för att få en hembiträdesplats, och det är

¹ Med flyttning avses här och i det följande flyttning över församlingsgräns efter fyllda 15 år.

² Samhälle = Städer + D-kommuner.

Från paketeringssalen i Wasa Spisbrödsfabrik.

först senare som man söker sig över till andra yrken. Övergång från övriga yrken till hushållsarbete är å andra sidan mycket sällsynt, vilket naturligtvis delvis sammanhänger med att alla vid intervju tillfället var sysselsatta med fabriksarbete.

De flyttningsorsaker vilka angavs av de intervjuade har sammanställts i tablån på nästa sida. Då materialets omfattning inte medgav någon uppdelning såväl med hänsyn till flyttningarnas riktning som till yrkesövergång valdes den senare indelningen.

I samtliga de olika typer av flyttningar, som redovisas i tablån, är en av de viktigaste orsakerna påverkan från andra och som nämns i noten förekommer sådan påverkan även i ett stort antal andra fall, där emellertid andra skäl framstått som de viktigaste. Det är utomordentligt vanligt att ens flickkamrater eller syskon skriver hem eller kommer på besök och berättar hur bra de har det på sin nya plats och detta blir den mest påtagliga orsaken till att man flyttar. Vid sidan av grupp 6 är det grupperna 1—3 som spelar den största rollen. Här framträder en skillnad mellan dem, för vilka flyttningen inte innebär något yrkesbyte, gruppen Hushåll—Hushåll, och dem, som flyttar över från hushållsarbete till arbete inom övriga yrkesgrupper. I det första fallet spelar grupp 1 en stor roll, man känner en allmän olust med sina förhållanden. I det senare fallet, då flyttningen också innebär ett byte av yrke, har emellertid tyngdpunkten förskjutits mot orsaksgrupperna 2 och 3, vilka direkt avser yrket.

Flyttningsorsak	Antal flyttningar			
	Hushåll	Hushåll	Övrigt	Övrigt
	↓ Hushåll	↓ Övrigt	↓ Övrigt	↓ Hushåll
1. Behov av ombyte, ville hemifrån etc. ¹	27	15	3	3
2. Bättre förtjänst, hade hört man tjänade bra	23	19	2	—
3. Bra arbete, har alltid velat syssla med t. ex. sjukvård	12	11	1	—
4. Ville till en stad, trivdes (ej) på landsbygden ²	6	3	1	2
5. Dålig bostad	—	—	—	—
6. Påverkan från andra ³	48	19	8	5
7. Följde mannen eller föräldrarna ⁴	16	2	—	—
8. Övriga motiv ⁵	13	11	19	3
9. Utan uppgiven orsak	29	8	6	4
<i>Summa</i>	<i>174</i>	<i>88</i>	<i>40</i>	<i>17</i>

¹ *Behov av ombyte.* Bakgrunden till de orsaker som förts till denna rubrik är ofta mycket växlande. Flickorna vill ut av äventyrlust, därför att de inte trivs med sina föräldrar, syskon eller kamrater eller med arbetet i hemmet, de vill få egna inkomster m. m. I många fall måste de flytta därför att familjen inte längre kan försörja dem. Det är tydligt att många av ovan nämnda fall närmast är att hänföra till grupp 2 eller 3, men på grund av att de angivna orsakerna varit så vaga har det inte varit möjligt att föra dem dit.

² *Ville till en stad.* Hit har förts alla de fall, där miljön framstått som en väsentlig orsak. Här ingår även fall, som flyttat tillbaka till landsbygden därför att de trivts bäst där.

³ *Påverkan från andra.* Här har endast medtagits de fall där påverkan uppenbarligen varit synnerligen kraftig. Antalet fall där man inom parentes säger sig flytta till en syster eller kamrat är många flera. Påverkan kan sägas komma från tre håll: för det första från kamrater och syskon, som lockar dem till en viss arbetsplats, för det andra från föräldrar, som inte längre kan klara sig själva utan behöver hjälp och för det tredje från män.

⁴ *Följde mannen.* Här avses alltså endast de fall, då de följt de män de är gifta med.

⁵ *Övriga motiv.* Här ingår bl. a. fall, då man tagit plats t. ex. i Filipstad, därför att det ligger nära hemmet, sådana som blivit sjuka, avskedade eller velat studera m. m.

SAMMANFATTNING RÖRANDE FLYTTNINGARNAS ORSAKER.

Att människor flyttar beror dels på yttre omständigheter, dels på deras individuella benägenhet att göra det. Av de yttre omständigheter, som kan tänkas påverka flyttningarna, har i denna undersökning särskilt berörts följande:

Ägofördelningen. Det visar sig att både flyttningarna och flyttningsförlusterna är av väsentligt mindre omfattning i Norra Ny än i Gustav Adolfs socken. En av de mest påtagliga skillnaderna mellan de två socknarna är att i Norra Ny en betydande andel av hushållen äger fastighet, medan detta är utomordentligt sällsynt i Gustav Adolf. Mycket talar också för att detta är en av huvudorsakerna till skillnaden mellan socknarna. Det torde emellertid inte vara själva ägandet, som är det väsentliga härvidlag, utan den högre

ekonomiska standard, som är en följd av att en större andel av fastigheterna ägs av befolkningen inom socknen.

Miljön, det vill säga det ofta mycket avskilda läget långt upp i skogarna, långt till handelsbod, skola och nöjen, dåliga bostäder och ladugårdar m. m., torde särskilt för kvinnornas del stimulera till utflyttning från socknen eller nerflyttning till dess bättre belägna delar. För männen spelar önskan att byta miljö avsevärt mindre roll än önskan att byta yrke. *Yrkesbytet* innebär framför allt att man vill lämna skogsarbetet för något annat. Orsaken till att man inte vill arbeta i skogen är dels att man anser att det ger en alltför låg och osäker inkomst, dels att man inte trivs med arbetet och arbetsförhållandena. Skillnaden mellan män och kvinnor i fråga om miljöns betydelse torde bl. a. sammanhånga med, att vad som här kallats »miljö» i högre grad inverkar på kvinnornas än på männens arbetsförhållanden.

Civilståndet påverkar tydligt flyttningarna; gifta personer flyttar mindre än ogifta.

De personliga förbindelserna och de upplysningar och påverkningar man erhåller från syskon, kamrater och vänner torde spela en mycket stor roll särskilt då det gäller att avgöra till vilken ort man flyttar och vilket yrke man väljer. Detta förhållande kan tänkas utgöra förklaringen till den goda överensstämmelse, som finns mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på olika orter.

Om en person under vissa yttre betingelser också kommer att flytta sammanhänger i hög grad med hans individuella benägenhet att göra det. Den individuella benägenheten varierar mycket starkt med *åldern*, personer mellan 20 och 30 år har särskilt stor tendens att flytta. *Könet* spelar också en påtaglig roll för flyttningarna; kvinnor flyttar i större utsträckning än män. En person, som *flyttat tidigare*, har mycket större tendens att flytta igen än en, som inte gjort det. Detta torde bero dels på att de som flyttat tidigare är ett urval av »flyttare», dels på att den erfarenhet som en flyttning skänker gör en benägen att flytta igen.

KAPITEL 6. SKOGSARBETARNA

I de föregående kapitlen har flyttningsrörelserna för alla befolkningskategorier i Klarälvsbygden behandlats. Det egentliga föremålet för denna undersökning är emellertid skogsarbetarna, vad det är som gör att de flyttar från skogen och hur man skall kunna påverka deras flykt från skogsarbetet. De följande kapitlen skall ägnas åt detta mer speciella problem och som inledning till detta studium göres i detta kapitel ett försök att fixera vilka det egentligen är, som arbetar i Klarälvsbygdens skogar.

Skogsbruket är starkt säsongpräglat med högsäsongen förlagd till årets första månader. Ville man få fullständig klarhet i vilka kategorier det är, som utför skogsarbete, vore det därför nödvändigt att göra undersökningar, som avsåg olika årtider. Ett så omfattande arbete ansågs inte motiverat i detta sammanhang, utan undersökningen inskränkte sig till en inventering av den arbetskraft som är sysselsatt i skogen under den egentliga högsäsongen. Inventeringen avsåg all arbetskraft, vilken arbetade på Uddeholms aktiebolags skogar i mellersta Klarälvsbygden under februari månad åren 1938 och 1946, och den utfördes genom bolagets skogsvaktare. Med mellersta Klarälvsbygden menas kommunerna Sunnemo, Norra Råda, Gustav Adolf, Ekshärad och Norra Ny. För varje arbetare inhämtades uppgift om namn, ålder, arbetsplats, hemortsadress, syssla, arbetsförtjänst samt kategori. Kategoriindelningen avsåg en inom UHB:s skogsförvaltning använd uppdelning av arbetskraften, se härom sid. 247. För dem som arbetat under februari 1946 uppgav skogsvaktarna dessutom det ungefärliga antalet arbetsdagar under månaden.

Hela skogsmarksarealen inom området utgör 199 000 hektar och av dessa äger Uddeholms AB 107 000 hektar. I tablån nedan redovisas för varje kom-

Kommun	Produktiv skogsmark, ha		
	Hela arealen	därav UHB	
		Totalt	%
Norra Ny	55 428	5 636	10
Ekshärad	64 120	38 969	61
Norra Råda	28 688	23 274	81
Gustav Adolf	32 872	27 431	83
Sunnemo	17 894	11 811	66
<i>Totalt</i>	<i>199 002</i>	<i>107 121</i>	<i>54</i>

mun dels den totala produktiva skogsmarksarealen, dels den andel därav som äges av Uddeholmsbolaget.

Om man bortser från Norra Ny är alltså bolaget, den alldeles dominerande skogsägaren i dessa trakter och inventeringen bör ge en god föreställning om tillståndet på skogsarbetsmarknaden i mellersta Klarälvsdalen. Man bör emellertid ha i minnet, att den bild som ges avser bolagsskogsbruket; på bondeskogarna torde förhållandena i vissa avseenden te sig annorlunda. Det kan också förtjäna framhållas att inventeringen avser två högkonjunkturår för skogsbruket. I bil. VII lämnas en mer utförlig redogörelse för materialets insamling och egenskaper.

I tab. 25 nedan redovisas med uppdelning på sysselsättning de i inventeringen deltagande skogsarbetarna.

Tab. 25. Antalet skogsarbetare sysselsatta på Uddeholmsbolagets skogar i mellersta Klarälvsbygden under februari åren 1938 och 1946.

Sysselsättning	Antal arbetare	
	1938	1946
Apterare	87	73
Huggare	893	701
Vältare ¹	80	76
Lastare ²	7	4
Körare	306	485
Körares hjälpmanskap ³	16	37
Bilförare	7	20
Bilförares hjälpmanskap ³	1	16
Kolningsarbeten	7	—
Diverse ⁴	71	29
<i>Totalt</i>	<i>1 475</i>	<i>1 441</i>

¹ Läger upp virket i vältor på vältplanerna vid bilväg eller flottled.

² Avser endast lastning vid järnväg.

³ Hjälper körarna och bilförarna särskilt med lastningen, stundom småpojkar. Uppgiften om körarnas hjälpmanskap torde vara osäker, se härom närmare i bilagan.

⁴ Innefattar bland annat väg- och anläggningsarbete för skogsbrukets omedelbara behov.

Det absoluta antalet arbetare uppgår vid båda tillfällena till omkring 1 500 man. De dominerande yrkesgrupperna är körare och huggare, som tillsammans svarar för omkring 80 % av arbetsstyrkan. Utvecklingen mellan 1938 och 1946 utmärkes framför allt av att huggarnas antal har minskat medan körarnas har ökat.

ARBETSKRAFTENS GEOGRAFISKA REKRYTERING

I figur 44 samt tabell 26 visas varifrån arbetskraften har rekryterats under de två åren. Både för 1938 och 1946 gäller att huvudparten av

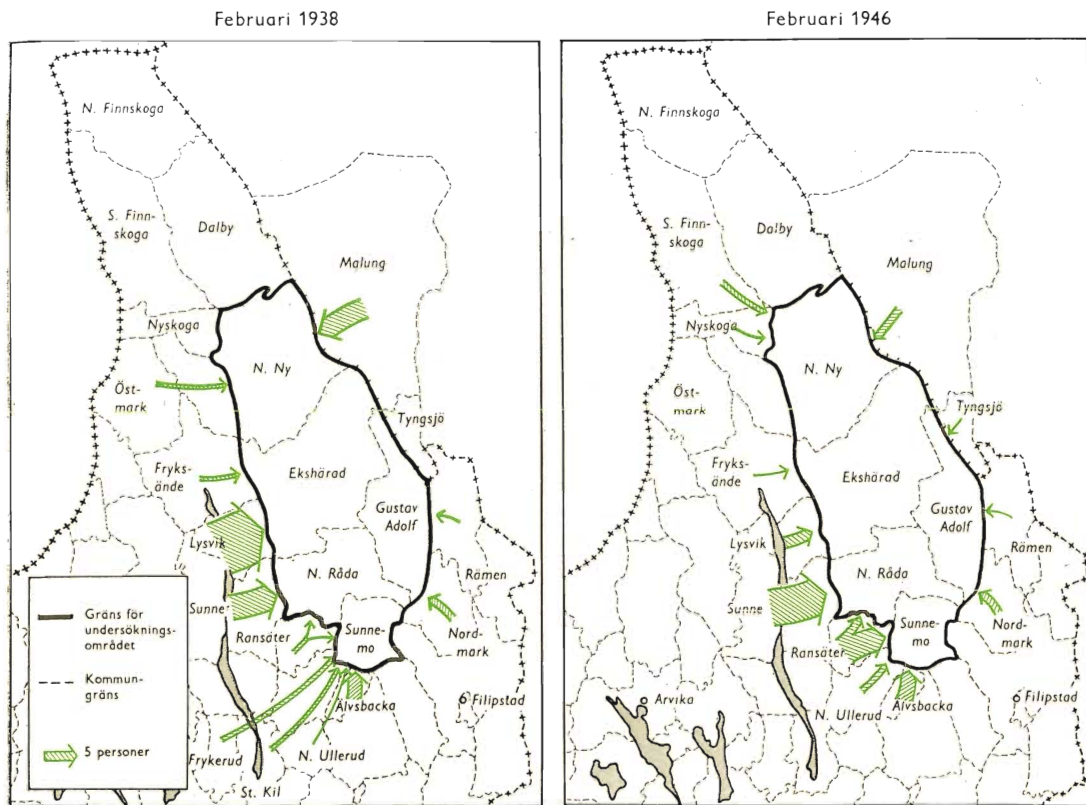

Fig. 44. Rekryteringen av skogsarbetare till mellersta Klarälvsbygden i februari 1938 och 1946. Från området utanför kartorna kom 1938 sammanlagt 3 personer, 1946 var motsvarande antal 221.

arbetarna har kommit från mellersta Klarälvsbygden. Invandringen från andra delar av riket är liten i jämförelse med den totala arbetsstyrkan.

Tab. 26. Rekryteringen av skogsarbetare till mellersta Klarälvsbygden i februari 1938 och 1946.

Arbetarnas hemort	Antal skogsarbetare			
	1938		1946	
	Antal	%	Antal	%
Mellersta Klarälvsbygden	1 386	94	1 146	80
Värmland i övrigt ¹	86	6	74	5
Rikets städer	1	0	40	3
Rikets landsbygd	2	0	35	2
Utlandet	—	—	146	10
<i>Totalt</i>	<i>1 475</i>	<i>100</i>	<i>1 441</i>	<i>100</i>

¹ Innefattar även angränsande delar av Kopparbergs län.

Fällsågning med timmersvans. Fjädern som går mellan handtaget på svansen och en krok i trädet kallas sågkamrat. Den underlättar sågningen.

Foto B. Norberg.

År 1938 kom 6 % av arbetarna från »Värmland i övrigt» och 1946 var motsvarande andel 5 %. Under det senare året fick man dessutom ett betydande tillskott av arbetskraft från utlandet, i första hand danskar och finnar. Dessa utländska arbetare var deltagare i så kallade huggarkurser, d. v. s. de var förlagda i baracker under ledning av en instruktör och erhöll bidrag från staten. Även tillströmningen av arbetskraft från riket utanför Värmland var under 1946 betingad av krisen på bränsleförsörjningens område. Detta år kom från rikets städer och landsbygd sammanlagt 75 personer. År 1938 var tillskottet från rikets landsbygd och städer endast 3 personer, medan ingen kom från utlandet. Betraktar man rekryteringen under 1938

som normal, så betyder detta att år 1946 rekryterades $221 - 3 = 218$ stycken av arbetarna på extraordinära vägar. Av dessa arbetare deltog 196 stycken i av arbetsmarknadskommisionen anordnade huggarkurser. De arbetare under år 1946, vilka inte härrör från Värmland eller angränsande delar av Dalarna, sammanförs i det följande under benämningen »krisarbetskraften».

Bortser man från denna speciella kategori är alltså arbetarna mycket lokalt bundna. I tabblån nedan visas hur stor andel av skogsarbetarna som arbetat inom sin hemkommun, inom en grannkommun till denna eller som rest längre väg för att söka sig arbete. I tabblån har krisarbetskraften inte medtagits.

Arbetsplats	Av arbetarna härrör från			
	samma kommun %	grannkommun %	Värmland i övrigt %	Totalt %
<i>1938</i>				
Norra Ny	89	11	—	100
Ekshärad	92	8	—	100
Gustav Adolf	89	7	4	100
Norra Råda	85	11	4	100
Sunnemo	91	5	4	100
<i>Totalt</i>	<i>89</i>	<i>8</i>	<i>3</i>	<i>100</i>
<i>1946</i>				
Norra Ny	95	3	2	100
Ekshärad	93	5	2	100
Gustav Adolf	88	8	4	100
Norra Råda	84	13	3	100
Sunnemo	84	14	2	100
<i>Totalt</i>	<i>88</i>	<i>9</i>	<i>3</i>	<i>100</i>

Ungefär 90 % av skogsarbetarna är tydligen sysselsatta i den kommun där de är bosatta. Denna ringa rörlighet utmärker i samma grad körare och huggare. Detta framgår av tabblån nedan som visar hur stor andel av huggarna respektive körarna, som rekryterats från Värmland utanför mellersta Klarälvsbygden.

Syssla	Procentandelen från Värmland utanför mellersta Klarälvsbygden	
	1938 %	1946 %
Huggare	7	4
Körare	6	7

ARBETARNAS ÅLDER

Hur arbetarna fördelar sig på olika åldrar framgår av tabellen nedan.

Tab. 27. Skogsarbetarnas ålderssammansättning 1938 och 1946.

Ålder	1938		1946	
	Antal	%	Antal	%
10—15	13	1	11	1
15—20	166	11	126	9
20—30	332	23	303	21
30—40	356	25	332	23
40—50	270	19	269	18
50—60	176	12	242	17
60 år och äldre	134	9	158	11
Summa	1 447 ¹	100	1 441	100

Skogsarbetarna är som regel ganska gamla. Medelåldern var 1938 ungefär 38 år och 1946 cirka 40 år. Andelen över 50 år uppgick 1938 till 21 % och 1946 till 28 %, medan andelen arbetare under 20 år var 12 respektive 10 %. Körarna är i genomsnitt betydligt äldre än huggarna. År 1946 var sålunda 21 % av körarna över 55 år, medan motsvarande tal för huggarnas del endast var 13 %.

Sysselsättning	Medelålder	
	1938	1946
Huggare	35	36
Körare.....	45	45
Övriga.....	38	41

Av tab. 27 förefaller det som om inträdet i skogsarbetaryrket skulle ske någon gång mellan 15 och 20 år. För att närmare försöka fixera tidpunkten för rekryteringen uppdelades arbetarna i åldrarna 10—25 år på ettårsklasser. Resultatet framgår av fig. 45. Krisarbetskraften har markerats särskilt i figuren. Som syns av figuren börjar rekryteringen till yrket under det fjortonde levnadsåret. Nya individer tillförs sedan under de följande åldersåren fram till 17—18 års åldern, då rekryteringen förefaller att vara avslutad. Vill man stimulera tillströmningen till skogsarbetet förefaller det alltså, som om åtgärderna bör sättas in omedelbart efter skolans slut, annars riskerar man att komma för sent.

SKOGSARBETARNAS PRESTATIONER

Antalet arbetsdagar. Arbetstidens längd för olika grupper av skogsarbetare framgår av tab. 28 på nästa sida.

I tabellen har ingen uppgift lämnats om det genomsnittliga antalet arbetsdagar per arbetare och författaren har med detta velat markera, att de anförda

¹ För 28 arbetare saknas uppgift i detta hänseende.

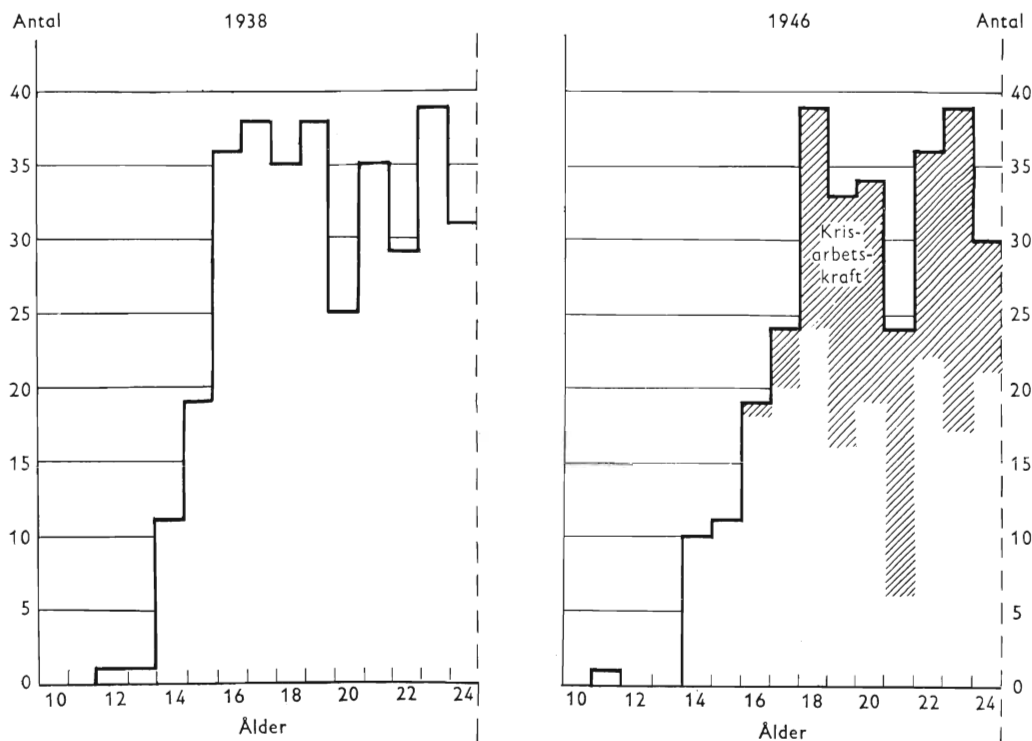

Fig. 45. Skogsarbetarnas ålderssammansättning i åldrarna 10—24 år. Ettårsklasser.

Tab. 28. Skogsarbetarna fördelade efter antalet utgjorda arbetsdagar under februari år 1946.

Antal arbetsdagar	Huggare		Körare		Samtliga	
	antal	%	antal	%	antal	%
0—4	54	8	4	1	80	6
5—9	53	8	14	3	90	6
10—14	101	14	39	8	162	11
15—19	156	22	65	14	251	18
20—24	316	45	352	73	804	56
25—	20	3	5	1	47	3
Summa . . .	700 ¹	100	479 ¹	100	1434	100

uppgifterna, vilka stöder sig på uppskattningar från skogvaktarna, bör bedömas med försiktighet.

Det är slående att spridningen i materialet är så stor. För samtliga kategorier redovisas sålunda ett stort antal arbetare med endast ett fåtal arbetsdagar. Bland huggarna har under månaden 30 % arbetat mindre än 15 dagar. För hela materialet är motsvarande siffra 23 %. Även mitt under högsäsongen består alltså skogens arbetskraft till en icke ringa andel av personer, som endast ägnar en mindre del av sin tid åt skogsarbetet. Det kan förtjäna påpekas

¹ För 1 huggare och 6 körare saknas uppgift.

Furan faller.

att bland de arbetare vilka torde ha de mest ordnade arbetsförhållandena, nämligen apterarna, är antalet personer med få arbetsdagar avsevärt mindre. I materialet redovisas 73 apterare och av dessa hade endast 6 stycken eller 8 % arbetat mindre än 15 dagar.¹

För körarna har i allmänhet redovisats fler dagar än för huggarna. Deras genomsnittssiffra ligger ungefär 25 % högre än huggarnas. Det finns också anledning att tro att körarna under denna tid av året verkligen fullgör fler arbetsdagar än huggarna. Av skäl som redovisas i bil. VII torde emellertid

¹ Man kunde tänka sig att den stora spridningen förklarades av att skogsarbetarna under månaden arbetat dels åt UHB, dels åt andra skogsägare. Enligt vad som inhämtats från skogvaktarna på de berörda bevakningarna förekom något sådant ytterligt sällan.

uppgifterna för körarna vara mindre pålitliga än för huggarna. Den följande bearbetningen omfattar därför endast de senare.

I tabellen nedan redovisas för huggarna antalet arbetsdagar per individ i olika åldrar.

Tab. 29. Antal arbetsdagar i kombination med åldern. Huggare 1946.

Ålder	Antal arbetsdagar/individ
16—26	16
26—36	18
36—46	18
46—56	19
56—66	17
66 och äldre	13

Antalet arbetsdagar ligger tydligen på en oförändrad nivå även i de högsta åldersgrupperna, en avmattning kan märkas först i åldersklassen 56—66 år och verkligt betydande blir nedgången först i åldrarna över 66 år. Antalet arbetsdagar är å andra sidan lågt i den yngsta årsklassen. De uppgår där till endast 16 dagar per arbetare. Man kunde tänka sig att detta sammanhänger med att det är just i den klassen, som man återfinner den tidigare nämnda krisarbetskraften. Det visar sig emellertid att om man plockar bort krisarbetarna ur materialet sjunker antalet arbetsdagar i klassen till 15 dagar. De bidrar alltså i stället till att höja medeltalet.

Det har tidigare konstaterats att närmare en tredjedel av arbetarna arbetat mindre än 15 dagar. Man kan nu fråga sig om dessa arbetare med mycket kort arbetstid företrädesvis återfinns i vissa åldrar. I tabelln nedan redovisas för huggarna hur stor andel inom olika åldrar som arbetat mindre än respektive mer än 15 dagar.

Ålder	Den procentuella andelen i olika åldersklasser som arbetat		Summa %
	0—15 dagar %	15 dag. eller mer %	
0—26 år	36	64	100
26—56 år	25	75	100
56 år och äldre	34	66	100

Bland de unga och gamla skogsarbetarna återfinner man en större andel korttidsarbetare; skillnaden gentemot dem i de mellanliggande åldrarna är emellertid ganska ringa. Arbetare som fullgjort endast ett litet antal dagar återfinns i alla åldrar. Det är inte möjligt att på grundval av det föreliggande materialet exakt fastställa varför arbetstiden i ett visst fall blivit så ovanligt kort. Vanliga orsaker torde emellertid vara sjukdom, annan sysselsättning vid sidan om skogsarbetet samt mycket hög eller låg ålder.

Dagsförtjänster. Tillfredsställande uppgifter angående förtjänsten under månaden kunde endast erhållas för huggarna, varför framställningen enbart omfattar denna kategori. Vad som i detta sammanhang har intresse är förtjänsternas spridning och deras variationer med åldern, deras absoluta storlek har däremot mindre betydelse. Med hänsyn till detta och att uppgifternas värde som mätare av förtjänstens absoluta höjd kan diskuteras har i det följande dagsförtjänsten uttryckts som ett index, där medelförtjänsten satts lika med 100.

Tab. 30. Huggarnas dagsförtjänster i februari 1946.

Dagsförtjänst Medelförtjänsten = 100	Huggare	
	antal	%
17	7	1
50	154	22
83	230	33
116	203	29
150	73	10
183	22	3
216	8	1
250	1	—
283	—	—
316	1	—
<i>Summa</i>	699 ¹	99

Som syns av tabellen är spridningen mycket stor; dagsförtjänsten för den bäste huggaren är ungefär 20 ggr större än för den sämste och omkring 20 % av huggarna har en dagsförtjänst som med minst 50 % underskrider genomsnittet.² Å andra sidan ligger ungefär 15 % minst 50 % *över* genomsnittet.

I tablån nedan visas dagsförtjänsten inom olika åldersgrupper.

Ålder	Dagsförtjänst Medelförtjänsten = 100
16—26	82
26—36	108
36—46	112
46—56	110
56—66	104
66 år och äldre	84
<i>Totalt</i>	100

Bilden blir i detta fall i stort sett densamma som i fråga om antalet arbetsdagar. Först i slutet av 50-årsåldern visar förtjänsterna en påtaglig tendens

¹ För 2 huggare saknas uppgift om förtjänst och antal arbetsdagar.

² Det kan förtjäna påpekas att dagsförtjänstens variationer inte endast sammanhänger med arbetarens skicklighet utan också med hur många timmar, som han under dagen arbetat i skogen.

Barkning. Detta är den mest tidskrävande delen av huggarnas arbete. Man har beräknat att det vid de barkade sortimenten tar ungefär hälften av huggarnas tid.

att dala. Å andra sidan är det anmärkningsvärt att förtjänsten är så låg i den allra lägsta åldersklassen. Man kan naturligtvis även här tänka sig att detta är ett resultat av krisarbetskraftens inverkan. Elimineras man dessa stiger dagsförtjänsten i den yngsta åldersklassen från index 82 till index 92. Det sker alltså en mindre förskjutning, men förtjänsten är fortfarande förhållandevis låg.

Man skulle kanske vänta sig att de personer som arbetat ett litet antal dagar också hade låg dagsförtjänst. Detta är emellertid inte fallet. För samvariationen mellan antal arbetsdagar och dagsförtjänst får korrelationskoefficienten värdet $0,16 \pm 0,05$. Det existerar sålunda endast en mycket svag samvariation mellan dagsförtjänst och antal arbetsdagar.

Årsförtjänster. I anslutning till vad som ovan visats rörande skogsarbetarnas dagsförtjänster under högsäsongen skall nedan redogöras för årsförtjänsternas storlek inom olika yrkesgrupper. Materialet grundar sig på taxeringslängderna för de tre socknarna och avser inkomsten under år 1944.

Materialet har tidigare använts i kap. 3. I bilaga IV lämnas en redogörelse för primäruppgifterna.

Årsinkomstens storlek inom olika yrkesgrupper i de tre socknarna framgår av tabllån nedan, som visar inkomsten per inkomstagare. Uppgifterna avser endast män.

Grupp	Årsinkomst kr					
	Aritmetiska mediet			Medianen		
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo
<i>Jord- och skogsbruk</i>						
Företagare	4 222	—	4 035	3 467	—	2 844
Anställda ¹	1 745	2 192	1 965	1 595	2 137	1 900
<i>Industri och hantverk</i>						
Anställda ¹	—	2 833	2 471	—	2 820	2 500

I tabllån har uträknats såväl det vanliga aritmetiska mediet som medianen. Den senare anger det värde över respektive under vilket hälften av inkomsttagarna faller. I gruppen företagare inom jord- och skogsbruk ligger medianvärdet lägre än det aritmetiska mediet. Detta beror på att det bland dessa företagare finns ett mindre antal inkomstagare med förhållandevis stora inkomster. Dessa påverkar kraftigt det aritmetiska mediet men föga medianen. Om man undantar de anställda inom jord- och skogsbruk i Norra Ny är skillnaden mellan medianen och det aritmetiska mediet liten i övriga fall.

Som man kunde vänta sig är inkomsterna för företagarna avsevärt större än för de anställda. Inkomsterna för de egentliga skogsarbetarna — anställda inom jord- och skogsbruk — är å andra sidan genomgående lägre än för motsvarande grupp inom industri och hantverk. För Norra Ny har inga siffror medtagits för industri och hantverk beroende på att det där var så få inkomstagare i den gruppen, de uppgick inte till mer än ett 30-tal.

I Gustav Adolf ligger industriarbetarnas årsinkomster ungefär 30 % högre än skogsarbetarnas, i Sunnemo uppgår skillnaden till 26 respektive 32 % beroende på om man utgår från det aritmetiska mediet eller medianen. Det är emellertid inte otroligt att de redovisade skillnaderna är något för stora med hänsyn till att skogsarbetarna i större utsträckning än industriarbetarna torde komma i åtnjutande av naturaförmåner, vilka traditionellt värderas lågt. Det kan förtjäna framhållas att det här rör sig om en jämförelse mellan skogsarbetare och arbetare inom industri och hantverk, vilka lever under synnerligen likartade yttre förhållanden.² Hade jämförelsen utsträckts till att omfatta även andra trakter skulle de erhållna skillnaderna blivit avsevärt större

¹ Skogvaktare och andra tjänstemän har här icke medräknats.

² Industrierbetarna utgöres i stor utsträckning av arbetare vid järnverken i Hagfors och Munkfors.

Lunning. Innan virket körs ut från skogen lunnas det i regel, det vill säga släpas ihop till basvägen.

STF:s bildarkiv. Foto V. Lundgren.

samtidigt som emellertid möjligheterna att göra en rättvisande jämförelse blivit mindre.

Inkomsterna för skogsarbetarna är lägre i Sunnemo och särskilt i Norra Ny än i Gustav Adolf. Detta beror säkerligen inte på att ersättningen för skogsarbete skulle vara lägre i de två första socknarna än i Gustav Adolf. Det finns snarare anledning att tro att en eventuell skillnad skall föreligga i den andra riktningen beroende på att bönderna under detta år antagligen betalade över avtalspriserna.¹ I Gustav Adolf utföres allt skogsarbete av anställd arbetskraft, i Norra Ny och Sunnemo utföres däremot en mycket stor del av arbetet

¹ Bönderna har som arbetsgivare svag sammanhållning och har därför en tendens att i goda tider betala över avtalen, medan de i dåliga ligger under.

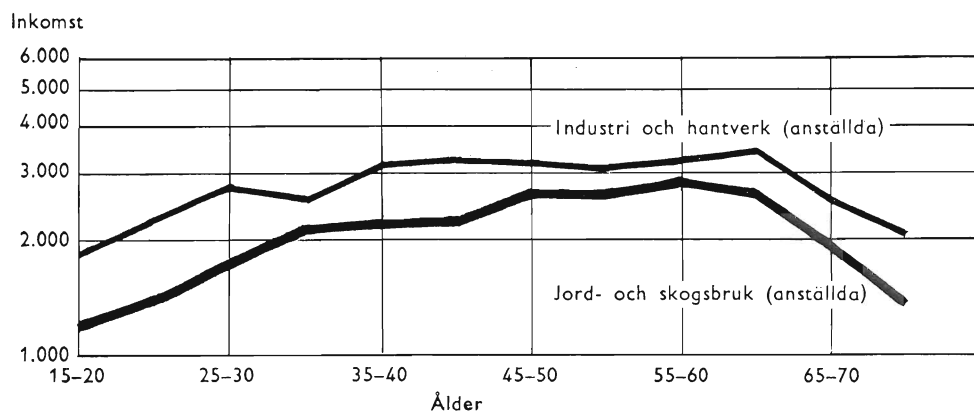

Fig. 46. Årsinkomsternas storlek år 1944 i de tre socknarna för män i olika åldrar och yrken.

av företagarbefolkningen — bönderna. Av hela antalet inkomsttagare inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk utgöres i dessa socknar ungefär en tredjedel av företagare. Eftersom dessa i stor utsträckning tillhör de högre åldersgrupperna blir konsekvensen att de anställda skogsarbetarna i genomsnitt är yngre i Sunnemo och Norra Ny än i Gustav Adolf. I de två första socknarna kommer nämligen en allt större andel av de anställda att med stigande ålder övergå till företagarekategorien. Detta är icke möjligt i Gustav Adolf. I tablan nedan visas den procentuella fördelningen av de anställda skogsarbetarna på olika åldrar.

Ålder	Norra Ny %	Gustav Adolf %	Sunnemo %
15—25	27	16	31
25—35	26	17	22
35—50	30	30	31
50—65	13	32	15
65 år o. äldre	4	5	1
Summa	100	100	100

Det förhåller sig nu så, som framgår av fig. 46, att årsinkomsterna stiger med åldern för skogsarbetarna och detta gäller i lika grad alla tre socknarna. Det är först upp i sextioårsåldern som inkomsterna börjar sjunka och sina största inkomster uppnår skogsarbetarna i åldrarna omkring 50 år. Eftersom en större andel av skogsarbetarna i Gustav Adolf befinner sig i de högsta åldersklasserna kommer härigenom medelinkomsten att ha en tendens att ligga högre i denna socken än i de två andra.¹ Att förtjänsten för skogsarbetarna stiger med åldern stämmer väl överens med vad som visats ovan angående

¹ Även om man tar hänsyn till detta kommer emellertid en del av den observerade skillnaden att kvarstå i förhållande till Norra Ny, vilket kan tänkas bero på olikheter i fråga om taxeringspraxis och underbetalning av hemmaarbetande söner samt slumpmässiga variationer.

sambandet mellan åldern och antalet arbetsdagar samt mellan åldern och förtjänsten per dag. I figur 46 har också inritats motsvarande kurva för de i Sunnemo och Gustav Adolf bosatta arbetarna inom industri och hantverk. Även för dessa visar inkomsten en tendens att stiga med åldern. Detta gäller emellertid endast fram till 35-årsåldern, därefter ligger deras årsinkomster på ungefär samma nivå.

Att årsinkomsterna blir lägre för skogsarbetarna än för arbetarna inom industri och hantverk kan dels bero på lägre betalning för skogsarbetet, dels på ett mindre antal utgjorda arbetstimmar per år. I fråga om skogsarbetet saknar man i hög grad en pålitlig förtjänststatistik och någon jämförelse mellan uppnådda timförtjänster är därför inte möjlig att göra. Å andra sidan talar mycket för att antalet utgjorda arbetstimmar i dessa trakter är lägre inom jord- och skogsbruket än inom industrien och hantverket. Detta torde å ena sidan bero på att väderleksförhållandena vid vissa tider gör det svårt att arbeta i skogen samt på en bristande organisation av arbetet från arbetsgivarnas sida, å andra sidan torde arbetsdisciplinen i många fall brista bland skogsarbetarna, så att man inte håller ut arbetsdagarna och arbetsveckorna ordentligt. Nödvändigheten att sköta arbetet hemma på torpet gör det också ofta svårt för arbetarna att rationellt utnyttja arbetstiden.

Sammanfattningsvis kan sägas att de personer, vilka under högsäsongen sysslar med skogsarbete i mellersta Klarälvbygden, utgör en ganska heterogen samling. En stor del av dem ägnar av olika anledningar endast en mycket kort tid åt arbetet i skogen och det föreligger dessutom mycket stora skillnader mellan arbetarna i fråga om uppnådd dagsförtjänst. Sätter man antalet arbetsdagar och förtjänsten per dag i relation till åldern visar det sig att prestationerna inte visar någon tendens till minskning förrän i slutet på 50-årsåldern. De högsta sammanlagda prestationerna uppvisar arbetare, som är i 40-årsåldern.

OLIKA ARBETSKRAFTSKATEGORIER

För sitt interna behov indelar skogsförvaltningen vid Uddeholms Aktiebolag arbetarna i följande kategorier.¹

Kontinuerlig arbetskraft är sådan, »som giver bolaget hela sin arbetskraft förutom eget eller arrenderat jordbruk och deltager i skogsarbetet såväl vinter som sommar».

Säsongmässig arbetskraft är de, »som årligen återkomma i bolagets arbete antingen såsom stadigvarande körare varje vinter, byggnadsarbetare varje sommar eller liknande».

Tillfällig arbetskraft är de, »som då och då utan regelbundenhet eller vid enstaka tillfällen söka och erhålla arbete».

¹ Skogsförvaltningens cirkulär nr 125/1944.

I tabell 31 nedan redovisas denna kategoriindelning i kombination med syssla.

Tab. 31. Arbetskraftskategori och syssla i kombination 1938 och 1946.

Arbetskraftskategori	1 9 3 8								1 9 4 6							
	Huggare		Körare		Övriga		Samtliga		Huggare		Körare		Övriga		Samtliga	
	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%
Kontinuerlig .	398	45	68	22	133	48	599	41	262	37	145	30	140	55	547	38
Säsongmässig .	93	10	173	57	59	21	325	22	51	7	280	58	41	16	372	26
Tillfällig	398	45	65	21	81	29	544	37	388	55	60	12	73	29	521	36
Uppgift saknas	4	—	—	—	3	1	7	—	—	—	—	—	1	0	1	0
<i>Totalt</i>	<i>893</i>	<i>100</i>	<i>306</i>	<i>100</i>	<i>276</i>	<i>99</i>	<i>1 475</i>	<i>100</i>	<i>701</i>	<i>99</i>	<i>485</i>	<i>100</i>	<i>255</i>	<i>100</i>	<i>1 441</i>	<i>100</i>

Under högsäsong består arbetsstyrkan endast till omkring 40 % av kontinuerlig arbetskraft. De återstående 2/3 utgöres av tillfällig och säsongmässig arbetskraft. Den säsongmässiga arbetskraften består i första hand av körare. År 1938 utgjorde de 54 % av all säsongarbetskraft och 1946 var motsvarande siffra 75 %. Dessa körare är dels bönder, dels så kallade hästtorpare, d. v. s. bolagsarrendatorer med så stora ställen att det kan föda en häst. De deltar normalt i skogsarbetet endast under vintern, då det är före i skogen, i övrigt ägnar de sig åt sitt eget jordbruk. Av en jämförelse mellan 1938 och 1946 framgår vidare att fördelningen på olika kategorier i stort sett var densamma under de båda åren.

Det har tidigare visats att, om man undantar krisarbetskraften, huvuddelen av arbetarna rekryterats från själva undersökningsområdet. I tablån nedan anges hur stor del av arbetarna inom de olika kategorierna som kommer från platser utanför mellersta Klarälvsbygden.

Arbetskraftskategori	Procentuell andel av skogsarbetarna med hemort utanför mellersta Klarälvsbygden	
	1938	1946
Kontinuerlig	1	5
Säsongmässig	3	8
Tillfällig	13	46

Både i fråga om den kontinuerliga och den säsongmässiga arbetskraften är det endast ett litet fåtal som rekryteras från andra områden. Normalt gäller detta också för den tillfälliga arbetskraften, men på grund av det speciella tillskottet av krisarbetskraft under år 1946 kom närmare hälften av denna kategori att bestå av folk från platser utanför området. Elimineras man krisarbetskraften sjunker procenttalet för 1946 från 46 till 6 %.

Åldersfördelningen inom de olika kategorierna av skogsarbetskraft visar ganska stora olikheter, som framgår av tablån på nästa sida.

Körning på basväg.

Arbetskraftskategori	Medelålder	
	1938	1946
Kontinuerlig	39	43
Säsongmässig	42	45
Tillfällig	33	33 (38)

Medelåldern är tydligen lägst bland de tillfälliga arbetarna och högst bland säsongarbetarna. Detta torde sammanhånga med att den förra gruppen domineras av huggare och den senare av körare, vilka som tidigare visats ha låg respektive hög medelålder. Som framgår av en jämförelse med tablån på sid. 238 är emellertid huggarnas medelålder något högre än den tillfälliga

arbetskraftens. Det förefaller därför som om det framför allt är de tillfälliga huggarna, som är unga. I tablån har också inom parentes angivits hur hög medelåldern blir för den tillfälliga arbetskraften om krisarbetarna inte medräknas.

Den av skogsförvaltningen använda kategoribeteckningen ger också upplysning om arbetarnas bostadsförhållanden. Bostäderna indelas därvid på följande sätt: »Hyr eller arrenderar innebär att vederbörande bor i bolagets hus eller i egna hus på bolagets mark, dock icke tomtarrendatorer. Friköpt betecknar endast den, som köpt egendom av bolaget (icke tomtköpare) eller den, som för tillfället innehar egendomen, ej hans hemmavarande söner eller liknande. Innebor betecknar, att vederbörande som son eller i annat släktskapsförhållande innebor hos bolagets arrendator eller hyresgäst. Fristående är alla övriga.»¹

Fördelningen på olika slag av bostadsförhållanden 1938 och 1946 framgår av tablån nedan.

Bostadsförhållanden	1938		1946	
	antal	%	antal	%
Hyr och arrenderar	478	32	437	30
Friköpta	188	13	219	15
Inneboende	286	19	143	10
Fristående	505	34	640	44
Uppgift saknas	18	1	2	—
Summa	1 475	99	1 441	99

Under de båda åren är fördelningen jämförelsevis lika, med den förändringen att andelen inneboende har minskat och andelen fristående ökat.

Hur skogsarbetarna fördelar sig på olika kategorier och bostadsförhållanden framgår av tab. 32 nedan.

Tab. 32. Arbetskraftskategori och bostadsförhållanden för skogsarbetarna 1938 och 1946.
1938

Arbetskraftskategori	Bostadsförhållanden											
	Hyr och arrenderar		Friköpta		Inneboende		Fristående		Uppgift saknas		Totalt	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Kontinuerlig	314	66	42	22	143	50	100	20	—	—	599	41
Säsongmässig	100	21	99	53	27	9	99	20	—	—	325	22
Tillfällig	64	13	47	25	116	41	306	61	11	61	544	37
Uppgift saknas	—	—	—	—	—	—	—	—	7	39	7	0
Totalt	478	100	188	100	286	100	505	101	18	100	1 475	100

¹ Skogsförvaltningens cirkulär nr 125/1944.

1946

Arbetskraftskategori	Bostadsförhållanden											
	Hyr och arrenderar		Friköpta		Inneboende		Fristående		Uppgift saknas		Totalt	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Kontinuerlig	293	67	50	23	91	64	113	18	—	—	547	38
Säsongmässig	100	23	134	61	12	8	126	20	—	—	372	26
Tillfällig	44	10	35	16	40	28	401	63	1	50	521	36
Uppgift saknas	—	—	—	—	—	—	—	—	1	50	1	0
<i>Totalt</i>	<i>437</i>	<i>100</i>	<i>219</i>	<i>100</i>	<i>143</i>	<i>100</i>	<i>640</i>	<i>101</i>	<i>2</i>	<i>100</i>	<i>1 441</i>	<i>100</i>

Som man kunde vänta sig består den första gruppen — bolagstorparna — framför allt av kontinuerlig arbetskraft. Bland de friköpta överväger å andra sidan säsongarbetarna, det rör sig här säkerligen till största delen om körare. De inneboende, d. v. s. i första hand torparnas söner, fördelar sig 1938 så att hälften klassificeras som kontinuerlig arbetskraft och 41 % som tillfällig arbetskraft, 1946 är motsvarande procenttal 64 respektive 28. De, vilka i fråga om sina bostäder är helt fristående gentemot bolaget, utgöres i första hand av tillfälliga arbetare. Här återfinns bland annat den så kallade »krisarbetskraften».

FÖRÄNDRINGEN FRÅN 1938 TILL 1946

Av tab. 25 på sid. 234 framgår att det absoluta antalet arbetare var ungefär lika stort 1938 och 1946. Delar man emellertid upp skogsarbetarna efter sysselsättning visar det sig att synnerligen betydande förändringar har inträffat.

Sysselsättning	Antal arbetare		
	1938	1946	Förändring %
Huggare	893	701	—22
Körare	306	485	+58
Övriga arbetare	276	255	—8
<i>Samtliga</i>	<i>1 475</i>	<i>1 441</i>	<i>—2</i>

Antalet körare har kraftigt ökat medan antalet huggare minskat. Dessa två förändringar tar ungefär ut varandra och då gruppen övriga arbetare inte visar någon egentlig minskning, blir totalantalet under båda åren ungefär det samma. Vad som egentligen är orsaken till att körarnas antal ökat så kraftigt är svårt att bestämt fastställa. Om man gör en inventering av skogsarbetskraften under endast en månad kan man emellertid vänta sig, att antalet

körare skall förete ganska kraftiga fluktuationer från år till år beroende på att omfattningen av deras arbetsinsats i så hög grad sammanhänger med väderleksförhållandena, inte bara vid den tidpunkt då inventeringen görs utan också tidigare under året. Vad som i det här fallet kan ha bidragit till att antalet körare blivit så stort, är att det på hösten 1945 dröjde ovanligt länge innan det frös så det gick att köra i skogen. Under hösten hade man dessutom haft stora stormfällningar vilka ökade behovet av körare. Dessa har vidare under kriget intagit en särställning bland skogsarbetarna i så måtto att det inte har varit någon egentlig brist på sådan arbetskraft. Man har i stort sett alltid kunnat tillfredsställa behovet. Vad som emellertid i det här sammanhanget är särskilt viktigt att fastställa, är att denna ökning av antalet körare, enligt vad chefen för Uddeholmsbolagets skogsförvaltning, skogschefen Sven G. Ekman, bestämt uppger, inte kan ha berott på att andra skogsarbetarkategorier i större utsträckning än normalt har övergått till att bli körare. Vad som än är förklaringen till ökningen är den alltså att betrakta som en från skogsarbetsmarknaden i övrigt isolerad företeelse.

Minskningen av antalet huggare var ur vissa synpunkter ändå kraftigare än vad som framgått av tablan ovan. Som nämnts fick man nämligen 1946 ett tillskott av krisarbetskraft, sammanlagt 221 man, som allesammans var huggare. Antalet huggare rekryterade på »naturligt» sätt sjönk alltså i själva verket från 893 till 480, d. v. s. med 46 %. Uppdelar man dessa huggare på olika kategorier och bostadsförhållanden och studerar förändringen mellan 1938 och 1946 erhålles följande tablå. Krisarbetskraften har inte medtagits.

Grupp	Antal huggare		
	1938	1946	Förändring %
Kontinuerlig — hyr el. arrenderar.....	202	122	—40
» — friköpta.....	23	18	—22
» — innebor.....	110	59	—46
» — fristående.....	63	63	± 0
» — <i>Samtliga</i>	398	262	—34
Säsongmässig — hyr el. arrenderar.....	27	13	—52
» — friköpta.....	9	11	+22
» — innebor.....	15	4	—73
» — fristående.....	42	23	—45
» — <i>Samtliga</i>	93	51	—45
Tillfällig — hyr el. arrenderar.....	41	17	—59
» — friköpta.....	35	16	—54
» — innebor.....	83	24	—71
» — fristående.....	239	110	—54
» — <i>Samtliga</i>	398	167	—58
<i>Totalt</i>	889 ¹	480	—46

¹ För fyra huggare saknas uppgifter i dessa hänseenden.

De tillfälliga huggarna har minskat mest eller med närmare 60 %, därefter följer de säsongmässiga med en minskning på 45 % och de kontinuerliga som minskat med ungefär en tredjedel. Inom dessa olika kategorier är det de inneboende som gör den största förlusten, därefter följer de som hyr eller arrenderar. De fristående visar däremot genomgående lägre förluster än de som hyr eller arrenderar, trots att deras nedgång totalt sett är av nästan samma omfattning som i den senare gruppen. Som framgår av tablån sammanhänger detta med att de fristående framför allt tillhör kategorien tillfällig arbetskraft, vilken genomgående företer stor minskning. De friköpta uppvisar till sist den minsta nedgången i antal. Det är alltså i första hand den tillfälliga och inneboende arbetskraften som har minskat, men även antalet av dem som hyr eller arrenderar har nedgått kraftigt.

Det har tidigare visats att den tillfälliga arbetskraften är yngre än den kontinuerliga och säsongmässiga. Man kan nu tänka sig att den större minskningen av den tillfälliga arbetskraften framför allt sammanhänger med denna olikhet i ålderssammansättning. För att belysa denna fråga visas i nedanstående tablå antalet tillfälliga och kontinuerliga skogsarbetare åren 1938 och 1946 i olika åldrar. Reduktion har skett för att eliminera inverkan av det ökade antalet körare år 1946.¹ Krisarbetskraften har inte medtagits i tablån.

Ålder	Kontinuerliga			Tillfälliga		
	1938	1946	Förändring %	1938	1946	Förändring %
15—25	108	67	—38	171	70	—59
25—35	150	90	—40	137	67	—51
35—45	133	125	—6	100	59	—41
45—55	100	96	—4	54	45	—17
55—65	67	92	+37	37	29	—22
65 år och äldre	35	31	—11	14	22	+57
Summa	593	501	—16	513	292	—43

Som framgår av tablån är minskningen i alla åldrar utom den högsta större för den tillfälliga än för den kontinuerliga arbetskraften. Skiljaktigheterna i ålderssammansättning kan alltså endast förklara en del av den ovan konstaterade skillnaden i minskning mellan tillfällig och kontinuerlig arbetskraft. Hade förändringen i olika åldrar varit lika stor för den kontinuerliga som för den tillfälliga arbetskraften skulle de kontinuerligas totala minskning ha uppgått till 35 i stället för 16 %.

I tab. 33 nedan göres en jämförelse mellan det totala antalet skogsarbetare i olika åldrar 1938 och 1946. Krisarbetskraften har inte medtagits i tabellen.

¹ Andelen körare utgjorde bland de kontinuerliga 11 % 1938 och 27 % 1946, bland de tillfälliga var motsvarande tal 12 och 20 %. För att eliminera denna olikhet frändrogs från de kontinuerliga ett så stort antal körare att andelen år 1946 blev densamma som för de tillfälliga. Minskningen fördelades på de olika åldrarna med ledning av åldersfördelningen för samtliga körare år 1946.

Flottning i Halgån.

Foto G. Boge

Tab. 33. Antal arbetare i olika åldrar 1938 och 1946.

Ålder	S a m t l i g a		
	1938	1946	Förändring %
10—15	13	11	—15
15—20	166	89	—46
20—25	159	85	—47
25—30	173	93	—46
30—40	356	291	—18
40—50	270	259	—4
50—60	176	235	+34
60—65	74	70	—5
65 år och äldre	60	87	+45
Summa	1447 ¹	1220	—16

Antalet skogsarbetare i åldrarna upp till 30 år uppgår 1946 endast till omkring hälften av antalet år 1938. Även i åldersgruppen 30—40 år är minskningen betydande. Den brist som på så sätt uppstått täckes delvis genom tillskottet av krisarbetskraft. Detta framgår av fig. 47, där denna arbetskraft

¹ För 28 arbetare saknas uppgift.

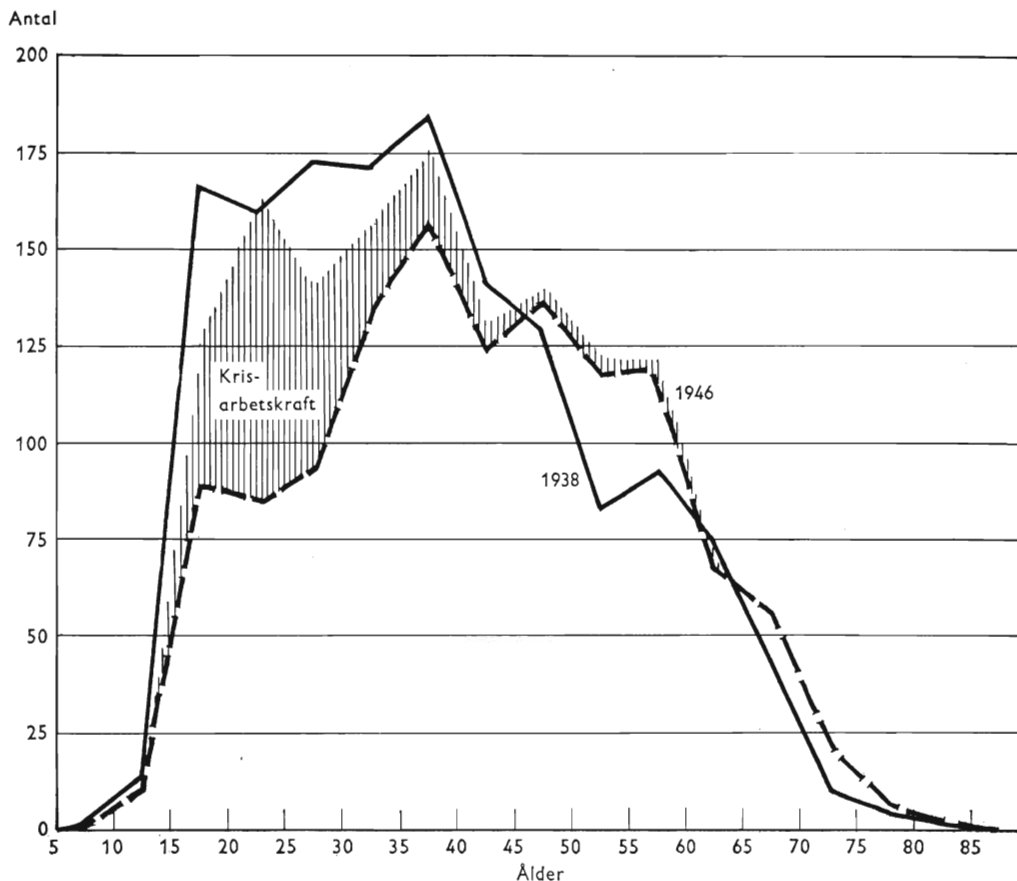

Fig. 47. Ålderssammansättningen hos skogsarbetarna i mellersta Klarälvsbygden 1938 och 1946.

ritats in i de olika årsklasserna. Trots att huvudparten av krisarbetskraften återfinns i de yngre åldrarna, kvarstår emellertid en brist i dessa åldrar. Denna brist uppvägs delvis av att det 1946 fanns ett större antal gamla arbetare än 1938. Det i förhållande till 1938 större antalet gamla personer bland skogsarbetarna beror på att en större andel av arbetarna år 1946 utgöres av körare. Dessa är som tidigare visats i genomsnitt äldre än huggarna. Till en mindre del sammanhänger det också med att inom de olika yrkeskategorierna en förskjutning skett mot högre åldrar.

Förändringen inom de olika socknarna. I tab. 34 på nästa sida redovisas för varje socken antalet sysselsatta arbetare 1938 respektive 1946. Som framgår av tabellen är om man bortser från Norra Ny, för vilken socken siffrorna torde vara mindre representativa, det totala antalet arbetare i stort sett oförändrat mellan de två åren. Antalet huggare visar däremot genomgående en kraftig minskning. Nedgången är mindre i Ekshärad än i de övriga

Tab. 34. Antalet arbetare 1938 och 1946 uppdelade efter arbetsplats.

Arbetsplats	Hela antalet			Huggare			
	1938	1946	förändring %	1938	1946	därav kris- arbetskraft	förändring %
Sunnemo . . .	188	185	— 2	130	92	12	—29
Norra Råda .	379	380	+ 0	209	157	30	—25
Ekshärad . . .	521	538	+ 3	314	280	111	—11
Gustav Adolf	333	298	—11	216	153	68	—29
Norra Ny . . .	54	40	—26	24	19	—	—21
<i>Totall . . . . .</i>	<i>1 475</i>	<i>1 441</i>	<i>— 2</i>	<i>893</i>	<i>701</i>	<i>221</i>	<i>—22</i>

socknarna, men detta beror på att en ovanligt stor andel av krisarbetskraften placerats i denna socken.

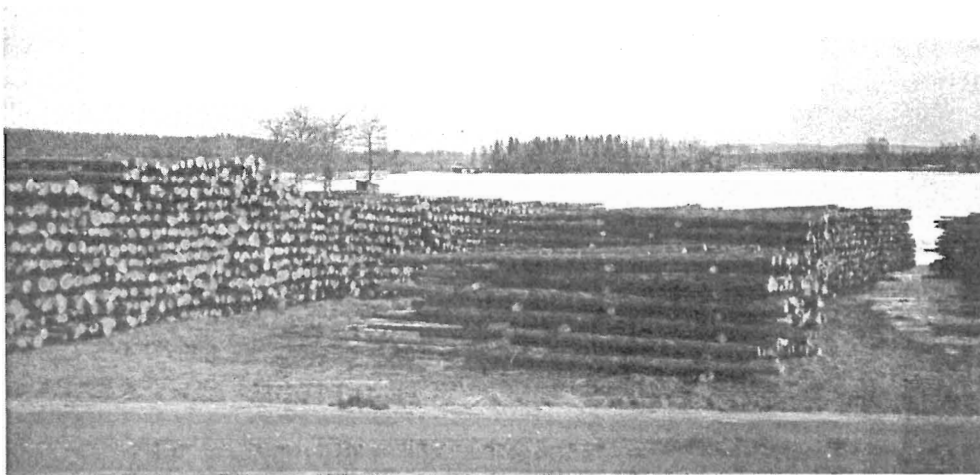
Om man i stället undersöker hur många arbetare som under de båda åren kommit från respektive socknar, alltså indelning efter hemorten, blir bilden något annorlunda.

Tab. 35. Antalet arbetare 1938 och 1946 uppdelade efter hemort.

Hemorts- församling	S a m t l i g a			H u g g a r e		
	1938	1946	förändring %	1938	1946	förändring %
Sunnemo . . .	192	164	—15	120	72	—40
Norra Råda .	233	217	— 7	101	75	—26
Ekshärad . . .	492	410	—17	286	159	—44
Gustav Adolf	310	216	—30	195	82	—58
Norra Ny . . .	48	38	—21	21	19	—10
<i>Totall . . . . .</i>	<i>1 275</i>	<i>1 045</i>	<i>—18</i>	<i>723</i>	<i>407</i>	<i>—44</i>

Det antal arbetare som »levererats» från de olika socknarna har genomgående minskat. Särskilt stor är minskningen i Gustav Adolfs socken och påfallande liten i Norra Råda. Att det totala antalet arbetare har minskat betyder alltså att ökningen av antalet körare inte förmått uppväga minskningen av antalet huggare. Som framgår av tabellens senare del minskade dessa synnerligen kraftigt. I Gustav Adolf sjönk deras antal till mindre än hälften. Norra Råda uppvisar även i detta fall de gynnsammaste siffrorna. Sänkningen uppgick där till endast 26 %. Talen för Norra Ny torde vara mindre representativa och har här endast medtagits för fullständighetens skull.¹

¹ Man kunde tänka sig att minskningen av antalet skogsarbetare, som härrör från en viss socken, beror på att dessa under 1946 sökt sig till skogstrakter utanför mellersta Klarälvsbygden. Enligt erhållna uppgifter är emellertid sådana vandringar mycket sällsynta och var inte särskilt vanliga under 1946. Denna uppfattning bestyrkes av vad som tidigare visats rörande arbetskraftens ringa rörlighet.

Massavedsvältor.

Foto G. Wesslén.

För Sunnemo och Gustav Adolf finns det möjlighet att jämföra antalet i mantalsförteckningarna upptagna yrkesutövare inom gruppen jord- och skogsbruk och antalet av dem som verkligen arbetat i skogen enligt denna inventering. Tablån nedan visar den inom jord- och skogsbruk mantalsskrivna manliga befolkningen i Gustav Adolf och Sunnemo 1938 och 1945.

Ålder	Antal mantalsskrivna arbetare		
	1938	1945	förändring %
15—30	356	222	—38
30—55	432	359	—17
55 år och äldre	241	224	— 7
<i>Totalt</i>	<i>1 029</i>	<i>805</i>	<i>—22</i>

På samma sätt visar den följande tablån antalet i inventeringen redovisade skogsarbetare i de två socknarna åren 1938 och 1946.¹

Ålder	Antal inventerade arbetare		
	1938	1946	förändring %
15—30	244	95	—61
30—55	307	289	— 6
55 år och äldre	102	119	+ 17
<i>Totalt</i>	<i>653</i>	<i>503</i>	<i>—23</i>

¹ Eftersom inventeringen inte omfattade all skogsmark i de två socknarna har för att jämförbarhet skall nås antalet inventerade arbetare i Sunnemo multiplicerats med 1,52 och i Gustav Adolf med 1,20. Jfr tablån sid. 233.

I de yngsta årsklasserna har antalet inventerade arbetare sjunkit mer än antalet mantalsskrivna, i de högre årsklasserna är däremot förhållandet det motsatta. I de högre åldrarna torde utvecklingen framför allt sammanhänga med den ökade insatsen från körarna, men det kan också tänkas att sysselsättningsgraden där blivit högre än tidigare.¹ Sysselsättningsprocenten, det vill säga antalet inventerade skogsarbetare i procent av hela antalet mantalsskrivna inom yrkesgruppen jord- och skogsbruk, framgår av följande tablå.

Ålder	Sysselsättningsprocent		
	1938 %	1946 %	förändring %
15—30	69	43	—38
30—55	71	81	+13
55 år och äldre	42	53	+26
<i>Totalt . . . . .</i>	<i>63</i>	<i>62</i>	<i>— 2</i>

Orsakerna till den ökade sysselsättningen i de högre åldersklasserna har redan tidigare diskuterats. Minskningen i de yngsta årsklasserna måste bero på att skogsarbetarna i dessa åldrar ägnar sig åt annat arbete. Att de i mindre utsträckning än förut skulle ägna sig åt förvärvsarbete över huvud taget finns det knappast någon anledning att tro. Det har tidigare visats, se sid. 189, att minskningen av antalet skogsarbetare framför allt uppkommer på så sätt att skogsarbetarna övergår till andra yrken inom samma socken. Det ovanstående understryker ytterligare detta och gör det troligt att denna övergång i realiteten varit större än som tidigare angivits.

SAMMANFATTNING

1. De arbetare, vilka var sysselsatta i mellersta Klarälvsbygdens skogar i februari 1938 och 1946 rekryterades normalt från just detta område. Det var mycket sällsynt att det kom skogsarbetare från andra trakter. Huvudparten av arbetarna var i själva verket sysselsatta inom sin hemsocken. På grund av de genom kriget vållade förhållandena fick man emellertid under år 1946 ett speciellt tillskott av arbetskraft — krisarbetskraften. Dessa utgjordes till största delen av utlänningar.
2. Medelåldern för samtliga skogsarbetare var 1946 omkring 40 år och drygt en fjärdedel var över 50 år. Huggarna var avsevärt yngre än körarna. Medelåldern var i det första fallet 36 år och i det senare 45 år.

¹ Vid jämförelsen har här bortsetts från att för den mantalsskrivna folkmängden skillnaden mellan de två tidpunkterna är 7 år, medan den för de inventerade skogsarbetarna är 8 år. En undersökning visade nämligen att detta förhållande saknade betydelse i sammanhanget.

Kolningen som tidigare spelade en så stor roll för befolkningens försörjning har under krisåren nästan upphört i bygden.

3. Antalet utgjorda arbetsdagar under den inventerade månaden företedde mycket stora variationer. En stor del av arbetarna visade sig endast ha arbetat ett litet antal dagar i skogen, och omkring en tredjedel av huggarna hade arbetat mindre än 15 dagar.
4. På samma sätt som antalet utgjorda arbetsdagar visade även dagsförtjänsterna mycket stor spridning.

5. Antalet fullgjorda arbetsdagar och förtjänsten per dag företedde en med åldern stigande tendens. Först i 60-årsåldern började prestationerna att minska. Topprestationerna hade utförts av arbetare i 40-årsåldern.
6. På samma sätt som dagsförtjänsterna steg även årsinkomsterna med åldern. Skogsarbetare i femtioårsåldern hade de högsta inkomsterna per år. De arbetare inom industri och hantverk, vilka var bosatta i de tre socknarna, hade årsinkomster, som var ungefär 30 % högre än skogsarbetarnas.
7. Skogsarbetarna indelades i kontinuerliga, säsongmässiga och tillfälliga arbetare. Fördelningen på olika kategorier var ungefär densamma 1938 och 1946. De kontinuerliga svarade i genomsnitt för 39 %, de säsongmässiga för 24 % och de tillfälliga för 37 % av alla skogsarbetare.
8. Arbetarna indelades också med hänsyn till sina bostadsförhållanden i (1) bolagets arrendatorer och hyresgäster, (2) sådana som köpt sina ställen av bolaget, (3) söner och släktingar som innebodde hos bolagets arrendatorer och hyresgäster samt (4) mot bolaget helt fristående. Av dessa svarade den första gruppen under båda åren för ungefär en tredjedel av arbetarna. Den sista utgjorde 1938 också omkring en tredjedel av arbetarna, men 1946 hade dess andel stigit till 44 %. De friköpta (2) utgjorde under båda åren omkring 15 %, medan de inneboende (3) minskat från 19 till 10 %.
9. Mellan 1938 och 1946 sjönk antalet huggare starkt och om man bortser från krisarbetskraften var det 1946 endast ungefär hälften så många huggare som 1938. Under samma tid ökade antalet körare med omkring 60 %. Denna ökning berodde på speciella omständigheter och var isolerad från förändringarna bland huggarna. Övriga yrkesgrupper inom skogsbruket var relativt oförändrade mellan de två åren. Minskningen av huggarna träffade i första hand den tillfälliga, inneboende arbetskraften (bostadskategori 3). Det visade sig vidare att förlusterna var särskilt stora i de yngre åldrarna.
10. Indelar man arbetarna efter hemort uppvisar Gustav Adolf den största minskningen. Mellan 1938 och 1946 nedgick antalet huggare från denna socken med omkring 60 %. Det kan vidare konstateras att övergången från skogsbruk till andra yrken inom socknarna Gustav Adolf och Sunnemo sannolikt är större än som framgår av mantalslängdernas yrkesuppgifter.

KAPITEL 7. DEN PRAKTISKA POLITIKEN

I Inledningen angavs de olika sätt på vilka bristen på skogsarbetare i Klarälvbygden kan ha uppstått. Där anfördes bland annat att man kunde tänka sig att bristen sammanhängde med förändringar i den säsongvisa till- och frånströmningen av arbetskraft. Som framgick av kapitel 6 är det emellertid mycket sällsynt att skogsarbetare från andra områden säsongvis söker sig till bygden för att arbeta i dess skogar, den alldeles övervägande delen av arbetskraften rekryteras från själva området. Det är då inte heller troligt att skogsarbetarna inom bygden under högsäsongen skulle söka sig till andra områden i nämnvärd utsträckning.¹ Den säsongvisa till- eller frånströmningen av arbetskraft bör alltså vara av relativt liten betydelse och det är otroligt att förändringar i fråga om den kan ha förorsakat bristen på skogsarbetare.

Bristen kan också sammanhänga med att avverkningarna ökat i omfattning. Hur stora avverkningarna har varit framgår av figur 48, som för Värmlands län (utom Nordmarks härad) redovisar den totala avverkningen av gagnvirke och brännved under perioden 1920—45. I brännveden har därvid icke inräknats någon husbehovsved. Figuren grundar sig på uppgifter som erhållits från Wermländska Inmätningföreningen och från Statens Bränslekommission. I bilaga VIII lämnas en redogörelse för detta material. Som syns av figuren har under krigsåren avverkningarna av brännved ökat starkt, medan gagnvirkesavverkningen inte visat någon motsvarande nedgång. Under 1937, det år som visar den största avverkningen under förkrigstiden, avverkades sammanlagt 86 miljoner engelska kubikfot.² Under år 1943 var motsvarande siffra 103 miljoner, en stegring med 20 %. Sedan dess har den totala avverkningen minskat något och uppgick 1945 till 83 miljoner engelska kubikfot, och när den krismässiga avverkningen av ved försvinner kommer den antagligen att ytterligare nedgå. Bristen på skogsarbetare sammanhänger alltså delvis med en ökning av behovet.

Samtidigt med att behovet ökat har emellertid tillgången på arbetskraft minskat, dels genom att skogsarbetarna flyttat från skogsbygderna, dels genom att de övergått till andra yrken inom bygden. De ungdomar som under senare tid kommit upp i de arbetsföra åldrarna har också i avsevärt mindre

¹ För UHB:s skogar har denna uppfattning bekräftats av skogvaktarna. Det är emellertid inte otroligt att säsongvandringar är något vanligare på bondskogarna.

² Mätt inom bark. 1 fm³ = 35,3 f³ (engelska kubikfot).

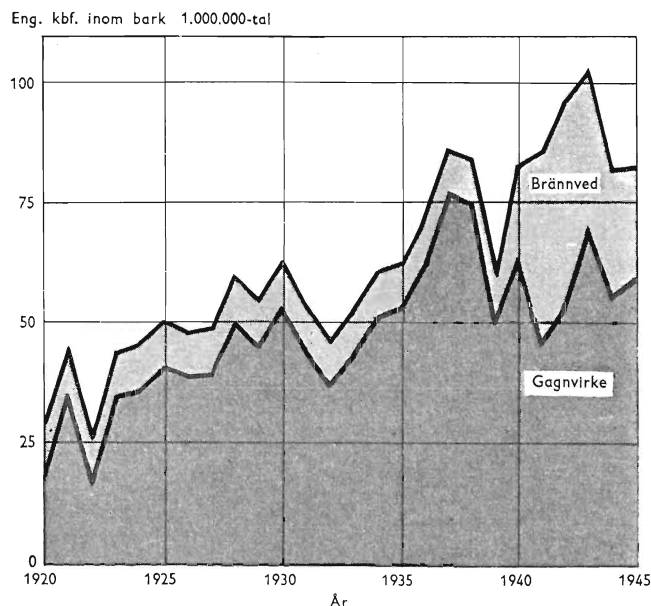

Fig. 48. Avverkningen av gagnvirke och brännved i Värmlands län (utom Nordmarks härad) åren 1920 till 1945.

utsträckning än tidigare ägnat sig åt skogsarbete. Svårigheterna accentueras ytterligare av att, på grund av sjunkande antal födslar, de rekryteringsbara åldrarna år för år minskar i omfattning.

I Inledningen pekades till sist på den betydelse som en minskad arbetsinsats från skogsarbetarnas sida kan ha. Av kapitel 6 framgick att under 40-talet en viss förskjutning hade ägt rum mot de högre åldrarna. Samtidigt visades emellertid att prestationsförmågan sjunker först vid mycket hög ålder, varför den fortskridande förgubbningen ännu inte torde ha haft någon nämnvärd betydelse för arbetskraftstillgången.

När det gäller att lösa den situation som sålunda har uppstått kan man tänka sig en hel rad olika åtgärder. Här är emellertid icke platsen att försöka utreda hur man på bästa sätt skall kunna komma till rätta med svårigheterna. Det är ett problem som icke vetenskapligt kan lösas. I det följande skall därför endast göras ett försök att ange vilka problem, som överhuvud taget föreligger — på vilka punkter man måste försöka komma till en lösning av något slag. Utgångspunkten för resonemangen har därvid i stor utsträckning varit situationen för den i bygden alldeles dominerande skogsägaren — Uddeholms Aktiebolag.

PROBLEMET I STORT

Som framhölls i Inledningen kommer i Sverige under 40- och 50-talen tillväxten av de samlade tillgångarna på arbetskraft att praktiskt taget upphöra. Detta ställer landet inför ett besvärligt problem. Om å ena sidan stads-

näringarna fortsätter att expandera i samma takt som under 30-talet får detta till följd en närmast katastrofal avfolkning av landsbygden. Å andra sidan kommer en oförändrad utflyttning från jordbruket att innebära en kraftig nedgång i stegringen av stadsnäringarnas befolkning.

Som tidigare visats måste man i Klarälvbygden räkna med att den arbetsföra befolkningen i framtiden inte endast kommer att stagnera utan direkt nedgå i antal. Man möter alltså här samma problem som för riket i dess helhet om än i mindre skala. Man kan i en sådan situation inte enbart inrikta sig på att försöka hejda avflyttningen från skogsbruket. Lyckas detta i högre grad, kommer säkerligen arbetskraftssituationen för järnbruken att bli bekymmersam. Det gäller i stället att försöka åstadkomma en avvägning mellan industriens expansionsbehov och skogsbrukets möjligheter att genom en målmedveten rationalisering minska sitt behov av arbetskraft. Detta skulle närmast leda till att man ställde upp en generalplan, där man vägde behoven mot varandra och genom olika åtgärder försökte få tillgångs- och efterfrågesidorna att passa ihop.

Det skulle emellertid möta betydande svårigheter att göra upp en sådan plan, eftersom det inte existerar något absolut samband mellan utvandringen från Klarälvbygdens skogstrakter och rekryteringen till järnbruken. Nettotillströmningen till bruken har visserligen hittills till alldeles övervägande del kommit från de kringliggande skogsbygderna, men å andra sidan är det endast en mindre del av utvandringen från dessa, som gått till järnbruksorterna. Av Norra bygdens totala flyttningsförluster avser sålunda endast ungefär en fjärdedel Industribygden. Det är tydligt att med tanke på dessa omständigheter är det omöjligt att uppgöra en generalplan i egentlig mening. Å andra sidan föreligger det inom Uddeholmsbolagets verksamhetsområde ett så påtagligt samband mellan tillgångarna på arbetskraft inom skogsbruket och inom industrierna att man har all anledning att i sitt planeringsarbete ta hänsyn till detta förhållande.

Man kan också fråga sig om järnbrukens nuvarande rekrytering är så ordnad att man i minsta möjliga mån kolliderar med skogsbrukets intressen. Som visades i figur 10 kommer huvudparten av nettotillströmningen till Hagfors från Ekshärad och Gustav Adolf, samtidigt som tillskottet från de längre norrut belägna socknarna är mycket litet. I den mån man kan tala om något överskott på arbetskraft inom skogsbruket torde det emellertid särskilt vara i de nordligare socknarna som det återfinns, även i vissa trakter av Fryksdalen torde det finnas bättre tillgång på arbetskraft.¹

AVVÄGNINGEN MELLAN OLIKA ARBETARKATEGORIER SAMT JORDBRUKETS FRAMTIDA STÄLLNING

Som skildrats i kapitel 6 består skogens arbetskraft under högsäsong av tre olika kategorier. En fjärdedel utgöres av säsongvis återkommande arbetare,

¹ Se härom H. HYRENIUS, Skogsbrukets arbetskraft. Karlstad 1947, sid. 83.

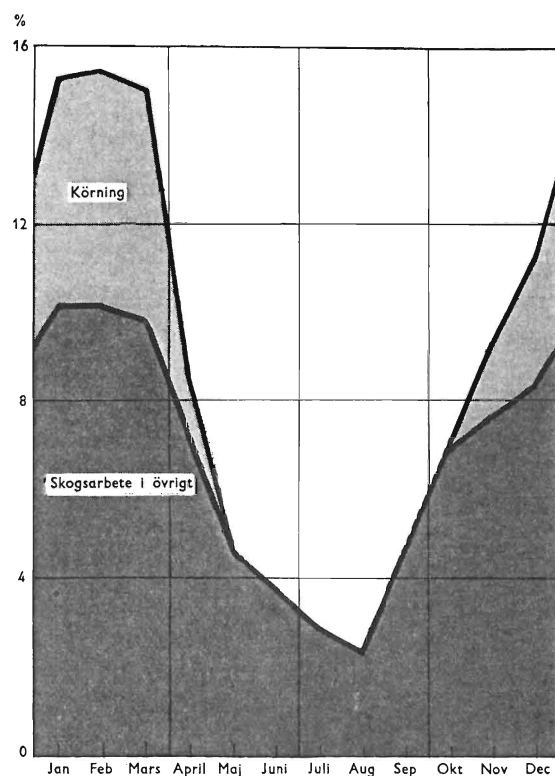

Fig. 49. Skogsarbetets relativa fördelning på olika månader i de tre socknarna avverkningsåret 1944/45.

huvudsakligen körare, en dryg tredjedel är tillfälliga arbetare medan återstoden utgöres av kontinuerlig arbetskraft, i första hand bolagets nuvarande och före detta arrendatorer. De åtgärder, som kan tänkas för att i framtiden trygga tillgången på arbetskraft av dessa skilda slag, måste bli mycket olika beroende på vilken grupp de avser, och det första problemet blir därför att försöka avväga de framtida proportionerna mellan de olika kategorierna. Särskilt gäller det avvägningen mellan den tillfälliga och den kontinuerliga arbetskraften.

Inom värmländskt bolagsskogsbruk har man sedan länge strävat efter att i största möjliga utsträckning skapa en stam av kontinuerliga, fasta arbetare och man har också redan hunnit långt på denna väg. Denna strävan motverkas emellertid av att skogsarbetet har varit och fortfarande är starkt säsongpräglad. Styrkan av denna säsongrörelse inom det egentliga skogsbruket framgår av figur 49, som visar den procentuella fördelningen på olika månader av det i intervjuundersökningen redovisade arbetet. Som syns av figuren faller ungefär 45 % av skogsarbetet på årets tre första månader medan månaderna juni, juli och augusti endast svarar för cirka 9 %. I figuren har också angivits hur stor del av det utförda arbetet som utgöres av körning; denna är som syns nästan helt koncentrerad till årets tre första månader och

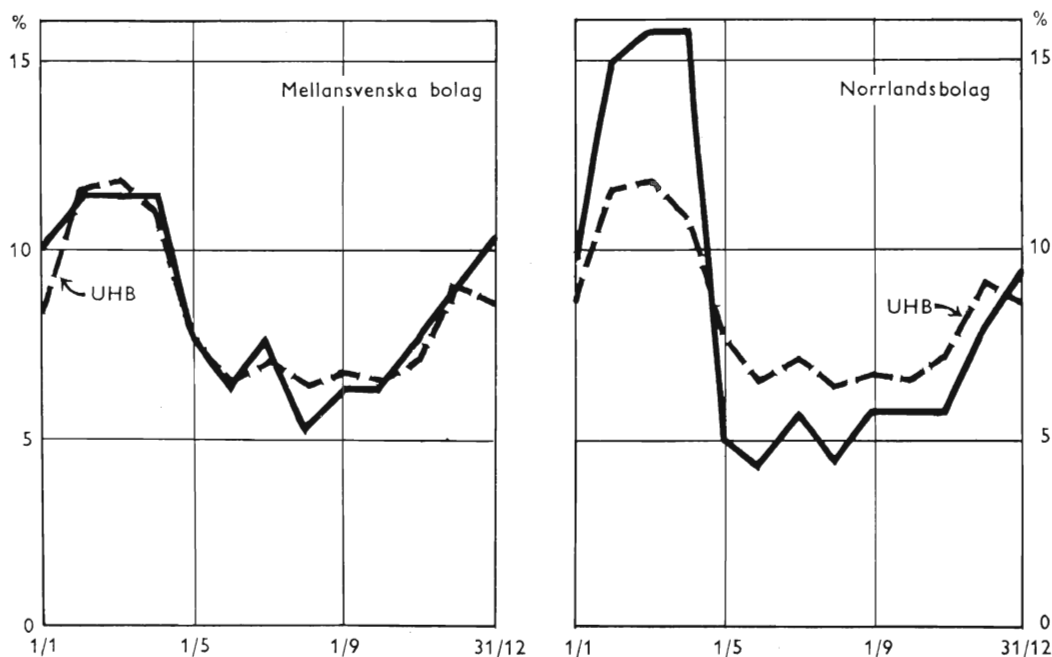

Fig. 50. Den relativa fördelningen av antalet huggare på årets olika månader vid några svenska bolag. Medeltal för 1942—1945.

bidrar alltså i hög grad till att skärpa säsongsvängningarna. Även för övrigt skogsarbete är emellertid säsongrörelsen mycket påtaglig. Räknar man inte med körningen faller 38 % av skogsarbetet på årets tre första månader och 11 % på månaderna juni, juli och augusti. Under krigsåren insamlades av bränslekommissionen månatliga uppgifter från de större avverkarna rörande antalet vid varje månads slut sysselsatta huggare. I fig. 50 redovisas den procentuella fördelningen av dessa huggare på årets olika månader under perioden 1942—45 för några större svenska bolag. Som jämförelse har i figuren motsvarande kurva för Uddeholmsbolaget markerats genom en streckad linje. Det föreligger tydligen en påtaglig skillnad mellan de olika bolagen i den riktningen att säsongrörelsen är kraftigare på de norrländska bolagens skogar än i Mellansverige. Detta är ett sedan gammalt välkänt förhållande och sammanhänger med olikheter i fråga om arbetskraftens sammansättning m. m.¹

Att man på Uddeholmsbolagets marker trots dessa säsongvariationer lyckats skapa en så stor fast arbetarstam beror på att de fasta arbetarna under sommarmånaderna i stor utsträckning sysselsätts med annat arbete, i första hand jordbruk på de små torpställen, som de arrenderar av bolaget, men också med vägarbete och byggnadsarbete för skogsbrukets behov. Den framtida fördelningen mellan tillfällig och kontinuerlig arbetskraft är alltså frågan om,

¹ I bilaga IX lämnas en utförligare redogörelse för säsongväxlingarna. Där redovisas också siffermaterialet till de här återgivna figurerna.

dels i vilken grad det är möjligt och motiverat att utjämna skogsbrukets arbetssäsong, dels i vilken grad skogsbruket regelmässigt kan och bör kombineras med annat arbete.

Skogsarbetets säsongkaraktär beror på flera omständigheter. Väderleksförhållandena tvingar för det första fram en viss säsongvariation, körning kan i stor utsträckning endast utföras då det är kallt och snö, flottningen måste göras under vårflo den etc. Särskilt tidigare ansågs dessutom det sommarhuggna virket bli av sämre kvalitet än det vinterhuggna. På senare år har emellertid i synnerhet de stora bolagen alltmer börjat hugga pappersved på sommaren. För det andra är det svårare att få folk att arbeta i skogen under sommarmånaderna; man är då sysselsatt i första hand med sitt jordbruk men också med vägarbete och byggnadsarbete. Att man under krigsåren från arbetsgivarnas sida verkligen hade en önskan att utjämna säsongen mer än som nu blev fallet framgår för Uddeholmsbolagets del därav, att under perioden 1942—45 antalet från länsarbetsnämnden rekviderade arbetare under månaderna juni, juli och augusti i genomsnitt var ungefär 3,5 ggr så stort som under årets tre första månader. Förhållandena under krigsåren torde emellertid delvis ha påverkats av att de stora brännvedsavverkningarna i hög grad stimulerade till en utjämning av säsongen.

Den sysselsättning som skogsarbetet i första hand kombineras med är jordbruk. Jordbruken i dessa trakter är som regel mycket små. Det finns i de tre socknarna praktiskt taget inga jordbruk större än 10 ha och mer än hälften är mindre än 2 ha. Särskilt i Gustav Adolf är dessutom jordmånen mycket dålig och åkrarna stenbundna. Vilket ekonomiskt utbyte jordbruket egentligen lämnar är svårt att fastställa, men av de undersökningar som professor Nannesson gjort framgår, att jordbruk i dessa trakter och av denna typ ger ett utomordentligt klen t utbyte. De lämnar mycket litet igen på den stora mängd arbete som sätts in på dem.¹

Under sådana omständigheter förefaller det naturligt, att i så stor utsträckning som möjligt försöka slopa de små skogsjordbruken. I den mån man vill behålla en fast arbetarstam förutsätter emellertid detta, att man antingen lyckas utjämna säsongen i mycket betydande grad eller också kan hitta på någon annan sysselsättning under lågsäsongen, som lönar sig bättre än jordbruket. Det förtjänar också påpekas att hästen ännu så länge spelar en mycket stor roll i skogsbruket och slopar man jordbruket blir det därför en uppgift att försöka finna någon lämplig användning för hästarna under sommaren.

Som ett lämpligt komplement till skogsbruket har man ibland föreslagit småindustri. Det kommer emellertid säkerligen att stöta på stora svårigheter att hitta någon industri, som lämpar sig för att vara skogsnäringens »styvbarn». Det finns också stor risk för att ett upprättande av småindustri i skogstrakterna under nuvarande förhållanden kommer att öka bortflyttningen från skogsarbetaryrket, genom att övergången till annan sysselsätt-

¹ L. NANNESON, Räkenskapsresultat från svenska jordbruk. Medd. från Kgl. Lantbruksstyrelsen Nr 334, Norrtälje 1945.

ning på så sätt underlättas. Detta framgår av vad som sagts tidigare rörande yrkesöverflyttningen inom socknarnas ram och den stora betydelse för flyttningarna, som de personliga erfarenheterna och förbindelserna har.

En betydande del av arbetet vid småbruken utföres av arrendatorernas hustrur och döttrar, en arbetskraft, som man så att säga har »gratis». Detta gör att jordbruket för den enskilde kan te sig mer givande än det i själva verket är. Slopas jordbruken finns det för hushållets kvinnor ingen sysselsättning att sätta i stället. För att förhindra inkomstbortfall skulle man alltså bli tvungen att försöka finna någon ny lämplig sysselsättning även för kvinnorna. Man kan å andra sidan hävda den uppfattningen, att en av orsakerna till att kvinnorna lämnar landsbygden är att de där till skillnad från i städerna tvingas till den dubbla arbetsbördan att sköta både hushåll och djur, och att kvinnorna därför bör befrias från arbetet i jordbruket.

Vad som vid sidan av lantbruket spelar den största rollen då det gäller att bereda skogsarbetarna en jämn sysselsättning är byggandet av skogsvägar samt bostäder för skogsbygdens befolkning. Dylika arbeten igångsattes under sommarmånaderna och man når härigenom att skogsarbetarna inte endast erhåller arbete under lågsäsongen utan de bereds också omväxling i arbetet. För att ge en föreställning om storleksordningen av de arbeten det här gäller kan följande förtjäna anföras beträffande Uddeholmsbolaget: Av de av bolagets skogsförvaltning planerade arbetena för år 1945 svarade drivningar och kolningsarbeten, det vill säga det egentliga skogsarbetet, för 73 % av det beräknade totala antalet mans- och hästdagsverken, medan återstående 27 % till största delen bestod av husbyggnads- och vägarbeten. Av dessa senare arbeten beräknades vidare ungefär 3/4 infalla under 2:a och 3:e kvartalen.

Hur man än tänker sig att i framtiden ordna förhållandet mellan de olika arbetskraftskategorierna är det emellertid tydligt att för ganska lång tid framåt kommer man att ha ett stort behov av tillfällig arbetskraft under högsäsongen. Som visats i kapitel 6 minskade emellertid under åren 1938—46 antalet tillfälliga arbetare rekryterade från Klarälvbygden till omkring hälften. Man kan nu starkt ifrågasätta om det i framtiden blir möjligt att åter uppnå samma tillgång på tillfällig arbetskraft som före kriget. Det tillskott av tillfällig arbetskraft, som under kriget erhöles utifrån, utgjordes dels av utlänningar, särskilt danskar, dels av arbetskraft från mer avlägsna delar av Sverige, särskilt skåningar. Denna utveckling antyder en möjlighet att i framtiden tillfredsställa behovet av tillfällig arbetskraft. Den skulle hämtas inte från Värmland utan från landets mest utpräglade jordbruksområden, t. ex. från Skåne och Östgöta- och Västgötaslätterna. Man skulle alltså på så sätt kombinera slättbygdernas jordbruksdrift med Värmlands skogsbruk. Det är emellertid tydligt att en sådan lösning skulle vara behäftad med en hel del svagheter. Förekomsten av ambulerande arbetskraft av denna typ skulle resa besvärliga sociala problem samtidigt som arbetskraftstillgången för skogsägarna blev mycket labil.

LOKALISERINGEN AV BEBYGGELSEN

Ett annat problem, som är av väsentlig betydelse, är frågan om bebyggelsens lokalisering. Särskilt aktuellt är detta för Gustav Adolfs socken med dess starkt spridda bebyggelse. Det ligger nära till hands att i denna socken försöka sammanföra bebyggelsen till smärre samhällen, där man bättre kunde ordna med kommunikationer, gemensamhetslokaler, skolor, tvättstugor o. s. v.

Problemet beträffande dessa skogsarbetarsamhällen är i första hand hur stora man skall göra dem. Ju större samhällena blir desto längre väg får också arbetarna till sina arbetsplatser. Kommer man härvid över en viss gräns tvingas man att sätta in bussar el. dyl., om arbetarna fortfarande skall kunna komma hem efter varje dags arbete. Ju närmare byarna å andra sidan förläggs till arbetsplatsen desto mindre blir de och desto mindre möjlighet har man att få ut något av trevnad och värde ur dem. Särskilt viktigt torde det vara, att det blir så många ungdomar i samhället att de verkligen har möjlighet att tillsammans bilda en förening, ordna en dans o. s. v. Hur många skolbarn det kommer att finnas och därmed vilken skolform, som kan erhållas, är också betydelsefullt. För att något illustrera konsekvenserna av olika samhällsstorlekar har i tablån nedan angetts den mot ett visst antal hushåll svarande folkmängden och det antal skolbarn och ungdomar, som man kan vänta sig i ett samhälle av den storleken.¹

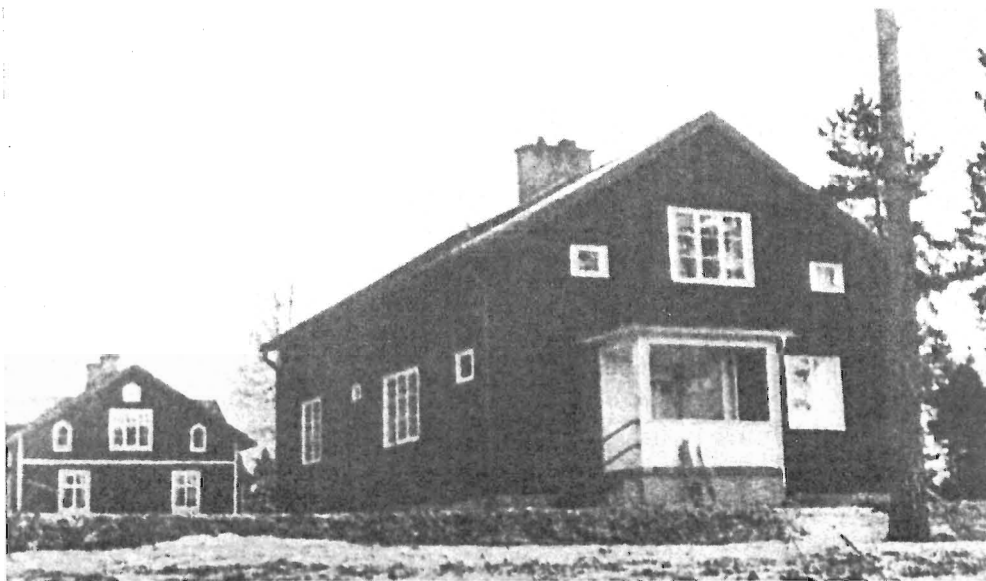
Antal hushåll	Antal invånare	Skolbarn ²	Antal individer mellan 15—25 år
10	31	2	5
25	79	6	12
50	157	12	24
100	314	25	47
200	628	50	94
500	1570	124	236
Gustavsfors	200	50	30
Geijersholm	220	26	41

I tablån har även medtagits de två större samhällen, som för närvarande finns i Gustav Adolfs socken, Gustavsfors och Geijersholm. Att antalet skolbarn i dessa samhällen blir så förhållandevis stort beror på att en viss centralisering av socknens skolväsen har skett till dessa orter, varför skolbarnen rekryteras även från kringliggande trakter.³

¹ Beräkningarna baserar sig på förhållandena i Gustav Adolf år 1944.

² I klasserna 1—6.

³ För en mer utförlig diskussion av de problem som berörts här se »Skogsarbetarbyarnas problem», Plan nr 2, 1947 samt »Skogsarbetarbyn», Skogsindustriarbetaren nr 3, 1947. I dessa artiklar redogöres också för vissa försök med byar av olika typer, som för närvarande bedrivs inom Uddeholms AB.

I förgrunden en nybyggd skogsarbetarbostad i Gustavsfors. Den är avsedd för två familjer. På övre botten finns två enkelrum för ungar.

MÖJLIGHETERNA ATT MINSKA FLYTTNINGSFÖRLUSTERNA

Som visades i kapitel 5 är den dominerande anledningen till att männen i skogsbygderna lämnar trakten resp. flyttar över till ett annat yrke, att de inte trivs med arbetet i skogen och att de anser sig få för dåligt betalt. En central uppgift måste därför bli att förbättra arbetsförhållandena och förtjänsterna. I Värmland har man också sedan flera år genom föreningen Värmlands Skogsarbetsstudier (V. S. A.) arbetat just med dessa problem. Genom föreningens arbete har man bl. a. kunnat åstadkomma bättre redskap och redskapsvård. Man försöker vidare genom kurser, filmer o. s. v. att förbättra arbetsmetoderna i skogen och ansträngningar har gjorts att åstadkomma en bättre planering och organisation av arbetet från arbetsgivarnas sida.¹

Varje år utflyttar från Klarälvbygdens församlingar en mycket stor andel av befolkningen, omkring 5 %, men varje år inflyttar också till de olika församlingarna ungefär samma antal. Att i framtiden mera definitivt minska flyttningsrörelsernas omfattning torde inte vara möjligt, snarare kan man vänta sig att rörligheten stiger med förbättrade kommunikationer, bättre undervisning, utökad arbetsförmedling etc. Den praktiska politikens uppgift måste i första hand bli att försöka åstadkomma en så fördelaktig proportion mellan flyttningsströmmarna som möjligt, d. v. s. att försöka öka inflytt-

¹ LUTHMAN, G. och OLSSON, P. D., Rationaliseringssträvanden inom det värmländska skogsbruket. Sv. skogsvårdsfören. tidskr. 1945:195, samt Arbetskraftsfrågor inom skogsbruket, föredrag hållna vid skogsveckan 1946. Sv. Skogsvårdsföreningens tidskrift nr 2, 1946.

ningen och minska utflyttningen. Vilka faktorer som i det sammanhanget torde vara av betydelse har närmare utretts i kapitel 5. I vissa fall finns det emellertid anledning att direkt uppmuntra utflyttning från skogstrakterna. Som visats i kapitel 6 företer de individuella prestationerna inom skogsbruket synnerligen kraftiga variationer. Man kan inte värja sig för det intrycket, att det i materialet finns med en hel mängd människor, som egentligen inte alls passar till att vara skogsarbetare. För närvarande torde det i många fall vara en slump som avgör, vilka individer som vandrar ut från skogstrakterna och vilka som stannar kvar där. Med hänsyn till de speciella fysiska och psykiska egenskaper, som krävs för att man skall finna sig till rätta i dessa trakter, måste det under sådana omständigheter bli många, som vantrivs. Förutom de svårigheter dessa människor skapar för sig själva utgör de också en belastning, då det gäller att förbättra förhållandena i bygden. Man ställs alltså inför problemet att även försöka omforma utflyttningen så, att den i största möjliga utsträckning omfattar dem, som inte trivs med att leva i dessa trakter.

Som framgått av det föregående är det emellertid väsentligt att man vid behandlingen av skogsbrukets arbetskraftsproblem inte enbart inriktar sig på skogsarbetarna.¹ Tillgången på arbetskraft inom skogsbruket är nämligen i hög grad beroende av förhållandena inom övriga yrkesområden. Minskar sålunda i en socken arbetarantalet inom övriga yrken genom utflyttning eller ökar arbetsbehovet inom deras yrkesområden, så leder detta under nuvarande förhållanden till att en hel del av skogsarbetskraften strömmar över från skogsbruket till dessa yrken. Denna överströmning underlättas i hög grad av att skogsarbetarna normalt arbetar inom andra yrken under någon del av året samt att arbetarna inom dessa yrken på samma sätt ofta under högsäsongen arbetar i skogen. Det är därför nödvändigt att behandla arbetskraftsproblemen inte endast inom ett visst yrkesområde utan för trakten i dess helhet.

BONDESKOGSBRUKETS PROBLEM

För närvarande torde tillgången på arbetskraft för skogsbruket i Klarälvsbygden vara bättre i bondsocknarna än i bolagssocknarna. I framtiden kommer emellertid säkerligen svårigheter att uppstå även där. Ur bolagens synpunkt är bristande tillgång på arbetskraft lika allvarlig på bondskogarna som på de egna skogarna. Uddeholmsbolaget, som i detta fall torde vara representativt för Värmlandsförhållandena, tillfredsställer sålunda närmare hälften av sitt virkesbehov genom köp från enskilda skogsägare. Svårigheterna att varaktigt lösa en arbetskraftsbrist i en bondesocken torde vara mycket större än i mer bolagsdominerande områden. Varje enskild skogsägare har en synnerligen begränsad överblick över situationen och det är därför risk att bristens allvar och karaktär aldrig kommer att framstå klart. Det torde också vara mycket svårt att ena alla de olika skogsägarna så att genomgripande för-

¹ Här innefattas även jordbruksarbetarna.

Eng. kb.
1.000-tal

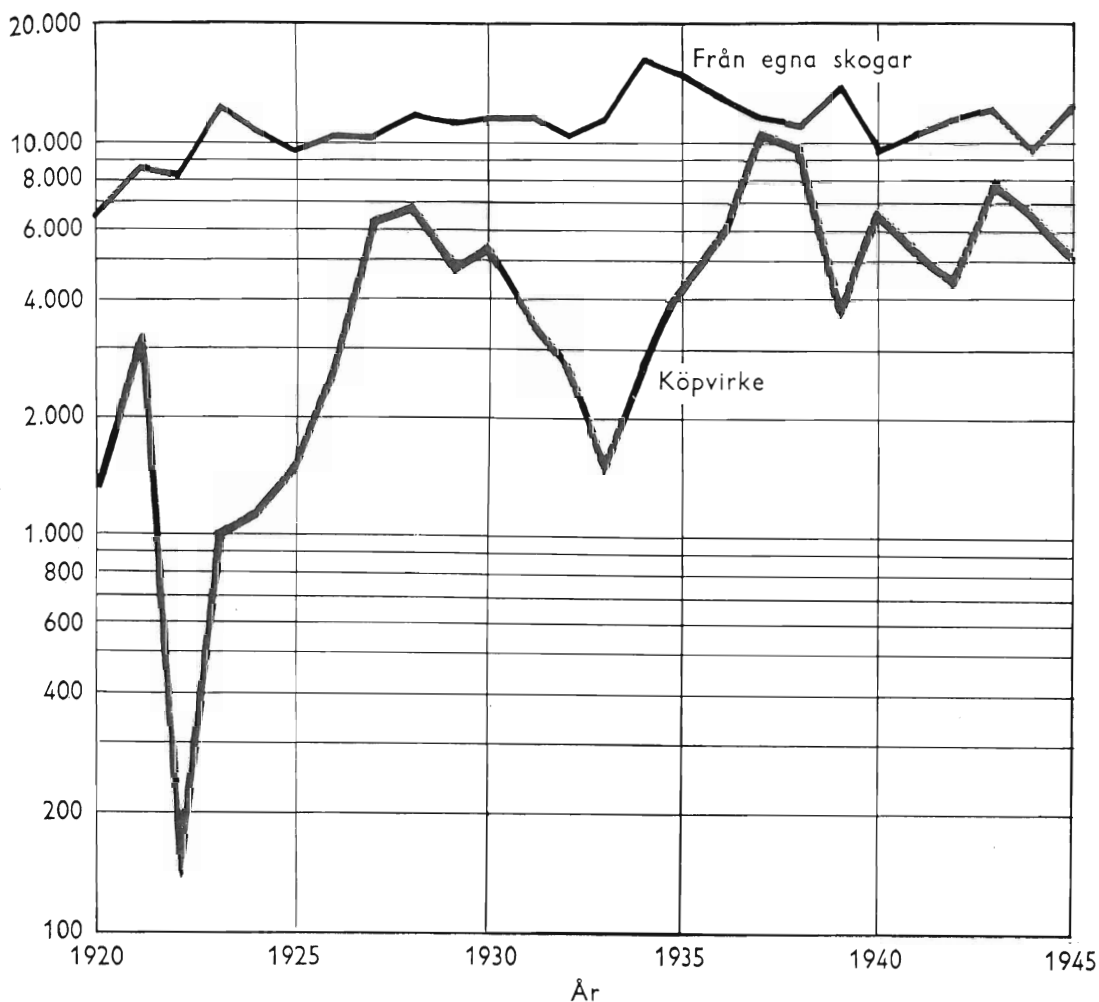

Fig. 51. Uddeholmsbolagets virkeskonsumtion åren 1920—1945 med fördelning på » eget virke » och » köpvirke ». Logaritmisk skala.

bättringar kan åstadkommas. En speciell omständighet, som gör bondeskogsbrukets arbetskraftsproblem mera svårlösta, är att arbetet på bondskogarna är i hög grad konjunkturbundet.¹ De stora bolagen har av skogsvårdstekniska skäl samt av hänsyn till den egna arbetskraften en tendens att försöka hålla avverkningarna på sina egna skogar så jämna som möjligt och möta den ökade efterfrågan under en högkonjunktur med utvidgade köp; samtidigt har de enskilda skogsägarna en benägenhet att koncentrera sitt utbud av virke till högkonjunkturerna, då priserna är höga. Vilka konsekvenser detta får framgår tydligt av figur 51, som visar Uddeholmsbolagets avverkning av gagnvirke

¹ Jfr E. RUIST—I. SVENNILSON, Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden. IUI Sthlm 1948.

på egna skogar respektive dess köp av sådant virke från enskilda.¹ Som synes varierar köpen mycket starkt med konjunkturerna, och det måste under sådana omständigheter möta stora svårigheter att skapa en fast arbetarstam på bondskogarna.

BEFOLKNINGSPROGNOSER

Den nuvarande bristen på arbetskraft och den utveckling, som man i framtiden kan vänta sig på detta område, gör att man får ett allt starkare behov av att erhålla kunskap om arbetskraftstillgångarna och den tänkbara framtida utvecklingen av dessa. Det kan förefalla som en egendomlig motsägelse att man inom industriföretagen å ena sidan har en omfattande apparat för att kunna erhålla en överblick över företagets materiella tillgångar och dessas förändringar medan samtidigt motsvarande kunskap praktiskt taget saknas rörande tillgångarna på arbetskraft.

Grundläggande uppgifter om befolkningen och dess förändringar kan erhållas från kyrkobokföringen och mantalslängderna. Dessa uppgifter är i Sverige utomordenligt goda. De har emellertid den svagheten, att de i första hand lämnar uppgifter om befolkningen och dess förändringar för varje församling, medan däremot de uppgifter som lämnas rörande motsvarande förändringar inom varje särskild yrkesgrupp ofta är av tvivelaktigt värde. I många av Klarälvshyddens församlingar är emellertid näringslivet så enhetligt, att denna begränsning är av mindre betydelse.

Eftersom flyttningarna spelar en avgörande roll för socknarnas framtida folkmängd kommer alla prognoser att bli behäftade med ett stort osäkerhetsmoment, då de gränser inom vilka flyttningarna kan tänkas variera är vida. Med hänsyn till detta är det författarens avsikt att de prognoser, som framläggs i figur 52, skall uppfattas inte som spådomar rörande den framtida utvecklingen utan som kurvor, vilka anger vad följderna blir om de nuvarande förhållandena blir rådande även i framtiden. De visar sålunda befolkningens framtida storlek under den förutsättningen, att nettoflyttningen i olika åldrar i framtiden blir av samma omfattning som den var i var och en av de tre socknarna under perioden 1938—44. De utgår från år 1944 och sträcker sig fram till 1959.² Med stöd av uppgifter från prästerna i respektive församlingar har därefter den verkliga utvecklingen beräknats för de tre socknarna under åren 1945, 1946 och 1947. De så erhållna värdena har i figuren angivits med rött. Förutom som underlag för framtidsplanering är det framför allt med stöd av dessa uppgifter, som kurvor av denna art är avsedda att användas. Det vill säga att man varje år prickar in den verkliga utveck-

¹ Härvid har endast medräknats köp från enskilda skogsägare i Värmlands län, med undantag av Nordmarks härad. Se vidare bil. VIII.

² En redogörelse för beräkningsmetoderna lämnas i bilaga V. Siffrorna till figuren återfinns i tab. B 16.

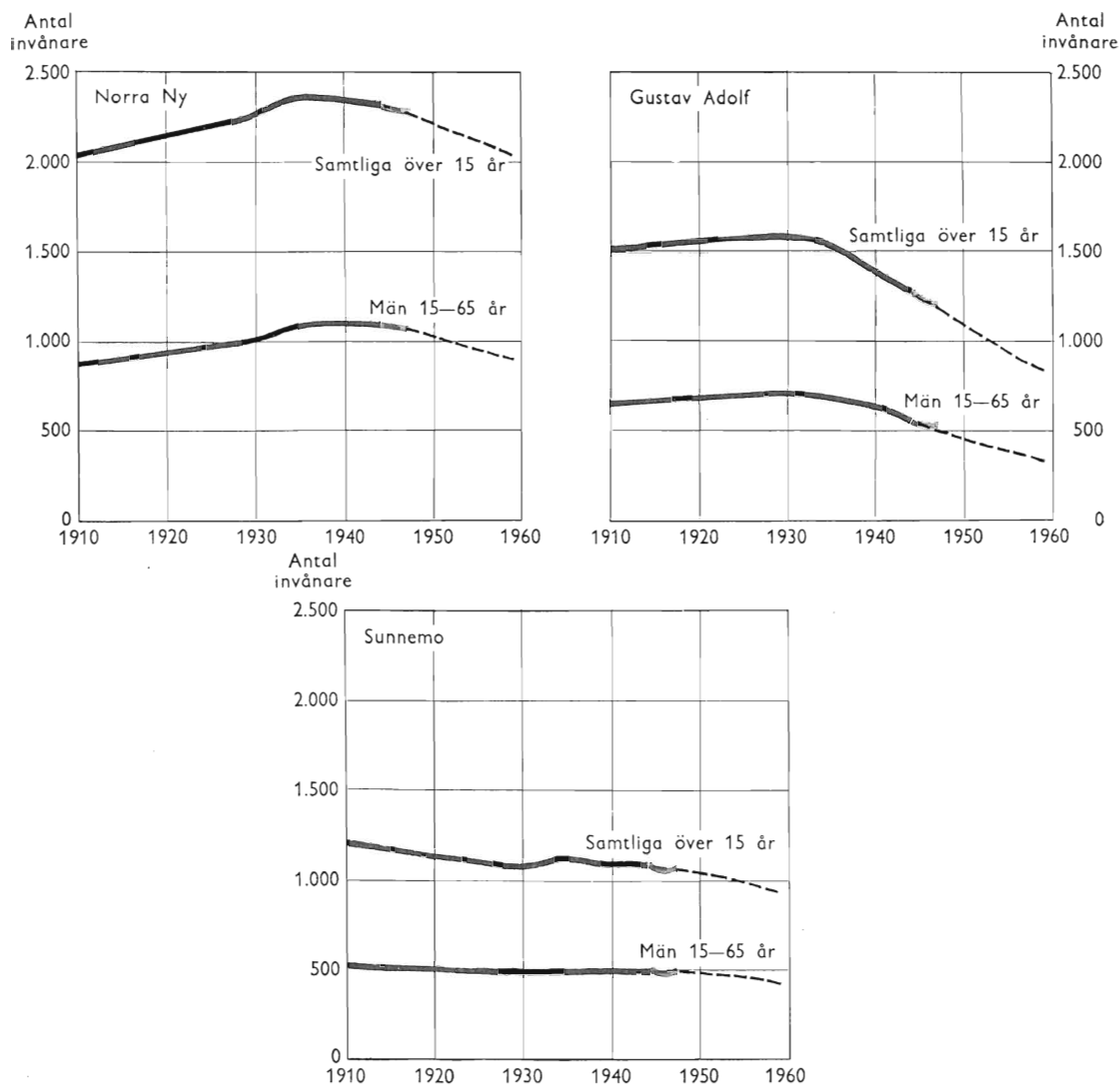

Fig. 52. Befolkningsutvecklingen i de tre socknarna 1910—59. Förutsättning för prognosen: Den relativa nettoflyttningen 1944—59 lika stor som under åren 1938—44.

lingen och på så sätt får en uppfattning om, ifall man genom de vidtagna åtgärderna har lyckats åstadkomma en förbättring av läget eller inte.

Innebörden av de förändringar, som man kan vänta sig i framtiden, har redan delvis diskuterats. Här skall endast ytterligare framhållas den betydande förgubbning, som kommer att inträda. Trots de sjunkande befolknings-siffrorna ökar, som framgår av tablån på nästa sida, i alla tre socknarna det absoluta antalet åldringar.

Socken	65 år och äldre	
	1944	1959
Norra Ny	335	386
Gustav Adolf	176	190
Sunnemo	153	175

Eftersom samtidigt antalet individer i de arbetsföra åldrarna minskar kommer det i framtiden att bli allt färre män i arbetsför ålder (15—65 år) på varje åldring (65 år och äldre).

Socken	Antal män i arbetsför ålder på varje åldring	
	1944	1959
Norra Ny	3,3	2,3
Gustav Adolf	3,2	1,7
Sunnemo	3,2	2,4

Särskilt i Gustav Adolf kommer tydligen förändringen att göra sig kraftigt märkbar, men även i de andra socknarna blir skillnaden betydande gentemot 1944.

TEXTBILAGOR

BILAGA I. HUSHÅLLSRÄKNINGEN.

Avsikten med denna räkning var dels att den skulle kunna utgöra en grundval för undersökningen av de i intervjuerna deltagande hushållen, dels erbjuda ett material, vilket gav befolkningsstatistiska uppgifter i kombination med uppgifter om innehavet och brukandet av jordbruks- och skogsfastighet. Dylika upplysningar saknas nämligen helt i den officiella statistiken för så små områden som kommuner.

Enheten i hushållsräkningen var de olika hushållen. Med hushåll menades därvid de personer vilka bodde och åt ihop. Räkningen avsåg årsskiftet 1944/45 och till grund för uppgifterna låg mantalslängd och fastighetstaxeringslängd. Det är emellertid inte möjligt att på grundval av dessa längder säkert fastställa omfattningen av de olika hushållen och den jord och skog, som brukas eller äges av dem. För att erhålla så goda uppgifter som möjligt i dessa hänseenden var det nödvändigt att sammanställningen gjordes av med de lokala förhållandena väl förtrogna personer, vilka hade möjlighet att korrigera och rätt avläsa längdernas uppgifter. Det visade sig möjligt att i alla tre socknarna finna dylika personer, vilka var villiga att åtaga sig detta arbete. I Norra Ny sammanställdes sålunda materialet av dåvarande ordföranden i taxeringsnämnden Einar Larsson, i Sunnemo av kommunalkamreraren Gustav Ericsson, medan i Gustav Adolf arbetet utfördes med tillhjälp av Uddeholmsbolagets revirkontor. Genom olika kontroller, framförallt genom intervjuundersökningen, har det därefter varit möjligt att konstatera att materialets uppgifter varit av god kvalitet.

För varje hushåll inhämtades följande uppgifter:

1. Hushållsföreståndarens namn, adress, yrke, födelseår, födelseort och civilstånd.¹
2. Hustruns ev. mannens födelseort.
3. Hushållsmedlemmarnas kön och ålder, med uppdelning på åldersgrupperna 0—15, 15—30, 30—65 och 65 år och äldre. Vidare angavs vilka av hushållsmedlemmarna, som var barn till hushållsföreståndaren samt hur hushållets yrkesverksamma medlemmar fördelade sig på yrkesgrupperna Jord- och skogsbruk, Industri och hantverk och Övriga yrken.
4. Till sist lämnades för varje hushåll uppgift om arealen av åker och äng samt skog med uppdelning på ägd och arrenderad mark. Särskilt angavs dessutom fördelade på Uddeholmsbolaget, övriga bolag och allmänheter

¹ Med hushållsföreståndare avsågs »den som var herre på gården», som regel den äldste manlige medlemmen av hushållet.

de hushåll, vilka av dessa arrenderade hästtorp (egendom med häst) eller skogstorp (utan häst men med nötkreatur), som av dem hyrde lägenhet eller som från dem hade friköpt sin jordegendom.

De så erhållna uppgifterna instämplades på hålkort och bearbetades maskinellt. Det bearbetade materialet har framför allt kommit till användning i kapitel 3 samt i kapitlen 4 och 5, där det i stor utsträckning utnyttjats som underlag för beräkningar av olika slag.

BILAGA II. INTERVJUMATERIALE T

För att erhålla uppgift om i första hand flyttningarna och orsakerna till dem intervjuades i Sunnemo och Gustav Adolf medlemmarna i vart femte hushåll och i Norra Ny i vart tionde. För varje hushåll upprättades dels en »hushållslista», dels för varje i hushållet ingående medlem samt vissa förutvarande medlemmar en »individuallista».

Orsaken till att i Norra Ny endast vart tionde hushåll utvaldes mot vart femte i de två övriga socknarna var den, att eftersom Norra Ny har ungefär dubbelt så stor folkmängd som de två övriga socknarna blev det statistiska materialet på så sätt av ungefär samma omfattning i alla tre socknarna. Att urvalet kom att omfatta hushåll och inte individer berodde på att det därigenom blev möjligt att uppnå en avsevärd arbetsbesparing. Det gick fortare att få tag på dem, som skulle intervjuas, och en hushållslista behövde inte upprättas för varje individ utan antalet listor kunde nedbringas till ungefär en fjärdedel av vad som annars skulle varit nödvändigt.

I tabellen nedan anges antalet i undersökningen ingående individer och hushåll i de olika socknarna.

Socken	Antal undersökta		Antal undersökta i procent av hela antalet	
	hushåll	individer	hushåll	individer
Norra Ny . .	74	289	10	10
Gustav Adolf	102	310	20	20
Sunnemo . . .	79	294	20	22
<i>Totalt . . . . .</i>	<i>255</i>	<i>893</i>	—	—

Arbetet med intervjuerna utfördes av 4 särskilda intervjuare under hösten 1945. Det kunde ske i bästa samförstånd med de intervjuade, något fall av vägran förekom inte. Detta goda resultat torde till stor del få tillskrivas det förhållandet, att de tillämnade intervjuoffren före intervjuarens besök hade fått mottaga ett brev från de på sidan 88 omnämnda bygdekommittéerna, där dessa rekommenderade undersökningen och bad de intervjuade att i största möjliga utsträckning lämna sin medverkan.

Det finns möjlighet att bedöma det insamlade materialets representativitet med avseende på ålderssammansättningen genom en jämförelse med mantalslängdernas motsvarande uppgifter. Se tablå på nästa sida.

Ålder	Den procentuella åldersfördelningen i							
	Norra Ny		Gustav Adolf		Sunnemo		Samtliga ²	
	Mant. längd ¹	Interv. mater.	Mant. längd	Interv. mater.	Mant. längd	Interv. mater.	Mant. längd	Interv. mater.
0—15	20	21	21	21	20	21	20	21
15—30	23	20	22	18	23	27	23	21
30—65	46	50	47	50	46	45	46	49
65 år och äldre	11	9	10	11	11	7	11	9
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Materialet ger tydligen en god föreställning om ålderssammansättningen hos hela befolkningen, även för varje enskild socken. Den största differensen uppstår i Sunnemo i åldersklassen 65 år och äldre, skillnaden mellan de två talen uppgår där till 2,5 ggr medelfelet.

Som kontroll inprickades också de intervjuade hushållen på befolkningskartor av den typ, som finns återgiven i kap. 3. Det visade sig därvid att hushållens geografiska spridning väl överensstämde med den för hela befolkningen gällande.

I tabellen nedan visas till sist hushållens fördelning på olika kategorier i de tre socknarna dels enligt intervjumaterialet, dels enligt hushållsräkningen.

Kategori	Hushålls- räkningen %	Intervju- materialet %
Hushåll med skog om 20 ha eller mer.....	19	16
Hushåll med mindre skog och/eller eget jordbruk.....	15	18
Hushåll som arrenderar.....	26	29
Hushåll som saknar jord och skog.....	40	37
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Även i detta hänseende kan man säga att intervjumaterialet ger en jämförelsevis god bild av förhållandena i socknarna i deras helhet.

I det följande lämnas i anslutning till intervjumaterialet en kommentar till de insamlade uppgifterna. Av olika skäl har flera punkter på formulären inte bearbetats eller har bearbetningen inte kommit till användning i denna framställning; dessa punkter behandlas mycket kortfattat nedan.

¹ Mantalslängdernas uppgifter avser årsskiftet 1944/45.

² Med hänsyn till att i Norra Ny endast vart tionde hushåll utvaldes mot vart femte i de två övriga socknarna har vid sammanslagningen siffrorna för Norra Ny fördubblats. Detsamma gäller för de i huvudtexten och det följande angivna summorna i den mån dessa vill ge en föreställning om situationen i alla tre socknarna tillsammans.

Hushållslistan

Listan har återgivits i faksimil i slutet av denna bilaga. De på hushållslistan insamlade uppgifterna har framförallt använts för att ge bakgrunden till de upplysningar, som kunde utläsas ur individuallistorna och för att medge en kontroll och klassificering av dessa. Resultatet av bearbetningen återfinns alltså endast i mindre utsträckning i redogörelsen. Nedan återges för listans olika punkter var en bearbetning av materialet eventuellt återfinns i texten. I några fall har också vissa ytterligare tabellsammanställningar, vilka inte medtagits i huvudtexten, här återgivits.

Punkt 1—3. Resultatet av bearbetningen av dessa punkter återges på sid. 105 ff. samt i tabellerna ovan rörande materialets representativitet. Utöver de upplysningar som därvid lämnas torde frågan om arrendenas höjd ha ett visst intresse. Hela antalet hushåll i intervjumaterialet vilka arrenderade sina jordbruk och vilka lämnade tillfredsställande uppgifter rörande arrendets höjd utgjorde 67 stycken. Av dessa hade ungefär hälften eller 36 stycken en åkerareal mellan 0,1 och 2 ha och de övriga en areal mellan 2 och 10 ha. Genomsnittsarrendet i den första gruppen var 142 kronor per år och i den senare 263 kronor. Till detta kom 19 arrendatorer vilka arrenderade enbart jorden, som betalade arrendet genom dagsverken eller för vilka arrendet ingick i löneförmånerna. För 2 stycken av de ovan nämnda 19 var uppgifterna ofullständiga.

Som tidigare omtalats spelade vid tiden för intervjuerna frågan om kombinerandet av arrendekontrakt och arbetsskyldighet en stor roll. Det var emellertid endast en mindre del av arrendatorerna, som hade sådana kontrakt när intervjuerna gjordes. Av samtliga arrendatorer (86 stycken) hade sålunda 20 stycken arbetsskyldighet, bland dessa senare har då även inräknats 2 stycken, som betalade sitt arrende i dagsverken. Av arrendatorerna under UHB (73 stycken) hade 17 arbetsskyldighet. Omfattningen av arbetsskyldigheten framgår för deras del av följande uppgifter: 3 stycken hade mindre än 25 dagar, 2 stycken 25—100 dagar, 3 stycken 100—200 dagar, 7 stycken 200—225 dagar, medan specificerad uppgift saknades i 2 fall.

4. Ladugården. De här insamlade uppgifterna finns delvis bearbetade på sidan 224.

5. Bostaden. Resultaten återfinns på sidorna 106 och 113 ff.

6. Belägenhet och utrustning. Det visade sig att uppgifterna om hushållens belägenhet bättre kunde inhämtas på andra vägar, varför denna punkt icke bearbetats.

Uppgifterna om hushållens utrustning har utnyttjats i relativt ringa utsträckning. Följande kan emellertid förtjäna nämnas: praktiskt taget samtliga hushåll var försedda med modern radioapparat. I det mycket ringa antal fall där man saknade radio var detta inte ett utslag av utpräglad fattig-

dom utan torde ha berott på andra omständigheter. De flesta hushållen var också försedda med cykel. Av de 242 hushåll i intervjuundersökningen, som hade medlemmar mellan 15 och 65 år, var det endast 15 stycken eller 6 % som saknade cykel. Antalet individer mellan 15 och 65 år uppgick till 620 och antalet cyklar till 544.

Vilka tidningar och tidskrifter som man höll sig med vid tiden för intervjuerna framgår av tabellen nedan.

Tidningens eller tidskriftens art	Antal tidningar			
	Norra Ny	Gustav Adolf	Sunnemo	Totalt
Lokalpress	56	108	86	250
därav: Värmlands Folkblad (V. F.)	5	31	25	61
Nya Wermlands-Tidningen (N. W. T.)	44	47	44	135
Övriga	7	30	17	54
Rikspress	22	30	32	84
Kolorerad veckopress och övrig underhållningslektyr	66	113	136	315
Facktidsskrifter.....	36	120	199	355
Religiösa, politiska och nykterhetstidskrifter	5	9	30	44

Intressant är att se hur högertidningen Nya Wermlands-Tidningen dominerar i alla tre socknarna bland de dagliga tidningarna. Som man kunde vänta sig har emellertid det socialdemokratiska organet Värmlands Folkblad avsevärt större spridning i Sunnemo och Gustav Adolf än i Norra Ny. N. W. T. är emellertid inte fullt jämförbar med V. F. eftersom den förutom med en daglig också utkommer med en varannandagsupplaga. Övrig lokalpress är Karlstadstidningen, Filipstadstidningen, Nya Värmland, Hagfors Tidning m. fl. Med »kolorerad veckopress och övrig underhållningslektyr» avses här hela skalan från Levande Livet, Veckorevyn och Damernas Värld till All Världens Berättare och Såningsmannen. De tidningar i denna grupp som har den största spridningen är Såningsmannen och Folket i Bild (båda 37 fall), därefter följer Hela Världen (29 fall), Husmodern (23 fall) och Lektyr (22 fall). Uppgifterna i detta hänseende avser hushållet i dess helhet och det är möjligt att »den kolorerade veckopressen» därvid har blivit något under-representerad. Upplysningarna inhämtades nämligen ofta från hushållets äldre medlemmar, vilka kanske ibland underskattade den utsträckning i vilken dessa organ lästes av deras barn. Som framgår av hushållslistan indelades tidningarna och tidskrifterna med hänsyn till hur man förvärvat dem. Av det totala antalet fall avser sålunda 372 prenumeration, 144 regelbundna köp, 197 enstaka köp medan man i 335 fall erhållit tidningen »gratis». Med »gratis» menas också de fall då man fått tidningen genom sitt medlemskap i en viss organisation. Det är denna typ av tidningar, alltså de som utges av olika intresseorganisationer, vilka helt dominerar gruppen facktidsskrifter. Det är i fråga om denna grupp endast i 6 % av fallen, som man prenumererat på sin

tidning eller köpt den, i alla övriga fall har man fått den »gratis». De största tidningarna i gruppen är Vi (122 fall), Jordbrukarnas Föreningsblad (53 fall), Skogsindustriarbetaren (37 fall) och ICA-kuriren (30 fall). Även i den sista gruppen, religiösa, politiska och nykterhetstidskrifter, återfinns en hel del tidskrifter, som man fått »gratis».

7. Personer som från och med år 1930 under någon tid tillhört hushållet och varit mantalsskrivna i socknen. Individuallistor uppgjordes inte endast för de personer som vid intervjutillfället tillhörde hushållet utan också för sådana, som tidigare tillhört detsamma. Med hushåll avsågs härvid det eller de hushåll som hushållsföreståndaren tillhört under perioden 1930—44. Uppgifterna rörande dessa senare individer inhämtades från hushållets medlemmar, vilka i allmänhet kunde lämna goda upplysningar. Det rörde sig ju i allmänhet om söner och döttrar vilka flyttat hemifrån. I några fall där även anställda ingick i hushållet var det inte möjligt att erhålla tillfredsställande upplysningar, särskilt var detta fallet i fråga om ett bageri i Norra Ny, där omkring 20 personer varit anställda sedan 1930. Beträffande de i hushållslistan på denna punkt använda beteckningarna kan följande förklaring för tjäna göras: F-år = födelseår, D-år = dödsår, A-år = det år individen anlände till hushållet och L-år = det år då han lämnade det.

Individuallistan.

Listan finns tillsammans med hushållslistan återgiven i slutet av denna bilaga. Som nämnts ovan uppgjordes sådana listor dels för dem som vid intervjutillfället bodde i hushållet (A-listor), dels för dem som senare än årsskiftet 1929/30 tillhört det (B-listor). Hela antalet under punkt 7 i hushållslistan redovisade individer uppgår till 328 och för 286 av dessa kunde individuallista upprättas. Av de 42 för vilka inga eller högst ofullständiga uppgifter erhöles hade 22 stycken passerat det ovan nämnda bageriet i Norra Ny. B-listorna kom av naturliga skäl att endast omfatta punkterna 1—3 i individuallistan.

B-listorna kan inte sägas utgöra ett fullt rättvisande urval av de personer som under perioden 1930—44 flyttat ut från eller genom de tre socknarna utan att återvända dit. Avgörande för om B-lista kommer att upprättas för en sådan person är om det vid intervjutillfället finns några rester kvar av det hushåll som han tillhört innan han flyttade från socknen. Ju längre tillbaka i tiden utflyttningen ligger desto mindre sannolikt är det att några sådana rester skall finnas kvar. Representativiteten torde alltså vara avsevärt bättre för periodens senare del än för dess tidigare. Det är vidare troligt att B-listorna i större utsträckning omfattar personer, vilka är födda inom socknen och tillhör någon mindre rörlig hushållskategori.¹ Personer vilka var döda

¹ Av individer som var upptagna på B-listor var endast 14 % födda utom församlingen, medan 40 % av de utflyttade från de tre socknarna under perioden 1930—44 var födda utom församlingen.

vid intervjutillfället torde också ha blivit underrepresenterade bland B-listorna. Med hänsyn till dessa förhållanden och den oundvikliga osäkerheten hos de på B-listorna lämnade uppgifterna, har någon mer ingående bearbetning inte företagits av dessa listor.

Punkt 1—2. De här insamlade uppgifterna har använts för identifieringen av de olika individerna och för grupperingen av materialet i olika hänseenden.

3. Livsredogörelsen. Bearbetningen av de uppgifter som erhöles under denna punkt avsåg, dels de flyttningar som de intervjuade individerna företagit under sitt liv, varvid dessa flyttningar sattes i relation till den flyttandes ålder, den typ av hushåll han tillhörde o. s. v., dels de av honom uppgivna orsakerna till dessa flyttningar.

För bearbetningen i det första hänseendet uppgjordes för varje intervjuad individ över 15 år ett så kallat intervjukort. På dessa kort markerades följande:

1. Hushållets kategori. Jfr sid. 106.
2. Individens adress vid intervjutillfället.
3. Födelseår samt eventuellt dödsår.
4. Födelseort.
5. Kön.
6. Civilstånd.
7. Kategori: A_1 = aldrig flyttat utom intervju församlingen, A_2 = flyttat, men bor nu i intervju församlingen, $BA_1 = A_1$, men tillhör inte intervjuhushållet (jfr B-listor ovan), $BA_2 = A_2$, men tillhör inte intervjuhushållet, B = tillhör inte intervjuhushållet och bor inte kvar i församlingen.
8. Antal flyttningar över församlingsgränser. Endast flyttningar efter fyllda 15 år medräknades.
9. Antal flyttningar över intervju församlingens gränser. Endast flyttningar efter 15 år medräknade.
10. Om boende i en stad eller på landsbygden efter första, andra och tredje flyttningen.
11. Första yrke.
12. Nuvarande yrke.
13. Hushållskategori vid femton års ålder.

Vid bearbetningen sammanfördes de kort som betecknats med A_1 , A_2 , BA_1 och BA_2 , det vill säga de kort som till största delen grundar sig på A-listor, och dessa kort bearbetades för sig. Resultatet av denna bearbetning återfinns på sidorna 148 ff samt på sidorna 210 ff. Bearbetningen av B-korten gjordes mindre ingående av skäl som det redogjorts för ovan och resultatet återfinns på sidorna 210 ff. I tabellen nedan anges antalet intervjukort av olika slag med fördelning på kön.

Kategori	Antal kort		
	Män	Kvinnor	Totalt
A ₁ = aldrig flyttat	262	147	409
A ₂ = flyttat men bor kvar	117	181	298
BA ₁	30	23	53
BA ₂	11	23	34
Summa »A»	420	374	794
B = bortflyttade	83	111	194
Totalt	503	485	988

Till detta kommer 11 listor vilka var så ofullständiga att det för deras del inte var möjligt att uppgöra några intervjukort.

Som omtalats på sidorna 218 och 219 vållade bearbetningen av uppgifterna rörande flyttningarnas orsaker väsentliga svårigheter och det visade sig nödvändigt att inskränka sig till en exempelsamling. Utdrag ur denna återges nedan. Exempelsamlingen avser endast A-listor, då för B-listornas del ingen bearbetning skedde av de erhållna orsaksuppgifterna.

Flyttningsorsaker

för män.

för kvinnor.

Familjeförhållanden.

Föräldrarna flyttade.
Måste ta hand om föräldrarna,
flyttade hem.

Min mamma blev sjuk, måste
hem.
Föräldrarna flyttade.
Måste hem och hjälpa mamma.
Behövdes inte hemma längre.
Flyttade till morfar, behövdes där.

Påverkan från andra.

Hade en kamrat som flyttade dit
(Amerika).
Kooperativa ville ha mig hit (bitr.
—fil. förest.).
En syster bodde där och svågern
skaffade mig arbete (skogen—verkst.).
Hade en bror som var byggmästare
(järnvägsarb. — byggnadsarb.).

Min syster skaffade plats, roligt
att komma ut.
En farbror bad mig hjälpa dem,
hans fru skulle ha en baby.
Min gamla arbetsgivare rekommenderade
mig till platsen.
En släkting sa åt mig att jag skulle
flytta (blev barnsköterska).

Vantrivsel med arbetet.

För att slippa skogen (skogen —
div. arb.).

Hade varit på apotek länge nog,
blev erbjuden annat arbete.

Sökte annat jobb än skogen (skogen — spisbrödsfabrik).

Skogen vart för dålig, tog in folk på verkstan.

Tog hellre industriarbete när det gick att få (skogen — valsverk).

Tröttnade på skogen, för kallt (skogen — spisbrödsfabrik).

För varmt, skogen bättre (spisbrödsfabrik — skogen).

Trivdes inte med befälet (skogen — valsverk).

Nöjd med lagården, blev erbjuden plats (lagårdsarb. — hushåll).

Hembiträde för arbetsamt, det sämsta en kan få (hembiträde — sylärrarinna).

Hopp om bättre arbete.

Bättre vid S. J. (kontor — kontor).

Var dum, trodde jag skulle få det bättre i skogen (värvad — skogen).

Kunde bli ordinarie här, tog då platsen (tid. e. o. folkskoll.).

Mera fast, bättre förtjänst (gatuarb. — järnverk).

Mera lust för skogsarbetet. Släkt här (byggnadsarb. — skogen).

Arbetsbrist.

Blev uppsagd.

Arbetsgivaren gick i konkurs, tvungen flytta hem.

Dåligt med arbete.

Rörverket lades ned, tvungen söka skogsarbete.

Arbetet tog slut.

Fanns inget arbete, då måste man röra på sig.

Arbetsgivaren flyttade, jag for hem.

I samband med giftermål.

Gifte mig.

Gifte mig.

Vantrivsel med miljön.

Det blev för trångt hemma.

Roligt komma från Sunnemo och ville tjäna pengar (sömmerska — hembiträde).

Ekonomiska skäl.

För att tjäna pengar (hemma— dräng).	För att tjäna pengar (hemma — hemb.).
Gav mig iväg för att få något att leva av (hemma—dräng).	Bra betalt i Norge och Norge- feber.
	Längtade bort, ville tjäna pengar.

Sjukdom.

Tålde inte mjöldammet (spisbröds- fabrik — skogen).	Blev sjuk och tvungen fara hem.

Äventyrlust.

Ville lufta på mig.	För att se mig omkring.
	Roligt komma ut ett tag.
	For på vinst och förlust.
	För att få se litet grand.

Diverse.

Ville få eget, trodde det skulle bli bättre då (skaffade arrendeställe).	Skulle något arbete ha (hemma — sjukbiträde).
Fick tillfälle köpa det här (smärre jordbruk), tog chansen.	Tvungen hem, skulle ha ett barn.
Ville få det bättre.	Ett infall (att bli tandsköterska).
Omöjligt skaffa bostad, därför blev jag tvungen flytta.	En skulle väl ut och ha plats.
Blev förbannat arg och flyttade (förbigången vid befordran).	Studier.
Frun trivdes inte, så därför flyt- tade vi.	
För att studera.	
Vårsolen satte i och det var så varmt i martinen en dag (järn- verk — valfångst).	
I samband med pensionering.	
For hem för krigets skull.	
Matbrist, for hem (under första världskriget).	
Var här på lustresa och fick höra att egendomen var ledig. (Tog ett arrendeställe.)	
Blev vräkt från bostaden.	

De anförda exemplen har som syns sammanförts i några grupper vilka har vissa gemensamma drag. Det rör sig ju här endast om en exempelsamling

och de olika gruppernas omfattning speglar inte direkt deras betydelse utan beror snarast på i vilken grad det har funnits variationer på temat. Orsaken »gifte mig» är sålunda mycket vanlig bland kvinnorna men uttrycks endast på detta sätt. Vissa skillnader mellan de olika könen framträder tydligt. Arbetsförhållandena spelar sålunda en avsevärt större roll bland männen än bland kvinnorna, bland dessa senare saknas helt gruppen »Hopp om bättre arbete», och det var endast i ett fåtal fall, som man bland dem uttryckte vattrivsel med arbetet. Gruppen »gifte mig» är också av avsevärt mindre omfattning bland män än bland kvinnor. Bland männen saknas nästan helt gruppen »äventyrslystnad» medan man bland kvinnorna finner ganska många variationer på detta tema. Gruppen »sjukdom» förekommer också i avsevärt större omfattning bland kvinnorna än bland männen.

4. Arbetsredogörelse. Sådan redogörelse inhämtades endast av män över 15 år och bearbetningen kom enbart att omfatta dem mellan 15 och 65 år, då uppgifterna för de äldre männen har mindre intresse och dessutom visade sig mindre pålitliga. De intervjuade saknade ju i allmänhet anteckningar om sin sysselsättning och de lämnade uppgifterna är därför naturligtvis behäftade med en viss osäkerhetsmarginal, det föreföll emellertid som om man i allmänhet hade väl reda på sina arbetsförhållanden. Det var också möjligt att få en viss kontroll genom de från taxeringslängderna inhämtade uppgifterna rörande inkomsten under år 1944.

Antalet i undersökningen ingående män i åldern 15—65 år var i Sunnemo 116 stycken, i Gustav Adolf 110 och i Norra Ny 104 stycken, totalt alltså 330 personer. För 50 av dessa har någon bearbetning inte gjorts då de lämnade uppgifterna varit mindre goda. Det rör sig i detta fall oftast om bristande precisering av uppgifterna, till exempel »gick väl mest hemma på farmen och skrotade», »ja det va väl skogen förstås det», o. s. v.; den bristande preciseringen gäller särskilt fördelningen mellan skogsarbetet och jordbruksarbetet, vilka i dessa trakter så att säga flyter in i varandra utan någon klar gränslinje. För ytterligare 40 individer gjordes inte heller någon bearbetning, då de under året varit sjuka eller på annat sätt arbetsförmögna. I denna grupp ingår också några individer, som varit inkallade under året. Bearbetningen stöder sig alltså på uppgifter från 240 individer.

På sidan 100 behandlas med stöd av intervjumaterialet kombinationerna mellan olika sysselsättningar i de tre socknarna. I en not påpekas härvid att man med ledning av intervjumaterialet kommer fram till en yrkesfördelning vilken något skiljer sig från den, som man erhåller från mantalslängderna, i vilka andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk är högre. En närmare undersökning visar att denna differens endast föreligger för Gustav Adolf och Sunnemo medan för Norra Ny överensstämmelsen är god. Förklaringen till skillnaden torde dels vara den att i Gustav Adolf och Sunnemo en hel del personer, vilka utför väg- och byggnadsarbeten i skogsförvaltningens regi, i mantalslängderna oriktigt kommit att räknas som skogsarbetare, dels kan

det tänkas att de personer som vid intervjuundersökningen måst utgallras på grund av dåliga uppgifter i något högre grad än genomsnittet har haft sin huvudsysselsättning inom jord- och skogsbruket.

På sidan 102 behandlas vidare den relativa fördelningen på olika sysselsättningar i de tre socknarna på grundval av intervjumaterialet. För att i det sammanhanget erhålla en fullt riktig fördelning bör man från totalsumman arbetsmånader fråndraga det arbete, som utträttats av de inflyttade innan de flyttat in till socknen samt lägga till det arbete, som utträttats av de utflyttade innan de lämnade socknen. Det rör sig emellertid här om mycket få individer och beräkningarna har utförts så, att det arbete som utträttats av de inflyttade före inflyttningen inte medtagits medan de utflyttade måst helt försummas, vilket innebär samma sak som att antaga att de utflyttades arbete fördelade sig på olika sysselsättningar på samma sätt som inom befolkningen i övrigt. Å andra sidan har det arbete som utträttats på annat håll av personer bosatta inom socknarna medräknats, eftersom detta arbete motsvaras av liknande arbete utfört inom socknen av personer från andra socknar. Dylikt arbete utom socknen var sällsynt och det rörde sig i första hand om telegrafverkets arbeten, bil- och busskörning etc.

De uppgifter som erhöles under punkt 4 användes inte endast för att bestämma arbetsinsatsens fördelning på olika sysselsättningar utan också för att undersöka skogsarbetets säsongfördelning. Resultatet av bearbetningen i detta hänseende framgår av sid. 264 samt av bilaga IX.

5. Isoleringen. De under denna punkt insamlade uppgifterna avser endast individer över 15 år. Det var vid intervjuerna svårt att erhålla tillfredsställande svar på frågan: På vilka vägar har Ni under den gångna veckan träffat andra människor? Då intervjuformuläret visade sig vara tilltaget i längsta laget uteslöts därför denna fråga. Svaren på frågan hur många gånger per månad man besökt bio, dans etc. framgår av tablerna på sidan 184 ff. Svaren på frågan rörande vilka föreningar man var medlem av har inte kommit till användning.

6. Anpassningen. Även i detta fall avsåg frågorna endast personer över 15 år. Resultatet av bearbetningen av de frågor som finns angivna under denna punkt har återgivits på sid. 218 ff. Nedan skall på några punkter lämnas utförligare upplysningar än vad själva huvudtexten ger. *Bostädernas belägenhet och kvalitet.* I den mån man hyste någon särskild åsikt på denna punkt var det i allmänhet bostädernas kvalitet, som man var missnöjd med, det är över 300 stycken som anmärker på denna mot endast omkring 100, som anmärker på belägenheten. Vad man i första hand har att anmärka mot kvaliteten är följande: vatten och/eller avlopp saknas, bostaden är kall och dragig, den är trång, den behöver repareras, man vill ha garderober, skafferi, källare under huset, badrum, wc, rostfri diskbänk etc. Klagomålen beträffande belägenheten kan exemplifieras på följande sätt: »För långt ifrån allt,

för långt till arbetet, ensligt, finns inte en själ här, dåliga vägar särskilt på vintern, ensam hela dagarna, vantrivs — vill till samhälle, ensamt — ingen ungdom, trist här — inget umgängesliv, vill närmare folk, vill ha väg först och främst.» Av svaren på den sista frågan i grupp 6 b, en fråga som avsåg missnöje med förhållandena i allmänhet, framgår att det bland männen särskilt är skatterna (kommunal), som man önskar vore lägre. Bland kvinnorna kom i detta sammanhang särskilt fram klagomål över tvättförhållandena, för närvarande är man i stor utsträckning tvungen att hålla till utomhus nere vid älven eller sjön, vilket är slitsamt och hårt särskilt på vintern. I Norra Ny var frågan om en andelstvättstuga aktuell, varför tvättförhållandena där ofta fördes på tal. I Norra Ny framkom också önskemål om bastu. I denna socken var man även i några fall missnöjd med den kommunala styrelsen. Kommun-gubbarna var för gamla, förstod inte ungdomen, hade för många uppdrag etc.

Beträffande punkt 6 c kan förtjäna påpekas att med frågan »Varför inte?» på rad tre avsågs att klarlägga orsaken till en eventuell motsättning mellan det yrke, som man ville respektive tänkte ägna sig åt.

På frågan »*Vem kommer att ta gården (torpet) efter Er?*» svarade de som hade egna gårdar, att de hoppades att något av barnen skulle göra det. Bland arrendatorerna fanns det däremot inte någon sådan önskan, utan man förklarade i allmänhet, att man inte visste vem som skulle ta hand om stället.

»*Tror Ni att Ni skulle kunna förbättra Er arbetsprestation genom särskild yrkesundervisning?*» Frågan riktades endast till skogsarbetare och gav följande svar: av samtliga trodde 12 % att de skulle kunna förbättra sin prestation, 58 % trodde inte detta och 10 % var osäkra, medan återstående 20 % inte besvarade frågan. Förhållandena var likartade även bland de yngre skogsarbetarna. Bland dem som var mellan 15 och 25 år var det sålunda endast 13 procent som trodde att yrkesundervisning skulle kunna höja deras arbetsprestation.

Denna fråga medtogs med tanke på att UHB vid tiden för intervjuerna planerade att sätta igång särskilda utbildningskurser för skogsarbetare. Försök har också gjorts med sådana kurser, varvid det emellertid visat sig svårt att rekrytera elever. Man har därför övergått till att meddela undervisning genom kringvandrande instruktörer. Denna verksamhet har skogsarbetarna satt stort värde på. Dessa erfarenheter illustrerar faran av att läsa in mer i intervjuer än vad dessa direkt utsäger. I detta fall var skogsarbetarna i förväg negativt inställda till yrkesundervisning, men man kan inte därav dra den slutsatsen att denna inställning skulle fortsätta sedan de väl fått erfarenhet av sådan undervisning.

Åsikterna rörande arbetsförhållandena efter kriget framgår av följande procenttal: av samtliga trodde 15 % på bättre förhållanden, 34 % på sämre, medan 29 % var osäkra rörande den framtida utvecklingen och svar saknades för 22 %.

Svaren på frågan »*Hur skulle Ni vilja reformera skogsarbetet?*» har i stor utsträckning kommit till användning då det gällt att bättre fixera innebörden i de missnöjesanledningar, som angivits tidigare under punkt 6. Exempel på

några av de reformer, som man skulle vilja genomföra i skogsarbetet, är följande: »*Bättre betalt, bättre och rättvisare avtalsnormer.*» Betalningen utgår efter mycket invecklade avtal, vilka vid tiden för undersökningen inte var så avpassade att samma arbetsinsats alltid gav samma förtjänst. Man ville vidare få *bättre kojor*, i vissa trakter ville man också ha *kockor*, man ville bli *bättre behandlad* från arbetsgivarnas sida, man ville ha *bättre vägar* och *fria verktyg*. Man ville ha arbete *garanterat året runt*, man ville ha *omväxling i arbetet m. m.*

Den sista frågan under punkt 6 har inte särskilt bearbetats, då det visade sig att man i det sammanhanget endast i ett litet antal fall kunde komma fram till ett enkelt ja eller nej. Svaren på denna fråga har i stället använts för att ytterligare belysa de svar, som givits på tidigare frågor under punkt 6.

4. Arbetsredogörelse. 1/7 1944 - 1/7 1945.

Mån.	Sysselsättning	Arbetsplats	Förläggning	Anledning till byte	Arbetsgivare
Juli					
Aug.					
Sept.					
Okt.					
Nov.					
Dec.					
Jan.					
Febr.					
Mars					
April					
Maj					
Juni					

Tax.-ink. av jbr.-fast. .... kr.
 " annan fast. .... kr.
 " rörelse .... kr.
 " tjänste .... kr.
 " kapital .... kr.
 " ..... kr. Sa ..... kr.

5. Isoleringen. Veckan / - /

På vilka vägar har Ni under den gångna veckan träffat andra människor?

Dag	Hand. bod	Skola	Besök gran-narna	Möten	Dans				A n m ä r k n i n g a r
Sönd.									
Månd.									
Tisd.									
Onsd.									
Torsd.									
Fred.									
Lörd.									

Ögr/månad: Bio ..... sommar ..... Dans: ..... sommar ..... Möten: .....
 vinter ..... vinter ..... vinter .....

Föreningar? Ideella (rel. o. kult.) .....

Politiska: ..... Ekonomiska: .....

Fackliga: ..... Idrotts o. mil.: .....

Kommunala uppdrag: .....

Anm.: .....

6. **Anpassningen.**

a) Ämnar Ni inom det närmaste året — när Edert kontrakt löper ut —
/skulle Ni vilja/flytta härifrån? Ja Nej Vart? .....

Sysselsättn.: ..... Varför? Brist här? .....
Fördel där? .....

Ämnar Ni inom det närmaste året/Skulle Ni vilja/byta yrke?

Ja Nej Yrke? ..... Varför? Brist här? .....
Fördel då? .....

Anm.: .....

b) Är det något beträffande Edra nuvarande förhållanden, som Ni anser otillfredsställande?

Belägenhet .....

Bostaden: Kvalité .....

Arbete med djuren? .....

” i skogen? .....

” i övrigt? .....

I övrigt? .....

c) Vad tänker Ni bli? (15—20 år) .....

Vad skulle Ni helst vilja/att Edra barn skall/bli? .....

Varför inte? (15—20 år) .....

Varför /Vill Ni/ inte skogsarbetare? .....

Vem kommer att ta gården /torret/ efter Er? .....

Anm.: .....

d) Tror Ni att Ni skulle kunna förbättra Er arbetsprestation genom särskild yrkesundervisning? Ja Nej

Tror Ni på bättre eller sämre arbetsförhållanden efter kriget? Bättre Sämre

Hur skulle Ni vilja reformera skogsarbetet? .....

Skulle Ni då fundera på att ta /fortsätta med/ skogsarbete?

Ja Nej Varför inte? .....

Anm.: .....

BILAGA III. FLYTTNINGSKORTSMATERIALET

När en person i Sverige önskar flytta från en församling till en annan skall han på sin pastorsexpedition ta ut flyttningsbetyg och tala om till vilken församling han ämnar flytta. Han är sedan skyldig att så snart som möjligt och senast inom en månad eller, om han har flyttat under hösten, senast vid vederbörligt husförhör eller förskrivning lämna in sitt flyttningsbetyg till pastor i den nya församlingen. Har han flyttat in efter husförhör eller förskrivning men före årets slut skall han lämna in sitt betyg senast 8 dagar efter inflyttningen.¹ Husförhöret eller förskrivningen är en förberedelse till mantalsskrivningen och äger på landet rum efter den 1 november.²

Alla utfärdade flyttningsbetyg bokförs av pastor i Utflyttningsboken. Där antecknar han dels dagen då betyget utfärdades, dels den flyttandes namn, yrke, födelsedatum, kön samt varifrån i församlingen han flyttar ut respektive till vilken församling han uppger sig vilja flytta. När betyget lämnas in till pastorsexpeditionen i den nya församlingen antecknas där i Inflyttningsboken datum för inflyttningen samt i övrigt samma uppgifter, som nämnts ovan beträffande Utflyttningsboken. Så snart inflyttningen har skett är dessutom pastor i den nya församlingen skyldig att underrätta pastor i den gamla församlingen att inflyttningen nu ägt rum. Pastor i den gamla församlingen för in datum för personens inflyttning i den nya församlingen i Utflyttningsboken och det är först från och med denna dag som han räknas som utflyttad; intill dess är han bokförd i sin gamla församling.³ Pastor får nu också tillfälle att verifiera den flyttandes uppgift om vart han tänkte flytta.

Enheten i församlingarnas bokföring över flyttningarna är inte den flyttande individen utan flyttningsbetyget. På samma flyttningsbetyg står upptagna man och hustru samt deras icke konfirmerade barn under 15 år, naturligtvis under den förutsättningen att de alla flyttar samtidigt. Personer som står upptagna på samma flyttningsbetyg skrivs ofta av pastorsämbetena på samma rad i flyttningsböckerna, vilket leder till att, särskilt för barnen, uppgift ofta saknas om födelsedatum.⁴

Som omtalas i kap. 3 upprättades på grundval av flyttningsböckerna i

¹ Lysander och Forkman sid. 37. De bestämmelser som återges i det följande avser endast tiden fram till den 1/1 1947, då en ny folkbokföringsförordning trädde i kraft.

² LYSANDER och FORKMAN sid. 40.

³ Ett undantag från denna regel utgör emigranterna, som av naturliga skäl betraktas som utflyttade från och med den dag då de tar ut sitt flyttningsbetyg. LYSANDER och FORKMAN sid. 17.

⁴ LYSANDER och FORKMAN sid. 84 ff.

de tre församlingarna Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo ett fullständigt kortregister över alla ut- och inflyttningar under perioden 1930—44; endast vartannat år medtogs. Ett särskilt kort uppgjordes för varje flyttande och på dessa kort infördes flyttningsböckernas uppgifter. Dessutom inhämtades från församlingsboken uppgift om födelseort och yrke samt födelsedatum i den mån detta icke var angivet i flyttningsböckerna. Korten hade följande utseende:

1	2	3	4	5	6	7	M		K		
							V	B	V	B	
Löp.nr.	f. år	f. mån.	yrke	ens. l. f.	ålder	kön	8				
UT							NORRA NY				
9		10		11		12		13		14	
varifrån		uppsl.		varthän		föd.ort					

På varje kort fanns angivet vilken socken det avsåg samt om det gällde en in- eller utflyttning. I fallet ovan rör det sig alltså om utflyttning från Norra Ny. Kortets olika kolumner ifylldes på följande sätt:

- Kol. 1. Löpande nummer för flyttningsbetyget.
 2. Flyttningsår.
 3. Månad under vilken flyttningen ägde rum.
 4. Yrke eller titel; här antecknades såväl flyttnings- som församlingsbokens uppgift.
 5. Här antecknades om individen flyttade ensam eller tillsammans med sin familj. Med familj menas »kyrkobokföringsfamiljen», det vill säga de personer, som finns upptagna på samma flyttningsbetyg. Familjeföreståndarna markerades särskilt. Som familjeföreståndare räknades mannen om både man och hustru fanns upptagna, eljest familjens vuxne medlem.
 6. Den flyttandes ålder vid flyttningen.
 7. Den flyttandes kön.
 8. För de individer som flyttat tillsammans med sin familj antecknades här dennas sammansättning med uppdelning på kön samt vuxna och barn.
 9. Uppgift om varifrån i församlingen utflyttningen skett.
 10. Uppslag i församlingsboken för den flyttande.

11. Vart utflyttningen ägt rum. På inflyttningsskorten är rubrikerna i kolumn 9 och 11 omkastade.
12. Födelseort.

Denna undersökning sysslar med de flyttningar vilka äger rum över församlingsgränserna och materialets värde beror dels på i vad mån dessa och samtidigt inga andra flyttningar blir registrerade i flyttningböckerna, dels på om böckernas uppgifter rörande de flyttande är riktiga.

I flyttningböckerna förekommer för det första en mycket speciell art av »flyttningar», nämligen då en person som tidigare varit bokförd i Obefintlighetsboken dyker upp igen och med anledning därav blir överförd antingen till Församlingsboken eller Död- och Begravningsboken. Han skall då också samtidigt införas i Inflyttningssboken. Denna art av »flyttningar» har icke medtagits i det här redovisade materialet. Det kan förtjäna påpekas att personer som förs över till Obefintlighetsboken inte blir införda i Utflyttningssboken.¹

Den som i Sverige föds på barnbördshus utanför den egna församlingen, t. ex. i en närbelägen stad, kommer att i församlingsboken bli upptagen som född i barnbördshusets församling. Detta förhållande vållar trassel i fråga om födelseortsstatistiken, se närmare härom sid. 141 ff., men det påverkar inte flyttningsstatistiken i den mån en sådan grundar sig på flyttningböckerna. När modern kommer hem med sitt nyfödda barn blir nämligen detta direkt införd i Församlingsboken och Födelse- och Dopboken och passerar aldrig flyttningböckerna.² Dessa blir alltså i detta fall rättvisande.

När någon flyttar från en församling till en annan är han som framhållits ovan skyldig att ta ut flyttningsbetyg. Det finns emellertid vissa undantag från denna regel. Den gäller sålunda icke för den som vistas på annan ort för att erhålla undervisning, för statsråd eller den, som på grund av uppdrag från riksdagens sida uppehåller sig utom hemförsamlingen. Man är inte heller skyldig att anmäla flyttning om man på grund av arbete eller uppdrag av tillfällig beskaffenhet vistas utom församlingen. Liknande undantag gäller för dem, som blivit intagna på fängelse, sjukhus etc.³

Vad som i detta sammanhang kan få någon praktisk betydelse är tydligen undantaget som gäller för studerande och för dem som är borta på tillfälligt arbete. Att ungdomar från dessa socknar vistas på annan ort för studiers skull är emellertid mycket sällsynt och deras flyttningar saknar betydelse i detta sammanhang. Befrielsen från att ta ut flyttningsbetyg då man för kortare tider har sitt arbete och sin bostad utanför socknen medför att de flyttningar, som förekommer då skogsarbetare säsongvis söker sig arbete i skogarna på Dalsidan och ibland ända upp i Norrland, inte kommer att bli redovisade. Som framgår av kap. 6 torde emellertid dessa vandringar numera

¹ LYSANDER och FORKMAN sid. 13 och 14.

² LYSANDER och FORKMAN sid. 21.

³ LYSANDER och FORKMAN sid. 9 ff.

vara mycket sällsynta. Den allvarligaste felkällan i detta sammanhang är emellertid att folk försummar att anmäla sin flyttning även i de fall då de enligt förordningen skall göra det. Det är emellertid mycket svårt att i längden låta bli att ta ut flyttningsbetyg. Att man har flyttat kommer nämligen fram i en mängd sammanhang, t. ex. vid mantalsskrivningen, då man vill ta ut ransoneringskort o. s. v. Det är alltså inte troligt att flyttningar överhuvud icke blir registrerade; i fråga om det absoluta antalet är flyttningsböckerna säkerligen pålitliga.

Flyttningsböckernas uppgifter rörande den exakta tidpunkten för flyttningen torde däremot ofta vara mindre tillförlitliga. Som tidigare omtalats finns det i Utflyttningsboken två data för utflyttningen, dels ett som avser den tidpunkt då flyttningsbetyget togs ut i den gamla församlingen, dels ett som anger dagen då det lämnades in i den nya församlingen. Den verkliga flyttningsdagen bör tydligen, om allmänheten följer de bestämmelser som finns, ligga mellan dessa två data. I flyttningsbokföringen räknas dagen för inflyttning i den nya församlingen som flyttningsdatum och osäkerheten i den siffran beror tydligen i första hand på hur lång tid som i allmänhet förflyter mellan den dag, då man tar ut flyttningsbetyget och den, då man lämnar in det i den nya församlingen. I nedanstående tabell redovisas längden av denna tid för de utflyttade från de tre socknarna under åren 1930, 1931 och 1940.

Tiden mellan flyttningsbetygs utfärdande och inlämnande i annan församling. De tre socknarna åren 1930, 1931 och 1940.

Antal dagar	Betyg utfärdade		Totalt
	$1/1-31/10$	$1/11-31/12$	
0— 5	115	146	261
5— 10	88	60	148
10— 15	33	16	49
15— 20	24	18	42
20— 25	12	7	19
25— 30	2	9	11
30— 40	6	1	7
40— 50	7	1	8
50— 60	1	—	1
60— 80	2	2	4
80—100	2	1	3
Summa	292	261	553

Medelantalet förflutna dagar utgjorde:

Betyg utfärdade $1/1-31/10 = 10,3$ dagar	Gustav Adolf hela året = 8,5 dagar
» » $1/11-31/12 = 7,8$ »	Sunnemo » = 9,2 »
Norra Ny hela året = 9,8 »	Alla tre » = 9,1 »

I tabellen har skilts på de betyg som utfärdats före den första november och de som utfärdats därefter fram till årets slut. Som tidigare nämnts är

man skyldig att snabbare lämna in sitt flyttningsbetyg under tiden efter husförhören, vilka på landet äger rum efter den 1 november. Det visar sig också att betygen från årets sista månader lämnas in raskare än de som utfärdas under året i övrigt; väntetiden är i det första fallet närmare 3 dagar kortare än i det senare. För samtliga betyg gäller emellertid att de lämnas in mycket snabbt, i medeltal inom 9 dagar. På grund av att fördelningen är starkt sned blir värdet för medianen avsevärt lägre, nämligen endast 5,5 dagar. Av de flyttande lämnar 47 % in betyget inom fyra dagar, 74 % inom 9 dagar och av alla flyttande är det endast 4 % som dröjer mer än en månad med att lämna in sitt betyg.

Som påvisas i kap. 4 är flyttningarna starkt koncentrerade till årets sista månader och man kan ställa sig tveksam till om anhopningen i verkligheten är så stark, som siffrorna utvisar. Förklaringen till denna koncentration kan emellertid tydligen inte vara den tid, som förflyter mellan betygets utfärdande och dess inlämnande, eftersom denna tid i allmänhet är mycket kort och förskjutningen i tiden alltså liten. Visserligen är förskjutningen något mindre under november och december, men detta kan endast förklara en obetydlig del av den observerade anhopningen. Det är emellertid troligt att många flyttar utan att vid flyttningen ta ut något betyg men att de efter längre eller kortare tid blir tvungna att göra det. Nu finns det särskild anledning att vänta sig att dessa uttagningar av betyg i efterhand skall ske just under slutet av året och särskilt under november. Som en förberedelse till mantalsskrivningen skall nämligen årligen på landet hållas husförhör eller så kallad förskrivning. Detta tillgår så att pastor samlar befolkningen i de olika skolrotarna och läser upp församlingsboken för dem för att kontrollera att den är riktig.¹ Vid dessa »förhör» kommer det ofta fram, att någon har flyttat in till socknen utan att ha lämnat in sitt betyg eller flyttat ut därifrån utan att ta ut flyttningsbetyg. Sådana individer får nu en påstötning om att snarast ordna med sina betyg.

För att få en uppfattning om i vad mån dessa påstötningar kunde förklara anhopningen till november ombads prästerna i de tre socknarna att redogöra för hur stor del av flyttningarna till och från deras församling, som under olika delar av året hade tillkommit efter påstötning. Förfrågan gav följande resultat:

Församling	Flyttningar år 1944, bokförda under					
	jan., febr., mars			okt., nov., dec.		
	totalt	därav påstötta	%	totalt	därav påstötta	%
Norra Ny	33	16	48	75	53	71
Gustav Adolf	23	—	—	61	7	11
Sunnemo	5	—	—	28	5	18

¹ LYSANDER och FORKMAN, sid. 40.

Av vissa kommentarer, som lämnades av prästerna, framgick det, att dessa var ense om att anhopningen under hösten till en del beror på att man under den tiden upptäcker en hel del flyttningar, som i verkligheten har ägt rum tidigare, men de ansåg också att folk verkligen flyttar i större utsträckning under hösten än under övriga årstider. Denna uppfattning bekräftas även av tablan ovan. I Gustav Adolf och Sunnemo är antalet påstötningar ringa och även om man helt bortser från de flyttningar som tillkommit efter påstötning är det många fler, som flyttar under det sista kvartalet än under det första. I Norra Ny redovisas ett stort antal påstötningar, men även där gäller det att alldeles bortsett från detta förhållande är det fler som flyttar under det sista kvartalet än under det första. Det förefaller alltså som om man skulle kunna utgå från att en stor del av de flyttningar som registreras under hösten också äger rum då.

För att försöka få klarhet i, vad det kan bero på att man har en särskild tendens att flytta under höstmånaderna, uträknades »höstfrekvensen», d. v. s. den procentuella andelen av alla flyttningar inom olika grupper, som faller på de tre månaderna oktober, november och december. Resultatet framgår av tabellen nedan. Denna tabell kommenteras på sidan 123 ff.

Kategori	Höstfrekvens %								
	Inflyttning ¹			Utflyttning ¹			In- och Utflyttning		
	Män	Kvinnor	S:a	Män	Kvinnor	S:a	Män	Kvinnor	S:a
1. 1930—1944	41	49	46	46	56	52	44	53	50
2. 1930—1936	42	52	48	50	64	59	46	59	54
3. 1938—1944	41	46	44	44	49	47	43	48	46
4. Norra Ny	41	49	46	54	59	57	48	55	53
5. Gustav Adolf	41	46	44	39	52	47	40	53	48
6. Sunnemo	41	52	48	43	55	50	42	45	44
7. 0—15 år	38	41	39	43	46	45	41	44	43
8. 15—20 »	38	59	54	53	62	60	47	61	58
9. 20—30 »	51	49	50	44	58	54	47	54	52
10. 30—50 »	37	42	40	47	51	49	43	48	45
11. 50 år och äldre	36	55	45	51	56	54	44	56	50
12. A-kommuner	35	57	48	39	52	47	37	55	48
13. B-kommuner	40	51	47	48	52	51	44	52	49
14. C-kommuner	48	52	50	48	58	54	48	56	53
15. D-kommuner	40	42	41	45	57	53	43	51	48

Kommunindelningen på raderna 12 till och med 15 har följande innebörd: A-kommuner är sådana där mer än 75 % av befolkningen tillhör jord- och skogsbruk, i B-kommuner är andelen mellan 50 och 75 % och i C-kommuner är den mindre än 50 %. Till D-kommuner räknas slutligen sådana där mer än 2/3 av befolkningen bor i tätorter.

¹ Härvid avses för kategorierna 4—6, inflyttning till resp. utflyttning från, men för kategorierna 12—15 inflyttning från resp. utflyttning till.

Flyttningsböckernas uppgifter om de flyttandes yrke kommer av flera skäl att vara mindre tillfredsställande, de ersattes därför i denna undersökning med församlingsbokens motsvarande uppgifter. Se vidare härom sid. 186 ff. De övriga upplysningar rörande de flyttande, som erhålles från flyttningsböckerna och som utnyttjas i denna undersökning, torde som regel vara utomordentligt pålitliga.

BILAGA IV. INKOMST- OCH FÖRMÖGENHETS- STATISTIK

De uppgifter rörande inkomster och förmögenhet som redovisas i kap. 3 och kap. 6 har hämtats från 1945 års taxeringslängder och avser den under år 1944 förvärvade inkomsten respektive den då innehavda förmögenheten. Inkomsten är den sammanräknade nettoinkomsten utan något avdrag för erlagda skatter o. dyl. Materialet härrör från den så kallade A-längden, det vill säga det omfattar endast fysiska personer, oskifta dödsbon och familjestiftelser, däremot icke aktiebolag, ekonomiska föreningar o. dyl. Endast inkomster över 600 kronor och förmögenheter över 500 kronor har medräknats. Äkta makar som samtaxerats har räknats som en inkomstagare. Av samtliga inkomstagare utgjorde de samtaxerade makarna 4,6 %. I publikationen SOS »Skattetaxeringarna samt inkomstfördelningen inom olika yrkesgrupper» lämnas en utförlig redogörelse för det här använda materialets beskaffenhet.

Från inkomstlängden hämtades även uppgift om inkomstagarnas yrke. Dessa uppgifter grundar sig på deklarationsformulären och avser följande yrkesgrupper: A. Jordbruk med binärningar, B. Industri och hantverk, C. Samfärdsel, D. Handel, E. Allmän förvaltningstjänst, F. Fria yrken, G. Husligt arbete och H. I övrigt. Till denna sista grupp räknas bland annat oskifta dödsbon och familjestiftelser. Varje inkomstagare grupperas dessutom med hänsyn till om han är företagare, anställd eller icke yrkesverksam.

Uppgifterna om förmögenheterna erhöles från taxeringslängderna på följande sätt: på grundval av taxeringarna till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt finns numera i längderna angivet storleken av dels den sammanräknade nettoinkomsten (kol. 13), dels allmänna avdrag, som icke avser underskott å förvärvskälla (kol. 15), dels det totala taxerade beloppet (kol. 16). Eftersom det senare överstiger nettoinkomst minus avdrag med 1/100 av förmögenheten kunde förmögenhetsbeloppen erhållas enligt formeln: förmögenheten = 100 (kol. 16 + kol. 15 — kol. 13). Det är emellertid att märka att man på så sätt endast får med de förmögenhetsägare, som har en inkomst på minst 600 kr. Icke arbetsföra ägare av mindre förmögenheter blir alltså icke representerade i materialet.

Det visade sig vid bearbetningen vara synnerligen önskvärt att erhålla kännedom inte endast om inkomstagarnas yrke utan också om deras ålder. Uppgift om åldern saknas i taxeringslängderna och det blev därför nödvändigt

att hämta den från mantalslängderna. Med stöd av dessa två längder uppgjordes därefter tabeller, som för samtliga inkomsttagare visade ålder i kombination med yrke och kön. För männen inom de största yrkesgrupperna (ungefär 80 % av materialet) uppgjordes dessutom tabeller med ålder, inkomst och yrke i kombination.¹ Redogörelsen för inkomsterna inom olika yrkesgrupper lämnas huvudsakligen i kapitel 6.

¹ För samtaxerade makar rättades kön, yrke och ålder efter den make, som hade den största inkomsten.

BILAGA V. I UNDERSÖKNINGEN ANVÄNDA FRAMSKRIVNINGSMETODER

Vid de framskrivningar som företagits i undersökningen har med smärre modifikationer använts en av G. Ahlberg angiven metod.¹

Definitioner:

- P_{44} = Befolkningen i en viss femårskull (t. ex. 0—5 år) vid slutet av år 1944.
- P_{49} = Samma femårskull fem år senare; i detta fall alltså kullen 5—10 år.
- N_{44-49} = Den absoluta nettoflyttningen under perioden 1944—1949 i ovan nämnda femårskull. Förlust = — och vinst = +
- n_{44-49} = (den relativa nettoflyttningen) = $\frac{N_{44-49}}{\frac{1}{2}(P_{44} + P_{49})}$
- q_5 = Nettoflyttningensintensiteten (den årliga relativa flyttning förlusten) i åldern 0—5 år.
- q_{10} = Nettoflyttningensintensiteten i åldern 5—10 år.
- l = Överlevelsetalet, det vill säga den kvot som anger hur stor del av befolkningen i en viss åldersklass som kvarlever om fem år. Överlevelsetalet har bestämts på grundval av dödlighetstabeller för perioden 1936—40.

Formler:

$$(1) \quad P_{49} = P_{44} l + N_{44-49}^2$$

$$(2) \quad N_{44-49} = n_{44-49} \frac{P_{44} + P_{49}}{2}$$

¹ G. AHLBERG och I. SVENNILSON, Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen. IUI. Sthlm 1946. sid. 163 ff.

² I denna formel har någon hänsyn inte tagits till det förhållandet, att till exempel vid flyttning förlust en del av de dödsfall vilka ingår i termen $P_{44} l$ i själva verket inträffar bland dem, som flyttat ut från socknen och alltså icke bort medräknas. Räknar man med att flyttningarna och dödsfallen fördelar sig jämnt över hela den observerade tiden blir den rätta formeln

$$P_{49} = P_{44} l + N_{44-49} - \frac{(N_{44-49} - N_{44-49} l)}{2}$$

En beräkning enligt denna formel kommer emellertid att ge ett resultat, som endast obetydligt avviker från det, som man erhåller enligt formel 1. Denna har därför i detta sammanhang ansetts ge tillräckligt noggranna värden.

Elimineras P_{49} i de två ekvationerna erhålles följande uttryck för den absoluta nettflyttningen.

$$N_{44-49} = n_{44-49} \frac{P_{44}(1+l)}{2 - n_{44-49}}$$

Vid tillämpningen av formlerna sattes $n_{44-49} = \frac{5q_5 + 5q_{10}}{2}$ och det antogs att q_5 resp. q_{10} var lika stora under perioden 1944—49 som under perioden 1938—44. Det var därefter möjligt att beräkna N_{44-49} och P_{49} . Sedan värdet på P_{49} erhållits kunde därefter beräkningarna under samma antaganden fortsättas ytterligare fem år framåt i tiden, därefter ytterligare fem år o. s. v.

Redogörelsen ovan avser den framskrivning som gjordes för de tre socknarna för perioden 1944—59, se sid. 272 ff. Samma formler kom emellertid också till användning vid beräkningen av skogsarbetarnas övergång under perioden 1929—44 från jord- och skogsbruk till andra yrken inom socknen, se sid. 188 ff. I detta senare fall kom emellertid givetvis q att bestämmas på grundval av förhållandena under hela perioden från och med 1930 till och med 1944. Som framgår av noten på föregående sida är den använda formeln för framskrivningarna endast en approximation och även det sätt på vilket värdet på n_{44-49} bestämts innebär en förenkling av sammanhangen. Dessa approximationer har ingen betydelse för prognoserna för perioden 1944—59, men kan tänkas leda till felaktiga resultat vid beräkningen av skogsarbetarnas övergång till övriga yrken under perioden 1929—44. För att erhålla en kontroll i detta hänseende framskrevs befolkningen i de tre socknarna från 1929 till 1944 och resultatet jämfördes med den verkliga folkmängden. Det visade sig därvid att för männens del den framskrivna folkmängden år 1944 låg 1,1 % lägre än den verkliga, för kvinnornas del uppgick skillnaden till 2,2 % och även i det fallet lämnade framskrivningen ett något för lågt värde. Formlerna ger alltså en i stort sett tillfredsställande bild av de inträffade förändringarna.

BILAGA VI. UNDERSÖKNINGEN VID WASA SPIS- BRÖDSFABRIK I FILIPSTAD

Avsikten med denna liksom med den tidigare beskrivna undersökningen vid Hagfors järnverk var att genom intervjuer med personer, som verkligen hade flyttat bort från landsbygden, få en kontroll på de genom intervjuundersökningen inhämtade upplysningarna rörande missnöje och flyttningsorsaker bland dem, som ännu bodde kvar på landsbygden.

Som omtalats i kap. 5 omfattade undersökningen alla de kvinnliga anställda vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad, vilka var födda på landsbygden. Avsikten var från början att materialet skulle insamlas genom utskickade frågeformulär och för att stimulera till hög svarsprocent utlottades på de insända svaren en biljett Filipstad—Stockholm tur och retur. Trots bearbetning genom fackföreningen på platsen samt upprepade påminnelsebrev visade det sig emellertid att svarsprocenten blev mycket låg. Formulär utskickades sålunda till omkring 150 personer, men endast 36 svar inkom. Det var därför nödvändigt att fullfölja undersökningen genom direkta intervjuer och sådana gjordes också under hösten 1945. De flesta intervjuerna utfördes på själva arbetsplatsen, vilket avsevärt underlättade arbetet och var möjligt genom tillmötesgående från fabriksledningens sida. De personliga intervjuerna företogs enligt samma formulär som använts i de tre socknarna, se bilaga II, med den förändringen att några hushållslistor inte uppgjordes samt punkterna 4, 5 och 6 på individuallistan uteläts. Frågorna under punkt 6 a medtogs dock och dessutom tillfogades en ny fråga: »Skulle Ni hellre vilja bo på landet?»

Bearbetningen av det erhållna materialet skedde på samma sätt som beträffande intervjumaterialet, se bilaga II. Rörande flyttningarna och bakgrunden till dem uppgjordes sålunda intervjukort och resultatet av bearbetningen av dessa återfinns på sid. 210 ff, samt på sid. 228 ff. Vidare uppgjordes en exempelsamling över de av de intervjuade angivna orsakerna till att de flyttat från en plats till en annan; en sammanställning av denna exempelsamling återfinns på sid. 231. De först utskickade frågeformulärens kom att något skilja sig från de formulär, vilka användes vid de personliga intervjuerna. På frågeformulären fanns sålunda ingen orsaksredovisning för varje särskild flyttning, ej heller återfanns de på individuallistan under punkt 6 a upptagna frågorna eller den ovan nämnda särskilt tillagda frågan.

Hela materialet omfattar 149 fall, men då som ovan nämnts redovisningen av flyttningsorsakerna var mindre fullständig på frågeformulären omfattar

bearbetningen av flyttningsorsakerna endast de 118 fall vilka direkt intervjuats.¹

Materialet fördelar sig på följande sätt på olika åldrar.

Alder	Antal	%
15—20 år	14	9
20—25 »	51	35
25—30 »	40	27
30—35 »	33	22
35—40 »	5	3
40 år och äldre	6	4
<i>Totalt</i>	<i>149</i>	<i>100</i>

Av samtliga var vidare 63 % ogifta, 33 % gifta och 4 % förut gifta.

Svaren på frågan »Ämnar Ni, resp. skulle Ni vilja flytta härifrån?», framgår av följande tabell.

Svarsalternativ	Antal	%
Ämnar flytta.....	8	8
Vill flytta.....	24	23
Vill inte flytta.....	56	52
Är oviss	18	17
<i>Totalt</i>	<i>106</i>	<i>100</i>
Svar saknas	12	

Som man kunde vänta sig visar inte denna tabell någon större avvikelse gentemot den som återgivits på sid. 220 om man tar hänsyn till att ovisshetsprocenten är avsevärt lägre i detta material.

De intervjuade föredrog i allmänhet att bo i en stad även om det fanns en betydande andel, som hellre ville vara bosatta på landsbygden.

Skulle Ni hellre vilja bo på landet?	Antal	%
Ja	24	21
Nej	52	45
Är oviss	40	34
<i>Totalt</i>	<i>116</i>	<i>100</i>
Svar saknas	2	

I det utskickade frågeformuläret återfanns en fråga, vilken senare inte kom till användning vid intervjuerna. Då svaren på denna fråga är mycket

¹ Fem stycken av dem som besvarat frågeformuläret intervjuades även muntligen, varför minskningen endast uppgår till 31 fall.

enhetliga kan resultatet ha ett visst intresse trots det mycket begränsade materialet. Frågan löd: »Ordna i följd nedanstående yrken allteftersom Ni anser dem fina», och därefter angavs nio kvinnliga yrken och nio manliga. Om det yrke som inom vardera gruppen satts först betecknas med poängsiffran 1, det som placerats därefter med siffran 2 o. s. v., blir för de olika yrkena den genomsnittliga poängen följande:

Kvinnliga yrken	Poäng	Manliga yrken	Poäng
Kontorist	2,9	Kontorist	2,2
Barnsköterska	3,0	Affärsbiträde	2,9
Hårfrisörska	3,2	Chaufför	3,8
Affärsbiträde	4,2	Byggnadsarbetare	4,0
Sömmerska	4,6	Cykelreparatör	5,0
Servitris	5,2	Industriarbetare	5,4
Hembiträde	6,2	Jordbruksarbetare	6,3
Fabriksarbeterska	7,3	Skogsarbetare	7,5
Mjölkerska	8,4	Hästtorpare	8,0

Som nämnts ovan var placeringen av de olika yrkena mycket enhetlig. I den mån mera påtagliga avvikelser förekom var de i allmänhet av den arten att man så att säga vänt hela skalan upp och ner, säkerligen som en mer eller mindre medveten protest mot själva frågan. Denna väckte nämligen en viss reaktion. Sammanställningen ovan stöder sig på svar från 25 personer, 2 individer hade fattat frågan fel medan de återstående 9 inte besvarat den. Dessa senare hade i flera fall fogat en kommentar till sin vägran. En 22-åring skrev sålunda: »Jag anser *alla* yrken lika fina blott de utföres på ett ärligt sätt. Men skulle jag vara självförsörjande resten av mitt liv, skulle jag lära mig till hårfrisörska.» En 32 års fru reagerade på följande sätt: »Denna fråga anses av mig och mina arbetskamrater dumt formulerad. Om det stått *trevliga* i stället för fina. Formuleringen retar alla. Det är människan som gör yrket och ej tvärtom, en fin människa är fin vare sig hon sitter bakom en ko eller på en direktörsstol.»

I övrigt kan sägas att tablån bestyrker vad som tidigare anförts rörande ungdomens yrkesönskningar, se sid. 224, och understryker det starka intryck man fick i de tre socknarna att skogs- och jordbruksarbetet samt kvinnoarbetet i ett lantushåll är utsatta för en påtaglig social nedvärdering.

BILAGA VII. SKOGSARBETARINVENTERINGEN

Som omtalas i inledningen till kapitel 6 avsåg inventeringen all den arbetskraft, som var sysselsatt inom skogsbruket i Uddeholmsbolagets regi under februari månad åren 1938 och 1946. Redovisningen avsåg vidare endast mellersta Klarälvsbygden, det vill säga socknarna Sunnemo, Norra Råda, Ekshärad, Gustav Adolf och Norra Ny.

Som framgår av kapitel 6 kan man få en uppfattning om materialets representativitet genom att undersöka hur stor andel av arealen inom de olika socknarna, som äges av Uddeholmsbolaget. Vad man får fram på detta sätt är emellertid endast en minimisiffra; bedriver bolaget samtidigt avverkning av rotköp i egen regi blir representativiteten i själva verket större. En undersökning visade emellertid att under februari sådan avverkning endast utföres i mycket obetydlig utsträckning. I februari 1946 var sålunda endast 1 % av UHB:s totala avverkning inom området av denna art.

Inventeringens uppgifter insamlades genom revirkontoren och skogvaktarna. En lista uppgjordes för februari 1938 och en för februari 1946 och för varje arbetare angavs på listorna följande:

1. Namn.
2. Födelseår.
3. Mantalsskrivningsort i februari 1938 resp. 1946.
4. Huvudsaklig sysselsättning inom skogsbruket under den aktuella månaden.
5. Förtjänst; uppgift inhämtades endast för dem som erhöll likvid månadsvis.
6. Ungefärligt antal arbetsdagar under månaden. Sådan uppgift lämnades endast för 1946.
7. Skogsförvaltningens kategoribeteckning. Se närmare om denna på sid. 247 ff.

De erhållna uppgifterna visade sig i allmänhet vara fullständiga och riktiga. Genom en jämförelse med mantalsslängder och även på andra vägar var det möjligt att få en viss kontroll. I en hel del fall, särskilt gäller detta naturligtvis för 1938, var det emellertid nödvändigt att försöka komplettera uppgifterna. Genom korrespondens med olika pastorsämbeten kunde sålunda födelseort och rätt mantalsskrivningsort fastställas för en hel del individer om vilka upplysningar saknades i detta hänseende. Att så fullständiga uppgifter kunde erhållas även för år 1938 beror dels på att tillströmningen av arbetskraft utifrån under detta år var mycket liten, dels på att

det som regel inte hade skett något ombyte av skogvaktare på de berörda bevakningarna. På en bevakning¹ hade man emellertid vid tiden för inventeringen nyligen företagit ombyte av skogvaktare och denne hade ingen möjlighet att uppge arbetarnas kategoribeteckning för år 1938. Eftersom det skulle vållat väsentliga olägenheter att icke taga med denna bevakning i redovisningen, samtidigt som det inte fanns något skäl att tro att förhållandena där avvek från dem, som gällde för hela materialet, utproportionerades bevakningens arbetare på de olika sysselsättnings- och bostadskategorierna. Antalet arbetare var 1938 på denna bevakning 52 stycken.

De insamlade uppgifterna måste i stor utsträckning grundas på likvidbeskeden, det vill säga de sammanräkningar, som ligger till grund för utbetalningarna till skogsarbetarna. För att fördela kontorsarbetet så jämnt som möjligt sker emellertid dessa utbetalningar vid olika tidpunkter för de olika bevakningarna. Redovisningsmånaden februari kommer därför för några bevakningar att rätt avsevärt skilja sig från kalendermånaden. För bevakningarna i Västanbergs revir började sålunda redovisningsmånaden februari den 15 januari år 1946, medan den för en bevakning i Geijersholms revir började först den 29 januari. För de flesta av de berörda bevakningarna började redovisningsmånaden år 1946 den 20 till den 25 januari. Den på de olika bevakningarna mer eller mindre bristande överensstämmelsen mellan kalendermånad och redovisningsmånad får till följd att inventeringen inte genomgående avser samma tidpunkt. Ur de synpunkter som här har intresse torde emellertid förhållandena vara mycket likartade under hela tiden från den 15 januari till den sista februari varför förskjutningen knappast spelar någon nämnvärd roll. Genom att redovisningen för de olika bevakningarna avser olika datumintervall blir emellertid inte heller antalet möjliga arbetsdagar lika stort på alla bevakningar. Om man antar att inget arbete utföres på helgdagar varierar år 1946 antalet möjliga arbetsdagar på de olika bevakningarna från lägst 24 till högst 29 dagar. Som framgår av det ovanstående var antalet arbetsdagar en av de uppgifter som insamlades rörande arbetarna och det förefaller som om denna uppgift i hög grad borde påverkas av ovan påpekade förhållande. Detta var emellertid inte fallet. En undersökning visade nämligen att det uppgivna genomsnittliga antalet arbetsdagar var praktiskt taget detsamma i samtliga de grupper som erhöles om man delade upp bevakningarna efter antalet möjliga arbetsdagar. Enligt inhämtade upplysningar torde detta bero på att likvidbeskeden i realiteten inte kommer att exakt motsvara det på dem angivna datumintervallet, utan olikheterna mellan de olika bevakningarna har en tendens att utjämnas.

För en av de i tab. 25 redovisade sysselsättningskategorierna — körarnas hjälpmanskap — torde de erhållna uppgifterna vara mindre pålitliga. Hjälpmanskapet blir nämligen inte särskilt redovisat på likvidbeskeden varför det är svårt att erhålla någon säker uppgift om dem. Med hänsyn både till

¹ Nr 72 Backa.

den ringa omfattning denna grupp har och att de viktigaste tabellerna i kap. 6 endast omfattar huggare torde emellertid denna brist sakna betydelse.

En förutsättning för att de meddelade uppgifterna rörande antalet arbetsdagar under månaden skall ha något verkligt värde är att arbetarna inte blir redovisade på flera bevakningar, och att de inte under månaden utför skogsarbete åt annan arbetsgivare. Under sådana omständigheter blir ju nämligen det uppgivna antalet arbetsdagar per arbetare för lågt. För att kontrollera att samma individ inte redovisades på flera ställen i materialet sammanfördes de kort¹, vilka avsåg individer födda samma år och med samma begynnelsebokstav i efternamnet. Det var sedan möjligt att eliminera all dubbelredovisning. Att avgöra i vad mån arbetarna under månaden även varit sysselsatta med skogsarbete hos andra arbetsgivare är svårt. Som framgår av noten på sid. 240 gav emellertid en förfrågan till de berörda skogsvaktarna till resultat, att det endast i undantagsfall förekommer att man arbetar åt mer än en arbetsgivare. I den mån det förekommer rör det sig huvudsakligen om körare.

Som framgår av sid. 239 är medelantalet arbetsdagar avsevärt högre för körarna än för huggarna. Körarna erhåller till skillnad från huggarna sin likvid först vid säsongens slut. Skogsvaktarna har därför inte möjlighet att månad för månad följa det av körarna utförda arbetet och det finns en viss risk att det antal arbetsdagar som angivits snarare speglar skogsvaktarnas uppfattning om »normal» arbetstid än de verkliga förhållandena. För denna uppfattning talar bl. a. den omständigheten, att — som framgår av tabell 28 — uppgifterna rörande körarnas arbetstid i så hög grad är koncentrerade till intervallet 20—24 dagar. Av flera skäl kan man emellertid vänta sig att det genomsnittliga antalet arbetsdagar i skogen skall ligga högre för körarna än för huggarna under denna tid av året. Körarnas arbetstid är så pass begränsad att de under vintermånaderna har ett större intresse än huggarna att hålla arbetet i gång. De har också ofta kontrakt om utkörning av en viss virkeskvantitet, vilket ger dem intresse av att få arbetet undangjort, när väderleksförhållandena är gynnsamma.

Som omtalats ovan inhämtades förtjänstuppgift endast för dem vilka erhöll sin likvid månadsvis. Körarna får som nämnts sin likvid först vid säsongens slut och för en del andra mindre grupper sker också ersättningen på samma sätt. Bearbetningen av förtjänsterna kom därför att endast omfatta huggarna, vilka genomgående får sin betalning månadsvis. Det kan i detta sammanhang förtjäna framhållas att de premier, vilka under denna tid utbetalades till den ovana arbetskraften av länsarbetsnämnden icke inräknats i förtjänsten.

¹ Bearbetningen skedde maskinellt med användande av hålkort.

BILAGA VIII. UNDERSÖKNING AV AVVERKNINGARNAS OMFATTNING I VÄRMLAND 1920—1945.

Undersökningen hade till ändamål att klarlägga *dels* i vad mån bristen på arbetskraft under krigsåren berodde på en ökning av avverkningarna, *dels* hur konjunktursvängningarna återverkade på avverkningarna på bonde- och bolagsskogar. I båda fallen var det förändringarnas återverkan på arbetsmarknaden, som var det primära intresset. Önskvärt vore därför att uttrycka de avverkade kvantiteterna i mansdagsverken. Både med hänsyn till bristande differentiering av avverkningsstatistikens uppgifter och brist på tillförlitliga relationstal var detta emellertid omöjligt. Avverkningarna har därför fått angivas i direkta kvantitetssiffror. Det resultat man därvid kommer till torde emellertid ge en ganska god föreställning även om de relativa förändringarna i arbetskraftsåtgång. Enligt en av S. D. A. utförd utredning kan arbetskraftsåtgången per fm³ under vintersäsongen anges sålunda:¹

1 fm ³ kast- eller kolved (huggning + körning)	= 0,5	dagsverken
1 fm ³ gagnvirke ² (huggning obark.)	= 0,15	»
1 fm ³ gagnvirke (huggning helbark.)	= 0,31	»
1 fm ³ gagnvirke (körning)	= 0,10	»

Utredningen anger andelen obarkat virke i Dalarna till 25 %, detta antogs gälla även för Värmland. Under sådana omständigheter uppgår arbetsåtgången för 1 fm³ gagnvirke till 0,37 dagsverken. Eftersom temperatur och snödjup var ovanligt gynnsamma det år undersökningen gjordes, har siffran höjts med 25 %.³ Man får då 0,46 dagsverken per fm³ eller ungefär detsamma som för 1 fm³ kast- eller kolved. För att erhålla den totala arbetsåtgången inom skogsbruket skall till dessa tal läggas det antal dagsverken, som åtgår för flottning, kolning, stämpling, inmätning, skogsvårdsarbeten m. m. Flera av dessa arbeten kan icke uppdelas på ved- och gagnvirkessortimenten och i den mån så är fallet torde resultatet närmast bli att skiljaktigheterna i arbetsåtgång mellan de två sortimentsgrupperna utjämnas. Under sådana omständigheter torde man även av de rena kvantitets-siffrorna få en ganska god föreställning om arbetskraftsåtgången. Man bör

¹ Föreningen Skogsarbetens och K. Domänstyrelsens Arbetsstudieavdelning, P. M. ang. arbetsåtgång i dagsverken per kubikenhet vid huggning och körning av olika sortiment i Norrland. (Maskskrivet.)

² Medelkubiken antages vara 4.0 fl. kbf.

³ Höjningen har skett med ledning av uppgifter i T. TILLANDER, Undersökning av arbetskraftsbehovet inom skogsbruket i Norrland. (Stencil.)

emellertid ha i minnet att skogsbruket under den behandlade tidsperioden rationaliserats och mekaniserats i säkerligen icke obetydlig utsträckning, varför mot samma kvantitetssiffror svarar en större arbetsmängd i början på 20-talet än i början på 40-talet.

Avverkningarna 1920—1945.¹

Gagnvirket.

Uppgifter rörande avverkningen av gagnvirke i Värmland erhöles från Wermländska Inmättningsföreningen (W. I. F.) samt Uddeholms AB. Under den undersökta perioden skötte nämligen UHB själv om inmätningen av virke på de egna skogarna. Före år 1935 hade W. I. F. avsevärt mindre omfattning än nu i fråga om medlemsantalet, alla de stora bolagen tillhörde dock föreningen. Inför hotet om lagstiftning med offentligt ingripande på området fick den från och med 1935 ett hundratal medlemmar, vilket torde vara praktiskt taget samtliga virkesköpare i Värmland, med undantag av ett fåtal mindre sågverk i västra delen av länet. Man kan för tiden efter 1935 beräkna, att med stöd av uppgifter från W. I. F. och UHB täcker man ungefär 95 % av avverkningen av gagnvirke i Värmland. Hur stor del av gagnvirkesavverkningarna som blir redovisad före år 1935 är svårt att bestämt ange. Genom att alla de stora bolagen hela tiden är med blir dock representativiteten god även under den tidigare perioden. Under perioden 1940—44 svarade sålunda de fyra stora (Billerud, Mölnbacka—Trysil, Edsvalla och UHB) för 76 % av den redovisade kvantiteten gagnvirke.

Inmätningen av virket är organiserad inom olika distrikt, vilkas gränser inte helt sammanfalla med länsgränserna. Vad som här nedan kallas Värmland innefattar sålunda ett mindre område av Kopparbergs län utmed länets nordöstra gräns — de trakter, som hör till Klarälvens och Uvåns flottningsområden. På samma sätt ingår i redovisningen vissa gränstrakter i Norge, vilka hör till Frykens och Byälvens flottningsområden. Å andra sidan ingår icke i redovisningen gränsområdet mot Dalsland, ungefär motsvarande Nordmarks härad.

Jämför man det från W. I. F. erhållna materialet med 1937 års avverkningsstatistik² blir resultatet följande: enligt den officiella statistiken uppgick avverkningen av timmer och pappersved i Värmlands län utom Nordmarks härad till 3,1 milj. fm³ med bark. Motsvarande siffra för det från W. I. F. erhållna materialet var 2,8 milj. fm³ med bark, det vill säga ungefär 90 % av den officiella siffran. Man skulle i detta fall närmast vänta sig en något högre representativitet. Skillnaden mellan de två uppgifterna torde dels bero på att de observerade tidsperioderna inte fullständigt korresponderar med varandra, dels på att det alltid uppstår vissa fel, då man räknar om en kvantitet från en måttenhet till en annan.

¹ Härmed avses avverkningsåren 1919/20 resp. 1944/45.

² Undersökning ang. skogsavverkningen år 1937. Stat. Medd. Ser. A. Band V: 6.

Avverkningen av gagnvirke och ved (ej husbehovsved) i Värmlands län utom Nordmarks härad under perioden 1920—45. Eng. kbf inom bark. 1000-tal.

År	Gagnvirke				Ved ²	Summa summarum
	Timmer	Sulfitved	Sulfatved	Totalt ¹		
1920	9 161	7 552	1 595	18 308	9 626	27 934
21	8 748	19 058	7 420	35 225	»	44 851
22	6 455	6 484	3 259	16 197	»	25 823
23	7 926	18 857	7 805	34 588	»	44 214
24	8 628	20 953	6 413	35 995	»	45 621
25	7 922	25 849	6 539	40 309	»	49 935
26	8 200	23 818	6 779	38 796	»	48 422
27	10 075	20 203	8 828	39 105	»	48 731
28	11 808	27 405	11 016	50 229	»	59 855
29	9 301	27 158	8 833	45 292	»	54 918
1930	10 550	32 038	10 548	53 136	»	62 762
31	9 350	26 846	7 854	44 051	»	53 677
32	7 997	22 735	6 105	36 837	»	46 463
33	8 876	25 667	8 943	43 486	»	53 112
34	10 799	29 041	11 708	51 548	»	61 174
35	8 377	31 671	12 930	52 979	»	62 605
36	14 702	34 753	12 902	62 357	»	71 983
37	18 114	39 701	18 816	76 631	»	86 257
38	13 776	43 083	17 793	74 652	»	84 278
39	16 217	24 412	9 333	49 962	»	59 588
1940	18 857	33 086	11 713	63 656	19 100 ³	82 756
41	10 735	24 573	9 555	44 863	40 893	85 756
42	13 090	29 264	11 116	53 470	42 994	96 464
43	18 642	37 629	13 314	69 585	33 005	102 590
44	12 164	31 858	11 271	55 293	27 046	82 339
45	15 933	31 615	11 718	59 266	23 474	82 740

¹ Totalsumman kommer i vissa fall att med någon enhet avvika från summan av timmer och massaved, beroende på avkortningar.

² Kvantiteter angivna i fm³ med bark har omräknats till lm³ med stöd av koefficienten 1.4. Den i tabellen uppgivna kvantiteten har därefter erhållits på följande sätt: Kvantiteten i lm³ har multiplicerats med 0,90 (reduktion för Nordm. härad) × 0,60 (fastmasseprocent enl. W. I. F.) × 35,3 (omvandl. till eng. kbf) = 19,1.

³ För år 1940 kunde någon pålitlig siffra icke erhållas från S. B. K. Den angivna kvantiteten grundar sig på det förhållandet att avverkningen i hela landet var ungefär dubbelt så stor 1941 som 1940. Se TH. STREYFFERT, Jordbrukets Skogsinkomster. Sthlm 1941 sid. 19.

Vedsortimenten.

Uppgifter om avverkningen av kolved och brännved (utom husbehovsved) erhöles för åren 1941—1945 från Statens Bränslekommission och bränslekontoret i Karlstad. För tiden dessförinnan saknas fortlöpande statistik

rörande vedavverkningarnas storlek. För år 1937 anger emellertid Statistiska Centralbyråns tidigare omnämnda undersökning avverkningen av brännved till 206,000 fm³ med bark (husbehovsved ej medräknad) samt kolved till 133,000 fm³ med bark. Uppgiften om brännveden torde vara alltför låg varför den bör höjas med 10 %, och den totala vedavverkningen i Värmland kan sålunda år 1937 uppskattas till 360,000 fm³ med bark.¹ Då tillförlitliga uppgifter saknas rörande utvecklingen av denna avverkning under mellankrigstiden har den för enkelhetens skull antagits vara oförändrad under hela perioden 1920—39. Avverkningarnas omfattning med stöd av de på ovan angivet sätt insamlade uppgifterna anges i tabellen på föregående sida.

Som framgår av tabellen uppvisar den redovisade kvantiteten gagnvirke en tydlig stegring under perioden. Detta torde delvis sammanhånga med att materialets representativitet är större för senare än för tidigare år. Den observerade stegringen torde emellertid dessutom till stor del bero på att avverkningarna verkligen ökat i omfattning under mellankrigsperioden. Denna uppfattning bekräftas bl. a. av att konsumtionen av gagnvirke vid länets skogsindustrier låg ungefär 60 % högre 1937 än 1925.² Att avverkningarna av gagnvirke var relativt oförändrade under krigsåren torde delvis ha berott på att man hade möjlighet att till goda priser avsätta massaveden som bränsle.

Avverkningarnas konjunkturvariationer

I fråga om avverkningarna av ved finns det inte annat än för krigsåren någon möjlighet att studera hur dessa varierar på bonde- och bolagssocknar. Det är emellertid troligt att vedavverkningarnas konjunkturvariationer är relativt begränsade, detta gäller naturligtvis särskilt bränsleveden och i mindre grad kolveden. För gagnvirket är emellertid en uppdelning efter avverkare möjlig. De från W. I. F. erhållna uppgifterna var nämligen indelade i »eget virke» och »köpvirke». En sådan indelning motsvarar i stort sett en uppdelning av avverkningarna efter bolags- och bondeskogar. Överensstämmelsen är emellertid inte fullständig och ett närmare studium av de erhållna uppgifterna visade att felet sannolikt varierade från år till år. Någon bearbetning av detta material har därför icke ägt rum. Genom direkta uppgifter från skogsförvaltningen vid Uddeholms Aktiebolag var det emellertid möjligt att för detta bolag erhålla uppgifter vilka var rättvisande. Uddeholmsbolaget torde i detta hänseende ge en jämförelsevis riktig bild även av förhållandena inom andra bolag.

¹ Y. FRITZELL, Undersökning av skogsavverkningen i riket. Sv. Skogsvårdsförbundets tidskrift. År 1940 sid. 85 ff.

² Se G. WESSLÉN, Skogsindustrien och skogen i Värmlands län. Medd. fr. Värmlands och Örebro läns förenade skogvaktare och kolareskolor å Gammalkroppa år 1939 sid. 44.

Uddeholmsbolagets avverkning av gagnvirke på egna skogar samt köp av sådant virke från andra under åren 1920—1945. Eng. kbf inom bark. 1000-tal.¹

År	Eget virke eng. kbf	Köpvirke ² eng. kbf	Totalt ³ eng. kbf
1920	6 954	1 393	8 346
21	8 673	3 098	11 770
22	8 379	141	8 521
23	12 203	1 068	13 271
24	10 787	1 121	11 908
25	9 985	1 462	11 447
26	10 290	2 767	13 058
27	10 158	6 306	16 464
28	11 961	6 793	18 754
29	11 291	4 863	16 155
1930	11 860	5 486	17 346
31	11 527	3 560	15 087
32	10 388	2 802	13 190
33	11 607	1 503	13 109
34	16 570	2 747	19 317
35	15 039	4 385	19 424
36	13 124	5 847	18 971
37	11 812	10 231	22 043
38	11 104	9 610	20 714
39	13 650	3 774	17 423
1940	9 640	6 762	16 402
41	10 690	5 330	16 020
42	11 511	4 574	16 085
43	12 308	7 876	20 184
44	9 724	6 505	16 228
45	12 191	5 279	17 470

¹ Redovisningen omfattar endast det område vilket motsvarar W. I. F:s verksamhetsområde.

² Häri ingår även rotköp.

³ Summan avviker i några fall på grund av avkortningar med någon enhet från summan av köpvirke och eget virke.

BILAGA IX. SÄSONGVÄXLINGARNA INOM SKOGSBRUKET

Primärsiffrorna till de i figurerna 58 och 59 redovisade kurvorna över säsongrörelsen framgår av nedanstående tabell.

Månad	1	2	3	4	5	6
	Skogsarbetets relativa fördelning på olika månader i de tre socknarna 1944—1945 ¹			Skogsarbetarnas relativa fördelning på olika månader 1942—1945 ²		
	Körning %	Övrigt skogsarbete %	Summa %	UHB %	Mellansven- ska bolag %	Norrlands- bolag %
Jan.	24	13	15	11	11	15
Febr.	25	13	15	12	12	16
Mars	24	12	15	11	11	15
April	6	9	9	8	8	5
Maj	—	6	5	7	6	4
Juni.	—	5	4	7	8	6
Juli	—	3	3	6	5	4
Aug.	—	3	2	7	6	6
Sept.	—	6	5	6	6	6
Okt.	—	9	7	7	8	6
Nov.	8	10	9	9	9	8
Dec.	13	11	11	9	10	9
Summa	100	100	100	100	100	100

Den relativa fördelningen av det utträttade arbetet resp. antalet huggare på årets olika månader blir tydligen ungefär densamma i intervjumaterialet (kol. 2) och i SAK:s material för UHB (kol. 4). De skillnader som föreligger torde bero dels på att uppgifterna inte hänför sig till samma tidsperiod, dels

¹ Uppgifterna grundar sig på de upplysningar vilka erhöles från de intervjuade männen mellan 15 och 65 år och avser tiden den 1/7 1944—1/7 1945. Tabellen är byggd på uppgifter från 149 personer. I redovisningen har icke medtagits skogvaktare eller andra skogstjänstemän. Av det totalt utträttade arbetet faller 22 % på körning och 78 % på övrigt skogsarbete.

² Dessa uppgifter har erhållits från Statens Arbetsmarknadskommission och avser den vid slutet av varje månad sysselsatta arbetskraften. Talen är medeltal för perioden 1942—45. Arbetsmarknadskommissionens uppgifter avser endast arbetare sysselsatta med avverkningsarbeten, det vill säga i stort sett endast huggare. Med *mellansvenska bolag* avses Billeruds AB, Edsvalla Bruks AB, Mölnbacka-Trysils AB och Surahammars Bruks AB. Med *norrlandsbolag* avses Kramfors AB, Mo och Domsjö AB samt Sundsvallsbolagen. SAK:s uppgifter föreligger länsvis och för de olika bolagen har därvid hänsyn endast tagits till det län där huvudparten av arbetskraften varit sysselsatt. För Mo och Domsjö AB omfattar emellertid redovisningen både Västernorrlands och Västerbottens län. Under perioden 1942—45 var medelantalet sysselsatta huggare vid UHB 1261, vid de mellansvenska bolagen 1965 och vid de norrländska bolagen 3504.

på att SAK:s material redovisar säsongrörelsen inom ett avsevärt större område än intervjumaterialet. Vid en mera ingående undersökning av säsongrörelsen inom skogsarbetet torde det vara viktigt att noggrant analysera den betydelse som undersökningsområdets storlek har för de erhållna säsongkurvorna. Är man intresserad av säsongrörelsen framför allt ur skogsarbetarnas synpunkt förefaller det rimligt att låta redovisningen omfatta vad man kunde kalla »naturliga arbetsområden», det vill säga de områden inom vilka en utjämning av lokala olikheter i fråga om tillgången på skogsarbete normalt sker. Att döma av de resultat vilka framlagts i kapitel 6 torde dessa områden med hänsyn till arbetskraftens ringa rörlighet vara relativt små.

Hur arbetarna i intervjumaterialet fördelade sig efter antal fullgjorda arbetsmånader framgår av nedanstående tablå. I tablå har icke medtagits skogvaktare eller andra skogstjänstemän.

Antal arbetsmånader	%
1	4
2	3
3	11
4	12
5	18
6	15
7	10
8	10
9	6
10	5
11	2
12	4
<i>Summa</i>	<i>100</i>

Det genomsnittliga antalet arbetsmånader var för hela materialet 6,0. För dem som sysslat med körning var den genomsnittliga tid de ägnat åt detta arbete 3,9 månader och för dem som sysslat med huggning och skogsarbete i övrigt var den genomsnittliga tid de hade arbetat i skogen 7,1 månader. Det var mycket sällsynt att en individ ägnade sig både åt körning och åt skogsarbete i övrigt, en sådan kombination förekom endast i 13 % av fallen. De ovan anförda genomsnittssiffrorna torde därför ge en jämförelsevis riktig bild av skogsarbetets längd för körare resp. övriga skogsarbetare.

TABELLBILAGOR

Tab. B 1. Befolkningsbalans för Klarälvbygden och dess delar under perioden 1926—45.

Område	Vinst	Förlust	Resultat
Norra bygden	Inflyttade = 8 422 (6 248) ¹	Utflyttade = 12 076 (9 902)	-3 654
	Immigrerade = 296	Emigrerade = 249	+ 47
	Födda = 6 016	Döda = 4 773	+1 243
	<i>Summa</i> 14 734 (12 560)	<i>Summa</i> 17 098 (14 924)	-2 364
Industribygden	Inflyttade = 12 235 (9 163)	Utflyttade = 12 801 (9 729)	- 566
	Immigrerade = 332	Emigrerade = 323	+ 9
	Födda = 4 959	Döda = 3 584	+1 375
	<i>Summa</i> 17 526 (14 454)	<i>Summa</i> 16 708 (13 636)	+ 818
Södra bygden	Inflyttade = 8 142 (7 330)	Utflyttade = 10 148 (9 336)	-2 006
	Immigrerade = 109	Emigrerade = 165	- 56
	Födda = 2 524	Döda = 2 342	+ 182
	<i>Summa</i> 10 775 (9 963)	<i>Summa</i> 12 655 (11 843)	-1 880
Hela bygden	Inflyttade = 28 799 (17 941)	Utflyttade = 35 025 (24 167)	-6 226
	Immigrerade = 737	Emigrerade = 737	± 0
	Födda = 13 499	Döda = 10 699	+2 800
	<i>Summa</i> 43 035 (32 177)	<i>Summa</i> 46 461 (35 603)	-3 426

¹ Siffrorna inom parentes anger in- resp. utflyttningen efter reduktion enligt not 3 på sid. 46.

Tab. B 2. Årliga antalet födda 1910—46. Femårsgenomsnitt.

Födda år	Hela riket	Norra byden	Industri- bygden	Södra bygden	Hela bygden
1910—14	132 226	479	366	183	1 028
1915—19	119 736	445	327	179	951
1920—24	121 182	423	353	194	970
1925—29	99 404	360	264	150	774
1930—34	89 037	309	227	129	665
1935—39	91 309	276	240	113	629
1940—44	113 605	258	261	113	632
1945	135 373	261	298	102	661
1946	131 782	293	289	116	698

Källa: För hela riket har siffrorna erhållits från S. O. S. »Befolkningsrörelsen» samt för Klarälvbygden från prästernas årliga redogörelser till Statistiska Centralbyrån. För de två senaste åren har uppgifterna erhållits direkt från centralbyrån.

Tab. B 3. Ålderssammansättningen i Klarälvbygden 1940 och 1960.

Förutsättning för 1960: Inga flyttningar efter 1940.

Ålder	Män			Kvinnor		
	1940 ¹	1960	Förändring %	1940 ¹	1960	Förändring %
20—25	1 942	1 440	—26	1 595	1 351	—15
25—30	1 846	1 448	—22	1 545	1 382	—11
30—40	3 606	3 464	— 4	3 243	3 230	± 0
40—50	3 024	3 514	+16	2 874	2 937	+ 2
50—65	3 304	4 458	+35	3 175	4 149	+31
65 o. äldre	2 081	2 588	+24	2 151	2 696	+25
Summa . . .	15 803	16 912	+ 7	14 583	15 745	+ 8

¹ Siffrorna för år 1940 har erhållits från råtabeler till 1940 års folkräkning.

Tab. B 4. Flyttningarna inom Klarälvbygden 1930—44. (Siffrorna avser endast vartannat år, 1930, 1932 etc.)

Församling	Inflyttade från									Utflyttade till								
	Hela antalet	Norra bygden		Ind.-bygden		Södra bygden		Hela byden		Hela antalet	Norra bygden		Ind.-bygden		Södra bygden		Hela bygden	
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Nyskoga.....	114	32	28	1	1	—	—	33	29	198	24	12	1	1	—	—	25	13
Södra Finnskoga ..	322	85	26	3	1	4	1	92	29	562	115	20	10	2	6	1	131	23
Norra Finnskoga ..	288	108	38	1	0	9	3	118	41	456	127	28	15	3	8	2	150	33
Dalby	687	199	29	17	2	9	1	225	33	962	181	19	49	5	13	1	243	25
Norra Ny	588	249	42	31	5	7	1	287	49	726	293	40	29	4	9	1	331	46
Ekshärad	1 179	212	18	255	22	55	5	522	44	1 461	137	9	418	29	76	5	631	43
Gustav Adolf	460	37	8	72	16	12	3	121	26	776	45	6	210	27	11	1	266	34
<i>Norra bygden.....</i>	<i>3 638</i>	<i>922</i>	<i>25</i>	<i>380</i>	<i>10</i>	<i>96</i>	<i>3</i>	<i>1 398</i>	<i>38</i>	<i>5 141</i>	<i>922</i>	<i>18</i>	<i>732</i>	<i>14</i>	<i>123</i>	<i>2</i>	<i>1 777</i>	<i>35</i>
Norra Råda	1 327	207	16	361	27	66	5	634	48	1 455	115	8	442	30	69	5	626	43
Hagfors	1 939	433	22	308	16	92	5	833	43	1 762	211	12	240	14	47	3	498	28
Ransäter	578	38	7	173	30	96	17	307	53	662	20	3	218	33	63	10	301	45
Munkfors	1 332	54	4	441	33	114	9	609	46	1 393	34	2	383	27	74	5	491	35
<i>Industribygden ....</i>	<i>5 176</i>	<i>732</i>	<i>14</i>	<i>1 283</i>	<i>25</i>	<i>368</i>	<i>7</i>	<i>2 383</i>	<i>46</i>	<i>5 272</i>	<i>380</i>	<i>7</i>	<i>1 283</i>	<i>24</i>	<i>253</i>	<i>5</i>	<i>1 916</i>	<i>36</i>
Sunnemo	343	19	6	103	30	25	7	147	43	449	15	3	153	34	36	8	204	45
Övre Ullerud	732	46	6	97	13	80	11	223	30	840	44	5	140	17	72	9	256	30
Älvsbacka	267	5	2	7	3	86	32	98	37	372	1	0	15	4	133	36	149	40
Nyed	2 027	53	3	46	2	149	7	248	12	2 362	36	2	60	3	99	4	195	8
<i>Södra bygden.....</i>	<i>3 369</i>	<i>123</i>	<i>4</i>	<i>253</i>	<i>8</i>	<i>340</i>	<i>10</i>	<i>716</i>	<i>21</i>	<i>4 023</i>	<i>96</i>	<i>2</i>	<i>368</i>	<i>9</i>	<i>340</i>	<i>8</i>	<i>804</i>	<i>20</i>
Hela bygden	12 183	1 777	15	1 916	16	804	7	4 497	37	14 436	1 398	10	2 383	17	716	5	4 497	31

Tab. B 5. Riktningen av in- och utflyttningen 1930—44 med avseende på Klarälvbygdens församlingar.

(Siffrorna avser endast vartannat år, 1930, 1932 etc.)

Församlingar inom		Utflyttning till resp. inflyttning från																					
		Norra bygden		Industribygden		Södra bygden		Hela bygden		Värmlands landsbygd		Värmlands städer		Rikets landsbygd		Rikets städer		Stockholm		Utlandet		Totalt ¹	
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Norra bygden	Utfl.	922	18	732	14	123	2	1 777	35	1 415	28	517	10	655	13	459	9	277	5	41	1	5 141	100
	Infl.	922	25	380	10	96	3	1 398	38	845	23	279	8	506	14	308	8	174	5	128	4	3 638	100
	Netto	±0	—	-352	21	-27	2	-379	23	-570	34	-238	14	-149	9	-151	9	-103	6	+87	5	(1 677)	100
Industribygden	Utfl.	380	7	1 283	24	253	5	1 916	36	934	18	584	11	795	15	599	11	398	8	46	1	5 272	100
	Infl.	732	14	1 283	25	368	7	2 383	46	871	17	408	8	644	12	413	8	321	6	136	3	5 176	100
	Netto	+352	29	±0	—	+115	10	+467	39	-63	5	-176	15	-151	12	-186	15	-77	6	+90	7	(1 210)	99
Södra bygden	Utfl.	96	2	368	9	340	8	804	20	1 596	40	669	17	427	11	330	8	172	4	25	1	4 023	100
	Infl.	123	4	253	8	340	10	716	21	1 393	41	446	13	392	12	235	7	130	4	57	2	3 369	101
	Netto	+27	3	-115	15	±0	—	-88	11	-203	26	-223	29	-35	5	-95	12	-42	5	+32	4	(772)	99
Södra bygden utom Nyed	Utfl.	58	3	309	19	242	15	609	37	545	33	199	12	152	9	100	6	48	3	8	0	1 661	100
	Infl.	67	5	208	15	192	14	467	35	469	35	152	11	106	8	77	6	45	3	26	2	1 342	99
	Netto	+9	2	-101	27	-50	13	-142	38	-76	20	-47	13	-46	12	-23	6	-3	1	+18	5	(373)	99
Hela bygden	Utfl.	1 398	10	2 383	17	716	5	4 497	31	3 945	27	1 770	12	1 877	13	1 388	10	847	6	112	1	14 436	101
	Infl.	1 777	15	1 916	16	804	7	4 497	37	3 109	26	1 133	9	1 542	13	956	8	625	5	321	3	12 183	102
	Netto	+379	11	-467	13	+88	2	±0	—	-836	23	-637	18	-335	9	-432	12	-222	6	+209	6	(3 605)	100

¹ Siffrorna inom parentes anger summan av nettoutflyttningen utan hänsyn till tecken. Procenttalen hänför sig till denna summa.

Tab. B 6. Flyttningarna uppdelade efter riktning och kön. Klarävsbygden 1930—44.

(Siffrorna avser endast vartannat år, 1930, 1932 etc.)

Kategori		Utflyttning till resp. inflyttning från																					
		Norra bygden		Industribygden		Södra bygden		Hela bygden		Värmlands landsbygd		Värmlands städer		Rikets landsbygd		Rikets städer		Stockholm		Utlandet		Totalt ¹	
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Utflyttning	män	453	8	969	18	249	5	1 671	30	1 602	29	578	11	833	15	546	10	195	4	59	1	5 484	101
	kvinnor	945	11	1 414	16	467	5	2 826	32	2 343	26	1 192	13	1 044	12	842	9	652	7	53	1	8 952	100
Inflyttning	män	621	14	756	16	294	6	1 671	36	1 240	27	338	7	652	14	372	8	141	3	182	4	4 596	99
	kvinnor	1 156	15	1 160	15	510	7	2 826	37	1 869	25	795	10	890	12	584	8	484	6	139	2	7 587	100
Netto	män	+168	11	-213	14	+45	3	±0	—	-362	23	-240	15	-181	12	-174	11	-54	3	+123	8	(1 560) -888	100
	kvinnor	+211	10	-254	12	+43	2	±0	—	-474	23	-397	19	-154	8	-258	13	-168	8	+86	4	(2 045) -1 365	100

¹ Siffrorna inom parentes anger summan av nettoflyttningen utan hänsyn till tecken. Procenttalen hänför sig till denna summa.

Tab. B 7. Proportionerna mellan flyttningsströmmarna i Klarälvbygdens församlingar med uppdelning efter riktning.

Flyttningar avseende	Församlingarna i					
	Norra bygden		Industribygden		Södra bygden	
	%	k_1	%	k_1	%	k_1
Norra bygden	11,3	0,96	29,5	2,49	25,2	2,13
Industribygden.....	37,9	3,20	10,0	0,85	20,5	1,73
Södra bygden	8,8	0,74	19,3	1,63	16,5	1,40
Värmlands landsbygd	28,8	2,43	7,6	0,64	8,8	0,74
Värmlands städer	30,9	2,61	18,8	1,59	15,0	1,27
Rikets landsbygd.....	20,4	1,72	9,2	0,78	14,3	1,21
Rikets städer	17,7	1,49	27,0	2,28	15,4	1,30
Stockholm	20,6	1,74	17,3	1,46	19,3	1,63
Utlandet	54,8	4,63	53,5	4,52	47,3	4,00

Tabellen har beräknats på grundval av uppgifter för var och en av Klarälvbygdens församlingar. Talen för de olika bygderna har därefter erhållits som ovägda aritmetiska genomsnitt av de olika församlingstalen. Procentkolumnerna anger nettoflyttningen i procent av den totala omflyttningen. Det däremot svarande värdet på k_1 har beräknats så att värdet för »Värmlands landsbygd» för hela Klarälvbygden har satts lika med 1,00. De erhållna talen är därför jämförbara med uppgifterna i tablan på sid. 72.

Man skulle kunna vänta sig att t. ex. talen för Norra bygdens flyttningar gentemot Industribygden överensstämde med talen för Industribygdens flyttningar gentemot Norra bygden. Att så inte blir fallet beror på, att vid beräkandet av tabellens uppgifter någon hänsyn inte tagits till de olika församlingarnas storlek.

Tab. B 8. De årliga flyttningsförlusterna.

1. Hela landsbygden. 1896—1944.

År	Förlust			
	till städerna antal	till utlandet antal	totalt	
			antal	pr 1 000 av folkm.
1896—00	20 118	7 481	27 599	7,0
1901—05	17 052	17 494	34 546	8,7
06—10	14 472	10 861	25 333	6,3
11—15	12 441	6 309	18 750	4,5
16—20	9 101	718	9 819	2,4
21—25	10 780	6 481	17 261	4,2
26—30	20 391	4 180	24 571	5,9
31—35	18 011	+2 917 ¹	15 094	3,7
36—40	28 564	+1 385	27 179	6,7
41—44	27 557	+2 064	25 493	6,5

2. Klarälvbygden. 1890—1945.

År	Förlust			
	till övr. Sverige antal	till utlandet antal	totalt	
			antal	pr 1 000 av folkm.
1890	235	190	425	10,1
1900	232	126	358	8,3
1910	136	254	390	8,3
1920	32	33	65	1,4
1926—30	194	52	246	5,4
31—35	167	+36	131	2,9
36—40	456	+14	442	10,0
41—45	428	+17	411	9,6

3. Klarälvbygdens delar. 1890—1945.

År	Norra bygden				Industribygden				Södra bygden			
	Förlust				Förlust				Förlust			
	t. övr. Sverige antal	t. utl. antal	totalt		t. övr. Sverige antal	t. utl. antal	totalt		t. övr. Sverige antal	t. utl. antal	totalt	
			antal	pr 1 000 av folkm.			antal	pr 1 000 av folkm.			antal	pr 1 000 av folkm.
1890	122	82	204	10,5	+ 29	31	2	0,2	142	77	219	18,8
1900	116	43	159	7,9	+ 2	45	43	3,3	118	38	156	15,2
1910	270	78	348	17,4	+ 86	162	76	5,2	+48	14	+34	+2,7
1920	282	+ 7	275	14,0	+192	41	+151	+9,6	+58	+ 1	+59	+6,1
1926—30	112	8	120	6,1	4	26	30	1,9	78	18	96	10,0
31—35	125	+ 4	121	6,2	+ 47	+25	+ 72	+4,4	89	+ 7	82	8,8
36—40	269	+ 5	264	13,9	48	+ 6	42	2,4	139	+ 2	137	15,9
41—45	224	+13	211	11,8	109	+ 3	106	6,3	95	+ 1	94	11,6

¹ + = flyttningsvinst.

Källor: Uppgifterna rörande flyttningsförlusterna härrör i fråga om Klarälvbygden och dess olika delar från de av prästerna till Statistiska Centralbyrån insända redogörelserna. Se sid. 45.

Förlusterna för hela landsbygden har erhållits från följande källor: För perioden 1896—1910 från Thomas tab. 92, app. D. För perioden 1911—1940 härrör uppgifterna rörande förlusterna inom landet från S. O. S. »Befolkningsrörelsen 1931—40» sid. 64*; förlusterna gentemot utlandet har erhållits dels från denna bok sid. 65* dels från Statistisk årsbok 1925, tab. 51. För perioden 1941—44 har uppgifterna erhållits från S. O. S. Befolkningsrörelsen åren 1941, 42, 43 och 44, tab. 2. Uppgifterna rörande medelfolkmängden härrör för perioden 1911—1944 från Statistisk årsbok 1947, tab. 4.

Tab. B 9. Åldersfördelningen i de tre socknarna vid slutet av år 1944.

Ålder	Norra Ny						Gustav Adolf						Sunnemo					
	Män		Kvinnor		Totalt		Män		Kvinnor		Totalt		Män		Kvinnor		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
0—15	291	19	274	21	565	20	165	20	172	22	337	21	141	20	128	20	269	20
15—30	384	25	277	21	661	23	184	22	169	21	353	22	182	25	124	20	306	23
30—65	710	46	615	46	1 325	46	384	46	375	47	759	47	310	43	313	50	623	46
65—	172	11	163	12	335	12	96	12	80	10	176	11	86	12	67	11	153	11
Summa ..	1 557	101	1 329	100	2 886	101	829	100	796	100	1 625	101	719	100	632	101	1 351	100

Uppgifterna har erhållits från mantalslängderna.

Tab. B 10. Flyttningsintensiteten i olika åldrar i de tre socknarna under perioden 1930—44.

Ålder	Inflyttning		Utflyttning		Nettoflyttning	
	Män ‰	Kvinnor ‰	Män ‰	Kvinnor ‰	Män ‰	Kvinnor ‰
0— 5	34	35	51	44	—17	— 9
5—10	17	18	19	31	— 2	—13
10—15	11	13	21	26	—10	—13
15—20	21	70	36	125	—15	—55
20—25	33	134	48	180	—15	—46
25—30	42	94	56	99	—14	— 5
30—35	28	46	43	55	—15	— 9
35—40	23	25	30	32	— 7	— 7
40—45	14	14	28	27	—14	—13
45—50	7	8	10	12	— 3	— 4
50—55	6	5	10	10	— 4	— 5
55—60	4	4	3	9	+ 1	— 5
60—65	5	6	6	9	— 1	— 3
65—70	8	5	5	3	+ 3	+ 2
70—75	4	9	1	4	+ 3	+ 5
75 och äldre	4	3	6	8	— 2	— 5
15 och äldre ¹	19	40	27	54	— 9	—14
Samtliga ¹	19	36	28	50	— 9	—14

¹ Vid beräkning av intensiteterna för *samtliga* och *15 och äldre* har standardisering ägt rum i enlighet med ålderssammansättningen på rikets landsbygd år 1940. Betr. standardisering se noten på sid. 131.

Tab. B 11. Utflyttningsintensiteten i de tre socknarna under perioden 1930—44 med uppdelning på födda inom och utom församlingen.

Ålder	Födda inom församlingen		Födda utom församlingen	
	Män ‰	Kvinnor ‰	Män ‰	Kvinnor ‰
15—20	27	105	98	261
20—25	31	156	146	252
25—30	39	82	128	146
30—35	33	39	83	93
35—40	21	20	57	59
40—45	18	15	60	55
45—50	9	5	22	31
50—55	4	7	29	23
55—60	3	7	5	16
60—65	4	4	23	26
65—70	3	3	6	—
70—75	2	4	—	7
75 och äldre	7	5	—	18
15—65 ¹	22	50	74	107

¹ Talen har standardiserats i enlighet med ålderssammansättningen på rikets landsbygd år 1940.

Tab. B 12. Andelen familjeflyttare i olika åldrar. De tre socknarna 1930—44.

Ålder	Andelen familjeflyttare			
	Inflyttning		Utflyttning	
	Män %	Kvinnor %	Män %	Kvinnor %
0— 5	98	92	93	95
5—10	81	79	92	87
10—15	60	48	67	66
15—20	4	10	1	5
20—25	15	16	5	18
25—30	27	29	29	28
30—35	40	34	41	44
35—40	53	40	48	39
40—45	58	52	67	74
45—50	64	17	67	47
50—55	38	86	57	40
55—60	17	40	50	55
60—65	50	17	50	38
65 och äldre	31	23	22	7
25 och äldre	40	33	43	39
35 och äldre	50	39	55	47

Tab. B 13. Utflyttningsintensiteten i Göteborg och Norrköping.

Göteborg 1943

Ålder	Utflyttningsintensitet			
	Män		Kvinnor	
	ogifta ‰	gifta ‰	ogifta ‰	gifta ‰
0—5	43	—	46	—
5—10	27	—	27	—
10—15	17	—	15	—
15—20	32	—	39 ¹	76 ¹
20—25	49	53	81	89
25—30	71	41	69	54
30—35	46	34	59	33
35—40	30	27	39	27
40—45	20	16	20	15
45—50	20	13	20	12
50—55	12	12	13	11
55—60	10	12	13	10
60—65	10	11	15	8
65 och äldre	4	8	6	8

Norrköping 1945

Ålder	Utflyttningsintensitet			
	Män		Kvinnor	
	ogifta ‰	gifta ‰	ogifta ‰	gifta ‰
0—7	64	—	67	—
7—15	31	—	36	—
15—20	60	—	70 ¹	434 ¹
20—30	110	80	128 ¹	99
30—45	76	27	61	35
45—60	42	17	21	15
60—65	19	15	7	10
65 och äldre	11	7	5	4

¹ På grund av det ringa antalet ogifta personer i denna ålder har i fig. 35 någon uppdelning inte gjorts på civilstånd. Värdet för »samtliga» blir i Göteborg 39 och i Norrköping 82 %.

Tab. B 14. In- och utflyttningens geografiska fördelning. De tre socknarna 1930—44.

Region (efter Thomas, se sid. 167 ff)	Inflyttning från						Utflyttning till					
	Män		Kvinnor		Totalt		Män		Kvinnor		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
I	6	1	10	1	16	1	3	—	7	—	10	1
II	3	1	7	1	10	1	8	1	10	1	18	1
III	23	5	35	4	58	4	27	4	45	3	72	4
IV	7	1	24	3	31	2	20	3	47	4	67	3
V a	41	8	53	6	94	7	72	10	83	8	155	8
V b	396	78	671	77	1 067	77	575	78	939	77	1 514	77
VI	15	3	20	2	35	3	17	2	22	2	39	2
VII	1	—	3	—	4	—	—	—	2	—	2	—
VIII	12	2	47	6	59	4	17	2	60	5	77	4
IX	5	1	3	—	8	1	2	—	6	—	8	—
<i>Totalt</i>	<i>509</i>	<i>100</i>	<i>873</i>	<i>100</i>	<i>1 382</i>	<i>100</i>	<i>741</i>	<i>100</i>	<i>1 221</i>	<i>100</i>	<i>1 962</i>	<i>100</i>

Tab. B 15. Utflyttningsprocenten i olika betygsklasser.

Betygssumma	Män		Kvinnor	
	Hela antalet elever	Utflytt. i % av samtl.	Hela antalet elever	Utflytt. i % av samtl.
0,75— 1,75	1	100,0	—	—
2,75— 3,75	1	0,0	—	—
4,75— 5,75	6	16,7	—	—
5,75— 6,75	5	60,0	3	100,0
6,75— 7,75	26	38,5	13	53,8
7,75— 8,75	17	29,4	13	69,2
8,75— 9,75	12	33,3	20	50,0
9,75—10,75	30	33,3	26	38,4
10,75—11,75	25	20,0	37	70,3
11,75—12,75	18	50,0	39	64,1
12,75—13,75	37	29,7	34	55,9
13,75—14,75	23	60,9	34	47,1
14,75—15,75	8	12,5	14	50,0
15,75—16,75	10	60,0	11	63,6
16,75—17,75	5	0,0	8	100,0
17,75—18,75	—	—	2	100,0
19,75—20,75	—	—	1	0,0
<i>Totalt</i>	<i>224</i>	<i>35,7</i>	<i>255</i>	<i>58,4</i>

Tab. B 16. Befolkningen i de tre socknarna 1944 och 1959. Förutsättning för 1959: Nettoflyttningen under tiden 1944—59 av samma relativa omfattning som under perioden 1938—44.

Ålder	Män								Kvinnor							
	Norra Ny		Gustav Adolf		Sunnemo		Totalt		Norra Ny		Gustav Adolf		Sunnemo		Totalt	
	1944	1959	1944	1959	1944	1959	1944	1959	1944	1959	1944	1959	1944	1959	1944	1959
0—5	100	—	52	—	37	—	189	—	95	—	51	—	45	—	191	—
5—10	79	—	65	—	52	—	196	—	94	—	58	—	33	—	185	—
10—15	112	—	48	—	52	—	212	—	85	—	63	—	50	—	198	—
15—20	124	84	58	27	74	32	256	143	107	66	49	26	45	22	201	114
20—25	144	64	74	30	61	47	279	141	83	60	62	17	40	15	185	92
25—30	116	86	52	22	47	45	215	153	87	56	58	15	39	28	184	99
30—35	113	97	60	27	49	57	222	181	91	78	48	17	58	36	197	131
35—40	128	116	56	38	56	45	240	199	104	66	63	41	43	41	210	148
40—45	123	87	62	30	55	34	240	151	111	71	57	46	62	39	230	156
45—50	97	86	51	36	51	36	199	158	94	73	54	37	32	49	180	159
50—55	100	98	63	40	48	42	211	180	83	96	56	47	40	34	179	177
55—60	73	102	43	43	24	41	140	186	67	97	45	40	44	47	156	184
60—65	76	83	49	36	27	40	152	159	65	85	52	35	34	24	151	144
65 år och äldre	172	200	96	92	86	85	354	377	163	187	80	98	67	90	310	375
<i>Summa</i>																
<i>15 år och äldre</i>	<i>1 266</i>	<i>1 103</i>	<i>664</i>	<i>421</i>	<i>578</i>	<i>504</i>	<i>2 508</i>	<i>2 028</i>	<i>1 055</i>	<i>935</i>	<i>624</i>	<i>419</i>	<i>504</i>	<i>425</i>	<i>2 183</i>	<i>1 779</i>
<i>Summa 15—65</i>	<i>1 094</i>	<i>903</i>	<i>568</i>	<i>329</i>	<i>492</i>	<i>419</i>	<i>2 154</i>	<i>1 651</i>	<i>892</i>	<i>748</i>	<i>544</i>	<i>321</i>	<i>437</i>	<i>335</i>	<i>1 873</i>	<i>1 404</i>

FIGURFÖRTECKNING

	<i>Sid.</i>
1. Karta över Värmland och Klarälvbygden.....	27
2. Befolkningens fördelning i Värmland år 1940.....	30
3. Aktiebolagens skogar i Värmland år 1946.....	37
4. Tätorter och kommunikationer i Värmland med särskild hänsyn till Klarälvbygden.....	40
5. Andrakammarvalen i Klarälvbygden år 1944.....	42
6. Antalet födda under perioden 1910—44 i hela riket och i Klarälvbygden och dess delar.....	49
7. Ålderssammansättningen i Klarälvbygden 1940 och 1960.....	51
8. Förhållandet mellan in- och utflyttning i Klarälvbygdens församlingar under perioden 1926—45.....	53
9. Samvariationen mellan in- och utflyttningens absoluta belopp i Klarälvbygdens församlingar under vart och ett av åren 1926—45.....	61
10. Tillströmningen till Klarälvbygdens industrisocknar under tiden 1930—44.....	67
11. Samvariationen mellan in- och utflyttningarnas relativa fördelning på nio riksområden för Klarälvbygdens samtliga församlingar under perioden 1930—44.....	69
12. De årliga flyttningsförlusterna för Klarälvbygden och för rikets hela landsbygd. Hela landsbygden 1896—1944, Klarälvbygden 1890—1945.....	75
13. Den årliga nettoflyttningen i Klarälvbygdens olika delar 1890—1945....	75
14. Klarälvbygdens flyttningsförluster under åren 1925—46 med uppdelning på kön. Logaritmisk skala.....	76
15. Klarälvbygdens flyttningsrörelser 1925—46. Logaritmisk skala.....	79
16. Flyttningarna till och från Klarälvbygdens församlingar under tiden 1930—44 uppdelade efter riktning. Logaritmisk skala.....	80
17. Nettoflyttningen i Klarälvbygdens olika delar 1925—46 med uppdelning på kön.....	81
18. Fördelningen av skogen på olika ägare i de tre socknarna år 1946....	86—87
19. Hyttor och bruk i Gustav Adolfs socken i forna tider.....	90
20. Befolkningskartor över de tre socknarna år 1944.....	94—95
21. Hantverk och industri i de tre socknarna år 1946.....	98—99
22. Hur männen i de tre socknarna fördelade sitt arbete på olika slag av sysselsättningar under arbetsåret 1944—45.....	103
23. Inkomsternas relativa fördelning på olika belopp i de tre socknarna år 1944	111
24. Gemensamhetsanordningar i de tre socknarna år 1946.....	118—119

	<i>Sid.</i>
25. Flyttningarnas relativa fördelning på årets olika månader. De tre socknarna 1930—44.....	123
26. Flyttningensintensiteten i olika åldrar i de tre socknarna under perioden 1930—44.....	127
27. Utvecklingen av flyttningensintensiteten i olika åldrar under perioden 1930—44. De tre socknarna. Logaritmisk skala.....	130
28. Flyttningensintensiteten i Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo under perioden 1930—44.....	133
29. Flyttningensintensiteten i Amsterdam och Stockholm.....	138
30. Utflyttningensintensiteten för födda inom och utom församlingen. De tre socknarna 1930—44.....	143
31. De flyttande till och från de tre socknarna under perioden 1930—44 uppdelade efter födelseort.....	147
32. Grafisk framställning av flyttningssammanhangen.....	149
33. Familjflyttarnas andel av den totala flyttningen i olika åldrar. De tre socknarna 1930—44.....	161
34. Utflyttningensintensiteten med uppdelning på civilstånd. De tre socknarna 1930—44.....	163
35. Utflyttningensintensiteten inom olika civilstånd i Norrköping och Göteborg..	166
36. Flyttningarna till och från de tre socknarna under perioden 1930—44 uppdelade efter riktning.....	167
37. Samvariationen mellan in- och utflyttningens fördelning på olika geografiska områden. De tre socknarna 1930—44. Log. skala.....	169
38. Utflyttningen från de tre socknarna till Värmlands och angränsande delar av Kopparbergs län under perioden 1930—44 fördelad på olika områden.....	171
39. Åldersfördelningen bland de flyttande till och från olika typer av kommuner. De tre socknarna 1930—44.....	176
40. Centrala och decentrala områden i Gustav Adolfs socken.....	181
41. Utflyttningensprocenten i olika betygsklasser.....	191
42. Antalet invånare i Klarälvbygdens olika delar under perioden 1890—1945	195
43. Folkmängdens förändring i Klarälvbygdens församlingar under perioden 1926—45.....	196
44. Rekryteringen av skogsarbetare till mellersta Klarälvbygden i februari 1938 och 1946.....	235
45. Skogsarbetarnas ålderssammansättning i åldrarna 10—24 år. Ettårsklasser	239
46. Årsinkomsternas storlek år 1944 i de tre socknarna för män i olika åldrar och yrken.....	246
47. Ålderssammansättningen hos skogsarbetarna i mellersta Klarälvbygden 1938 och 1946.....	255
48. Avverkningen av gagnvirke och brännved i Värmlands län (utom Nordmarks härad) åren 1920—1945.....	262
49. Skogsarbetets relativa fördelning på olika månader i de tre socknarna avverkningsåret 1944/45.....	264

	<i>Sid.</i>
50. Den relativa fördelningen av antalet huggare på årets olika månader vid några svenska bolag. Medeltal för 1942—45.....	265
51. Uddeholmsbolagets virkeskonsumtion åren 1920—1945 med fördelning på »eget virke» och »köpvirke». Log. skala.....	271
52. Befolkningsutvecklingen i de tre socknarna 1910—59.....	273

TABELLFÖRTECKNING

	<i>Sid.</i>
1. Röstfördelningen vid valen till andra kammaren 1940 och 1944 i hela landet resp. Värmlands län och Klarälvsbygden.....	41
2. Befolkning, yrkesfördelning, jordbruksförhållanden och skogsbolagens inflytande i Klarälvsbygdens församlingar.....	43
3. Befolkningens förändringar 1926—45 i Klarälvsbygdens församlingar	47
4. Inrikes flyttningar till och från Klarälvsbygdens församlingar under perioden 1926—45.....	52
5. Den årliga flyttningen per tusen av medelfolkmängden i Klarälvsbygdens församlingar under perioden 1926—45.....	55
6. Resultatet av omflyttningen inom Klarälvsbygden under perioden 1930—44	66
7. Den relativa fördelningen av den manliga befolkningen mellan 15 och 65 år på olika kombinationer av sysselsättningar. De tre socknarna.....	100
8. Hushållens fördelning på olika kategorier i de tre socknarna år 1944.....	106
9. Inkomsttagare i procent av hela folkmängden med uppdelning på kön, socken och större åldersklasser i de tre socknarna år 1944.....	110
10. De kvinnliga inkomsttagarnas fördelning på yrkesgrupper i var och en av de tre socknarna år 1944.....	112
11. Bostädernas beskaffenhet inom de tre socknarna år 1945.....	114
12. De flyttandes relativa fördelning på olika åldersklasser. De tre socknarna 1930—44.....	125
13. De flyttande uppdelade efter födelseort. De tre socknarna 1930—44.....	139
14. Den standardiserade utflyttningsintensiteten för var och en av de tre socknarna under tiden 1930—44 med uppdelning på födda inom och födda utom församlingen. Åldrarna 15 år och äldre	142
15. Hushållsföreståndarna i de tre socknarna uppdelade med hänsyn till födelseort och fastighetsinnehav år 1944.....	145
16. Andelen som »aldrig flyttat» med uppdelning på socknar, hushållsgrupper och åldrar.....	150
17. Antalet familjflyttare till och från de tre socknarna 1930—44, med uppdelning på kön och riktning.....	158
18. De flyttande familjerna fördelade efter antalet medlemmar.....	159
19. Utflyttningsintensiteten i de tre socknarna med uppdelning på civilstånd 1930—44.....	162
20. Den relativa fördelningen av flyttningarna på olika riktningar och kommungrupper. De tre socknarna. 1930—44.....	172

	<i>Sid.</i>
21. Flyttningarnas relativa fördelning på olika kommungrupper med uppdelning på kön. De tre socknarna. 1930—44.....	173
22. Medelåldern hos de flyttande till och från olika slag av kommuner med uppdelning på kön. De tre socknarna 1930—44	175
23. Flyttningsintensiteten inom olika yrkesgrupper i de tre socknarna 1930—44. Standardiserade tal. Män 15—65 år.....	187
24. Andelen fastighetsägare och arrendatorer i de tre socknarna år 1944....	208
25. Antalet skogsarbetare sysselsatta på Uddeholmsbolagets skogar i mellersta Klarälvbygden under februari åren 1938 och 1946	234
26. Rekryteringen av skogsarbetare till mellersta Klarälvbygden i februari 1938 och 1946.....	235
27. Skogsarbetarnas ålderssammansättning i mellersta Klarälvbygden 1938 och 1946.....	238
28. Skogsarbetarna i mellersta Klarälvbygden fördelade efter antalet utgjorda arbetsdagar under februari år 1946.....	239
29. Antal arbetsdagar i kombination med åldern. Uppgifterna avser huggare i mellersta Klarälvbygden år 1946	241
30. Huggarnas dagsförtjänster i februari 1946 i mellersta Klarälvbygden	242
31. Arbetskraftskategori och syssla i kombination för skogsarbetare i mellersta Klarälvbygden åren 1938 och 1946.....	248
32. Arbetskraftskategori och bostadsförhållanden för skogsarbetare i mellersta Klarälvbygden åren 1938 och 1946.....	250
33. Antal skogsarbetare i olika åldrar i mellersta Klarälvbygden åren 1938 och 1946.....	254
34. Antalet skogsarbetare i mellersta Klarälvbygden åren 1938 och 1946 uppdelade efter arbetsplats	256
35. Antalet skogsarbetare i mellersta Klarälvbygden åren 1938 och 1946 uppdelade efter hemort.....	256

LITTERATUR OCH KÄLLOR

Primärmaterial

- Antalet skogsarbetare, månadsvis, vid några större svenska bolag under krigsåren. Uppgifter erhållna från Statens Arbetsmarknadskommission.
- Fastighetstaxeringslängder för Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. (Hos länsstyrelsen i Karlstad.)
- Intervjuer med befolkningen i Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo, med arbetare vid Hagfors järnverk och med arbeterskorna vid Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad.
- Kyrkoböckerna i följande församlingar: Norra och Södra Finnskoga, Nyskoga, Dalby, Norra Ny, Ekshärad, Gustav Adolf, Hagfors, Norra Råda, Sunnemo, Ransäter, Munkfors, Älvsbacka, Övre Ullerud och Nyed. (I resp. församlingars arkiv.)
- Mantalslängder för Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. (Hos häradsskrivaren i Älvdals fögderi, Ekshärad.)
- Muntliga och skriftliga upplysningar från bygdekommittéerna i Norra Ny, Gustav Adolf och Sunne, från tjänstemän vid Uddeholmsbolagets skogsförvaltning och skogvaktarna på bevakningarna i mellersta Klarälvsdalen.
- Primärtabeller till 1937 års jordbruksräkning samt till folkräkningarna åren 1930 och 1940. (Hos Statistiska Centralbyrån, Sthlm.)
- Primäruppgifter till industristatistiken. (Hos Kommerskollegium, Sthlm.)
- Summarisk redogörelse för folkmängden i Norra och Södra Finnskoga, Nyskoga, Dalby, Norra Ny, Ekshärad, Gustav Adolf, Hagfors, Norra Råda, Sunnemo, Ransäter, Munkfors, Älvsbacka, Övre Ullerud och Nyed för åren 1925—1947. Prästernas årliga uppgifter till Statistiska Centralbyrån. (Hos Statistiska Centralbyrån, Sthlm.)
- Taxeringslängder för Norra Ny, Gustav Adolf och Sunnemo. A-längderna. (Hos länsstyrelsen i Karlstad.)
- Uppgifter rörande avverkningarnas omfattning i Värmland under perioden 1920—1945. Från Wermländska Inmätningföreningen, Karlstad.
- Uppgifter rörande avverkningarna av ved i Värmland under krigsåren. Från bränslekontoret i Karlstad och Statens Bränslekommission.

Övrigt otryckt material

- Moback, O., Ungdomsundersökningen i Stockholm 1944. Föreningen för Social Planering. Stencil.
- Den produktiva folkmängden i rikets län åren 1910—1960. Industriens Utredningsinstitut. Stencil.
- Näringslivet och bebyggelsen. Protokoll från konferensen den 10 maj 1946. Industriens Utredningsinstitut. Stencil.

P. M. angående arbetsåtgång i dagsverken per kubikenhet vid huggning och körning av olika sortiment i Norrland. Föreningen Skogsarbetens och K. Domänstyrelsens Arbetsstudieavdelning. Maskinskrivet.
Skogsförvaltningens (UHB) cirkulär nr 125 år 1944.
Tillander, T., Undersökning av arbetskraftsbehovet inom skogsbruket i Norrland. Stencil.

LITTERATUR

Värmländska förhållanden

Almquist, J. A., Uddeholmsverken. Historisk skildring. Sthlm 1899.
Arpi, G., »Järnbruksdöden» i Råda-bygden. Vi Uddeholmare 1946: 6.
Bosenius, Th. och Jonsson, O., Vägar i Värmland. Sunne 1939.
De värmländska buss- och järnvägsföretagens turlistor.
En bok om Värmland. Del I—III. Uppsala 1917, 1918 och 1921.
Fletcher, J., Uddeholms kraftverk. Vi Uddeholmare 1945: 11.
Från Norra Råda-bygden i Värmland. Karlstad 1943.
Furuskog, J., De värmländska järnbruken. Filipstad 1924. Citeras: Furuskog.
Förbud för bolag i bl. a. Värmland att förvärva fast egendom. SFS 1917: 166.
De Geer, S., Klarälvens serpentinnöpp och flodplan. Sv. geol. undersökningar Serie C nr 236.
Nilsson, Y., Norra Värmland vid tiden för den finska kolonisationen. Medd. från Lunds universitets geografiska institution nr 139.
Nordmark — Klarälvens järnvägar. Dess uppkomst och nuvarande uppgift i det värmländska näringslivets tjänst. Karlstad 1945.
Wesslén, G., Skogsindustrien och skogen i Värmlands län. Medd. från Värmlands och Örebro läns förenade skogvaktare och kolareskolor å Gammelkroppa år 1939. Filipstad 1939.
William-Olsson, W., Ekonomisk-geografisk karta över Sverige. Sthlm 1946.

Befolkningsfrågor

Ahlberg, G. och Svennilson, I., Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen, Industriens Utredningsinstitut. Sthlm 1946.
Betänkande angående »landsbygdens avfolkning». SOU 1938: 15.
von Hofsten, E., Demografiska undersökningar av Stockholms folkmängds tillväxt. Bihang till stadskollegiets utlåtande och memorandum nr 57. Sthlm 1941.
Husén, T., Till frågan om den selektiva migrationen ur intellektuell synpunkt. Studia Psychologica et Paedagogica II. Lund 1948.
Hyrenius, H., Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft. SOU 1944: 65.
— Skogsbrukets arbetskraft. Filipstad 1947.
Hägerstrand, T., En landsbygdsbefolknings flyttningsrörelser. Sv. geogr. årsbok 1947.
Kant, E., Den inre omflyttningen i Estland i samband med de estniska städernas om-land. Sv. geogr. årsbok 1946.

- Littmarck, R., Mälardalens nomader. Sthlm 1930.
- Lysander, A. och Forkman, G., Kyrkobokförelsen. Sthlm 1929. Citeras: Lysander och Forkman.
- Motion nr 383: 1946 A. K. av herr Carlsson i Bakeröd m. fl.
- Moore, Jane, Cityward Migration. Swedish data. Chicago 1938.
- Myrdal, G., Industrialization and Population. Economic essays in honour of Gustav Cassel. Lond. 1933.
- Quensel, C.-E., Landsbygdens avfolkning och flykten från jordbruket. Ekonomisk Tidskrift 1940 sid. 137.
- Ravenstein, E. G., The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society 48 (1885) and 52 (1889).
- Rehn, G., »Arbetsmarknaden» i »Konjunkturläget hösten 1947. Medd. fr. Konjunkturinstitutet. Serie A: 15» sid. 76 ff.
- Riemer m. fl., Population Movements and Industrialization. Sthlm Econ. Studies, no. 10. Sthlm 1941.
- Rydberg, H., Stadsbygd och landsbygd. En studie inom Karlshamnsområdet. Sv. geogr. årsbok 1937.
- Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan utförda av 1941 års befolkningsutredning. SOU 1945: 53.
- Sundbärg, G., Betänkande i utvandringsfrågan och därmed sammanhängande spörsmål. Sthlm 1913.
- Svennilson, I., Några grunddrag i Norrlands arbetskraftsbalans. Industriens Utredningsinstitut. Sthlm 1946.
- Thomas, D. S., Economic and Social Aspects of Internal Migrations: An Exploratory Study of Selected Swedish Communities. Econ. Essays in Honor of W. C. Mitchell. New York 1935, sid. 446 ff.
- Internal Migration in Sweden. American Journal of Sociology. 42: 345—357. November 1936.
- Stream of Internal Migration. A further Exploration with Swedish Data. Rural Sociology 2: 148—166. June 1937.
- Research Memorandum on Migration Differentials. New York 1938. Citeras: Thomas, Migr. diff. (Denna bok sammanfattar forskningens hittillsvarande resultat samt innehåller en utförlig bibliografi över huvudsakligen tysk och engelskspråkig litteratur. Av böcker som finns medtagna i Thomas' bibliografi har i denna litteraturförteckning endast omnämnts sådana som citeras eller som det funnits anledning att särskilt framhålla.)
- Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements 1750—1933. New York 1941. Citeras: Thomas.
- Wallander, J., »Begåvningarna och flykten från landsbygden» samt »De stadsflyttandes intelligensnivå». Dagens Nyheter den 16 och 18 juni 1948.
- Weiler, G., Jönköping. En stadsgeografisk undersökning. Göteborg 1936.
- Wieslander, G., Arbetskraftsbalansen inom Norrbottens läns skogsbruk intill år 1970. Umeå 1948.
- William-Olsson, W., Stockholms framtida utveckling. Sthlm 1941.

William-Olsson, W., Utvecklingen av tätorter och landsbygd i Sverige 1880—1935.
Ymer häfte 2—4, 1938.

William-Olsson, W. och Engberg, K., Linköping inför fredskrisen. Linköping 1944.

Skogsbrukets problem

Arbetskraftsfrågor inom skogsbruket. Föredrag hållna vid skogsveckan 1946. Sv. skogsvårdsföreningens tidskrift 1946: 2.

Lundgren, N. P. V., The Physiological Effects of Time Schedule Work on Lumberworkers. Sthlm 1946.

Luthman, G. och Olsson, P. O., Rationaliseringssträvanden inom det värmländska skogsbruket. Sv. skogsvårdsföreningens tidskrift 1945: 195.

Nannesson, L., Räkenskapsresultat från svenska jordbruk. Bokföringsåret 1943—44. Norrtälje 1945.

Ruist, E. och Svennilson, I., Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden. Industriens Utredningsinstitut. Sthlm 1948.

Skogsarbetarbyn. Skogsindustriarbetaren 1947: 3.

Skogsbygdens arbets- och levnadsvillkor I—II. SOS. Sthlm 1938 och 1937.

Streyffert, Th., Jordbrukets skogsinkomster. Sthlm 1941.

Wallander, J., Skogsarbetarbyarnas problem. Plan 1947: 2.

Wesslén, G., Luthman, G., m. fl., Studier i skogsbrukets arbetslära. Sthlm 1943.

Winroth, Ch., Skogsarbetarna inför framtiden. Tiden 1947: 10.

Zotterman, Y. och Lundgren, N., Studier över tungt kroppsarbete. Arbetsfysiologiska och arbetstekniska undersökningar vid skogsavverkning. Sthlm 1948.

Statistik

Cramér, H., Sannolikhetskalkylen och några av dess användningar. Sthlm 1927.

Fritzell, Y., Undersökning av skogsavverkningen i riket. Sv. skogsvårdsföreningens tidskrift 1940: II.

Wicksell, S. D., Elementen av statistikens teori. Lund 1920.

Yule, G. U. and Kendall, M. G., An Introduction to the Theory of Statistics. Lond. 1937.

Sveriges Officiella Statistik: Befolkningsrörelsen, översikt för åren 1931—1940, samt Befolkningsrörelsen åren 1941, 1942, 1943 och 1944.

— Folkräkningarna 1930, 1935/36, 1940 och 1945.

— Jordbruksräkningarna 1937 och 1944.

— Riksdagsmannavalen 1944.

— Skattetaxeringarna samt inkomstfördelningen inom yrkesgrupper.

Statistisk månadsskrift för Stockholms stad år 1944.

Statistisk Årsbok för Göteborg 1946.

Statistisk Årsbok för Norrköping 1946.

Statistisk Årsbok för Stockholms stad 1944 och 1945.

Statistisk Årsbok för Sverige 1925, 1946 och 1947.

Undersökning angående skogsavverkningen år 1937. Stat. medd. Ser. A. Band V: 6.

SUMMARY

Statement of the problem

In Sweden as in many other countries people have been migrating from the rural areas since quite a long time. During the later part of the 19th century and the first decade of the 20th they usually went overseas, especially to the U. S. A. In the period after World War I, however, emigration has almost been brought to an end. In these years what may be termed »the rural exodus» has been directed almost entirely towards the towns and the industrial communities within Sweden.¹ The underlying reason for this migration has generally been a desire to change from agricultural to non-agricultural occupations. Almost until the beginning of World War II the natural increase in the population of the rural areas was so great that the movement might be looked upon as the draining of a surplus of labour in the agricultural occupations. About 1940 the situation was altered, however. After World War I the birthrate sharply declined and there were so few newly-born children in these areas that they, when grown up, could not fill the vacancies in the labour force owing to deaths, migration, and shifts in occupation. This is the situation for the country taken as a whole. In the Southern parts the change had set in even earlier while in the Northern-most parts it has not yet occurred.²

This development has created many problems and the present investigation deals with them as they occur in the rural areas in the West of Central Sweden. In this part of the country the work in the forests is more important to the agricultural population than farming, and special interest has therefore been directed towards the problems of the lumber jacks. The question that the investigation tries to answer is: Why has there been such a scarcity of labour in the forest region during recent years and how has this situation come about? Another purpose was to supply the facts needed for an alleviation of this shortage of manpower in the region. In practice this means that the study is concerned mainly with the problems of »the rural exodus».

¹ The character of what has been called »industrial communities» in this study can perhaps be derived most easily from a statement by the American Sociologist, Dorothy S. Thomas, in her study *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements, 1750—1933*, p. 202: »A major part of the industrial activity was historically and has continued to be, carried on in rural areas; and a large part of the shifts in occupational structure, which were usually accomplished through internal migration, meant merely the transfer of population from one rural community to another.»

² These tendencies were analysed in a previous investigation of the Institute, the results of which were published in 1946 in the volume »Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen», (Sweden's Manpower and the Industrial Development).

The investigation has been a joint undertaking of the Uddeholm Company, the Swedish Institute for Industrial, Social and Economic Research and the Trade Union of Lumber Jacks.

THE DATA

The investigation has been limited to the valley region around the river »Klarälven» from the Norwegian border in the North to the plains at the lake »Vänern» in the South. The »Klarälven» valley forms the Eastern part of the province of Värmland (see figure 1).

The data have been gathered from a number of sources but are of two principal kinds:

First, an effort has been made to give a picture of the geographical setting and other fundamental factors conditioning the present situation, such as the natural resources of the valley, the location and character of economic activities and the distribution of the population on different occupations. This is the scope of chapter 1, which deals with the valley as a whole. In chapter 3 a more detailed description is given of three of the communities in the valley (»Norra Ny», »Gustav Adolf» and »Sunnemo», which can be found, in capital letters, in fig. 1).¹ For practical reasons it was not possible to study all the communities in the valley, but the three selected are believed to be fairly representative.

Secondly, comprehensive material was collected concerning the births, deaths, immigration, emigration, in-migration and out-migration of the communities in the valley.² These data were gathered from the population register system. This system applies to each community and at the end of every year the local registrars (i. e. the pastors) prepare tabulations of the population change during the year and the factors composing it, that is the number of people born and deceased during the year and the number of those immigrating, emigrating, in-migrating and out-migrating. These tabulations are collected by the Central Statistical Bureau. For this investigation the tabulations covering the years 1926—45 were analysed. The sum of the in- and out-migrations in this material amounts to 63 824.

¹ The community is the unit of continuous population registration in Sweden. »The Swedish community organization originated during the Middle Ages, but for a time no distinction was made between community (kommun) and parish (församling). The parish or community consisted roughly of the people that supported the same church. Sectarianism being unknown in Sweden during that period, a territorial meaning came to be attached to the word community, namely, the land owned by the church and its members separately or jointly.» Thomas, op. cit., page 205.

² »In-migrants to a given community are defined as persons who take up residence in this community and simultaneously give up residence in some other Swedish community.

Out-migrants from a given community, similarly, are defined as persons who give up residence in this community and simultaneously take up residence in some other Swedish community.

Immigrants are defined as the complement of in-migrants, originating, however, in a community outside of Sweden. Emigrants, similarly, are defined as the foreign complement of out-migrants, i. e., those seeking destinations outside of Sweden.» Thomas, op. cit., p. 383.

To give an idea of the direction of the migrations more complete data were collected directly from the population-records of the communities for every second year during the period 1930—44. The sum of in- and out-migrations in this latter material is 26 619. The result of the analyses of this and the previous material is given in chapter 2.

As mentioned above more intensive studies were carried out in three of the communities. A special register card was made for every person moving in or out of these communities during the years 1930, 32, 34, 36 . . . 44. These cards contained the following details about the migrant:

Age	Civil status
Sex	Date of migration
Occupation	Whence and where of migration
Birthplace	

There are 3 344 cards of this kind in the material.

With the primary purpose of getting an idea of the factors motivating migration, interviews were made with about 900 persons in the three communities. The interviewed were asked to outline the story of their lives, name the occupations in which they had been active and the places where they had been living and state the reasons why they had been moving from one occupation to another and from one place to another. They were asked, further, what they thought about their present situation and — if they wanted to move — the reasons why they wanted to do so. Some information was also gathered about the condition of their dwellings and farmbuildings, their part in social and community activities, the number of times they went to the movies, and so on. The interviews were made in the autumn of 1945. A detailed description of them is given in App. II.

The material concerning the three communities is analysed in chapter 4. In chapter 5 the results from chapters 2 and 4 are compared and given further analysis. Chapter 6 gives a somewhat detailed description of the living conditions in 1938 and 1946 of about 1 500 lumber jacks working in the middle part of the valley. Their age, daily earnings, the places where they lived and where they worked are given among numerous other data. In chapter 7, finally, some reflections are made concerning the nature of the current problems in the forest areas in Central Sweden.

THE RESULTS

The Background

The area of investigation, the »Klarälven» valley, is about 110 miles from North to South and between 15 and 20 miles wide. At present there live about forty thousand people here. Mostly they reside along the Klarälven river or the longstretched lakes in the Southern parts. (See fig. 2.) On both sides

of the deep valley there are vast forests where few human dwellings are to be found. Here and there small and lonely hamlets and cottages are situated, however. These small places in most instances were founded by Finnish immigrants, who settled down in virgin territory here at the end of the 16th century and in the beginning of the 17th.

Farming and lumbering, generally carried on in combination, are the principal occupations of the population. They are the main occupations for 47 per cent of the people in the region. Others get their livelihoods by trading, as bus or truck drivers, or in similar occupations. Quite a great number of them, finally, are employed at the iron and steel works at Hagfors and Munkfors. These two places are the only villages of any importance in the valley. Hagfors has about 5 000 inhabitants and Munkfors about 4 000.

Lumbering is by far more important than farming. As much as 77 per cent of the ground in the valley is covered by forests and only 6 per cent by arable or grazing lands. The rest is roads, marshland, etc. Usually the men work in the forests in wintertime, when they can drive with horses on the snow and ice and ski to the places where they cut the timber. In the summer they work on their small farms. Only 9 per cent of the farms in the valley have more than 25 acres arable land. Big corporations dominate the economic life of the valley. The most important of the corporations is the Uddeholm Company. Together the corporations own 52 per cent of the forests. (See fig. 3.) The iron-works in Hagfors and Munkfors belong to the Uddeholm Company.

The three communities selected for more intense research are situated North (Norra Ny), East (Gustav Adolf) and South (Sunnemo) of Hagfors. In 1945 Norra Ny had 2 900 inhabitants, Gustav Adolf 1 600 and Sunnemo 1 300. Figure 20 gives a detailed picture of the distribution of the population in the communities. They are all typical forest communities, between seventy and eighty per cent of the population getting their living from agriculture and forestry. The average time devoted to lumbering is, however, more than two times longer than that devoted to farming. In Gustav Adolf the Uddeholm Company owns almost all the land and the lumber jacks to a great extent are crofters. Norra Ny on the other hand is a »peasant-community», where the farmers own most of the forests. Sunnemo, finally, is something in between, 52 per cent of its population being members of households owning their dwellings or farms as compared with 11 per cent for Gustav Adolf and 81 per cent for Norra Ny. As distinct from conditions in Norra Ny, however, 80 per cent of the forests in Sunnemo belong to corporations mainly the Uddeholm Company.

The past, the present and the future

In the beginning of the year 1890 there lived 42 140 persons in the valley. During the first two decades of the 20th century the population increased

and reached a peak number in 1928 with 45 386 persons. Since that time population has declined. In 1945 it amounted to only 42 116.

Except for those parts of the valley where the iron works are situated, the decline has been considerable. Thus the population number has been reduced with more than 30 per cent during the period 1926—1945 in Gustav Adolf, with more than 20 per cent in Övre Ullerud and Älvsbacka¹ and with at least 15 per cent in Södra Finnskoga, Nyskoga and Nyed.¹ The only communities with an increasing population during this period are Hagfors (+24 %) and Munkfors (+8 %).

The size of the population in a certain area depends on the balance between the births, deaths, immigrations, emigrations, in-migrations and out-migrations. During the whole period here considered (1890—1945) more people have moved out from the valley than have moved in. Up to the end of 1928, however, the natural increase (births minus deaths) was so great that the tendency to population decline was offset. But during the following years the natural increase was not great enough to offset the net-migration, or — in some years — there was no natural increase.

One can get an idea of the relative importance of the six factors that decide the number of the population by summing them up regardless of sign. For the period 1926—45 the result will be:²

Population factor	%
In-migration	27
Out-migration	35
Immigration	1
Emigration	1
Births	20
Deaths	16
Total	100

As can be seen in- and out-migration are by far the most important of the factors, while emigration and immigration during this period are negligible.

It is very difficult to know anything about the future development of these factors. The *birthrate* in the valley has been declining since a long time and will probably continue to do so. In any case the number of children hitherto born is so small that those persons entering the productive ages during the years 1960—65 will only be 2/3 as many as they were during the years 1940—45.³ In Sweden the *death-rate* has been declining slowly since

¹ Other communities in the »Klarälven» valley.

² In this tabulation movements between communities in the valley have not been counted. The table is then to be looked upon as representing the situation for the valley as a whole.

³ It is assumed that relative migration losses will be the same in the future as they were in the past.

many years and this decline will probably continue in the future, but these changes will not be of great importance. To bring about significant changes in the birth- and death-rates is very difficult and it is then natural that the main interest will center around the *migration losses*. The development of these is difficult to predict but so far as can be seen they will remain quite great in the future. For the three communities special forecasts were made with regard to the magnitude of future losses. The underlying assumption was that the future relative migration losses would be the same as they were during the years 1938—44. With this assumption the number of men in the productive ages (15—65 years) would be cut down from 2 154 in 1944 to 1 651 in 1959 that is with 23 per cent. For the women the corresponding decrease would amount to 25 per cent, or from 1 873 to 1 404 persons.

To get an idea of the importance of the migration losses one can compare the real change of the number of inhabitants with that which would have occurred if there had not been any losses. In the communities in the Northern part of the valley the real population decline between 1926 and 1945 amounted to 12 per cent, if there had not been any migration losses the population would have increased with 6 per cent. In the industrial communities in the middle part of the valley the corresponding figures were +6 and +10 per cent and in the Southern parts —19 and +1 per cent.

The mechanism of migrations

Net-migration is defined as the difference between the in-migration and the out-migration. In the investigated area it is very small compared with these two movements. During the period considered the relation between them was such that if 100 persons moved out from one community during a year, 82 persons could be expected to move in during the same time and accordingly net-migration would be negative, indicating a loss of 18 persons. It is then clear that if the goal is to diminish the migration losses it is highly desirable not only to bring about a decline in the out-migration but also to try to step up the in-migration. Moreover, the movements are not only similar in magnitude, but also in other respects. The groups of people moving in and out are distributed among the different ages and among the sexes in a similar way and they move in to and out from largely similar types of communities. To show this the country was divided in geographical and economical units as defined in the Swedish official statistics and the correlation between the migration-streams was computed. The result was for the geographical units, r (the coefficient of correlation) = 0.78 ± 0.04 and for the economical, $r = 0.93 \pm 0.06$.

What kinds of people are moving?¹

The tendency to move is much greater among people in the twenties and the early thirties than in any other age. Among the migrants 54 per cent

¹ The figures in this section refer to the three communities specially investigated.

of the men and 72 per cent of the women are between 15 and 35 years old. Of the migration losses 57 per cent among the men fall between the ages just mentioned, among the women the corresponding figure is 63 per cent.

Women further, are much more migratory than men. Between the ages 15 and 25 years there are about 3 to 4 times as many women moving per thousand inhabitants as there are men. In the lower ages there is no difference between the sexes as both boys and girls follow their parents when moving. In the higher age-brackets the differences also are minor. The majority of elder persons are married couples moving together. See fig. 26.

Among the out-migrants about 60 per cent were born in the community from which they were moving out, while the remaining 40 per cent were born in other communities. It is astonishing that the in-born do not play a more important part among the migrants than they do, as 80 per cent of the population in the communities are in-born. When the migration-intensity¹ among the in-born and the out-born is compared after adjusting for differences in age-composition, one finds that the out-born have a migration-intensity which among the women is about twice as great as that of the in-born. Among the men the out-born move about three and a half times as much as the in-born. The difference is almost the same in all ages over 15 years. There is a vital difference between the in-born and the out-born in the fact that the latter must have moved at least once before they appear in the material and it would almost seem as if one could divide mankind into »movers» and »non-movers»; non-movers being those who never move or do it just occasionally and with long intervals. The out-born are contrary to the in-born, a sample of habitual movers.

The tendency to move is generally not only strong among the »movers», but also difficult to influence. Thus, whereas there were great differences between the three communities in respect to migration-intensity, these differences appeared almost exclusively among the in-born. There were also differences between households of various types. The migration-intensity was smaller among persons belonging to households owning their farm or dwelling. But these differences, too, affected the in-born only. The same applies to the differences between the sexes.

From 1929 to 1944 the number of men occupied with farming and lumbering in the three communities diminished with 15 per cent, at the same time the number of men in other occupations increased with 63 per cent. The migration-intensity, however, was much smaller in the first group than in the second and so was the migration loss, it was 8 ‰ annually in the first group and 19 ‰ in the second. Since migration in this investigation always refers to a movement across community borderlines this means that a number of people have moved from one occupation to another within the borders of the community. In fact, this is the most important factor causing the decline in the occupations of lumbering and farming.

¹ Migration-intensity = the yearly number of migrants per thousand of the population.

It is often thought that the rural exodus not only affects the population in the rural areas in a quantitative but also in a qualitative way. It is natural to think that the most intelligent persons will leave the rural areas for the towns with their greater opportunities. An attempt was made to throw some light on this point. All children leaving the school in the three communities during the years 1930, 31, 32 and 33 were followed up to the years 1942, 43, 44 and 45. When leaving school they were generally 13 years of age and thus 12 years later they would be 25 years old. Information was gathered about their school-records and their whereabouts at the end of the years 1942 for the first group, 1943 for the second and so on. There were about 500 individuals, half of them girls and half of them boys. About 35 per cent of the boys and 60 per cent of the girls had left the community at the end of the period. The school-records were almost the same among those staying and those leaving, and the meanrecord had not been affected by the out-migration. It turned out, however, that those migrating to towns were more intelligent, judging from their school-records, than those migrating to other rural communities. The conclusion seems to be, then, that the rural exodus also affects the rural areas in a qualitative way.

Why do people move?

As shown above some persons are much more migratory than others. Thus women are more migratory than men, persons in the ages between 20 and 30 years tend to move more than those in any other age-group and at last there is a certain group of very migratory individuals which have been called »movers». The mobility of a person also depends on his civil status; married people are less mobile than unmarried, other things equal. It was also shown above that people in the agricultural occupations (farming and lumbering) are less migratory than others.¹ In order to understand the migrations it is necessary to examine in what ways people are induced to move and how they actually move. A young lumber jack who is not satisfied with his situation but wants to move to another community and perhaps to change occupation, does not take the bus down to the Employment Service office in the industrial centre at Hagfors to get a survey of all the possibilities of the labour market. When he moves and where he moves will be determined by his own first-hand experience and the information he gets from his relatives and neighbours, from a schoolmate or some person he meets at the Saturday night dance. Because of the limited out-look he will get in this way he usually moves to a place in the neighbourhood. Of all those moving out from the three communities thus about 60 per cent moved only 30 miles or less. Such lack of initiative is also shown by the fact that he often has a tendency to take up work in a new occupation only gradually. He will work in the forests during the wintertime, but in the summer he will begin to work

¹ The mobility of a group is measured by the migration-intensity.

on highway construction. There he meets somebody who works in a rolling-mill, a workshop or the like and who talks him into this new occupation. Not until then, perhaps after the lapse of several years, he completely parts with his old occupation. During the transition he lives at the same place all the time, which helps to explain why the migration loss is comparatively small in the agricultural occupations.

The fact that people move to places that they have heard of from their relatives or friends also explains why the migration-streams often are so rigid. Thus, if a number of people have moved to a certain area, the movement in this direction will tend to continue for quite some time.

The rural exodus often is looked upon as a one-way stream from the rural areas into the towns. In Sweden this is not the case. The stream is not one-way, as shown above, and of those leaving a rural community only a minor part moves to a town. Thus, of those moving out from the communities in the »Klarälven»-valley only 28 per cent went to a town and only about 6 per cent to cities with more than 100 000 inhabitants. This does not mean, however, that the rest of them were moving to purely agricultural communities. In Sweden industry to a great extent is located in small villages in the rural areas (industrial communities) and it turned out that about 50 per cent of those moving out from the three communities went to a town or such an industrial community. It seems to be clear that the main inducement of the rural exodus is not that the migrants feel an urge to live in big cities, but rather that they wish to change to a non-agricultural occupation. This result was also confirmed by the interviews. Of the lumber jacks living in the three communities but wanting to leave them, more than 60 per cent wanted to do so because they did not like their work. They considered the pay too low and the work too hard and heavy. Among those who worked in other occupations and wanting to leave, only about 30 per cent wished to do so because they did not like their work. Reasons of minor importance were the relative loneliness of the forest region, the lack of amusements, bad dwellings, the long way to school for the children, etc. Among the women such reasons are of much greater importance than occupational considerations. That is also what might be expected as the milieu is more important to their work than to that of the men.

It is often said that the women leave the rural areas because they do not want to work with the cattle. It is then believed that there is a social prejudice against this type of work. All the women who had this type of work (representing 62 per cent of those who were older than 15 years) were asked what they thought of it. Half of them liked it and the other half did not. The reason why they did not like it in almost all cases was not a social prejudice but that they thought the work in the old farmbuildings was too hard. This is also what should be expected: in 43 per cent of the cases there was no electric light and no running water in the cow-house. On the other hand the interviewed were often fond of handling the cattle. »They are

grateful when I give them something, which is not always the case with the rest of my household», an elderly housewife said.

Another question of practical importance is the difference in regard to migration losses between those households owning their farms and dwellings and the rest. In the three communities migration-losses were smaller in the former category than in the latter. The reason for this does not seem to be, as is sometimes claimed, a romantic love of the soil that their fathers have cultivated, but rather the fact that these households are better off than the others.

The lumber jacks, who are they?

Research in the labour-market in this valley is handicapped by the fact that there are no clear-cut borderlines between the various occupations. In the three communities about 60 per cent of the men in the productive ages regularly are employed in at least two different occupations. To get a general idea, however, of the situation on the labour-market of the lumber jacks an inventory was made of all the persons working in the forests in the central part of the valley during the height of the logging season in 1938 and 1946. There were about 1 500 persons in each case.

In earlier periods it was common in Sweden that the lumber jacks went far away from their homesteads to seek work during the wintertime. In the »Klarälven»-valley this is no longer the case. Almost everyone working in its forests also lives there, and in normal times work locations very often are not more remote than to allow the men to return home every night.

A great number of the lumber jacks were found not to spend all their work-days in the forests. As a matter of fact, about one third of them worked less than 15 days a month there.¹ Daily incomes also showed a very wide variation. More than one fifth of the men had daily incomes which were less than half the mean-income. Those who had worked most days and had the highest daily incomes were between 40 and 50 years of age.

It is not easy to tell why so many persons worked only a few days, but one main reason is probably that they had other occupations besides lumbering. The great variation in daily incomes partly reflects the great importance of aptitude and skill in this occupation.

The two main groups of lumber jacks are drivers² and fellers. The drivers take the logs out of the forests and down to the rivers by horse and to a great extent they are peasants who own their horses. There has been no scarcity of this kind of labour. On the other hand there is a considerable shortage of fellers. Discounting Baltic refugees and other foreigners likely to stay only for a short time, the number of fellers has diminished with about 50 per cent between 1938 and 1946. There is especially one category of fel-

¹ This figure only refers to the fellers as for the rest the estimates were not reliable.

² Persons engaged in »sidding» and hauling with horses.

lers which has decreased, namely what is called »occasional forest workers». Those are persons who take work in the forest only occasionally and who do not come back from one winter to the other. Between 1938 and 1946 this group decreased with 60 per cent.

The problems of the declining labour force

From the outset it should be noted that it is necessary to try to settle all the problems of the labour market simultaneously, as the different markets are communicating with one another. It has to be remembered, e. g., that if the migration-losses of the forest communities were eliminated, the present recruitment bases of the iron- and steel-works in the middle part of the valley would be affected.

Up to the present time lumbering to a great extent has been concentrated to the months of January, February and March. To give the lumber jacks good working-conditions it is necessary to offer them work all the year round. This, however, will meet with great difficulties. Transportation of the timber to a large extent must be performed during wintertime and that is also the case with much of the cutting. In the last decade, however, an effort has been made by the big corporations to carry on logging operations even in the summertime. They also have big forestation programs with which the lumber jacks can be occupied in the summer. Still, the most common summer occupation of the lumber jacks is farming. It can be shown, however, that the small farms of this forest region are very uneconomical. The most rational course of action would be to abandon them but this would make it even more difficult to provide a sufficient number of summer job opportunities. A common proposal is to start some small industry or handicraft shops in which the lumber jacks could be occupied in the summertime. This solution has two drawbacks, however. First, it is very hard to find an industry that would be suitable as a »stepchild» of the lumbering trade. Secondly, one could expect the migration-losses to rise. If new industries were started in the communities the lumber jacks would get in touch with people from other districts and the shift from one occupation to another would be made more easy, which is no desideratum in the present state of the labour market.

As can be seen in figure 20 the population is scattered over the whole surface of the community of Gustav Adolf, and in the other communities, too, the population is sparse in some parts. The investigation shows that migration-losses are greater in the more distant parts of the communities than in those parts where there are bus-stations, stores and other community buildings in the immediate surroundings. It then seems natural to try to concentrate the dwellings to villages or small towns. But if villages of, say, 5 000 inhabitants were created many lumber jacks would get quite a long way to their daily working places, often 15 miles or more. Of course, this

difficulty could be overcome if they did not return to their homes every night, but nowadays they are usually reluctant to dispose with that possibility. If, on the other hand, the lumber jacks all should have their work in the immediate neighbourhood of their homes, the villages would become very small with perhaps only twenty or thirty inhabitants in some cases. The question is then, if it would be sensible to build so small villages or, if not, how big they should be made. It is difficult to give the answer to this question as long as we know so little of the changing living-conditions in villages of varying size. It seems that the answer lies in experimentation and continued research.

LIST OF FIGURES

	<i>Page</i>
1. Map of Värmland and the Klarälven valley.....	27
2. Distribution of population in Värmland in 1940. 1 dot = 100 persons....	30
3. Corporation-owned forests in Värmland in 1946.....	37
4. Densely populated areas and communications in Värmland, with special regard to the Klarälven valley.....	40
5. Second Chamber election returns in the Klarälven valley in 1944. Exterior circle areas correspond to people entitled to vote, interior circle areas to the number of voters. Red sector = Social Democrats + Communists + Socialists	42
6. Number of people born during the period 1910—44 in the whole country and in the Klarälven valley and component areas. Five-year averages; the period 1910—14 = 100. Data derived from Table B 2.....	49
7. Age composition in the Klarälven valley in 1940 and 1960. Prerequisite for 1960: no migration after 1940. Data derived from Table B 3.....	51
8. Relation between in-migration and out-migration in the communities of the Klarälven valley during the period 1926—45. Out-migration = 100.....	53
9. Co-variation between absolute numbers of in-migration and out-migration in the fifteen parishes of the Klarälven valley during each of the years 1926—45.....	61
10. The in-migration to the industrial communities of the Klarälven valley 1930—44.....	67
11. Co-variation between the relative distribution of in-migration and out-migration of nine districts of the country, in relation to the communities in the Klarälven valley during the period 1930—44.....	69
12. Yearly migration-losses for the Klarälven valley (1890—1945) and for the rural districts of the whole country (1896—1944).....	75
13. The yearly net migration of various parts of the Klarälven valley during the period 1890—1945.....	75
14. Migration-losses of the Klarälven valley to other parts of the country during the years 1925—46 according to sex. Logarithmic scale.....	76
15. Migration movements of the Klarälven valley 1925—46. Logarithmic scale	79
16. In-migrations and out-migrations of the communities of the Klarälven valley during the period 1930—44 according to migration directions. Logarithmic scale.....	80
17. Net migration in various parts of the Klarälven valley, 1925—46, according to sex.....	81
18. Distribution of forests on various owners in the three communities in 1946	86—87

	<i>Page</i>
19. Furnaces and iron-works in the Gustav Adolf community. The figures in brackets show the years of foundation and withdrawal from production	90
20. Maps of population of the three communities in 1944. One dot = one person	94—95
21. Small business and handicraft in the three communities in 1946	98—99
22. The way in which the men in the three communities split their work on various kinds of employment in the year July 1, 1944 to June 30, 1945	103
23. The relative distribution of income in the three communities in 1944	111
24. Schools, churches, post and telephone offices, stores, inns, community halls and other institutions for public use in the three communities in 1946	118—119
25. Relative distribution of migration on the various months of the year. The three communities 1930—44	123
26. Migration-intensity in various ages in the three communities during the period 1930—44	127
27. Development of the migration-intensity in various ages during the period 1930—44. Logarithmic scale. The three communities	130
28. Migration-intensity in Norra Ny, Gustav Adolf and Sunnemo respectively during the period 1930—44	133
29. Migration-intensity in Amsterdam and Stockholm	138
30. Intensity of out-migration of people born inside and outside the community. The three communities 1930—44	143
31. People moving to and from the three communities during the period 1930—44 according to birth-places. (Only individuals more than 15 years old and only every other year are included)	147
32. A chart on migration	149
33. The part of the total migration in various age groups referring to persons moving together with their families. The three communities 1930—44	161
34. Intensity of out-migration according to civil status. The three communities 1930—44. Persons earlier married are regarded as unmarried	163
35. Intensity of out-migration within various civil status in the cities of Norrköping and Gothenburg	166
36. Migration of the three communities during the period 1930—44 according to direction	167
37. Co-variation between the distribution of in-migration and out-migration on various geographical districts. The three communities 1930—44	169
38. Out-migration from the three communities to Värmland and adjacent parts of the Kopparberg province during the period 1930—44	171
39. Age distribution among the people moving into and out from various types of communities. The three communities 1930—44	176
40. Central and isolated areas in the Gustav Adolf community. Green = central	181
41. Percentage of out-migration among people with different school records . .	191
42. Number of inhabitants in the various parts of the Klarälven valley during the period 1890—1945	195

	<i>Page</i>
43. Change in population in the communities of the Klarälven valley during the period 1926—45.....	196
44. Recruitment of lumber jacks to the middle of the Klarälven valley in February 1938 and 1946. In 1938 a total of 3 persons came from areas outside the maps, in 1946 the corresponding figure was 221.....	235
45. Age composition of the lumber jacks in the ages 10—24 years. One-year classes	239
46. Size of the annual income in 1944 in the three communities for men in various ages and occupations.....	246
47. Age composition of the lumber jacks in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	255
48. Cut of timber in the province of Värmland (except the district of Nordmark) in 1920—45.....	262
49. Relative distribution of logging on various months in the three communities during the lumbering year 1944/45.....	264
50. Relative distribution of the number of fellers on the various months of the year of some Swedish companies. Average for 1942—45.....	265
51. Consumption of the Uddeholm Company of lumber and pulp wood divided on wood from the company's forests and purchased wood in 1920—45.....	271
52. Development of population in the three communities in 1910—59. Prerequisite for the prognosis: the relative net migration in 1944—59 as large as during the years 1938—44.....	273

LIST OF TABLES

	<i>Page</i>
1. The distribution of votes in the Second Chamber elections of 1940 and 1944 in the whole country, the province of Värmland and the Klarälven valley..	41
2. Population, occupations, agricultural conditions and the influence of the big lumbering corporations in the communities of the Klarälven valley.....	44
3. Population changes by communities in 1926—45 in the Klarälven valley....	47
4. In-migration and out-migration of the Klarälven valley communities in 1926—45.....	52
5. Annual number of migrations per thousand of the mean population in the Klarälven valley communities in 1926—45.....	55
6. Results of the migration within the Klarälven valley in 1930—44.....	66
7. The relative distribution of the male population in the ages 15 to 65 years on various combinations of occupations. Three selected communities.....	100
8. Households in various categories in the three communities in 1944.....	106
9. Gainfully employed persons in per cent of the total population in the three communities in 1944. Subdivisions according to sex, communities and age groups.....	110
10. The distribution of female employees on groups of occupations in each of the three communities in 1944.....	112
11. Housing conditions in the three communities in 1945.....	114
12. Relative distribution of the migrants on various age groups. The three communities. 1930—44.....	125
13. Distribution of the migrants by birthplaces. The three communities. 1930—44	139
14. Migration-intensity of each of the three communities 1930—44. Subdivisions according to those born inside and those born outside the parish. Ages from 15 years and upward. Age differences taken into account.....	142
15. Household or family »heads» in the three communities according to birthplaces and real estate ownerships in 1944.....	145
16. The part of the population who has never moved according to communities, groups of households and ages.....	150
17. Distribution of »moving families» according to sex and direction of movement. The three communities 1930—44.....	158
18. The »moving families» according to the number of family members.....	159
19. Intensity of out-migration in the three communities. Distribution on civil status. 1930—44.....	162
20. Relative distribution of migrations on various directions and groups of communities. The three communities. 1930—44.....	172
	361

	<i>Page</i>
21. Relative distribution of migrations on various groups of communities. Subdivisions according to sex. The three communities. 1930—44.....	173
22. Mean-age of persons moving to and from various groups of communities. The three communities 1930—44	175
23. Migration-intensity in various groups of occupations in the three communities 1930—44. Age differences taken into account. Men 15—65 years old	187
24. The tenant or house-owning section of the population in the three communities	208
25. Number of lumber jacks employed in the forests of the Uddeholm Company in the middle of the Klarälven valley, in February 1938 and 1946.....	234
26. The recruitment of lumber jacks to the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	235
27. Distribution of lumber jacks on age groups in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	238
28. Distribution of lumber jacks in the middle of the Klarälven valley according to the number of days of work in February 1946.....	239
29. Number of days of work in relation to age. Fellers in the middle of the Klarälven valley in 1946	241
30. Daily incomes of the fellers in February 1946 in the middle of the Klarälven valley.....	242
31. Categories of manpower and employment among lumber jacks in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	248
32. Categories of manpower and housing conditions of lumber jacks in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	250
33. Number of lumber jacks in various groups of ages in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946.....	254
34. Number of lumber jacks in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946 according to places of work.....	256
35. Number of lumber jacks in the middle of the Klarälven valley in 1938 and 1946 according to home location.....	256

TRANSLATION OF SOME WORDS IN TABLES AND FIGURES

absolut	absolute
A-kommuner ¹	farming and lumbering communities
allmän förvaltningstjänst	public service (State and local)
anställda	employees
antal	the number of
apterare	scaling people
arrendator	tenant
arrendera	lease
avlopp	sewerage facilities
bilförare	truck driver
bilförares hjälpmanskap	truck drivers' helper
B-kommuner ¹	mixed communities (farming and lumbering plus industry)
bondeförbundet	farmers' party
bruksningsdel	farm
brännved	fuel-wood
busslinje	bus line
centralvärme	central heating
C-kommuner ¹	industrial communities in rural areas
cykelreparatör	bicycle mechanic
damfrisörska	ladies hairdresser
dansbana	dancing-place
det allmänna	publicly owned
diverse	non-specified
D-kommuner ¹	towns and boroughs
dödsfall	death
el. ljus	electric light
elverk	power station
eng. kbf inom bark	Eng. cubic foot, bark excluded
enskilda	privately owned
fall	case
familjeflyttare	person moving together with his family
fastighet	real estate
flyttande	moving person
flyttning	move
flyttning förlust	loss by migration
folkets hus (profan samlingslokal)	community hall
folkpartiet	liberal party

¹ As defined by the Swedish Central Statistical Office.

folkskola	primary school
fotograf	photographer
friköpta	owners of farms previously belonging to the UHB
fristående	no connection with the Uddeholm Co.
födda inom församlingen	born in the parish
födda utom församlingen	born outside the parish
födelseort	birthplace
företagare	entrepreneurs
församling ¹	parish
gagnvirke	lumber and pulp-wood
gifta	married
gruv- eller metallindustriort	district dominated by mining or manufacturing industries
grupp	group
gräns	border
gästgiveri o. pensionat	inns and boarding-houses
handel	retail trade
handelsbod	store
hela antalet	total number
huggare	feller
hushåll	household
husligt arbete	home work
huvudyrke	main occupation
hyra	rent
hytta	iron work or furnace
högern	conservatives
individ	individual
Industribygden	the central industrial parts of the Klarälven valley
inflyttning	in-migration
inneboende	inmates
invånare	inhabitant
jordbruk	farming
jordlösa	persons not owning or leasing land
järnbruk	iron- and steel-work
järnväg	railway
kafé	café
kiosk	kiosk (drugstore or newsstand)
Klarälvsbygden	the Klarälven valley
kolningsarbeten	charcoal-burning
kommun ¹	community
kommunister	communists
kontinuerlig	permanently employed as lumber jacks

¹ In this valley community »kommun» and parish »församling» are synonymous in all cases but two. The exceptions are Norra Råda and Ransäter, each of which is formed by two parishes. Norra Råda is formed by the parishes of Hagfors and N. Råda and Ransäter by the parishes of Munkfors and Ransäter.

krisarbetskraft	Baltic refugees and other workers unskilled with regard to lumbering
kvinnor	women
kyrka	church
kön	sex
körare	driver (person engaged in »scidding» and hauling with horses)
körares hjälpmanskap	drivers' helper
landsbygd	rural areas
lastare	loaders
livslinje	line symbolizing the life of a person
medelförtjänst	mean income
mellansvenska bolag	forest industries in Central Sweden
missionshus	sectarian church
män	men
namn	name
nedgång	decline
nettoflyttning	net-migration
Norra bygden	the Northern part of the valley
norrlandsbolag	forest industries in the North of Sweden
ogifta	unmarried
person	person
poststation	post office
prick	dot
rikets landsbygd	the rural areas of Sweden
rikets städer	the towns of Sweden
röstandel	per cent of total number of votes
sakna	without
samtliga	all
självägare	persons owning their dwellings or farms
skog	forest
skogsarbetare	lumber jack
skogsbruk	logging operations
skomakare	shoe repairer
skräddare	tailor
smed	black smith and mechanic
småindustri	small business
socialdemokrater	social democrats
socialister	socialists
socken	community
stad (städer)	town(s)
summa	total
sysselsättning	occupation
säsongmässig	seasonally employed as lumber jacks
Södra bygden	the Southern part of the Klarälven valley
sömmerska	seamstress

telefon- och telegrafstation	telephone and telegraph office
tillfällig	occasionally employed as lumber jacks
totalt	total
träindustriort	district dominated by forest industries
tätort i allmänhet	densely populated area
Uddeholmsbolaget (UHB)	The Uddeholm Company
uppgift saknas	information not available
utflyttning	out-migration
utlandet	foreign countries
åker	arable land
ålder	age
övriga bolag	other companies in the province of Värmland
övrigt	the remainder
övrigt arbete	occupation other than farming and lumbering

1 Swedish mile = 10 kilometres = 6.2 Eng. miles

1 hektar (ha) = 2.5 acres